ממחשכים הושיענו

סיפור תלאותיו של ילד
בעולת הנאצים
במחנה ההשמדה
קאופרינג – KAUFERING

בעזרת ה' יתברך

ממחשכים הושיענו

סיפור חייו של ילד במלתעות הנאצים

כל ההכנסות קודש לכולל הלכה למעשה '**שערי נתן**'
עיה"ק ירושלים תובב"א

ישעיהו גליק
רחוב סורוצקין 49 ירושלים ת"ו
טלפון 02-5372507

משפ' פ.מ. גליק
רח' האדמו"ר מגורליץ 13
קרית צאנז נתניה
טל': 09-8622192

הכתובות להשגת הספר בניו יורק

משפחת גליק
4113—12 AVE
718-6867775
718-4370636

משפחת פרנקל
1056—50
718-8713410

אין להעתיק או לשכפל את הספר, כולו או מקצתו,
בכל אמצעי אחסון שהוא, בלי רשות המחבר, בכתב,
הן על פי ד"ית והן על פי החוק הבינלאומי

עריכה: **בנימין קלוגר**

הפקה
דוד ריינגל
02-6535270

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

ממחשכים הושיענו

סיפור חייו של ילד

שהתמודד במלתעות הנאצים, שרד בחיים
מתוככי שבעה מדורי גיהינום – גיא צלמוות
אושוויץ ועוד

והיה עזר לפעולות כבירות להחזרת עטרה ליושנה
בארצות הברית שנעשו על ידי

כ"ק מרן רשכבה"ג אדמו"ר
מצאנז קלויזנבורג זי"ע

נרשם למשפחתו מפי בעל המעשה
ה"ה הרבני החסיד רבי

ישעיה הכהן גליק – יאנקלאוויטש

עיה"ק ירושלים תובב"א
תשס"ט

בעה"י יום שלישי לס' טוב הדבר אשר דברת לעשות, ד' מנחם אב, שנת "יזרח בחושך אור" לישרים לפ"ק

שלמא רבא מן שמיא, בריות גופא ונהורא מעליא, וברכאין טבין ממקורא דחיי,
למעלת כבוד ידידנו הנכבד מאד נעלה, ותיק וחסיד ולו נאוה יקר ותהלה,
כהן שדעתו יפה וברורה, מופלא ומופלג בתורה, ומוכתר ביראה טהורה,
הרה"ח מוהר"ר **ישעיה הכהן גליק - יאנקלאוויטש** שיחי' לאוי"ט
אב"י בעיה"ק ירושלים תובב"א

היו למראה עיני גליונות ספרו אשר בשם "ממחשכים הושיענו" יקבנו, בו העלה על גבי הכתב וחקק לזכרון עולם מעט מפרשת חייו בימי הרס עולם בשנות הדמים וכל סאת היסורים שעברו עליו בתוך אחבנ"י בעתות צרה הקשים והמרים, עד לבנין המחודש של חורבות עולם, כאשר זכה לצאת מאפילה לאורה ולחסות מני אז כבן חביב בצל כנפיו של כ"ק אאדמו"ר זצוקללה"ה, שהיה לו כאב רחום בכל הצטרכויותיו ברו"ג, ואף זכה מע"כ לעמוד לימין צדיק זי"ע בפעולותיו הכבירות.

הנה בוודאי כי דבר בעטו מה טוב שהעלה על גבי הגליון את כל הדבר אשר חזה ישעיה, כדי שיהיו לעדות נאמנה לדורות אחריו אלו המאורעות שחוה על בשרו, ומכך יתחזקו ויתאמצו הלבבות באמונה תמה בהשי"ת כי עמנו הוא אף בעת צרה, וכדאחז"ל שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה, ובוודאי יהא לתועלת גדולה לצאצאיו אחריו, אשר מחד יתוודעו לרשעת הגויים ושנאת עולם לעם עולם, ומאידך ישכילו לראות במוחש כי בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם.

גַּם לרבות מה טוב שחקק עלי גליון צדי"ק מה פעל בימים ההם, כאשר כבר נודע רֹב מסי"נ של כ"ק אאדמו"ר זצוקללה"ה להחיות העצמות היבשות ולרומם את נפשות האודים המוצלים מאש, שנטל חלק בראש הצלתם הרוחנית והגשמית וקומם את שארית הפליטה.

ואשא ברכתי מעומקא דליבאי שיעמדו לו זכויותיו הרבות במגן האלף וה' הטוב והמטיב יריק עליו ברכות עד בלי די, שיתחדשו כנשר נעוריו ועוד יגוב בשיבה דשן ורענן יהי, ברוב נחת ואושר דלעילא ובבריאות השלימות לאורך ימים ושנים הטובות לברכה אכי"ר.

שמואל דוד הלברשטאם
בן כ"ק מרן אאמו"ר הגה"ק זצוקללה"ה
אבדק"ק צאנז-קלויזענבורג

RABBI S. D. HALBERSTAM
1431 50th Street
Brooklyn, N.Y. 11219
(718) 435 - 2626

בעזהשי"ת

יום ה' לסדר **"אלה מסעי בנ"י"**
כ"ח תמוז, יומא דהילולא של מרן הרה"ק
בעל ישמח משה זי"ע, שנת תשם"ח לפ"ק

בפסוק "אודה ה' מאד בפי" (תהלים קט) פי' האלשיך הק' "אודה ה'" על שהוא "מאד בפי" שיזכני להיות שמו שגור בפי תמיד בהתפללי אליו ית', עי"ש, ועל זה "בתוך רבים אהללנו" ולכן רחש לבו דבר טוב להאי כהן שדעתו יפה, מעוטר בתורה ויראה טהורה, נעים הליכות במידות נעלות, מותיקי תלמידי כ"ק מרן אאמו"ר הגה"ק זי"ע ועכי"א **הרה"ח מוה"ר ישעיה הכהן גליק (יאנקלאוויטש) שליט"א** לחקוק על הספר חזון ישעיה אשר חזה קשות בהרפתקי דעדו עליה בזמן אשר ניתן יעקב למשיסה וישראל לבוזזים ולשוח בנפלאות השי"ת אשר הרבה לעשות עמו בימי הר"ם עולם שלא הסיר חסדו ממנו וויכהו לעמוד איתן באמונתו הטהורה ובבטחונו החזק, ובא בקרבן תודה להודות בין על ה"בי עניתני" ובין על "ויהי לי לישועה" שזכה לנטוע משפחה מפוארת של בנים ובני בנים תלמידי חכמים ויראי ה' הי"ו, ובאמת רב התועלת במה שבא בכתובים (וכן מצינו לרבינו התוי"ט שכתב מגילת איכה לצאצאיו אחריו) למען ידעו דור אחריו בנים יולדו צור מחצבתם שבל קיומם תוצאות רב החסד וגודל הנסים שהערה הקב"ה על אביהם, ולמען יראו ויכירו מה בין בני ובו' שבהעדר האמונה ח"ו ובלי תפלה תמידית לא היתה שום אפשרות להחזיק מעמד, ובתוך בתרי אמרותיו מגלה מטפח בהתנהגות כ"ק מרן אאמו"ר הגה"ק זי"ע ועכי"א בימי הזעם וגם בשיך חמת המציק באשר בנה חרבות עולם וקומם מוסדי דור ודור, ודון מינה אותם היטים של מרף ושממה בנשמיות ואוקי באתרין בזמננו שרבו הנסיונות ברוחניות.

ובפסיקתא זוטרתא פרשת האזינו (ומקורו מהספרי) "זכור ימות עולם" כל זמן שהמקום מביא עליכם יסורים בעולם הזה "בינו שנות דור ודור" תזכרו כמה טובות ונחמות עתיד ליתן לכם לעתיד לבוא, ויה"ר שיאבל הפירות בעוה"ז והקרן תתקיים לעוה"ב שעוד ינוב בשיבה דשן ורענן לראות רב נחת מכל יו"ח שי' מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, אושר ועושר והרחבת הדעת הדקדושה.

בן ציון רבינוביץ
בלאאמו״ר זצוקללה״ה
מביאלא
עיה״ק ירושלים תובב״א

בס״ד יום ב׳ בשבת ז׳ אייר כ״ב למסב״י תשס״ח

החיים והשלו׳ וכטו״ס
לכבוד ידידי היקר והחביב מוהר״ר **ישעי׳ הכהן גליק** (יאנקלאוויטש) שיחי׳ בטוב ובנעימות עכב״ב,

אחדשה״ט באה״ר ובידידות,

שמחתי להיוודע שהנך עומד להוציא ספר על כל המאורעות רח״ל שעברו עליך במחנות הריכוז אצל הנאצים ימ״ש והניסים והנפלאות שאירעו עמך שזכית ונשארת בחיים והחזקת מעמד להיות מקושר עם השי״ת ואף חזקת נפשות ישראל להחזיקם ולחיותם בזמנים הנוראים הללו.

והוא זכות גדולה מאד וישנו חיוב על כל אחד ואחד להביא קרבן תודה על הנס שנעשה עמו ובפרט במצב שהיית כלשון הפסוק לא אמות כי אחיה ואספר מעשי י–ה (תהילים קי״ח י״ז): על כן מצוה גדולה להודיע ולפרסם שיהודי אפילו במצב הקשה ביותר יכול להתקיים ולחיות על ידי תורה ויראת שמים. וישנו ענין גדול לספר זאת לדורות הבאים ולמשפחתך שיחי׳ בבחינת יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה (תהילים כ״ב ל״ב): ובודאי דברים הללו יחזקו יראת שמים ושנדע את כל הניסים שהשי״ת עושה עמנו בכל רגע ועת (עי׳ רמב״ן שמות י״ג ט״ז):

ואם אמרו חז״ל (דברים רבה ב׳ ל״ז): אמר רבי מאיר על כל נשימה ונשימה שאדם מעלה חייב לקלס את יוצרו שנאמר (תהילים ק״נ ו׳): כל הנשמה תהלל י–ה. ק״ו על כל נשימה במצב נורא ואיום במחנות הנ״ל שחייבים להודות ולהלל עליהם. ולכן מצוה רבה ודבר טוב ויפה לפרסם מעשי הנס בספר ולחזק בכך יהודים להחזיק מעמד בכל המצבים ולראות הניסים והנפלאות של השי״ת בכל דבר.

יתן השי״ת שתאריכו ימים ושנים טובות ותזכו לרוות אך רב נחת ממשפחתך שיחיו בטוב ובנעימות ונזכה לגאולת כלל ישראל בביאת גואל צדק במהרה בימינו.

כ״ד הכו״ח ברחשי ברכה שימלא השי״ת משאלות לבך לטובה,

בן ציון רבינוביץ
בלאאמו״ר
מביאלא
זצוקללה״ה
אבד״ק לוגאנא

שלמה גולדמן
בהרה"צ רבי מרדכי זצוק"ל
מזוועהיל
יוניאן סיטי – ניו ג'רסי

Rabbi Shlomo Goldman
3400 New York Ave
Union City, N.J. 07087
Tel. 201-867-4993

בס"ד יום א' לסדר ויברך אתכם כאשר דבר לכם שנת תשפ"ח לפ"ק

יסוד האמונה ומעיקרי היהדות להודות ולשבח לה' הנואלנו מכף כל העריצים כמ"ש למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים וכפר' בא ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ובמס' מגילה (יד) ממיתה לחיים לא כ"ש דאמרינן שירה עיי"ש

ע"כ יפה עשה בעט"ו ידידנו הרה"ח הנכבד מוותיקי תלמידי כ"ק אדמו"ח הגה"ק זי"ע מוה"ר **ישעי' הכהן ינקלוביץ** הי"ו להעלות למזכרת למען ידעו הדורות את התלאות והתשועות שעברו עליו בשנות הזעם ואשר הצילו השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו כמ"ש בתהלים (ק"ב, יט) תכתב זאת לדור אחרון ועם נברא יהלל י–ה

ועוד זאת הוסיף לתאר בזכרון בהיר צדיק מה פעל מפעלותיו הכבירים של כ"ק מרן אדמו"ח זצוק"ל אשר מסר נפשו להחיות את העצמות היבשות וזכה להחזיר עטרה ליושנה לשארית פליטת עם שרידי חרב וכמ"ש הרמב"ם (פי' המשניות אבות פ"א מט"ו) מצוה לשבח החשובים ולהודות מעלותיהם וכו' ונאמר הללי–ה הללו עבדי ה' הללו שם ה'. ע"כ הנני לברכו שיזכה להוציא מחשבתו הטוב אל הפועל וש"ש יתאהב ע"י ויקויים מאה"כ שמחנו כימות עניתנו ונזכה לראות בנחמת ציון וירושלים בביאת גואל צדק בב"א

יקותיאל יהודה מייזליש
אבדק"ק קה"י סי-געיט
ברוקלין נ.י.

ZALMEN LEIB MEISELS
RAABI OF SEA-GATE
3868 POPLAR AVE
TEL 718 373 1444
BROOKLYN N.Y. 11224

שוכטו"ס לכבוד גיסי חיקר והנעלה,
אוהב תורה ולומדיה וכל התארים להם הוא ראוי,
הרבני החסיד, איש האשכולות
מוהר"ר ר' **ישעי'ה הכהן גליק יאנקלאוויטש** שליט"א

התרגשתי לקרוא את חיבורך והתפעלתי מתוכנו במיוחד הסיפור על תקיעת שופר במחנה ההשמדה אושוויץ שם התראינו פנים אל פנים תחת עינם הפקוחה של הצוררים ימ"ש.

לחיות על קידוש השם זו מעלה יותר גדולה מאשר למות על קידוש השם. שהרי מות קדושים זוהי מצווה נעלה וחשובה, אבל זו מצווה אחת המסתיימת. ואילו חיים על קידוש השם, זוהי מצווה הנמשכת וכל מצווה ומעשה טוב מתוספים לשרשרת חי קידוש השם.

אשריך ר' ישעיה שזכית לחיים שיש בהם גם קידוש השם.

יתן הש"ת שתזכה יחד עם זוגתך הנכבדה העומדת לימינך בכל עת ובכל שעה, לרוות דב נחת דקדושה ובמנה גדושה מכל צאצאיכם היקרים.

המוקירך מאז ומכבדך תמיד, דושה"ט כה"ר
הק' **יקותיאל יהודא מייזליש**

בעזה"ת

אור לג' ירח מנחם אב תשס"ח

הרב שלום איזנברגר

רב ומו"צ

קרית צאנז ירושלים

בא אלי הרב החסיד רבי **ישעי'ה גליק — יאנקלאוויטש** שליט"א, מזקני תלמידי כ"ק מרן הגה"ק מצאנז־קלויזנבורג זי"ע וספרו בידו נקוב בשם **"ממחשכים הושיעני"**, סיפורי מעשיות ועובדות שקרו אצל הצוררים הגרמנים ימ"ש, וזה בעצמו דבר חשוב, לזכור את אשר עשה לך עמלק ולזכור חסדי ה' בכל מצב, בכדי שהדורות הבאים יידעו שהקב"ה מציל עמו ישראל למעלה מדרך הטבע ובזה מחדיר אמונת ה'.

בחלק ב' מביא שזכה להתקרב אל מרן זי"ע והי' מתלמידי הישיבה בפערנוואלד ואח"כ בברוקלין, ולמעשה הי' ליד ימין למרן זי"ע, בכל פעולותיו והקים תלמוד תורה בניו יורק ברובע ברונקס ובבורו פארק ויצוין פעילותו בייסוד מתיבתא "ראשית חכמה" במונטריאול, והפקיר עצמו לפעילות ציבורית ושכח מעצמו לגמרי. כמו"כ זכה להיות למרן זי"ע לאחיעזר ולאחיסמך בבניית מקוואות טהרה במחנה קיץ, זהו בגדר 'הבוקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך', ולדעתי לכן זכה לבנות כרם יפה בכלל ישראל, בנים גדולי תורה ונכדים אברכי משי המתייגעים בתוה"ק.

אחרון חביב שיש בספר הרבה דברי תורה והרבה עובדות שמביא מכ"ק מרן זי"ע שלא נדפסו וזה מוסיף ומביא לאהבה ויראת השם.

ואחרון אחרון חביב שמביא את הדרשה המפורסמת שדרש מרן אדמו"ר זי"ע לאחר שהוכרז בתש"ח על ייסוד מדינת ישראל, דעת תורה בנידון שזה נחוץ מאוד לדעת בבהירות שזה מאת ה' וטובה לכלל ישראל, הוא ניסיון האחרון ולא אתחלתא דגאולה, ויעויין שם בארוכה.

אסיים בברכה שהר"ר ישעי'ה שליט"א יזכה הרבה שנים ליישב בירושלים עיה"ק על התורה ועל העבודה ויקוים בו הפסוק עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים וכו'.

ידידו ומכבדו זעירא דחבריא

באעה"ח ג' לסדר באר את התורה הזאת, תשס"ח

הרב שלום אייזנברג
רב ומו"צ
ק. צאנז - ירושלים

תוכן העניינים

הקדמה זוטא

מבוא
אני עוד שם...

פרק א / מולדתי
רוזווייד קטן ★ החיים היהודיים ★ בבית הספר המקומי ★ לעומת הילדים הגויים ★ אל הישיבה

פרק ב / בית אבי
ושמרתם את המצ(ו)ות ★ מקווה ישראל ★ כוחו של צדיק ★ אותו אשמור לדבר

פרק ג / מקור שורש
פייגנבוים ★ הבריחה להונגריה ★ יתום מאב ★ הצעיר באלפי ישראל ★ דם עבדיך השפוך

פרק ד / בטרם כל
על המנוחה ועל הנחלה ★ אין אמונה בגוים ★ היו צריה לראש ★ פריעת בעל חוב ★ בן שמונה לרדוף

פרק ה / ובא נוגש והגלנו
כל רודפיה השיגוה ★ אנכי פיניתי הבית ★ ה"דיוקנא קדישא" ★ מדחי אל דחי ★ "מונקא טאבור"

פרק ו / אמר אויב ארדוף אשיג
★ הרצחת וגם ירשת ★ ויגרשהו וילך ★ הבדיקה המשפילה ★ המסע אל המוות

פרק ז/ בגיא צלמוות - אושוויץ
להט החרב המתהפכת ★ צוואה באמצע הסלקציה ★ "בן כמה אתה... - 14" ★ הפגישה המפתיעה ★ שבעה עשר בתמוז

פרק ח / "ארבייט מאכט פריי" – "העבודה משחררת"
במחנה העבודה ★ הלוח ★ "מאכן א אויבן" ★ ניסויים ★ אחים לצרה ★ בזכות האמונה ★ לא נודע קבורתו

פרק ט/ קרא עלי מועד

כבני מרון ★ קול שוועת בני עמי ★ ארבייט מאכט פריי (?) ★ נסיעה מטורפת ★ קופרינג ★ מזבח כפרה

פרק י / קופבוערן

קור אימים ★ קבלת פנים ★ ללא תנאים ★ הלילה הזה כולו מרור ★ קבר אחים ★ כיפה תמורת פת לחם

פרק י"א / מחנה דאכאו

מדחי אל דאכאו ★ נפשי בכפי ★ סדר העבודה ★ תפילה בציבור ★ כמלאך מושיע ★ האווירונים האמריקאים ★ הפסח אינו נאכל

פרק י"ב / עם פרפורי הגסיסה

בודד בין הגויים ★ 2,700 אחים לצרה ★ תרועות אחרונות

פרק י"ג / מאפלה לאור גדול

המלחמה הסתיימה ★ אל שווייץ הגרמנית ★ האמריקאים מגיעים ★ גארמיש ★ "פלאק-טיפוס" ★ כשרות ויהדות ★ השחיטה הראשונה

פרק י"ד / בצלו של האב הרחום הרבי מקלויזנבורג

איש אלוקים בתוכנו ★ סימני היהדות ★ ימים הקדושים ★ המפקד אייזנהאואר ★ חג הסוכות תש"ו

פרק ט"ו / פערנוואלד - משם תצא אורה

פתיחת הישיבה ★ קבורה כהלכה ★ מטהר את ישראל ★ חג המצות תש"ו ★ מטבח כשר ★ חופה וקידושין ★ למען "שארית הפליטה" ★ מחנה הילדים – פרין ★ אולם ★ היידנהיים ★ ברייטן עיר הנמל

פרק ט"ז / שמחים בבניין

ההפלגה ★ הישיבה באמריקה ★ לימין הרבי ★ דרכו בקודש ★ ביקור הרבי במונטריאול ★ תלמוד תורה בוויליאמסבורג ★ תלמוד תורה בבורו פארק ★ שמחם בבניין ★ וזאת לתעודה

פרק י"ז / התלמוד תורה בברונקס
חוליה נוספת ★ שתי שליחויות ★ שניים במקום אחד ★ את השבת לדורותם ★ השיר והשבח

פרק י"ח / האיש מקדש
אשת חיל ★ התאונה ★ גזירת כליה ★ בלתי לה' לבדו ★ לגדל דור עם שטריימלעך

פרק י"ט / בצילא דמהימנותא
יסורים שאין בהם ביטול תורה ★ צומו עלי ואל תאכלו ★ לכבוד שבת קודש ★ ימי הפסח במחיצת רבנו ★ פירות ארץ ישראל ★ קדושת הארץ ★ השופט הבין את הרבי

פרק כ' / עוד מעט תגיע הספינה
העולם כמרקחה ★ ההשקפה הטהורה ★ הניסיון האחרון

הקדמה זוטא

פקפוקים רבים והיסוסים של שנים קדמו לשבתי ליד שולחן הכתיבה ולא אחת לקחתי עת ועט בידי להעלות זיכרונות.

לא אחת חשבתי האם מותר לי – הרי אינני סופר ומעולם לא משכתי בעט סופרים, ביכולתי המוגבלת ובכחותיי הדלים לשרטט מבלי להחטיא את המטרה, מכיוון שבקושי התחלתי את חיי וגורשתי לאושוויץ יחד עם הורי הי"ד, שם נפרדו דרכנו לנצח נצחים, עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו.

לא רק במחנה ההשמדה אושוויץ, אלא בכל המחנות היינו ללא כל פריטים אלמנטריים, לא ציוד ביתי של שולחן או כסא, גם לא כרים וכסתות, אף לא גרביים, רק בגדי האסיר לגופנו, ללא הבדל קיץ או חורף, כך חיינו את הסיוט הארוך והמתמשך.

לכל איש יש שם ולכל ניצול יש סיפור לא ייאמן, וכל סיפור דומה לכאורה לאחר, אך גם שונה ממנו, ממש כמו טביעת אצבעות של אדם.

על אדמת גרמניה, לאחר השחרור, זכיתי להתקשר קשר של קיימא עם רבי ומורה דרכי, ה"ה **כ"ק מרן הגה"ק אדמו"ר השפע חיים מצאנז-קלויזנבורג** זיע"א, שבנה דורות חדשים שם בעמק הבכא. המשך הזכויות היו בהקמת מוסדות תורה ל"שארית הפליטה".

שישים וחמש שנים! האם הנושאים ברורים דיים? אלומות האור שיש בידי לכוון אל מול פני האישיות הרחבה והמקרינה האם לא תחטיא? האם לא תהיה עמומה מידי?

כגודל ההיסוס כך גדול גם הפחד.

ולכן, רק לאחר שזכיתי לעלות ולהתיישב בעיה"ק ירושלים תובב"א, בשנת תשס"ב, אזרתי עוז והתחלתי להעלות על הכתב מעט מזעיר ממה שעבר עלי מאז ילדותי בבית הורי ע"ה הי"ד, ועד עתה בחסדי השי"ת בטוב ובנעימים.

למותר לציין ולהדגיש את דאגת זוגתי שתחי' שהיא בבחינת עזר כנגדו ועוזרת לי בכל העניינים, עקרת הבית, בית שגידלנו בו תורה, ובמיוחד יצוין יוזמתה ותפקידה במשך עשרות שנים במסגרת עזרתה המסורה והבלתי נלאית למוסדות "יד עזרה" ועניי ארץ ישראל, ותשלם המלאכה של הנצחת התקופה אשר עברנו וביוזמתה ובעידודה הבלתי נלאה העלנו על הכתב, ואילולא היא ספר זה לא היה יוצא לאור והכל לזכותה ייזקף.

כאן המקום להודות לר' יעקב מרדכי ריניץ מביתר-עילית שהקליט, העתיק וכתב, אסף וקיבץ את הדברים לספר הנוכחי.

במיוחד עלי להודות לידידי הסופר ברוך הכישרונות ר' **בנימין קלוגר** על העריכה המיומנת, בסבלנות אין קץ, בעצה ובתבונה ובטוב טעם, על התוספות ההיסטוריות המשמעותיות והביא את הספר לשלמותו על הצד הטוב ביותר.

בעזרת ה' יתברך, עומד לצאת חלק שני של הספר

מבוא

למען ידעו דור אחרון בנים יולדו

יקומו ויספרו לבניהם

(תהילים ע"ח)

אני עוד שם...

שנת תשס"ח – 63 שנה חלפו ועברו, אבל אותם השנים בהם שתינו את כוס התרעלה למרות שהם חלפו הם עדיין לא עברו, הם עדיין אצלנו. לא נוכל לשכוח את מה שעברנו בתקופה קשה זו.

ברצוני לגולל ולספר לבני ולדורות הבאים – "למען יידעו דור אחרון" כל מה שעברתי. גלגולי הרבים ונתיב הייסורים אותה חוויתי, בשנות ראינו רעה, במהלך תקופת השואה הנאצית, בה הוכחדה והושמדה רובה ככולה של יהדות אירופה.

הפצעים נפתחים, הלב שותת דם, כשאני מתחיל לשחזר במוחי תקופה קשה זו, חש אני כאילו היטלו אותי שוב בגיא צלמוות נורא זה. אך הרצון... להנציח... לספר... גובר על כל זה.

דמעות רבות ניגרו מעיני במהלך זה שהעליתי את זיכרונותיי המרים מאותה התקופה על גבי הכתב.

שוב ניצבו מול עיני אותם מראות קשות וזוועות מחרידות שהיו מנת חלקי יחד עם כלל ישראל בימים ההם.

שוב חוויתי את האימה, את המוראות והבהלה שהיה מנת חלקנו באותם שנים, למרות שלא הרגשתי את הפחד בדקות אלו, ולא את המכות על כתפי, אותם ספגנו מדי יום, פעם יותר ופעם פחות.

חש אני את עצמי כאילו אני שוב נמצא על אותה אדמה ארורה שספגה בקרבה את דם הקדושים, אשר התעלו במעלות על קידוש השם.

חש אני את עצמי שוב צועד במקומות הללו, מחנות העבודה והכפייה, מחנות ההשמדה, מסעות המוות והזוועה.

רואה אני מול עיני מאות רבות של יהודים, אנשים נשים וטף העומדים כצאן לטבח לעלות על המוקד, להפוך לאפר מקלה. קולט אני ומעכל את אשר חוויתי ואת אשר ראו עיני, בנים מופרדים בגסות מהוריהם, ותינוקות נקרעים באכזריות מידי האימהות.

היה זה בחג השבועות תשנ"ד, יום היארצייט של הורי היקרים, אשר נרצחו ונשרפו באושוויץ, התפללתי לפני התיבה ואף אמרתי קדיש להוקיר את זכרם ולעילוי נשמתם, שוב צפו לפני ועלו לקראתי כל המחזות והחרדות מאותו היום המר ונמהר שהגיענו בו לאושוויץ. פרידתם של אמי ע"ה ואבי ע"ה ממני הרע עמי, ליבי צנח בקרבי, לא הצלחתי להחזיק מעמד, כרעתי ונפלתי מתעלף, לעיניהם הנדהמות של המתפללים, אשר העבירו אותי תיכף באמבולנס לבית החולים.

זעקתי האילמת פורצת מאליה קדם ריבון העולמים ארץ בל יכסה דמם, וירצה דמם כעולה וכקרבן, וכבר יתקיים בנו: "ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון" בביאת משיח צדקנו בב"א.

פרק א

מולדתי

❁ רוזווייד קטן

נולדתי במושבה "רוזווייד — קטן" [קליין־רוזווייד] הונגריה להורי, אבי הרב החסיד רבי **נתן** בן רבי **יצחק יעקב הכהן** זצ"ל **יאנקלאוויטש** ואמי מורתי **יוטא** בת הרב החסיד רבי **יהודה לייב** זצ"ל, השם ינקום דמם.

התגוררנו בעיירה לא הרחק מהעיר הנודעת בישראל אויהעל, מקום כהונתו של הרב הקדוש רבי **משה טייטלבוים מאויהעל** בעל ה"**ישמח משה**", זכותו יגן עלינו.

רוזווייד־קטן, היתה עיירה קטנה עם כמאה משפחות בלבד, מהן רק ארבע משפחות של יהודים.

רוזווייד־קטן, סמוכה לעיירה רוזווייד־גדול [גרוס־רוזווייד], ששכנה לא הרחק, בשיעור פחות מתחום שבת. רוזווייד־גדול היתה כמובן גדולה יותר, עם חמש מאות משפחות, מהן חמש עשרה משפחות של יהודים.

בעיירה שלנו עדיין לא היה חשמל בימים ההם והיינו משתמשים עם מנורות/עשישיות שפעלו באמצעות נפט.

❁ החיים היהודים

ארבע משפחות יהודיות לא יכלו לנהל חיים יהודיים מלאים, בית כנסת ומקווה היו רק בעיירה הסמוכה רוזווייד־גדול,

לתפילות בשבת קודש היינו הולכים רגלית עד לבית הכנסת, יצוין שהמקווה היה ממעיין מים חיים.

❁ המוהל

המוהל בסביבה היה יהודי תלמיד חכם נכבד ויראתו קודמת לחכמתו, אשר עשה את מלאכת הקודש ללא תמורה כספית. לא זו בלבד, למשפחות עניים אף היה מוציא משלו ומשלם להם את הוצאות סעודת הברית.

❁ השוחט

מדי שבוע, יום רביעי או חמישי היה מגיע מהמושבה הסמוכה לעיירה שלנו השוחט, כשהוא מסתובב והולך בין הבתים במטרה לשחוט עופות ואווזים, כל אחד מה שהיה לו מהמיועד לשחיטה. השוחט נודע כצדיק וירא שמים מרובים והבריות אמרו עליו כי בוודאי הוא מל"ו הצדיקים שבדור.

* * *

בשנת ת"ש כבר לא היה השוחט בין החיים ואת מקומו מילא שוחט העיר פציו, אף הוא היה מגיע מדי שבוע לשחוט עבור כל יישובי הסביבה.

בחורף תש"א פקדה אותנו סערת שלגים קשה. השוחט הגיע בליווי שני ערלים גויים, כאשר עבר השוחט ליד ביתנו פנה ואמר לגויים שהוא מרגיש שאינו יכול להמשיך ללכת, וכי הוא קופא מקור וכוחותיו אוזלים לו, ולכך הוא ייכנס אלינו הביתה כדי לאגור כוחות, וכאשר יחלשו השלגים יוכל להמשיך בדרכו. הגויים הראו לו לאיזה כיוון הם ממשיכים והולכים. השוחט אכן נכנס לביתנו, ובקושי יכל לדבר. הושבנו אותו ליד התנור כדי להתחמם והגשנו לו שתייה חמה עד שרוחו וכוחו שבו לו.

משך שבוע תמים הוא שהה אצלנו, ומכיוון שבאותה תקופה נגזרה הגזירה, שאסור לזר לשהות בביתם של אזרחים מעל לשלושה ימים, בכל זאת ניצלנו את הזמן, הוא למד איתי מדי יום במשך כמה שעות גמרא בבא מציעא.

מקום מושבו של השוחט ומשפחתו היה במרחק של עשרה קילומטר לערך מבתינו, ולאחר יומיים של שהות השוחט בביתנו, נודע כי לא הרחק מאיתנו נמצאו שני ערלים גויים שקפאו למוות.

לבני משפחתו של השוחט נודע כי אביהם יצא יחד עם הגויים הללו, בטוחים היו כי אף אביהם קפא למוות, מובן שהחלו להתאבל עליו וכל המושבה בה התגוררו ביכו את אובדנו של השוחט, עד שהתבררה הטעות המשמחת בהופעת השוחט אישית לביתו.

❁ קופת רבי מאיר בעל הנס

דיוקנו של כ"ק מרן האדמו"ר בעל ה"דברי חיים" מצאנז זיע"א

הרב הגאון רבי **ליפא זילברמן מראצפערד** זצ"ל נכד **כ"ק מרן הדברי חיים זי"ע מצאנז**, (ש"ב של **כ"ק מרן אדמו"ר השפע חיים זי"ע** בהיותו חתן הרה"צ **רבי נפתלי** בן הרב הקדוש **רבי צבי הירש מרודניק** זי"ע[1], היה הממונה לאסוף את הכספים מכל הסביבה, עבור קופת "רבי מאיר בעל הנס".

1) אביו של כ"ק מרן אדמו"ר זי"ע, ובן הרה"ק רבי ברוך מגורליץ זי"ע, בן רבה"ק מצאנז זי"ע.

רבי ליפא היה מגיע פעמיים בשנה על גבי מרכבה עם בעל עגלה, הוא שהה בדרך משך שבוע ימים ותמיד תכנן כך שיוכל להישאר אצלנו לשינת לילה. היינו ממתינים לבואו בכיליון עיניים, ובהגיעו בחן אותנו מה שלמדנו במשך מחצית השנה וכן היה מספר לנו מסיפורי צדיקים.

❁ ותינוק ללמדו ספר

מובן שבעיירה הקטנה שלנו לא היו בתי חינוך, תלמודי תורה ובתי ספר מסודרים, ולשם כך היה מגיע מלמד ללמוד איתנו. המלמד היה מגיע לאחר פסח ונשאר במקום עד ימים אחדים לפני ראש השנה, רק אז חזר לביתו ולמשפחתו ותיכף אחר חג הסוכות שב וחזר ללמוד איתנו ושהה איתנו שוב עד לפני חג הפסח. בכל אותה תקופה היה המלמד מתגורר בחדר, אותו היה מקבל בביתנו הגדול והמרווח ומדי יום ביומו היה מלמד תורה לילדי היהודים תושבי המקום.

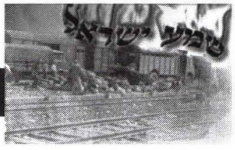
הוא היה מלמד את אותיות האלף־בית, חומש וגמרא. עם כל ילד למד לפי מה שהיה נצרך ללמוד איתו.

בתקופה בה למדתי אצל המלמד היינו ארבעה ילדים בלבד, השאר כבר נשלחו ללמוד בישיבות מחוץ לעיירה.

❁ אעירה שחר

אבי ז״ל היה ממעוררי השחר, בהשכימו קום מדי יום ביומו כבר בשעה ארבע לפנות בוקר, כשקור וחום, קיץ וחורף אינם מונעים ממנו מלהשכים כדרכו. בשעות מוקדמות אלו היה אבי

מקיים בעצמו את "היכון לקראת אלוקיך ישראל", כשהוא מכין את נפשו בלימוד התורה בהתמדה קודם עמדו בתפילה לפני בוראו.

בימי הסליחות כאשר החלו באמירת הסליחות כבר בשעה חמש לפנות בוקר, היה אבי מקדים ומשכים בשעה שתיים, כדי שיספיק להכין את עצמו להיות כלי ראוי לעמוד לפני יוצרו.

❁ תורת אמך

אמי היתה מלמדת את הבנות כיצד להתפלל ושאר ההלכות השייכות לנשים.

בנוסף לכך, היו הבנות קולטות מלימודי המלמד ממה שהם שמעו בהיותם בחדר הסמוך.

❁ לקראת שבת

בביתנו עמד שעון — היום קוראים לזה שעון קיר ולמעשה הוא היה יותר ארונית — אותו היו צריכים להכין מדי יום. היה זה שעון הפועל באמצעות מתיחת ידית, היו מסובבים עד שהקפיץ מצטמק ובמהלך היום היה משתחרר לאיטו וע"י כך נעו מחוגי השעון.

מדי שבוע בליל שישי היה אבי מזיז את מחוגי השעה, לשעה מוקדם יותר, בכך היה מזרז אותנו לקראת שבת הממשמש ובא. ביום שישי ערב שבת קודש היה מתהלך כל היום בהתרגשות לקראת השבת הקרבה ובאה, כשהוא עומד ומזרז את כל בני הבית, שימהרו עצמם ויזדרזו בהכנות לשבת.

למרות שאמי ע"ה וכל בני הבית ידעו כי השעון הוזז, היה בכך זירוז וכל בני הבית פעלו בהתאם להכוונתו ומיהרו ועשו את כל ההכנות לכבוד שבת קודש.

אחר הדלקת הנרות פנה שוב אבא אל השעון ומזיז את המחוג שעה אחורה לשעה המדויקת. כך היה דרכו כל השנים לזרז את עצמו ואת כל בני הבית לכבוד שבת קודש.

❁ מאחרים לצאת וממהרים לבוא

אבי ז"ל היה עושה את שבתו כיומא אריכתא, בהיזהרו להוסיף מחול על הקודש ולא לעשות שום מלאכה כבר במשך שמונה עשרה דקות לפני זמן השקיעה.

בצאת השבת היה נזהר בשמירתה שלא לחללה ולעשות מלאכה עד זמן צאת הכוכבים לשיטת רבנו תם, דהיינו שבעים ושניים דקות לאחר השקיעה.

❁ בבית הספר המקומי

במשך מחצית מן היום נאלצנו כדרישת הממשלה ללמוד בבית הספר המקומי יחד עם הנערים הגויים. הורינו עמדו על כך והורו לנו עקרונית שאל לנו לחקות וללמוד ממעשיהם הרעים וממידותיהם המגונות של הגויים.

בבית הספר היינו מרגישים את רשעותם של הגויים ואת "שנאת ישראל" שיקדה בהם. במידה שהיתה פורצת קטטה כלשהי, מיד היו פוערים את פיהם ומגדפים אותנו, הם צועקים: "יהודי מסריח, לך לפלסטין". אנו היינו מגיבים ב...אמן, ומתפללים אל השם: "ריבונו של עולם, ראה והבט כי אף הגויים מבינים שאין כאן מקומנו, אלא בארץ ישראל, אנא, גאל אותנו וקבץ נפוצותינו".

בין שישים נערים גויים בכיתה, מתוכם הייתי וחבר נוסף יהודים. אנו היהודים נחשבנו תמיד למצטיינים יותר מהנערים הגויים שעצלנותם מרובה משקידתם בלימודם.

המורים נחשבו לאנשים מכובדים וחשובים, הם לא היו מראים את שנאתם כלפינו חוצה, מלבד העובדה שהם אף היו זקוקים לטוב ליבם של היהודים מפעם לפעם.

❁ לעומת הילדים הגויים

ארבעה פעמים בשנה היה מגיע מנהל חינוכי, הממונה המחוזי על בתי הספר מטעם הממשלה. תפקידו היה לבחון את התלמידים ולפקח על רמת ידיעותיהם. בין השאר בדק אם אכן לומדים בבית הספר את החומר המבוקש על ידי הממשלה.

מנהל זה היה מגיע לכיתה שלנו וערך מבחן פומבי. היינו יושבים כל הילדים ולאחר שהוצגה השאלה מי שידע תשובה נכונה היה עליו להרים אצבע, אנו היהודים השבנו על שאלות מיידית ואילו הגויים לא הטיבו לענות.

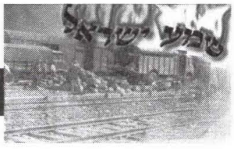
באחת הפעמים לאחר ששאל שלוש שאלות אני עניתי על כולם, המשיך ושאל שאלה נוספת והוא ממתין לקבל תשובה גם מהילדים הגויים, אבל שוב אני הרמתי את אצבעי כיודע את התשובה, ואילו כל השאר לא ידעו לענות. שב, הוא צעק עלי, והמשיך לצעוק לעבר ילדי הכיתה: "מדוע אף אחד אינו יודע לענות זולת היהודי".

❁ אל הישיבה

כל הילדים היו לומדים לימודי קודש עם המלמד במשך כל השנים, עד שהגיעו לגיל בר מצווה, אז היו נשלחים ללמוד בישיבות במקומות שונים.

הדברים אצלי היו שונים, כבר בגיל שתים עשרה נשלחתי על ידי אבי ללמוד בישיבה בעיירה סעמיהיי, שם שהיתי בבית אחי השלישי ר' יודא לייב, חמיו כיהן שם בתפקיד ראש הישיבה. בישיבה התחלתי בלימוד מסכת חולין בפרק אלו טריפות.

פרק ב

בית אבי

ושמרתם את המצ(ו)ות

איש חסיד היה אבי זצ״ל. הליכותיו ודרכו היו תמיד לפנים משורת הדין, נזהר ודקדק מאוד בכל ענייני עשיית וקיום המצוות שיהיו נעשים בתכלית ההידור והשלמות.

די היה לראותו כיצד יצא בעצמו בימות הקיץ לקצירת חיטים עבור אפיית המצות לפסח. את החיטים היה מביא הביתה והיו קושרים אותם בתוך שק גדול, אותה היו תולים קרוב לתקרה של המחסן, החיטים נשארים תלויים כך עד קרוב לחג הפסח, אז היו מורידים אותם ובוררים אותם אחת לאחת, טוחנים אותם ברחיים של יד ואפו מהן את המצות בהידור ושמירה קפדנית.

היה מדקדק לרכוש את היין לחג הפסח אצל יהודי תלמיד חכם, נצרך, שהתגורר בעיירה הסמוכה, שעשה בעצמו כמות יין במיוחד לחג הפסח. אבי אף היה בעל צדקה וחסד, אשר הרבה להיטיב עם בריותיו של הקדוש ברוך הוא ככל יכולתו.

מקווה ישראל

אבי אף זכה לשפץ ולחדש בדמים מרובים את המקווה ברוזווייד־גדול, שכבר לא היה במצב הראוי כדי לטבול בה. בעצמו היה יוצא מפעם לפעם לטבול בנהר ביער הקטן שהשתרע למרגלות רוזווייד־קטן, שם היה טובל לתוספת טהרה אף בימים קרים.

❁ הוא יפרנסנו בכבוד

את פרנסתם מצאו הורי בהפעלת חנות מכולת, לשם היו תושבי המקום מגיעים כדי לרכוש מצרכים שונים.

בנוסף היו הורי אף סוחרים והיו רוכשים את כל התבואות מהגויים, ומוכרים זאת בעיירה ובסביבתה.

❁ הכנסת אורחים

ביתנו היה ידוע כמקום הכנסת אורחים, תמיד היה אצלנו אורחים, כל אחד יכול היה להגיע לאכול או לישון, להרגיש עצמו כאילו מצוי אישית בביתו. רבים היו הסוחרים שהיו סובבים ומגיעים למושבים הקטנים כדי לקנות אווזים, תרנגולי הודו, תבואה, נוצות אווזים. כל אלו היו מתארחים בביתנו ונשארים במקום לאכול ולישון.

* * *

כשהייתי בגיל שמונה לערך, הבחנתי פעם בשני אחים סוחרים מאויהל שהגיעו לקנות נוצות אווזים וכבר בשעה שתים עשרה בצהרים הם סיימו את עסקיהם, חישבו ומצאו שלא יספיקו לשוב באותו היום לבתיהם, לכן הסתובבו ברחובות באפס מעש, כשהם ממתינים לכך שהשעה תתאחר ויוכלו להיכנס לביתנו להישאר לשינת הלילה. אמרתי זאת לאמי והיא שלחה אותי תיכף ומיד להזמינם לסעוד ארוחת צהרים בביתנו.

* * *

פעם הגיע לביתנו יהודי פולני עני ומדוכא בייסורים, רגליו היו נפוחות וכל בגדיו רחשו כינים, הוא שהה בביתנו מספר ימים, כל העת היה עסוק בלימוד ותפילה. תפילת שחרית עצמה נמשכה אצלו כשלוש שעות תמימות.

לאחר שעזב את הבית החליפה אמי את המצעים ולהפתעתה לא מצאה עליהם כינים כלל.

שנתיים ימים עברו ושוב הגיע ההלך העני, שוב היו בגדיו מלאות כינים ואף יותר מפעם הקודמת. ראינו שהוא סובל ייסורים קשים יותר מבעבר. הוא לא היה מסוגל לחלוץ את נעליו היות ורגליו היו נפוחות וזה גרם לו להתייסר.

אמי הציעה להעניק לו בגדים חדשים או במקביל לכבס לו את אלו שלו, אבל, הוא סרב לכל הצעה.

הפעם הוא נותר אצלנו למשך שבוע ימים, לא ידענו מהיכן הוא מגיע מאחר שהוא מיעט בדיבורו וכמעט לא אכל. במהלך השבוע חל חג השבועות, אבל הוא לא יצא לבית הכנסת משום רגליו הנפוחות וכואבות ולכן אינו מסוגל ללכת מרחק של קילומטר.

גם הפעם לאחר שעזב את בתינו לא ניכר סימן וזכר לכינים — המצעים שלו היו נראים נקיים לחלוטין כאילו לא השתמש בהם כלל.

* * *

בהיותי בגיל עשר בליל בדיקת חמץ היתה סערת גשמים גדולה. לאחר בדיקת חמץ הקיש יהודי בדלת ביתנו, פתחנו את הדלת ולפנינו ראינו יהודי רטוב עד לשד עצמותיו, כשכולו נוטף מים, כמובן מיהרנו להכניסו פנימה.

לא עברו עשר דקות, שוב הקיש יהודי על דלת ביתנו, אף הוא כראשון כולו נוטף מים, הכנסנו אף אותו פנימה. מחצית השעה עברה ובשלישית הגיע יהודי נוסף. בשעה עשר הקיש היהודי הרביעי. הללו ציינו שהיו בדרכם לביתם שנמצא לא הרחק אלא מספר קילומטרים, אבל מחמת מזג האוויר הסוער הם אינם יכולים כך להמשיך.

לא רק שקיבלו מקום להתחמם, גם קיבלו אצלנו בגדים חדשים ויבשים במקום הרטובים והספוגים, אף לחם לאכול ניתן להם והם נשארו לישון בבתינו ובבוקר המשיכו לדרכם.

❁ חכמת נשים

בשבתות אחר הצהרים היתה אמי ע"ה יושבת עם אחיותיי ומספרת להם מתוך ה"צאינה וראינה", הייתי צעיר לימים לכן אף הייתי מתיישב לשמוע. בשבתות הקיץ הארוכות היא אף היתה קוראת ומספרת מתוך הספר "מנורת המאור" באידיש.

❁ מצוינים שם

כאמור, גרנו במושבה קטנה בעלת ארבע משפחות יהודיות בין גויים רבים. בעקבות כך היה אבי מרבה ללמד אותנו תמיד שנתנהג כיהודים ונשתדל שלא למצוא חן בעיניהם של הגויים.

באמירת ההגדה בליל פסח היה אבי מפרש את הפסוק "**וירעו אותנו המצרים ויענינו**", לשון רעות שהתחברו עימהם ועל ידי זה אחר כך '**ויענינו**', ואבי הזהיר אותנו שלא צריך למצוא חן בעיני הגויים ואף יש לעשות דברים כדי שלא למצוא חן בעיניהם.

❁ כדי להבדל מהגויים

יש להוסיף על דבריו, כמו כן, היה אצל יוסף שהיה נער בן שבע עשרה שנה כשנמכר למצרים וכיצד היה יכול לשמור עצמו בערוות ארץ מצרים, אלא, שהיה יוסף מרבה לעשות דברים מוזרים ותמוהים כדי שלא יתחברו עמו.

גם לאחר מכן כשנעשה משנה למלך, שלכאורה היה צריך לנהוג כפי נימוסי המלכות והמדינה, רואים אנו שכאשר הגיעו אליו אחיו ציווה לממונה על ביתו וטבח טבח והכן, שישחט להם

צאן, שכידוע הצאן היה העבודה זרה במצרים והיה אסור לשחטו, כפי שנאמר בהמשך "וישימו לו לבדו ולהם לבדם", שהגישו לאכול ליהודים לבדם ולמצריים לבדם, "כי לא יוכלון המצרים לאכול את העבריים לחם, כי תועבה הוא למצרים" ותרגומו לא יכלין מצראי למיכל אם עבראי לחמא, ארי בעירא דמצראי דחלין לה עבראי אכלין.

לכך שחט יוסף הצדיק את מה שהיה תעב בעיני המצרים כדי שלא יוכלו המצרים לאכול יחד עמו.

ועתה ישבו בארץ גושן

ראייה נוספת לכך אנו מוצאים בהמשך הפסוקים שאמר יוסף הצדיק: "אעלה ואגידה לפרעה והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו וצאנם ובקרם וכל אשר להם הביאו והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה, גם אנחנו גם אבותינו בעבור תשבו בארץ גושן כי תועבת מצרים כל רועה צאן", ותרגומו ארי מרחקין מצראי כל רעי ענא, רואים אנו מכך עד כמה היה יוסף מתאמץ כדי שהמצריים לא ירצו בקרבתו וזה מה שסייע לו להישאר בצדקותו.

עינוי הנפש

כשהייתי אצל **כ"ק האדמו"ר מביאלא־לוגאנו שליט"א** עם העלים מהספר המוכנים לדפוס הוסיף לפרש בהתאם לכך, **"וירעו אותנו"** שהמצרים גרמו לנו להיות רעים וחטאים, **"ויעננו"** — דבר זה שנהיינו רעים, עינה אותנו.

כ"ק האדמו"ר מביאלא־לוגאנו שליט"א

❁ אצל הרה"ק מקערעסטיר

אבי היה נוסע רבות אל הרב הקדוש רבי **ישעי'לה מקערעסטיר** זי"ע אליו היה דבוק ומקושר ואני אף קרוא על שמו.

❁ אצל הרה"ק מראצפערט

בימים נוראים היה אבי שוהה במחיצתו הגדולה של הרב הקדוש רבי **שלום אליעזר מראצפערט** זי"ע, בן זקוניו של כ"ק מרן ה"**דברי חיים**" זי"ע.

❁ אצל הרה"ק מהרי"ד מבעלז זי"ע

כמו כן היה מרבה לנסוע אל הרב הקדוש רבי **ישכר דוב מבעלז** זי"ע. כמו כן היה אבי נוסע לצדיקים נוספים שבדור.

תמונת הרח"ק ר' שלמ' אליעזר הלברשטאם זצ"ל חי"ד האדמו"ר מראצפערד, אונגארן. בנו של מרן מצאנז זי"ע וחותנו של כ"ק מרן אדמו"ר זצ"ל חי"ד

❁ קברות צדיקים

אבי אף היה עולה להשתטח יחד עם אחיי המבוגרים שהיו בדרך כלל מצטרפים עמו, על ציונו הקדוש של הרב הקדוש רבי **יצחק אייזיק מקאליב** זי"ע ביומא דהילולא דיליה וכן היה עולה להשתטח על ציונו הקדוש של הרב הקדוש בעל ה"**ישמח משה**" זי"ע, לשם אף זכיתי להצטרף עמו פעם אחת.

כוחו של צדיק

בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כבר היה אבי ראש משפחה ואב למספר ילדים ומתקרב לגיל שלושים וקראו לו להתייצב ולהתגייס לצבא. באותה תקופה היתה השירות בצבא סכנה מוחשית, שבדרך כלל ידעו כי כל באיה לא ישובון, ורוב מאלו שנלקחו לצבא לא שבו, נהרגו במלחמה.

לשם כך נסע אבי לבעלז, שם המתין במשך שלושה ימים ולילות בתור ארוך עם יהודים רבים נוספים אשר אף הם הגיעו להתברך בעניין הצבא.

בדיוק כשהגיע תורו של אבי להיכנס אל הרב הקדוש רבי **ישכר דוב מבעלזא זי"ע**, יצא הגבאי והכריז בזה הלשון: "דער רב האט געזאגט, מנעמט שוין נישט מער, יעדער איינער זאל א־היים פארן, אויב איינער מיינט ער וועט צי ווארטן א טאג צוויי וועט מען עם אריינלאזען צים רעבין, סי איז א־שאד צי וארטן מנעמט נישט מער" (הרב אמר, לא נכנסים יותר, כל אחד שישוב לביתו, אם אחד חושב שימתין יום או יומיים, ויכניסו, חבל להמתין, לא לוקחים יותר).

הרב הקדוש רבי ישכר דוב מבעלזא זי"ע

אבי עדיין לא נואש ובכל זאת המשיך להמתין במקום יום נוסף. לאחר שנוכח שאכן לא ניתן להיכנס אל הרבי, חזר בלית ברירה הביתה וביום המיועד התייצב במקום המיועד, אויהעל, מיקומו של המפקדה הצבאית, כשכולו תקווה ותפילה לה' שינצל מידיהם של הרשעים.

שעות רבות המתין לתורו, כל אלו שניצבו לפניו נלקחו לצבא, וראה זה פלא, לפתע בהגיע תורו יצא מישהו מהחדר הפנימי והכריז: "המפקד הראשי אמר, לא לוקחים יותר, כל אחד שיסע לביתו, אם אחד רוצה להילחם בעבור המולדת וחושב שימתין יום או יומיים, ויכניסו, חבל להמתין, לא לוקחים יותר".

❁ אותו אשמור לדבר

ההכרזה אותה שמע מספר ימים קודם בבעלז שמע אותה כעת גם במפקדת הצבא. ההכרזה של הגבאי בשם הרב הקדוש מבעלז, חזרה כעת בסגנון זהה בהתאם לעניין הצבאי בשמו של המפקד הראשי. כעת נוכח אבי בכוחו הגדול של הצדיק, אשר המשיך עבורו ישועה על ידי הכרזה זו.

* * *

מצאתי לנכון להביא כאן סיפור מעשה נפלא בעניין השחרור מהצבא הפולני כפי ששמעתי מהרה"ג ר' משה מרדכי ריזל שליט"א ששמע מכ"ק אדמו"ר בעל "ברכת אברהם" מסלונים זצ"ל ששמע מרבו האדמו"ר בעל "דברי שמואל" מסלונים זצ"ל שעוד הכיר את בעל המעשה מעת הסתופפו בצל קודשו של רבן של בני הגולה כ"ק מרן אדמו"ר ה"דברי חיים" מצאנז זיע"א.

מפעם לפעם היה הרה"ק הדברי חיים זי"ע שולח יהודים אל יהודי קדוש ובעל מופת, כדי שהוא ישא את תפילתו בעבורם, להחזיקם ולרפאותם, כשראו בחוש כיצד כוחו בפיו ותפילותיו נושאות פרי והאנשים אשר התפלל עבורם התרפאו באופן פלאי.

יהודי זה היה בימי בחרותו צעיר גבוה בעל גוף חסין אשר לו מראה בריא במיוחד. גזירת הצבא אשר ריחפה בימים ההם על כל הצעירים לא נמנעה ממנו. אף הוא עמד להתייצב בצבא המלחמה, כאשר הוא חושש לחייו, כפי שאירע עם רבים מיוצאי הצבא

במלחמה שנהרגו בחזית אשר רובם ככולם לא שבו וראו שוב את ארץ מולדתם.

מחמת מצבו הבריאותי הטוב לא ראה לעצמו בשום אופן מוצא או דרך שלא יקבלו אותו לשירות בצבא. שפתותיו רחשו תפילות לקל עליון שיחוס עליו ויהיה לו נפשו לשלל. ברגע האחרון בעמדו כבר לפני המפקד הצבאי רחשו שפתיו לידור נדר לאלוקים, כי אם אלוקים ישמור, יקדיש תקופת זמן זו של השעבוד הצבאי שיהיה כולו קודש לעבודת השם.

הנס התרחש לפניו במלוא עוצמתו כשהוא רואה בחוש כיצד מתקיימים בו דברי חכמינו זכרונם לברכה: "כל המקבל עליו עול תורה מבטלים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ", ובאותו הרגע נחו עיני הרופא הבכיר עליו וצעק עליו שהוא בחור חולני ואינו מוכשר כלל להתקבל לצבא. למעשה שלחו מעל פניו.

מיד עם צאתו מן המקום פנה לקיים את נדרו, הוא התבונן בנפשו כיצד יקיים ויוציא את מחשבתו אל הפועל, החליט להקדיש את כל עיתותיו לשקוד על דלתות התורה בהתמדה עצומה, בלא לבטל רגע כלל.

שלוש שנים ושמונה חודשים היתה התקופה הרשמית של השעבוד בצבא הפולני. שלוש שנים ושמונה חודשים היתה התקופה בה החליט הצעיר לזרוק מעל גוו את כל ענייני העולם הזה, ולהתמיד בלימודו.

אחר שחלפה ועברה התקופה והצעיר טעם ממתיקות התורה, החליט להמשיך בדרכו זה להתמיד בלימוד התורה ובעבודת השם. אכן, שוב לא פסק פומיה מגירסא עד שעלה ונתעלה כבעל מדרגה ובעל מופת.

פרק ג

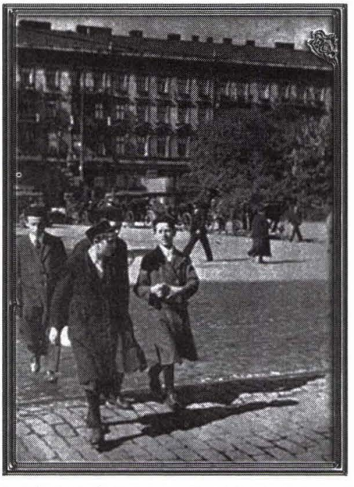
צור מחצבתנו

מקור מחצבתו של בית אבי ומשפחתנו הוא ממשפחת כהנים מיוחסת וממשפחה של רבני וורשה.

שם משפחתנו המקורי היה **פייגנבוים**. זקננו היה הרב החסיד רבי **יצחק יעקב פייגנבוים** זצ"ל ומחמת מעשה שהיה, נאלץ לשנות את שם המשפחה.

הבריחה להונגריה

לזקננו היה בית מסחר בסביבות העיר וורשה, מזה הוציא את פרנסתו לכלכל את משפחתו.

נערים חסידיים ברחובות וורשה לפני המלחמה

בשנת תרל"ח אירע וקבוצה של נוכרים שהיו חייבים לו כסף השתמטו ממנו בלך ושוב ולא החזירו לו את מה שמגיע לו כפי שהיה דרכם תמיד. חודש ואף חודשיים חלפו ועברו, וזקננו החל לחשוד שמשהו אינו כשורה. לא היה זה חשד שווא. נודע לו מאחד השכנים הנוכרים על התייעצות בין הגוים הללו והחליטו לרוצחו נפש וכך להיפטר ממנו ומחובותיו, גם תאריך הועד לכך והוא "מחר

בלילה״. זקננו הבין שאין הזמן להמתין ויש לעזוב ולברוח חיש מהר מהמקום, הוא וביתו עמם שני בנים ושלושה בנות, כמובן ארז ונטל עמו את דברי הערך ומעות המזומנים.

הבריחה היתה להונגריה, שם אף שינה את שם משפחתו ליאנקלאוויטש, ברצונו לכלול את שמו יעקב בתוך שם משפחתו.

יתום מאב

אבי, שכבר נולד בהונגריה, לא זכה להכיר את אביו, למגינת לב כולם באותה שנה הסתלק לבית עולמו מחמת הצער ועגמת נפש שגרמה לו כל המעשה, הוא גם השאיר אחריו יתומים קטנים שהבת הגדולה מהן היתה בת תשע בלבד.

משפחתינו

המשפחה מנתה 12 נפשות, הלוא הם: הורי, אבי היקר באדם הרב החסיד ר׳ **נתן** זכרונו לברכה, ואמי מורתי מרת **יוטא** עליה השלום, ששה אחים וארבע אחיות.

אח נוסף אשר נפטר עוד טרם נולדתי, היה בן שתים עשרה שנים ולמרות גילו הצעיר ראו בו שעדיו לגאון ולתפארת. התמדתו הרבה לא ידעו גבולות ונפטר כתוצאה מנשיכת כלב שוטה, הרי אז, בימים ההם עדיין לא היתה אפשרות לחיסונים או לרפאותם.

כל אימת שזכרו היה עולה, היתה אמי מדברת עליו בערגה ובוכה ללא הפוגות, גם כעבור חמש עשרה שנה מפטירתו עדיין אני זוכר אותה בוכה כשדיברה עליו וממנו.

גדול שבאחים

הבכור היה אחי הרב הגאון ר׳ **משה שרגא פייביל** זכרונו לברכה, שהיה תלמיד חכם גדול ומופלג בתורה בקי בש״ס

ופוסקים. בישיבה הרמה בציגאנד[2] שם למד בימי בחרותו, היה נמנה על המובחרים והמיוחדים שבחבורה[3] — [4]. בתקופת המלחמה בשנת תש״א נלקח לעבודה בצבא ההונגרי.

עדות נאמנה לקורותיו שמעתי מיהודי שהיה יחד עמו, שנפל למשכב חוליו, ואושפז בבית החולים במבנה בן ארבע קומות שהיה עשוי קרשים בו שהו בערך שלוש מאות חולים ופצועים יהודיים, שם נפטר מחוליו. כשבוע לאחר פטירתו העלו הגרמנים יימח שמם, את כל הבניין באש.

משפחתו וילדיו הובלו לגיא ההריגה במשרפות אושוויץ, השם יקום דמם.

2) ראש הישיבה בציגאנד היה הגה״צ רבי **דוד הכהן ניימאן** זצוק״ל אשר נודע כגאון מופלא והוא נמנה על חשובי התלמידים של הגה״צ רבי **שמואל רוזנברג, אבדק״ק אונסדורף** זצוק״ל, השם ינקום דמו.
כדי לשבר את האוזן על רום חשיבותם וערכם של אחיי, אשר זכו להתעלות במעלות רמות בתורה ועבודת השם, יש לחוקק מספר מילים לתאר את סדרי הלימוד בישיבה הרמה בציגאנד.
עוד טרם עלה השחר החלה סדרי הלימוד בישיבה. כבר בשעה ארבע לפנות בוקר התקיים סדר לימוד, אשר נמשך ברציפות עד שעות הלילה. בליל שישי היו כל הבחורים בישיבה נודדים שינה מעיניהם ועוסקים בחדוות התורה במשך כל הלילה. גם יום השבת קודש, המכונה בזוהר הקדוש **"יומא דאורייתא"** הוקדש כולו להשם, בלימוד התורה, כשהזמן הקצוב לשינה של תענוג במהלך כל יום השבת לא עלתה על ארבע שעות.

3) לאחר שנים ארוכות בהיותי באמריקה מצאתי יהודי תלמיד חכם נכבד בשם **הרב הויער** שליט״א, שעוד הכיר את אחי הגדול ר׳ משה שרגא פייבל. הוא סיפר לי שהיה מכנים את אחי בשם **"משה רוזווייזר"** על שם עירו רוזווייז. הוא אף גולל לי את מסכת התמדתו העצומה של אחי שהיה כל כולו שקוע בתורה ונודע לשם ולתפארת הישיבה.

4) מספר פעמים בשנה היה אבי עולה לבקר בהיכל ה׳ בישיבת ציגאנד לראות את שלום בניו השוקדים על תלמודם, וראש הישיבה היה מכבדו וקם לכבודו מלוא קומתו, כשהוא מסביר את התנהגותו באומרו: **"למי שיש כאלו בנים, יש לעמוד לכבודו"**.

השני בדומה לו

השני בדומה לו אחי הרב הגאון ר' **יצחק יעקב** זכרונו לברכה, היה בקי מופלא בארבעה חלקי שולחן ערוך והיו לו כישרונות מעולים, חריף עצום ומתמיד גדול אשר לא פסק פומא מגרסא. גם הוא למד בישיבה הרמה שבציגאנד, לאחר מכן המשיך ללמוד בישיבה במאקווא.

בהיותו בר אוריין הראוי לאותה איצטלה, הפצירו בו לקבל על עצמו לדון ולהורות בעיר גדולה לאלוקים אך הוא סירב להצעה, מחמת רצונו להמשיך בלימודו בלי טרדות ועול הרבנות.

אף הוא נלקח לעבודת המלחמה בצבא ההונגרי ושם נהרג. משפחתו — אשתו וחמשת ילדיו נשרפו על מוקדה בלהבות אושוויץ, השם יקום דמם.

שלישי לבטן

השלישי היה הרב הגאון ר' **יודא לייב** זכרונו לברכה. אף הוא כקודמיו למד בישיבת ציגאנד והיה תלמיד חכם מופלג בתורה, והיה מתמיד מופלא על תלמודו.

לאחר נישואיו עבר להתגורר בעיר סעמיהיי. בתקופת המלחמה נלקח על ידי הצבא ההונגרי לחזית המלחמה בצבא הרוסי, שם נהרג. השם יקום דמו.

אף על משפחתו — אשתו וארבע ילדיו לא פסח כוס התרעלה ונרצחו כולם באושוויץ, השם יקום דמם.

נטע רבעי

הרביעי מבין האחים, שיבדל לחיים טובים ארוכים, הרב החסיד ר' **יוסף** שליט"א, אשר במשך כל ימי לימודו בישיבה היה

משכים קום עוד קודם החלו סדרי הישיבה המוקדמים בלאו הכי, כבר בשעה שלוש לפנות בוקר. בליל שישי לא אירע שראה שינה בעיניו. היה ראוי ומוכן לזכות לסמיכת חכמים להשיב ולהורות, כבר בהיות כבן י״ט שנה בלבד, אבל, לדאבון ליבנו לא עלתה הדבר, מאחר שנלקח למחנה העבודה הצבאי שם שהה במשך חמש שנים.

❁ ונוסף גם הוא

אחי ה**חמישי** הרה״ח ר׳ **וולף** שליט״א, אף הוא המשיך בדרכם של אחיו הגדולים, אשר התוו לו את הדרך. גם הוא כקודמיו נמנה על המצוינים והמובחרים שבחבורה בישיבה.

❁ הצעיר באלפי ישראל

אני הייתי ה**שישי** והצעיר מבין האחים.

❁ דם עבדיך השפוך

בתקופת המלחמה נהרגו ממשפחתי, הורי ושלוש אחי הגדולים ה״ה ר׳ **משה שרגא פאוויל**, ר׳ **יצחק יעקב**, ור׳ **יודא לייב**, אשר כפי שכבר תארתי, היו תלמידי חכמים מופלגים, וכבר היו נשואים ובעלי משפחות של חמשה ושישה ילדים, אשר אף הם — כולם, ניספו במלחמה.

פרק ד

בטרם כל

בשלהי סיוון תש״א הצטרפה הונגריה למלחמה לצד גרמניה. עבור היהודים היתה זו נקודת מפנה —

מצבם הורע, מסע תעמולה ארסי האשים אותם בכל צרות ההונגרים. האנטישמיות הלכה והתחזקה; אך גם עובדה זו לא היה בכוחה לשנות את דעותיהם של יהודי הונגריה, ובפרט לא לערער את ביטחונם של המתבוללים. הם האמינו לתומם, כי תמיד יהיו אנשים בהנהגה השמרנית שיגנו על היהודים.

שאננות זו עלתה בסופו של דבר בחייהם של מאות אלפים, שכן למרבה הצער והכאב, גם אלו שידעו על הפתרון הסופי לא טרחו לעדכן את אחיהם היהודים. גם התנכלויות קשות נגד היהודים, כמו המצוד והטבח נגד ״יהודים זרים״ — פליטים, בעיקר מפולין, סלובקיה, אוסטריה וגרמניה וכן טבח מזוויע בדלודיק (השטח שכבשו ההונגרים מיוגוסלביה) — לא שינו את דעתם, התחושה התחזקה, כי בהונגריה ״זה לא יקרה״ גברה על הכל.

זאת ועוד, יעידו וישובו ויעידו פליטים, שהגיעו בעיקר מפולין, אשר במשך שנים אלו סיפרו והתריעו בפני יהודים שונים על רצח העם המתחולל שם והתגובה היתה חוסר אימון. ״הם לא האמינו לנו!״ הם אומרים, ״דעת האדם אינה סובלת סיפורי זוועה כאלה, וכמובן שנוח היה לא להאמין״.

שירות העבודה

אחד מן הדברים יוצאי הדופן ביותר, שקרו בהונגריה בניגוד לארצות אחרות, היה מערך "שירות העבודה" שהוקם ואליו נתקבלו רשמית "מי שלא נמצא ראוי לשרת בצבא".

ב־1940 הועסקו פלוגות שירות העבודה בביצוע עבודות נצרכות לצבא. מצבם היה סביל, הם הורשו להתגורר בקרבת הבית וכו'.

אולם בספטמבר 1940, זמן קצר לאחר סיפוח צפון טרנסילבניה, השתנה מעמדם לרעה. ממשלת טלקי האנטישמית דאגה להחמיר מאוד את תנאי העבודה והשירות.

הופעתם ותנאי חייהם של היהודים — אנשי שירות העבודה — שהיו לבושים מדי צבא הונגרי — בחזית אוקראינה, הכעיסה לא רק את הגרמנים אלא גם את האנטישמים שבקצינים ההונגרים. וכך אולצו האנשים ללבוש בגדים אזרחיים מלווים בסרט שרוול צהוב או לבן, ובכך הפכו כמובן מיד מקור להתנכלויות.

מצוקתם של אלה החלה כבר לקראת חורף 1942, כאשר יהודים קפאו מקור, פשוטו כמשמעו, בחזית הרוסית.

עבודת הפרך בה הועסקו — חפירת מחפורות לטנקים, תעלות הגנה, וסילוק מוקשים בכפור מקפיא — תבעה את מספר הקורבנות הגבוה. אין צורך להבהיר כי באוקראינה היה המצב קשה במיוחד, בפרט בעת הנסיגה מפני הכוחות הרוסים.

חשוב לציין, כי שר ההגנה, נאג', לא היה אנטישמי וניסה להקל על היהודים, אולם מורת רוחם של הגרמנים והשנאה הטבעית ששררה בלב מפקדים זוטרים שמה לאל את מאמציו.

ניתן לכתוב פרקים שלמים לתאור סבלם של קבוצות שירות העבודה. רק זאת נציין כאן, כי מר במיוחד היה גורלן של קבוצות שפונו עם נסיגת הגרמנים מפני הרוסים, אשר לא מעטים מהם מצאו עצמם בסופו של דבר במחנות ריכוז בגרמניה.

צחוק הגורל הוא, שבעת הכיבוש הגרמני של הונגריה הפכו דווקא קבוצות "שירות" אלו, למקום מפלט ממשלוחי הנאצים. באותם ימים דווקא משרד ההגנה ההונגרי ניסה להחזיק ביהודים ולמנוע שילוחם למחנות המוות; בכל זמן הכיבוש היו ויכוחים קשים בין משרד ההגנה לגסטאפו כששניהם אוחזים באנשי "שירות העבודה" וכל אחד טוען כולו שלי.

בתקופת מימשל "צלב החץ" בהונגריה הוחמרו התנאים עד מאוד, שכן אז הוגבר שיתוף הפעולה בין הגרמנים להונגרים.

במהלך מתקפת הנגד של הרוסים נגד הגרמנים, כשקרבו הרוסים לכיוון הונגריה, העבירו ההונגרים כחמישים אלף יהודים לידי הגרמנים. עם הכיבוש הסובייטי נפלו בידם בין עשרים לשלושים אלף יהודים. לסובייטים לא היתה מדיניות כללית מכוונת ממוסקבה איך לנהוג בשבויים, היחס אליהם היה תלוי במחנה או במפקד לידיו נפלו. היו גם מקרים שהיה זה יחס אנושי.

❁ הגרמנים כבשו את הונגריה

עד לכיבוש הגרמני המעשי של הונגריה בידי הגרמנים היתה הונגריה מעין מדינת חסות גרורה של הגרמנים. מצב זה השביע, כנראה, את רצונם של הגרמנים ותאם את תוכניותיהם; שכן, אחרת לא היו מניחים לשמונת מאות אלף יהודים בארץ מרכזית וגדולה זו לנוח על זרי הדפנה. הגרמנים לא חששו כי יהודי הונגריה יהגרו לארצות אחרות, שכן הדרכים חסומות היו, ומשום כך, כל עוד היתה המציאות תואמת את מדיניות הגרמנים ותחת

שליטתם (אף מרחוק), הניחו ליהודי הונגריה לחיות ולשגות באשליות. אולם גם למצב זה בא הסוף.

ב־19 למרץ 1944 לפנות בוקר חדרו יחידות הוורמאכט הגרמני להונגריה והשלימו את הכיבוש המעשי של הארץ הגדולה הזו.

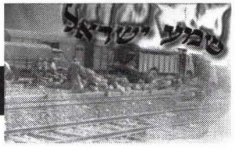
האם נכבשה הונגריה על ידי הגרמנים על מנת להשלים את "הפיתרון הסופי" או רק כתוצאה מגורמים פוליטיים מצטברים?

כפי הנראה, התשובה השנייה היא הסיבה העיקרית לכיבוש. באותה תקופה, ב־1944, כאשר הרוסים היו במסע כיבוש לכיוון מערב והלחצים על הרייך כבדים היו מנשוא, רצו מנהיגי הרייך להבטיח את צייתנות בני בריתם במזרח אירופה. פרישת איטליה מן ה"ציר" הדאיגה אותם, ויותר מכך הדאיג אותם החשש שהונגריה תתלווה אל איטליה בדרכה, שכן מצבה החלוש של גרמניה ניכר כבר לעין כל.

באותה עת הבינו השמרנים־אריסטוקרטים ההונגרים כי לטובת הונגריה עליה להתנער מבת בריתה גרמניה. אולם — לכל משא ומתן שהם ניהלו עם בנות הברית היתה מטרה אחת — למנוע את כיבושה של הונגריה בידי הרוסים, וכדי למנוע זאת הם היו מוכנים אף להמשיך ולדבוק בגרמנים.

כמובן שעבור הגרמנים — הסיבה הרשמית והמספיקה לכיבוש, לדברי הצורר היטלר ימש"ו, היו יהודי הונגריה, שנחשבו כמובן ל"אוייב מספר 1".

אולם גם ל"סיבות" צריך עילה. העילה לתחילת הכיבוש היתה מסוג התירוצים שהצורר היטלר ימש"ו הרבה להפגין במשך השנים: הוא דרש שההונגרים ייסוגו מאוקראינה, לכאורה כדי להגן על הרי הקרפטים עצמם, שכן להרי הקרפטים היתה חשיבות רבה יותר בעיני הגרמנים מאשר לאוקראינה.

בהמשך לגישה זו הוזמנו אחדים ממנהיגי הונגריה אל ארמון קלסהיים, שם התקיימו דיונים בראשות הוראטי, יורש העצר ההונגרי, (אשר שלט בהונגריה) והצורר היטלר. כל זאת כאשר לכל אחד היה ברור, כי ה"דיונים" אינם אלא תכתיב וכי מי שישלוט מעתה בהונגריה יהיו בסופו של דבר שנים: וזנמאייר — השגריר האישי של הצורר היטלר במקום וארנסט קאלטנברונר — מפקד הגסטאפו.

אולם הוראטי החליט להישאר בתפקידו כראש מדינה גם אחרי הכיבוש הנאצי. לאחר המלחמה הסביר, כי מטרתו היתה "להבטיח את שמירתם של 800 אלף יהודים", אך למעשה הפקיר הוראטי את היהודים בידי הגרמנים, ודווקא בהישארו בתפקידו כראש מדינה נתן לגיטימציה לפעולותיהם.

❁ דרכי ההשמדה

הממונה על 'הפיתרון הסופי', הצורר אדולף אייכמן, הגיע לבודפשט ב־19 למרץ 1944, יחד עם כוחות הכיבוש. אייכמן, לא בזבז אף רגע, החל מיד "לעבוד", ממש שעות ספורות לאחר הכיבוש. אייכמן הביא עמו יקר ערך מפז עבור הגרמנים — 'ניסיון רב' בהשמדה, שכן באמצע 1944 השמידו כבר הנאצים את רוב יהודי אירופה.

מאחר שמצבם הכללי של הגרמנים הלך ורע, היווה הזמן מרכיב חשוב ביותר עבורם, הם, כמובן, לא היו מוכנים להניח ל־800 אלף יהודים להימלט מידיהם המגואלות כבר בדם מיליונים. אולם היה על אייכמן לקחת בחשבון עובדה חשובה אחת — הרוסים והצבא האדום התקדמו במהירות במזרח, ולרשותם של הגרמנים לא עמדו כוחות רבים שכן הם נלחמו בשתי חזיתות. מעבר לכך, היו צריכים הגרמנים לטעת ביהודים

אשליה של ביטחון כדי להרגיעם. כדי להתגבר על המכשולים הללו, הקימו הגרמנים מיד את מטה הפעולה שלהם ותוך שעות ספורות ממש הזעיקו את נציגי הקהילה בבודפשט ותבעו מהם הקמת מועצת יהודים מרכזית. למעשה, הם התכוונו להשתמש במועצה זו ואחרות למטרה אחת — השמדת היהודים עצמם.

❁ על המנוחה ועל הנחלה

הורי נחשבו לעשירים. היתה לנו דירה נאה המרחיבה דעתו של אדם, שהשתרע על גבי שטח גדול ורחב ידיים, כמו קומפלקס של מספר בניינים.

מבנה מיוחד יועד למטבח קיץ [זימער־קאך]. גם מחסנים מיוחדים יועדו לאחסנת כל מיני מאכלים. בצורה זו נשמרו הירקות ושאר המצרכים למשך כל תקופת החורף.

בקרבת הבית אף עמדה רפת גדולה, שם גדלו פרות, אשר היו מספקות למשפחתנו חלב, גבינה וחמאה.

❁ אין אמונה בגויים

היחסים עם שכננו הגויים היו טובים, היו מהם שעבדו אצלנו ובהיותנו עשירים הם אף הרוויחו היטב. אבי נודע כאיש נאמן וישר אף בין הגויים, ובמידה והתפתח ביניהם ריב או ויכוח לא היו הולכים לשופט של המושבה אלא היו פונים לאבי שהיה ידוע בשכלו הישר, בבקשה שהוא יפשר ביניהם, והוא אכן הצליח בחכמתו לפסוק עבורם בצורה ששני הצדדים יצאו מרוצים.

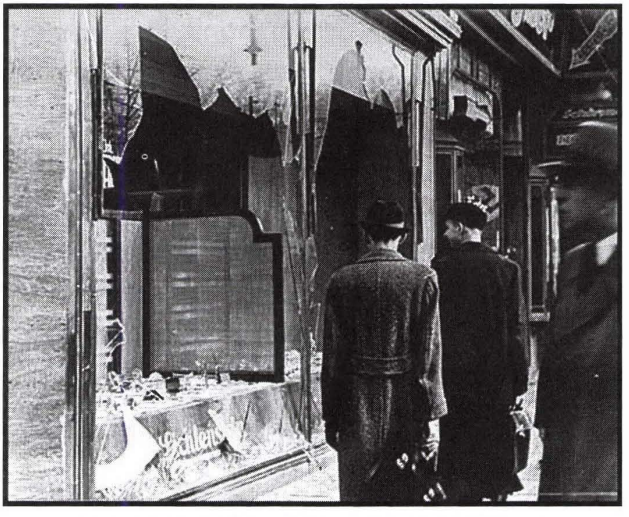
אבל בידוע הלכה עשו שונא ליעקב, גם אם נדמה לנו שגויים אלו הם אדיבים ושונים, המציאות טפחה על פנינו בתקופת המלחמה, כשכל אלו שמחו לאידנו.

היו צריה לראש

בשנות תרצ"ח לערך, החלה לנשב בעולם אווירה של מלחמה ואנטישמיות קשה. רק שנים מעטות מאז הסתיימה מלחמת העולם הראשונה, אשר חיסלה אלפים רבים.

הצורר היטלר ימ"ש עלה לשלטון כשרוממות האנטישמיות בגרונו. המצב הלך והחמיר מיום ליום, התעמולה הנאצית נגד היהודים הלכה וגברה. כל אלו הוו כהקדמה לתוכניתו השטנית של "הפיתרון הסופי" לעולם חדש של "יודען־ריין" — סיסמה ידועה של הנאצים: "נקיה מיהודים".

תחילת הפורעניות החלה בנישול פרנסותיהם של ישראל, נטלו מהם רישיונות שונים שהיה בידם לניהול עסקים ובתי מסחר שונים, ביניהם אף שללו את הזכות ליהודים להפעיל קרעטשמע'ס (בתי מרזח).

חנות בבעלות יהודי, שנפגעה ב"ליל הבדולח" (9 בנובמבר 1938)

הגויים, השכנים הטובים שלנו, החלו להתקוטט עם הילדים, המבוגרים החלו אף להכות ולהרביץ, היהודים פחדו לצאת לרחובה של עיר. בשעות הלילה היו הגויים שוברים את החלונות בבתים היהודים. הערות או צעקות אנטישמיות היו דברים של מה בכך. קריאת גנאי נשמעו מכל עבר, כשהם מרבים לצעוק לעבר כל יהודי: "יהודי מלוכלך, לכו מכאן לפלסטין".

❁ פריעת בעל חוב

בתקופה זו עלה פעם אבי, כדרכו מפעם לפעם, אל השופט של הסביבה, לגבות את חובו שהצטבר לכדי סכומים הגונים ממה שרכש אצלנו.

להפתעתו, במקום תשובה לבקשתו תפס השופט מקל בידו והנחיתו על ראשו של אבי, אשר פער חור גדול ונפוח ודם רב ניגר ממנו, כשהוא עוד צועק לעבר אבי: "בקרוב, לא רק שלא אחזיר לך את החוב, אלא כל מה ששייך ליהודים עוד יקחו מהם".

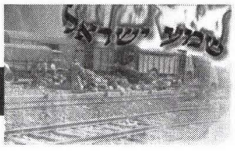
כמובן, אבי מיהר להסתלק משם כל עוד נפשו בו כשהוא זב דם. בהגיעו הביתה נבהלה אמי למראהו, אך הוא שיווה לקולו נימה רגועה וסיפר לה כי החליק ונפל. לי הוא סיפר את האמת ממה נגרמו החבלות.

❁ בן שמונה לרדוף

כשפרצה המלחמה הייתי כבן 8 בלבד. כך, ימי הילדות שעוברים בדרך כלל על כל אחד בחדווה ובגיל, עברו עלי בתוגה ובעצב, תחת איומים תמידיים של "מוות".

כך רצתה ההשגחה. עלינו אך להתחזק באמונת אומן, שכל מה דעביד רחמנא לטב עביד.

פרק ה

ובא נוגש והגלנו

בימי נדודי בתקופת השואה לא אחת חוויתי רגעים קשים שהמוות יכול היה להיות טובים מהם. רגעים בהם חשבתי שלא אספיק לאמר וידוי.

מיום בו נפרדתי מהורי לעולם נשאתי את הלפיד בגאון וביגון בכל שנות ומקומות נדודי.

באסרו חג פסח תש״ד הוציאו אותנו מהבית לגטו של אויהל. בג׳ סיוון לקחו אותנו מגטו של אויהל ברכבת שמובילים בהמות, והגענו לבירקנאו אושוויץ בליל יום ראשון של חג השבועות והכניסו אותנו למחנה C שקראו לה המחנה של הצוענים, והצוענים היו הקאפוס שלנו והרביצו בנו מכות רצח ביום ובלילה. משם לקחו אותנו למחנה D ממחנה D למחנה A ממחנה A ממחנה A למחנה D.

לפני ראש השנה כל הילדים מכל המחנות באושוויץ נלקחו למחנה E ושם נערכה הסלקציה הזוועתית הגדולה של הילדים.

תשעה החברים שהיינו ביחד אז לא היו בין המחנות האלו באושוויץ. בין מחנה C ל־D היה הכביש שאחרי הסלקציה שנערך לבאים ברכבות שהגיעו לאושוויץ עברו כולם בכביש זה. קודם הלכו אלו שנבחרו לעבודה ואחרי כן המבוגרים, הנשים והתינוקות של תשב״ר ויונקי שדיים בחיק אמם, ומספרם נע בסביבות העשרת אלפים מדי יום, ואני הייתי רוב הזמן במחנה C ו־D וכל זה ראיתי בחוש והדמעות זלגו מעיני ללא הרף, והתמונות

האלו עומדים גם היום לנגד עיני, עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי וזה פסוק במגילת איכה "ארץ אל תכסי עפרם של הקדושים שנתפזרו על שדות במקום זבל".

בצום גדליה תש"ה לקחו אותנו למחנה קופערינג Kaufering מחנה מס' 4. אחרי יום הכיפורים לקחו אותנו למחנה מס' 9. אחרי שלושה שבועות לקחו אותנו בחזרה למחנה 4. בתחילת חשוון תש"ה לקחו אותנו למחנה קופבערין, בתחילת שבט לקחו אותנו למחנה דכאו. בסוף שבט לקחו אותנו למחנה אוסבורג ausburg. בסוף אדר בחזרה לדכאו. י"ב באייר לקחו אותנו להשמדה בזייפעלד zeifeld. הגענו לשם ביום שבת ט"ו בחודש אייר. ביום ראשון ט"ז אייר קרה לנו נס שלא הרגו אותנו. ביום שני הלכנו למיטלוואלד mitelwald אחר הצהרים אז הגרמנים שגרים שם סילקו אותנו עם מקלות וצעקות וגערו בנו שנלך לגארמיש garmish. ביום שני בלילה היינו בשדות בין מיטלוואלד וגארמיש. ביום שלישי בבוקר, בל"ג בעומר באו האמריקאים.

מחובתי להעביר לדורות הבאים את כל מה שעבר עלינו בשנות השואה, לקיים מה שנאמר: זכור את אשר עשה לך עמלק של דורנו, ולמען תספר באזני בנך ובן בנך עד סוף כל הדורות, ללמוד וללמד את לקח השואה הנוראה הזאת שעברה עלינו.

תפילתי ליושב במרום שיתקיימו בנו דברי הנביא "ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה" (ישעיהו יא, א).

כל רודפיה השיגוה

בסביבות פורים תש"ד נכנסו הגרמנים לעיירתנו והודיעו שמגרשים את כל היהודים ל...גטו. עדיין לא ידענו איזה משמעות יש לגטו, מלבד זאת שהכוונה היא — מקום סגור ומסוגר שמשם

לא נוכל לצאת. לא ידענו מה מבטא הגירוש עבורנו, אף אחד מאיתנו לא יכל לדעת מה העתיד חופן בתוכו.

ימי חג הפסח עברו. פחד ממשי שרר, בכל רגע יכולים להגיע לקרוא לנו להצטרף לגירוש ההמוני ל"גטו".

באותה עת עדיין לא היו כלי תקשורת כמו רדיו ועיתונים, בוודאי שלא בעיירות הקטנות. את החדשות, כמו כן את הידיעות, היו מודיעים באמצעות "מכריז" שהיה מסתובב בעיירה. היה עובר ברחובות ובסמטאות עם תוף הקשור לרצועה התלוי על צווארו, מדי פעם נעצר ומתופף לסימן על כך שיש לו מה לומר לציבור. המתין מספר דקות עד שקבוצה די מכובדת התייצבה או התאספה סביבו, רק אז החל לנאום ולספר את החדשות ולהעביר את הידיעות.

הממונה לתפקיד זה, היו לו עובדים ועוזרים נוספים. בדרך כלל היו אלו העוזרים מגיעים עם התופים, והכריזו את החדשות והידיעות הסטנדרטיות. במידה שראו את הגוי הממונה בעצמו מגיע כדי להכריז, הבינו נכונה שהפעם יש חדשות מסעירות או ידיעות מיוחדות.

בבוקרו של אותו אסרו חג הפסח, הופיע הממונה בעצמו...

היה זה בשעה 7:30. עוד טרם הגעתו של הממונה עם התוף לאזור שלנו, הגיעה בריצה ילדה יהודיה שגרה בסמיכות לביתנו, היא הודיעה לנו מראש את ההודעה המרעישה, אותה כבר הספיק להכריז באזור אחר בעיירה:

"כל יהודי העיירה נלקחים לגירוש לגטו. עד השעה 12 עליהם להתייצב מוכנים בכיכר המרכזי של העיר.

אסור לקחת כלום מלבד שני דברים, אוכל וביגוד למשך שבועיים. איסור מיוחד חל לקחת תכשיטים, כלי כסף וזהב וכל שאר דברים בעלי חשיבות וערך מיוחדים.

מלבד זאת יש להשאיר את הכל בבית, אין לקחת כלל בשום אופן דבר נוסף, אף לא להעביר חפצים לידי השכנים הלא יהודים.

הלא יהודים עצמם גם הם מוזהרים על כך. אם יתפסו שקיבלו חפצים מהיהודים יענשו על כך בחומרה.

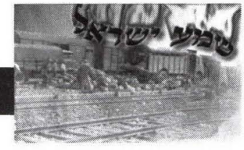
לא עברו יותר מעשר דקות מאז התבשרנו מפי הילדה על הגזירה הקשה, והממונה על ההכרזות הגיע להכריז הודעה זו גם ליד ביתנו.

למרות שכבר במשך מספר שבועות ידענו על כך שאנו עתידים להישלח לגטו, עדיין לא ידענו עד כמה קשים יהיו תנאי הגירוש, ללא התארגנות יכולת ואפשרות לקחת איתנו דבר.

❁ אנוכי פינתי הבית

דקות שנראו ארוכות עמדנו דום מבלי יכולת להוציא הגה מהפה. המומים מההכרזה הבטנו זה בזה ובדממה כמעט מוחלטת התחלנו לטכס עצות כיצד ניתן להחביא את חפצי הערך שברשותנו. עדיין לא ידענו שכלל לא נחזור למקום, בפרט לא בתקופה הקרובה.

היה חבל על כל רגע, אפינו מעט לחם שיהיה לנו כדי לקחת איתנו, אף מעט קמח הכנו כצדה לדרך. מן המוכן כמעט ולא היה כלום, הרי היינו מיד לאחר הפסח, הבית ריק מכל שאור וחמץ.

את החפצים היקרים כמו את הפמוטים, קופסת האתרוג, תכשיטים ושאר כלי הכסף, מצעים וכלי מיטה יקרים במיוחד, החלטנו להטמין במחסן של התפוחי אדמה והגזר, שם הריצפה לא ישרה. חפרנו במקום בור רחב בגודל של שני מטר מרובע, הכנסנו את כל מה שיכלנו להחביא מעיניהם של הגויים. סיימנו וכיסינו את המקום עם תפוחי אדמה, כדי שלא יחשדו שטמון שם משהו.

יחד עם אחותי ברכה יבדלח"ט עליתי לגג הבית שם החבאנו את הכסף המזומן שהיה ברשותנו. לאחר מכן עברנו לרפת של הבהמות, בכוחות משותפים הזזנו את התיבה הענקית ששימשה לאחסנת האוכל עבור הבהמות, התחלנו לחפור מתחת לתיבה אף שם הסתרנו דברים חשובים. החזרנו את התיבה למקום כדי שלא יבחינו שקיימת חפירה במקום.

השעון לא עצר מלכת. כבר הגיע הזמן ועלינו לצאת כדי להתייצב בזמן במקום המיועד.

כצאתי לבושת ולכלימה...

כדלים ורשים, שפופים ורצוצים עזבנו את בתינו — בידינו אין מאומה. לא יאומן כי עד לפני דקות ספורות עדיין היינו ברום המעלה, ישבנו בביתנו בעושר ורחבות, כעת התהפך עלינו הגלגל ואנו שרויים בעירום ובחוסר כל, אף קורת גג אין לראשנו, ואנו נהדפים ונרדפים.

יצאנו מהבית אל הבלתי נודע והתחלנו לצעוד אל כיכר העיר, המקום שיועד לכינוס היהודים. בדרכנו עמדו שכננו הגויים, שהיו עניים ועד היום עבדו אצלנו והרוויחו היטב.

כעת הם עמדו ובזו לנו, לועגים לעברנו, יורקים ושמחים, מוחאים כפיים על שמגרשים את היהודים. שנאת ישראל שיקדה בהם העבירה אותם על דעתם. על פי ההיגיון היה עליהם להתעצב

עם שילוחנו מהמקום, הרי מעתה שוב לא יהיה להם סעד ותמיכה לפרנסתם כפי שהיינו אנו מספקים להם תמיד בהרחבה[5].

מכיכר העיר נלקחנו על גבי עגלות וסוסים ל"רוסווייד־גדול", כאן רוכזו כל אלו שהיו מיועדים לגירוש, בבניין בית הספר, אבל כל העיניים הופנו אל מעבר לרחוב, לבניין בית הכנסת ששימש לבית התפילה לתושבי שני העיירות. המקום היה במרחק קילומטר בלבד מביתנו.

לא היתה כל אפשרות לברוח, משום שהשכנים הגויים דאגו לגלות את אוזנם של הגרמנים, את מספר הנפשות המדויק בכל בית יהודי. גם יערות סבוכות בהם יכלו להיעלם לא היו באזור. הפתאומיות בה גורשנו אף היא היתה גורם משפיע, ליטול מאיתנו את השכל הישר ומנע מאיתנו לחשוב בצורה נורמלית.

מלבד זאת היו הגויים — אף אלו שנתמכו על ידינו — אורבים וממתינים בכיליון עיניים, מתי ינסה מי מהיהודים לברוח ויוכלו להסגירו לידי הגרמנים. במידה שנמצא אי מי שניסה לברוח, אחת היה גורלו להיהרג.

לפתע פנו שוטרים אל אבי: בא עמנו לביתך. היו אלו שוטרים מיוחדים, על גבי הכובע נתחב נוצה, אלו היו רוצחים ורשעים מופלגים, גם הגויים פחדו מהם.

'בא עמנו לבית', המשיכו הללו לשאוג על אבי.

אבי הלך איתם. לא היה טעם להתנגד לפקודה, ברור היה כי קריאתם אינה לטובתו.

5) דוגמא לכך מצינו במצרים שנאמר (שמות פרק יא פסוק ה') שנענשו "מבכור פרעה עד בכור השביה" וברש"י בא"ד "למה לקו בני השפחות? שאף הם היו משתעבדים בהם ושמחים בצרתם!"

אנו נשארנו שם ברוסוייד־גדול, מבוהלים ומפוחדים עד עמקי נפשנו, לא ידענו מה עומד להתרחש ומה עומד לקרות עמו ובכלל מה מצפה לנו.

התברר שהם מצאו בביתנו חול רך והבינו שחפרנו והחבאנו חפצים ורכוש. הם גייסו לשם כך את עזרת הגויים כדי לחפור ולמצוא את מה שהחבאנו.

כעת הם הזעיקו את אבי. הם רצו לשמוע ממנו על החפצים שנטמנו ושאלו אותו היכן החביאו את הדברים. אבי ניסה להכחיש והשיב שלא החביא מאומה, אך הללו לא הניחו לו ואמרו לו: "יש לנו הוכחות שהחבאתם חפצים". הם לקחו אותו לבניין מיוחד שם היו מרוכזים כל החפצים שמצאו בבתי היהודים שגורשו. הם הראו לאבי את קופסת הכסף של האתרוג, וכן את שאר החפצים שהיו מונחים בחפירה זו, במחסן התפוחי אדמה.

בסיום החקירה החזירו את אבי למקום ממנו נלקח.

השוטרים הצעירים הללו נסעו על גבי אופניים, אבל לאבי המבוגר הם ציוו לרוץ לפניהם ברגל. כמובן שאבי למרות שלא היה תשוש, אך בהיותו כבן שישים לא הצליח להשיג את קצב נסיעתם באופניים ולרוץ במהירות שישביע את רצונם, לכך עצרו מדי פעם במהלך הדרך, ובאמצעות מקלות ורובים שהיה בידם, היו מפליגים בו מכות שהיה בהם בכדי להמית.

בשעה שש בערב, הגיע אבי חזרה למקום בו היינו, יחד עם השוטרים.

עדיין בזכרוני כיצד אבי גנח ונאנח מהכאבים והייסורים שעברו עליו בשעות האחרונות מהמסע הנלאה. היינו המומים ומזועזעים לראות את אבינו במצב זה, נבהלנו לראות אותו כך,

כשהוא חבול ופצוע זב דם, לאחר שהם סחבו את זקנו בחוזקה יחד עם עורו ובשרו, צורתו השתנתה לבלי הכר וכל כולו נפוח עד שקשה היה לזהותו, אבל הוא עצמו לא הוציא מילה מפיו ולא אמר מאומה, זולת שזימר ושר לעצמו קטעים מי"ג עיקרים להרמב"ם:

"אני מאמין
באמונה שלימה..."

צוד צדונו כציפור

היינו שם במקום, בינתיים היתוספו אלינו עוד יהודים רבים מכל הסביבה, אותם ריכזו הגרמנים יחד עמנו. מספרנו הלך וגדל עד לערך כ־400־300 איש, אנשים נשים וטף. העמיסו אותנו על עגלות רתומות לשני סוסים, לאחר שהיינו כולנו על העגלות, החלו להסיע אותנו. שמחים לאידנו, יצאו הגויים מבתיהם ומחאו כפיים בשמחה, על כך שהתפטרו מהיהודים. כעת יוכלו לשדוד ולבזוז את כל רכושם, לגור בבתיהם המרווחים והמפוארים. הם

כבר החלו לחלום על הנכסים הרבים שיפלו לרשותם, כגון בתים, גינות ופרדסים, שדות וכרמים, בהמות ועופות, עסקים מבוססים ועוד כהנה שעד הנה התגוררו ונשלטו בידי היהודים. גם את העניים שבגויים שהיו עובדים אצלנו על ידינו באופן קבוע, ראינו שם בין המוחאים כפיים[6].

הרגשתנו באותה שעה היתה כגולים ומנודים, ליבנו שתת דם, היינו כאובים ושבורים ממה שעובר עלינו, ומבטם של הגויים באותה שעה בלעגם לעברנו היו כלעג לרש, אשר הוסיף להציק לנו ולשבור את נפשנו לרסיסים.

במשך שעות ארוכות טולטלנו בדרכים, מרחק של כשלושים קילומטר, בדרכנו לעבר העיר 'אויהעל'.

הגענו ל'אויהעל'. כאן הכניסו אותנו ישירות לתוככי הגטו.

היה זה, אזור מיוחד אותו הקצו הגרמנים לשם כך — האזור הישן של העיר, בה גרו המסכנים והעלובים, מוכי הגורל וחדלי האישים. גם אותם גירשו הגרמנים מביתם הישן והמוזנח, אבל הם קיבלו בתמורה דירות טובות יותר כתחליף לחורבה העלובה בה גרו עד היום. העבירו אותם לבתיהם המורחבות והמפוארות של יהודי 'אויהעל' בעיר. את יהודי 'אויהעל' עצמם גירשו לאזור הגטו.

6) להשלמת העניין מן הראוי להוסיף דוגמא מוחשית נוספת, ממה שסיפר כ"ק מרן אדמו"ר זי"ע מצאנז־קלויזנבורג, בשיעור חורש"י פרשת שלח תשל"ט, כיצד ראה בעיניו את רשעת הגויים ושנאתם לישראל: "בעת שהייתי בעיר באניא בזמן המלחמה, כאשר נודע לערלים כי בעוד יום יומיים ילקחו כל יהודי העיר לאושוויץ להשמדה, נכנסו לבתי היהודים בגיטו - אשר היו שכיניהם מימים ימימה - וביקשו מהם להשאיר להם את חפציהם, באמרם "הרי בין כה הנכם נלקחים להריגה, תנו לנו דברי ערך מחפציכם", בהזכירם את ידידתם הנושנה שבשכרה רצו לירש אותם מחיים..."

מידת הרחמנות שהיא מן הסימנים בהם השתבחו ישראל, הוכיחה את עצמה במקום. היהודים המקומיים ניסו לעזור לנו ככל שאפשר. אלו פתחו את אוצרותיהם כדי לחלקם לפליטים הרבים, להשביע את רעבונם.

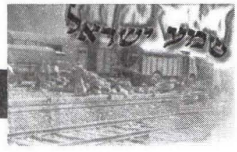
היתה שם מאפיה שניהל איש החסד ר' **יהושע כץ** ובניו, ולאחר המלחמה היגר לאמריקה. במאפיה אפו במשך כל היום לחמים בכדי להאכיל חינם את כולם בהרחבה. אוכל מבושל כמובן לא היה שם, זולת תפוחי אדמה אותם היינו מבשלים ואוכלים.

ההבדל התהומי בין היהודים לגויים ניכר כאן. היהודים חיו בצוותא וביחד, כשכל אחד מנסה לסייע ולעזור לאחיו היהודים ככל יכולתו. כל אחד בתחום אחר ניסה להקל על החיים הכלליים בגטו. לעומתם הגויים והחיילים, לא די שלא עזרו וסייעו לאחרים, להיפך, עוד הפריעו למהלך החיים התקינים, גנבו, גזלו, חמסו אוכל ושאר דברים ככל יכולתם.

למזלנו, הכניסו אותנו לבית של יהודי כבן ארבעים, טוב לב וחביב, ראש למשפחה שמנתה ארבעה ילדים. נהנינו מהמארח האדיב ומהיחס החם והלבבי.

לעומת זאת קשה לתאר כיצד היה נראה המצב בבית, לאחר שנדחסנו כולנו בדירה קטנה זו, כיצד הסתדרו במקום צר זה, מספר נפשות גדול כל כך, ללא שום תנאי דיור מינימליים. ריהוט כמעט לא היה שם, עבורנו לא היה מקום כלל, מלבד ספה קטנה.

היינו שם אבי ואמי, אחי ר' **וולף**, שלוש אחיותי שעדיין לא היו נשואות, אני וילדה נוספת בת ארבע בתו של אחי המבוגר ר' **יודא לייב** ז"ל.

ניסינו כל העת להקל עליהם, כל מחשבותינו באותה עת היתה כיצד אנו יכולים לגרום להם רווחה מועטת בתוך גלי הצרות שפוקדים אותנו.

סימני הפציעה וההכאות עדיין ניכרו על פני אבי מהמכות שקיבל, ראשו עדיין היה מלא שריטות וחבלות. ניסה שוב ושוב לשכב לישון על הקרקע אך פצעיו מנעו זאת ממנו. מדי פעם פרץ בבכי בהתייסרו מכאביו בראשו. ליבו החם של מארחנו היהודי, התפלץ בקרבו למראהו של אבי, הורה לו לעלות על מיטתו, שם קל יהיה לו להירדם מאשר על הקרקע הנוקשה, אף אמי עמדה כל הזמן דואגת ומנסה להקל מעליו, באמצעות מגבות לחים שהניחה על ראשו.

מדי יום ביומו התרבו היהודים שהובאו לגטו על ידי הגרמנים מהכפרים שבסביבה. להשערתי הגיעו מספר היהודים במקום לחמש עשרה אלף.

הציגאנדער רב

בגטו אויהעל היה יחד עמנו ראש הישיבה **בציגאנד** הגה״צ רבי **דוד הכהן ניימאן** זצוק״ל, הי״ד. יצוין שבתקופה האחרונה שלפני המלחמה היה משגר שליחים לכפרים ועיירות באזור לאסוף מצרכי מזון עבור בני הישיבה. אמי ע״ה היתה ממלאה עגלות שלימות עם אוכל ושולחת לבני הישיבה.

כשהגיע לאויהעל ושמע שבמקום אף נמצאים משפחת יאנקלאוויטש (שם משפחתינו טרם המלחמה עד שנאלצנו לשנות את שם המשפחה כמסופר לעיל), ביקש מיד לפגוש את הגברת יאנקלאוויטש, בכדי להודות לה עבור המצרכים הרבים שהייתה שולחת לישיבה, שסייע רבות בתקופה קשה זו.

ה"דיוקנא קדישא"

כל יום היתה קללתה מרובה משל חברתה, מיום ליום הלך המצב והחמיר, הנסיבות הידרדרו ונעשה גרוע יותר ויותר, התקיים בנו האמור בתוכחה: "בערב תאמר מי ייתן בוקר ובבוקר תאמר מי ייתן ערב" וכפירושו של רש"י שכל יום יתגעגעו לערב של אתמול, ולבוקר של אתמול.

הגרמנים התנכלו לנו יותר, הם התחילו להתעלל בנו בצורות שונות ובלבד לגרום לנו להילחץ. אחד הגזירות הראשונות היתה החובה על כל אחד לגלח את הזקן — ה"דיוקנא קדישא".

אבי, כמו כל יהודי ירא שמים, הזדעזע לשמע הגזרה. הוא הכריז על אתר: "היו לא תהיה! בשום אופן לא אסכים להתגלח באמצעות גילוח האסורה מן התורה". חיפשנו מכונת תספורת המותרת על פי ההלכה, ואז גילח אבי את זקנו. הכל היה תלוי על חוט השערה, של הזקן.

צמרמורת ובכי בערבוביה, כך ניתן לתאר את רגשותינו הקשים כשלפתע צופים ורואים את אבינו היקר ללא חתימת זקן כלל. זקנו הארוך היורד על פי מידותיו שהוסיף לו חן ואצילות מיוחדת נעלמה. השינוי המהותי שהתחולל לנגד עינינו העמיק היטיב בתודעתנו את המצב האומלל בה אנו שרויים. באחת ספגנו מהלומה עזה, כשהחלנו לתפוס שלא מדובר כאן בתקופה קצרה העומדת לחלוף בקרוב כלא היה. תקוות רבות ומשאלות לב שונות התנפצו בשעה זו בראותנו את המחזה.

הגה"צ מציגאנד לא חתך את זקנו לגמרי אלא קצרו כדי מחצית, כאשר את חלקו השני הסתיר באמצעות מטפחת.

לאחר מספר שבועות שהיינו במקום, שוב החל לצמוח זקנו של אבי. השמחה היה מהול בעצב, היה זה ברגע של יציאת אבי מהבית כדי לקנות דבר מה, ופגשו אחד מהמשטרה וזה מיד

התנפל עליו מלבד בצעקות גם הפליא בו במקלו מכות: "מדוע אינך גוזז שוב את זקנך"... לרגע הפסיק וגער בו: "מיד לך הביתה ותוך מחצית השעה הנך מתייצב לפני במקום זה וזקנך גזוז". כולו מוכה פצוע וזב דם חזר אבי לבית.

לאחר תקרית מצערת זו החלו אחיותיי ברכה, הינדא וטויבא, להשגיח יותר על אבי שלא ייצא מהבית שמא שוב יתקלו בו המפקדים. לשם כך עמלו קשות לאסוף מניין יהודים כדי שיוכל להתפלל במקום ואף לא לצאת לבית המדרש.

❁ מדחי אל דחי

במהלך חודש אייר החלו הגרמנים להעביר את היהודים מהגטו, כשהם מפזרים הבטחות לרוב, כי מעבירים אותם למקום טוב יותר, שם יעבדו ויוכלו לחיות בצורה משופרת מאשר בגטו, כך גם יוטב למשפחות.

מדי מספר ימים לקחו והעבירו יהודים נוספים למקום האחר. אנו בינתיים נשארנו במקום. מדי פעם חלפו הרהורים שונים במוחנו, מדוע אנו איננו ברי מזל, שיעבירו אף אותנו למחנה עבודה רגיל. כלל לא העלנו בדעתנו שיכול להיות גרוע יותר.

כחודש ומחצה היינו בגטו, עד לימים ספורים לפני חג השבועות, ובתקופה הזו היינו מקבלים מיני מאפה מר' יהושע כץ הנ"ל, שהיה אופה במקצועו.

לאחר שבועיים של שהות בגטו התירו לנו לגשת לביתנו, בליווי שני שוטרים, במטרה אחת ויחידה לקחת מעט אוכל ולשוב לגטו.

כל אותה העת דיברו על ליבנו וניסו להרגיע אותנו שאין לנו סיבה לפחד ולחשוש, למעשה הסתירו מאיתנו מידע כלשהו מדוע נלקחים כל האנשים, ולאיזה מקום נלקחים.

"מונקא טאבור"

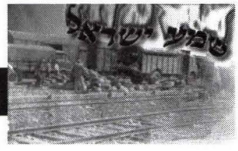
"מונקא טאבור" — הכינוי של הגרמנים למחנות עבודה — "ארבייטס לאגער" של הגדודים שנלקחו לעבודות כפייה על ידי הגרמנים שגייסו בחורים חסונים ואסירים לעבודות שונות כדי לנצל את כוחותיהם עבור המדינה והצבא הגרמני.

באחד הימים שמע אבי כי כל הבחורים שהם בגיל שמונה עשר לערך, נלקחים ל"מונקא טאבור".

הגרמנים ביקשו לנצל את היותם בחורים חסונים בגיל מוכשר ביותר לעבודה, וגייסו אותם לעבודה במסגרת המשטרה, חלף השירות הצבאי. מסיבה זו לא לקחו אלא את הבריאים והמוכשרים לעבודה. את החולים והבטלנים השאירו בגטו.

גברים שנמצאו מוכשרים לעבודה, מחכים ללקיחתם למחנות עבודה

הבחורים ראו ב"מונקא טאבור" הזדמנות פז לשרוד בחיים ולהינצל על ידי העבודה במקום, היו עושים השתדלויות מיוחדות בכדי להימנות בין אלו שנלקחו לעבודה.

גם אחי הגדול ר' **וואלף** שליט"א בהיותו גבוה, חסון ובריא, נלקח יחד עם קבוצת בחורים בני גילו, התייצבו לעבודה ב"מונקא טאבור". אותי השאירו בגטו יחד עם הורי.

אחי ר' **יוסף** שליט"א כבר היה מגויס ושרת כארבע שנים בחזית המלחמה עם הרוסים במסגרת ה"מונקא טאבור". הוא סבל במקום רבות ובכל זאת נזהר שלא לאכול מאכלות אסורות וטריפות, ולסיכום היה בסיכון של ממש ובקושי הביא לפיו דבר מאכל במשך כמה שנים.

❁ למשמע אוזן דאבה נפשנו

האווירה בכלל היתה קודרת, מלבד הצפייה לגאולה שחישל והחזיק אותנו. מאידך כל גרגיר של שמועה העסיק את כולם. באחד הימים חזר אבי לביתנו, הביט בי ורמז שיש לו מה לומר אך סימן באצבעו שאיש בבית לא יבחין בשיחה ולא ישמעו אותנו.

הצטדדתי עמו ואז הוא פתח ואמר לי:

"אני מאוד פוחד וחושש מה יהיה איתנו, איני יודע מה הולכים לעשות איתנו. שמעתי שמועות קשות מאוד על מר גורלנו הצפוי. יש להרבות בתפילות ותחנונים שהשם יתברך יצילנו".

פרק ו

אמר אויב ארדוף אשיג

הרצחת וגם ירשת

לא ארכו הימים, היום הזה הגיע, בטרנספורט השלישי גורשנו אף אנו מהגטו, הגענו לאותו יעד בלתי ידוע...

חיילים רבים שהו בגטו באותה עת. חלקם נמנו על הצבא ההונגרי, וחלקם מהצבא הגרמני. היה ביניהם הבדלי מגמות ולא אינטרסים. אינטרסים אישיים כן. בעוד הגרמנים אפשרו ליהודים לקחת איתם רכוש ככל יכולתם, מאידך ההונגרים ניסו למנוע זאת בכל אפשרות.

תחילה סברנו שהגרמנים אדיבים ועדיפים על ההונגרים, על כן הניחו לנו לקחת חפצים ככל שחפצנו — לאחר זמן נוכחנו שהוטענו. כוונת שניהם היתה אלא לעצמם. הגרמנים רצו שאנחנו ניקח איתנו את רכושנו לאושוויץ שם הם — הגרמנים, יזכו בכך. ההונגרים ביקשו שנשאיר את הרכוש בהונגריה, כדי שהם יוכלו להשתלט על כך. כאן ועכשיו.

ההונגרים ידעו את מטרת הגירוש, למרות זאת הם לא גילו מאומה, אם לא היו באזור חיילים גרמנים, החיילים ההונגרים היו משתוללים ובוזזים את רכושם של היהודים ומכל הבא ליד. בהתחשב בכך שבין היהודים היו עשירים ובעלי נכסים רבים, היה ברצונם להצליח להעביר לרשותם ככל שיותר מחפציהם של היהודים, טרם יגורשו וישלחו להשמדה.

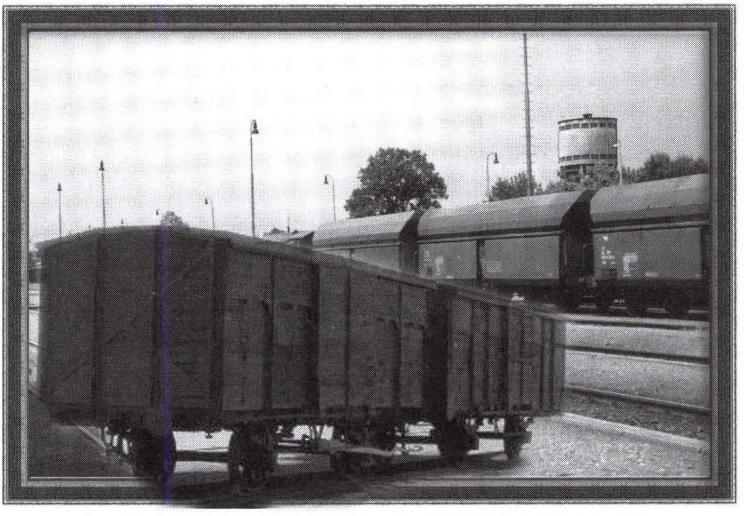
ויגרשהו וילך

הגירוש בוצע באמצעות רכבות שיועדו להובלת בהמות, ללא שום תנאים מינימליים. דחסו אותנו אנשים נשים וטף לתוך קרונות אלו, כמאה נפש בכל קרון. כל קרון שהתמלא ננעלו הדלתות מבחוץ על ידי החיילים הגרמנים.

כשלושת אלפים נפשות של יהודים מנה המשלוח שלנו.

קשה לתאר את אשר חווינו בנסיעה מטורפת זו. ספסלים לישיבה לא היו, כולנו נאלצנו לעמוד משך כל זמן הנסיעה. אם בכל זאת רצה מישהו לשבת, אזי רק בצורה שישבנו צפופים זה על גבי זה.

בקרון לא היה שירותים. מחמת הצנעה ומפני כבוד הבריות נפרס סדין בפינת הקרון, והוכנסו 2 דליים, אחד עם מים והשני לשירותים.

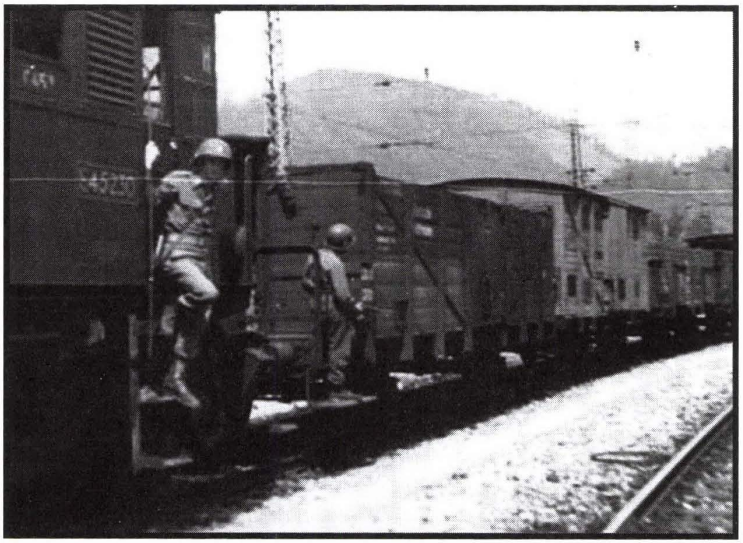
בקרון כזה נדחסו כמאה איש, בלי חלון, בלי שירותים ובלי מקום ישיבה

בתנאים אלו היתה הרגשת מחנק בקרון. אף חלונות נורמליים לאוורור לא היו. הפתחים היחידים לכניסת אוויר, היו ארבעה אשנבים קטנים וצרים באורך של כחצי מטר וברוחב של כעשרים סנטימטר, אך גם אלו היו סתומים וסגורים היטב במסמרים, בכדי למנוע סיכוי קלוש של בריחה.

המחזות הקשות והמזעזעות שנראו בקרונות, גניחות הכאב של ילדים ונשים מיוסרות, פרפורי גסיסה של אנשים שלא יכלו לעמוד בסבל, כל אלו נחרטו בראשנו ושסו את ליבנו.

הכניסו לנו מעט מים במהלך הנסיעה. לצריכת מעט מים השתמשנו עם צנצנות מטונפות, שכן לא היה לנו בקבוקים.

ניסינו לחלק בינינו את המים שקיבלנו באופן שווה בשווה, אך ללא הצלחה. הכמות הקטנה אותה קיבלנו, לא אפשרה כלל

אחת מרכבות המוות, בדרכה לאושוויץ

חלוקה בין כל "נוסעי" הרכבת. מיותר להרחיב שבנוסף לכל הסבל, נוסף לנו עוד צער וסבל מיותר כתוצאה מהמריבות אודות המים, שהיתה עבורנו שאלה של חיים...

❁ הבדיקה המשפילה

שלושה ימים ארך מסע בלהות זו.

במסענו חלפנו על פני ערים וכפרים רבים, ביניהם קאשוי בצ'כוסלובקיה. מעט לאחר מכן נעצרה הרכבת על פני שטח גדול ושומם.

ההונגרים פתחו את דלתי הקרונות, שם המתינו כמאה חיילים, מיד הוכרז שכעת יערכו בדיקה ויחפשו בין החפצים שלנו. כל מי שיש לו חפץ יקר ערך — כמו כסף, שרשרות ויהלומים — חייב למסור את זה, מי שנתפס ואצלו דבר ערך כלשהו שלא מסר אותו, ייהרג במקום. בפקודת המפקד, הטעינו החיילים כדורים ברובים לעינינו, שנראה את הרובים המוכנים, במטרה לירות בכל מי שמפר את הפקודה.

ליד כל קבוצת אנשים הונחה קערה גדולה, בתוכה היה עלינו להשאיר את החפצים היקרים־הנדרשים.

שעתיים תמימות עמדנו עד אשר הסתיים מיפקד החיפוש והביזה.

עם סיום טקס ההשפלה, החמס והשוד, החלו הגויים למחות כפיים ולשאוג בקריאות גיל, למראה מפלתנו, כאומרים: "הצלחנו לרמותכם, להביאכם הנה עם כל חפצי הערך שברשותכם ולגזלם מכם".

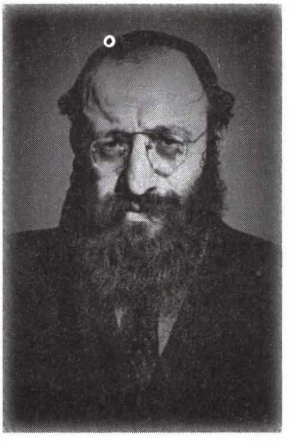
שוב הועלנו ונדחסנו, שוב ננעלו אחרינו דלתות הרכבת, והנסיעה המטורפת המשיכה.

המסע אל המוות

בהמשך הנסיעה עברנו ליד העיר **צאנז**, כל נוסעי הרכבת התעוררו לשמע שמה של העיר הנודע בישראל, בזכות קדוש ישראל ששכן בקרבה, הלוא הוא רבנו הקדוש בעל ה"**דברי חיים**" זכותו יגן עלינו, אשר כידוע הזכרת השם צאנז לבדה, מסוגלת לישועה.

זכורני כיצד אבי נענה ואמר: "**דער זכות פינעם הייליגער צאנזער רב — דער דברי חיים, זאל אינז ביישטיין, אינז זאלן גראטעווען ווערן**" — שזכותו של הרב הקדוש מצאנז, הדברי חיים זי"ע — יעמוד לנו שנינצל.

בצורה זוועתית זו המשכנו לנסוע משך זמן ארוך למדי. הרכבת עצרה במקום נוסף, גם שם עמדו הגויים המקומיים ומחאו כפיים למראה היהודים האומללים הכלואים ברכבת, מובלים כצאן לטבח.

רבי מיכאל בער וייסמאנדל זצ"ל

בדרך עברה רכבת מספר פעמים על גשרים, אשר יכלו להיות עבורנו ועבור יהודים רבים מקור הצלה, הרי הגה"צ רבי **מיכאל בער וייסמאנדל** זצוק"ל, ידע את כל אשר נעשה והפציר בממשלה האמריקאית שיפציצו את הגשרים כדי לטרפד את נסיעות הרכבות שלא יוכלו להמשיך בנסיעתם עד שיתוקנו הגשרים, שבוודאי תימשך זמן רב.

אילו היו האמריקאים מפוצצים אחת לשבוע את הגשרים בהם נסעו

אילו רצו, יכלו האמריקאים לפוצץ את הגשר מהאויר

הרכבות, הם לא היו יכולים לבצע את זממם, אבל האמריקאים טענו שאין להם תוכנית לפוצץ את הגשרים. כך המשיכו הרכבות, להגיע לאושוויץ עמוסות ביהודים, והועלו על המוקד.

יאמר לשבחו של הוראטי, יורש העצר ההונגרי, כי בשלב מסוים הצליח לעצור את המשלוחים לזמן קצר ולא הניח לגרמנים להרוג את היהודים בשטח הונגריה, אלא אם יוציאו אותם אל מחוץ לגבולות המדינה. אולם מלבד זאת, איש מאותה הנהגה הונגרית אשר ידעו על הצפוי, לא נקף אצבע לטובתם של האומללים וכך יכלו הגרמנים לגשת לשלב המעשי של ההשמדה.

פרק ז

בגיא צלמוות - אושוויץ

עיר המחוז הפולנית הקטנה אושוויינצ׳ים, השוכנת 50 ק״מ מדרום מזרח לקרקוב ומרוחקת 286 ק״מ מוורשה, היא שנתנה למחנה את שמו. למן חלוקת פולין ושעבודה ב־1772 ועד כינונה כרפובליקה הפולנית העצמאית ב־1918 היתה נתונה אושוויינצ׳ים, שכמעט לא היתה מוכרת מחוץ לגבולות פולין, לשלטון הקיסרות ההבסבורגית. בספטמבר 1939 כבש הרייך השלישי את פולין, ואושוויינצ׳ים — עם שלזיה העילית, שהיתה

שער הגהינום — הכניסה לאושוויץ

עד אז תחת שלטון פולין — סופחה לגרמניה ושמה הוחלף לאושוויץ. ערב המלחמה מנתה אוכלוסייתה 12,000 איש, ובהם קרוב ל־5,000 יהודים. הסולה, יובל של הנהר ויסלה, וזורם בקרבתה, אך בקו רוחב זה אין הוא אלא פלג. אף כי אושוויץ אינה מרוחקת מהרי הטטרה שפסגותיהם מכוסות שלג־עד, היא עצמה שוכנת על אדמת ביצות בעמק לח וערפילי ואקלימה לא נעים ומועד להתפשטות מחלות.

היוזמה להקמת המחנה באושוויץ באה באביב 1940 מצד הס״ס ומיפקדת המחוז של המשטרה שטענו כי בתי כלא והמעצר באזור שלזיה צרים מלהכיל את האסירים הרבים לנוכח ההתגברות של פעילויות המרי הפולנית, שהושלכו לבתי כלא צפופים בלי כל כוונה להעמידם לדין.

האתר שנבחר לשמש ליבתו של מחנה אושוויץ העתידי שכן בפרברי העיירה אושוויץ. היו בו 16 מבנים חד קומתיים ששימשו בתור קסרקטין צבאי. מיפקדת מחנ ות הריכוז שיגרה שתי ועדות לבדוק את האתר המוצע. הראשונה ביקרה במקום בינואר 1940 והגישה חוות דעת שלילית. הוועדה השנייה, בראשותו של ס״ס

מסילות הברזל המובילות את היעד הסופי

האופטשטרומפירר רודולף הס, ביקרה שם באפריל 1940; הס מונה לימים למפקד המחנה ושמו נקשר לעולם בשם המחנה. בהסתמך על דיווחו של הס, הורה הימלר להקים שם את המחנה.

המשימה הראשונה היתה לפנות כ־1,200 איש שגרו בבקתות ובצריפים בקרבת המחנה המתוכנן. במאי 1940 הובאו 300 יהודים מאושוויץ כדי להכשיר את שטח המחנה, ובהמשך אותו חודש הגיעו 30 אסירים פליליים גרמנים ממחנה הריכוז זקסנהאוזן. אסירים אלה קיבלו את המספרים הסידוריים הראשונים של מחנה אושוויץ ועליהם הושתתה רשת האסירים בעלי התפקידים שיעמדו בראש מדרג האסירים ושימשו בתור זרועו הארוכה של הס״ס במחנה.

לאחר עקירתה של האוכלוסייה המקומית התקבל שטח ריק של 40 קמ״ר שהוגדר כ״תחום האינטרסים של המחנה״.

סלקציה על הרציף באושוויץ־בירקנאו. 27 במאי 1944

בעת ביקורו של היינריך הימלר באושוויץ במרס 1941 הגיע מספר אסירי המחנה ל־10,900 רובם פולנים. אחרי שסייר במחנה בלוויית פמליה של קציני ס״ס בכירים, פקידים מקומיים ונציגי קונגלומרט התעשייה אי־גה פרבן, שביקש להקים מפעל בתחומי המחנה, הציג הימלר את תכניותיו להרחבת המחנה. הן כללו עבודות בנייה נמרצות בשטח המחנה מתוך כוונה להגדיל את תפוסתו לשלושים אלף אסירים והקמת מחנה למאה אלף שבויי מלחמה בבירקנאו (בז׳ז׳ינקה), במרחק של כשלושה ק״מ מן המחנה הקיים. שלושה חודשים לפני ההתקפה הגרמנית על ברית המועצות כבר ציפה הימלר לשבויי המערכה העתידית. תכניות ההרחבה חייבו גם אספקה של עשרת אלפי אסירים לאי גה פרבן לשם הקמת מפעל גדול בקרבת אושוויץ ולהקצאת כוח אדם נוסף לעבודה חקלאית ולהקמת בתי מלאכה ומפעלי חימוש במחנה.

★ ★ ★

סלקציה על הרציף על ידי אנשי ה־אס.א.ס.

אסירים שנבחרו לעבודות כפיה

מי לחיים ומי ל...

בליל התקדש חג השבועות, בחצות הלילה, בשעה שתים עשרה, הגענו לגיא צלמוות "אושוויץ"...

כאן נכנסה הרכבת פנימה לתוככי המחנה, שהיה מוקף בגדר תיל דוקרני וחומות חשמליים גדולים. דלתות הרכבת נפתחו... המקום היה מואר כאילו זה אמצע היום.

מצאנו לפנינו יהודים פולנים שעבדו לשירותם של הגרמנים, היו אלו יהודים שכבר שהו במחנה במשך מספר שנים, ובפקודת הגרמנים נאלצו לבצע עבודות שונות, גם בזוים, מאידך הם ניסו לעזור פה ושם אם היה באפשרותם ונזהרו לא להרים יד להכות יהודי.

הם החלו לצעוק לעברנו: "הראוס! הראוס! — לצאת מהרכבת, ולא לקחת שום דבר".

מאות חיילים גרמניים, לבושים בקפידה במדיהם השחורים, כובעים לראשם, מגפים גסים לרגליהם, עמדו מכל עבר עם רובים.

עוד לא ידענו מה משמעותו של אושוויץ. לא העלנו על דעתנו מהו "סלקציה". ריח חריף של בשר צלוי קידם אותנו — ריח נורא שהיה מורגש תמיד במחנה. קולות של תופים ותזמורת נשמעו ברקע — היתה זאת במטרה להטעות, להראות ולעשות רושם של "עניינים כרגיל", כאילו הכל ממשיך כאן על מי מנוחות.

הורדנו בגסות מהרכבת...

למטה, על הרציף הפרידו בינינו מיד. את הנשים והבנות העמידו לצד אחד. אותנו הגברים העמידו בצד השני.

מורידים אסירים מהרכבות הדחוסות

להט החרב המתהפכת

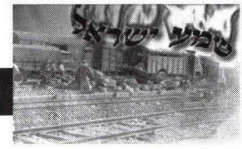
אבי דחף לידי קילו־גרם לחם שהיה איתנו ברכבת, כשהוא לוחש לאוזני שאני אקח זאת עמי, והוא כבר ישתדל להגיע אלי.

בינתיים החל בסלקציה. הצורר, רופא, קצין אס־אס ד״ר יוזף מנגלה, ״מלאך המוות של אושוויץ״, עמד במרכז מוקף חיילים ואנשים נוספים. בהינף אצבע סימן על כל אחד, לימין ולשמאל...

יהודי מוותיקי המקום, אחד מאותם יהודים שעבד שם, ניגש אלי ולחש לי: **״כל הזמן תעשה את עצמך יותר גבוה ומבוגר. בכל עת תהיה מוכן לצאת לעבודה. אל תרפה מלחפש דרך איך לצאת מפה״.** ניסיתי לשאול אותו למה? מדוע? אבל שאלתי נשארה ללא מענה. הוא השתיק אותי ומיהר להסתלק מהמקום, הוא פחד ממכותיהם של הגרמנים.

מלאך המוות של אושוויץ ד״ר מנגלה, במיון אסירים לחיים או ל...

היהודי אף הזהיר אותי לשמור על הלחם כדי שלא יגנבו זאת ממני. עדיין לא הבנתי מי יגנוב ממני את הלחם, מאוחר יותר הבנתי היטב את הלחישה ומשמעותה.

אמי היתה שם. היא עמדה בין הנשים והבנות, יחד עמה עמדו שלושת אחיותיי. אחותי הינדא אחזה את ידה של חנה'לה, בת אחי המבוגר ר' יודא לייב שהיתה יחד איתנו, מאחר שהוא גויס למלחמה.

לפתע ראיתי יהודי ניגש לאחותי הינדא שתחי', לוקח ממנה את חנה'לה הקטנה, ומביאה לידי אמי, ואומר ש...היא צריכה לקחת אותה. — יהודי זה כבר היה תקופה ממושכת באושוויץ, הכיר את המקום והתנהלותו של השליטה הגרמנית, על כן הבין שאם הם יראו את אחותי — שכבר נראתה גבוהה וגדולה — מחזיקה תינוקת, הם עלולים לטעות שזה בתה, וישלחו אותה למוות, יחד עם כל האמהות שיש להם ילדים.

❁ צוואה באמצע הסלקציה

בהמשך אכן חילקו ביניהן. את אמי, עימה את חנה'לה הקטנה שלחו לצד אחד ואילו את שלושת אחיותיי שלחו לצד שני.

עמדנו לא הרחק וראינו את כל אשר נעשה. אבי החל לחשוש ולדאוג פן יפרידו אף ביננו, על כן החל להדריך אותי ולמסור לי צוואה בעל פה: **תזכור תמיד שאתה יהודי. המשך לשמור ולקיים תורה ומצוות וללכת בדרך הישר והטוב בעיני אלוקים ואדם.**

אבי פרץ בבכי מר ואמר לי שהוא יעמיד אותי לפניו, בכדי שיוכל לראות היכן שולחים אותי. לקבוצה אליה אשלח, הוא כבר ידאג להגיע לשם. שנינו בכינו.

היו אלה מילותיו האחרונות של אבי אלי, טרם נפרדתי ממנו עולמית...

האסירים בדרך לעבודה

לאחר שסיימו את החלוקה אצל הנשים, התפנו אל הגברים.

הצורר ד״ר מנגלה ימש״ו, עמד על מקום אחד. ברוב רשעותו כלל לא פצה את פיו, אלא בהינף יד גזר מי לחיים ומי למוות... מי יזכה וישלח לימין, ומי חס ושלום ילך לשמאל.

אוי לו למי שהעז לסטות מהדרך שהוא התווה לו. חיילים מזוינים היו עטים עליו וגוררים אותו לשורה הנכונה בלווי מכות.

תורי הלך והתקרב, עמדתי פיק ברכיים, לא ידעתי למה לצפות. לא ידעתי שברגעים אלו נחרץ גורלי באצבעו של הרשע, לחיים או למוות...

מנגלה בעיניו השטניות הביט בי ממושכות, ומה שלא אירע עד עכשיו, קרה בדיוק אצלי. הוא, השטן עצמו, פצה את פיו. — אין זה דבר של מה בכך, איני זוכר בסלקציות אחרות בהמשך, שהוא פצה את פיו, אף לא שמעתי מאחרים שהוא שאל אותם או את אחרים דבר כלשהי. — כעת, בדיוק אצלי, הוא פצה את פיו וצעק לעברי: ״**בן כמה אתה**?״.

נזכרתי תיכף בדבריו הקודמים של האיש שהורה לי להיראות גבוה וגדול, ותמיד להיות מוכן לצאת לעבודה.

ניסיתי להתרומם ולהתארך עד כמה שיכולתי, והשבתי לו בקול: "**בן חמש עשרה**".

"שיישאר בחיים" הורה מנגלה בקול חרישי, כשהוא מצביע לעבר השורה, לשם עלי ללכת.

החיילים מיהרו לדחוף אותי לשורה הנכונה. עוד הצלחתי לשמוע מאחור את אבי אומר עלי: "זה בני", אך כבר לא הצלחתי לראות להיכן נשלח.

המשכתי להיכנס יחד עם כולם לתוככי המחנה.

המשכתי עם כולם, אבל מעתה הייתי בודד. גם אבי כבר לא היה לידי... אף מכר אחר לא ראיתי בסביבתי, מעתה גם משענת נפשית חסרה לי...

שורות הילדים שהופרדו מהוריהם

❁ אני בודד. . . אני לבד. . . הלמה בי המחשבה.

גם כעת עדיין לא סיימו להפריד בינינו. שאלו אותנו אם יש תאומים בינינו, אלו שנענו בחיוב הופרדו מאיתנו, אותם העבירו למחנה F, שהיה מכונה מחנה התאומים.

❁ המקלחות

הובילו אותנו לאולם גדול, שם היו מקלחות, מיד החלו להכות בנו במקלות מכות נמרצות ולזרז אותנו להיכנס במהירות: "שנעל העריין", מהר מהר להיכנס.

ציוו עלינו להתפשט ערומים לגמרי, זולת הנעלים והחגורה אותם הורשנו להשאיר על גופנו. כך היה עלינו להסתפר כל שערות גופנו.

הילדים מובלים למשאיות

אנשים עומדים וממתינים לחריצת גורלם

אסירים בדרכם לעבודות כפיה

בנוסף לכך הם הוסיפו לענות אותנו ומרחו על בשרנו חומר שבמשך עשר דקות הורגש כשורף את כל הגוף. בשלב הבא חולק לנו בגדים שכללו: מכנסיים, חלוק וכובע. רק אז החזירו אותנו שוב לתוך המחנה.

חלוקת הבגדים לאסירי המחנה

מדורי גיהינום

המחנה הכללי היה מחולק למספר אזורים. בין אזור אחד למשנהו היה גדר תיל בגובה 4 מטר. כל ארבעים מטר הוצב ביתן ששימש עמדת פיקוח, בה עמד שומר דרוך עם מכונת ירייה במשך עשרים וארבע שעות ביממה, בכדי למנוע בריחה ומעשי חבלה וכיוצא בזה, השטח הואר בין המחנות באורות חזקים ביותר.

בין צריף אחד לשני היה הבדל של 15 מטר. פתחי אוויר לא היו בצריפים מלבד חלון צר, בחלק העליון שבקיר בסמיכות לגג.

האזור הראשון — בו הייתי — כונה מחנה A. בחלק זה היה שורה אחת של 16 צריפים, בכל אחת מהן נדחסו אלף איש.

האזור השני, כונה מחנה B. היו בו 32 צריפים שעמדו בשני שורות שבכל אחת 16 צריפים. במחנה זה שוכנו היהודים מצ'כיה שהגיעו לשם עוד לפנינו. מאוחר יותר, יועד המקום לאכלוס הנשים. הוטל עליהן לגזוז את שערות ראשן, וללכת גלויי ראש.

אסירים בהכנת מסילות ברזל

האזור השלישי, כונה מחנה C. אף כאן היו 32 צריפים שעמדו 16 צריפים בשני שורות. במחנה זה שוכנו הצוענים עם משפחותיהם, מאז שהצורר היטלר כבש את מקומם, לפני מספר שנים, גירש אותם למחנה זה.

האזור רביעי, כונה מחנה D. והיא שימשה כמחנה עבודה שאף היא מנתה 32 צריפים, שעמדו 16 צריפים, בשני שורות.

בין שני המחנות C ו־D, היה מעבר רגלי שהוביל את האנשים לעבודה או לעבר הקרמטוריום (משרפות הגז). כמו כן נסעו במקום מכוניות ומשאיות.

האזור החמישי, כונה מחנה E, אף מחנה זה מנתה 32 צריפים, שעמדו 16 צריפים בשני שורות.

האזור החמישי, כונה מחנה F, מחנה זה מנתה שורה אחת של 16 צריפים.

מחנה זה אף נקרא בכינוי "מחנה התאומים" — "צווילינג־לאגער", בה נערכו ניסוים אכזריים, במטרה להרבות את העם הגרמני, הם נטלו משפחות שהיו להם תאומים וערכו עליהם ניסיונות כדי לגלות, כיצד נולדים לאדם תאומים.

הצעדות המטישות תחת פיקוד ה־אס.אס.

מצדו השני של מתקן הקרשים היה בנין גדול עם ארובה גבוה שפלטה במשך יום ולילה להבות אש ועשן. היה זה הקרמטוריום. מתקן הקרשים היה בנוי בכדי להסוות וכדי שלא יוכלו לראות מה שנעשה שם. הבנין היה כחמישים מטר ממחנה F וכ־100 מטר ממחנה E היכן שהייתי בראש השנה, בשעת שהעלו את 2000 הילדים והחולים על המוקד.

בשלב זה עדיין לא ידענו למה משמש המקום...

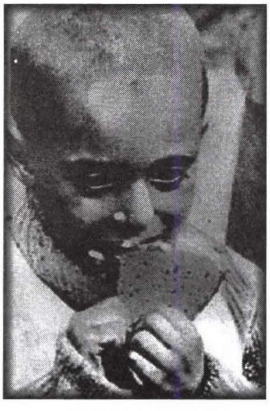
היתה זאת מכונת ההשמדה המזוויעה והגדולה שידעה האנושות. מבעד ללהבות האש, זעקו דמם של הורים שנפרדו ונתלשו מילדיהם לפני שעה קלה, של ילדים שנותקו באכזרית מהוריהם, של יהודים אשר גורלם נחרץ למיתה משונה זו רק בגלל שהם יהודים.

אותנו הכניסו לאזור C.

כאן התגברו צרותינו. הצוענים היו הקאפוס, השומרים הממונים במחנה זה. הם, ותיקים, הצטיינו ברשעותם הרבה, ומכים ללא הרף על ימין ועל שמאל, ללא כל סיבה. ומה זה הכאה!! מקלות כבדים היו בידיהם ובהם היו מפלים את מכותיהם. עובי המקל שלוש סנטימטר ואורכו מטר. הם אף היו משאירים אותנו כל היום בחוץ בחצר נתונים לחסדי מזג האוויר, כך עמדנו כל היום כשהשמש קופחת בחזקה על ראשנו.

אלו העמידו אותנו בבוקר למסדר בשורות של חמישה איש לשורה, במשך ארבע — חמש שעות, כשהם מפליגים בנו מכות רצח שיש בהם כדי להמית על לא דבר. בערב המסדר חזר על עצמו למשך שעתיים. כשלא היה עלינו לעמוד היינו מתיישבים על גבי הקרקע. כסאות, ספסלים או שולחנות לא היה במחנה ואף לא במחנות האחרות.

ה"לחם" יקר הערך

עוללים שאלו לחם...

לי היה בינתיים את כיכר הלחם, אותו דחף אבי לידי. כן היה לי חתיכת "מרמלאדה" שהיתה קשה, היה אפשר לחתכה רק באמצעות סכין.

אחד היהודים שעבד בשירות הגרמנים, כאשר ראה את השלל שבידי הזהיר אותי שבעתיים, שאזהר עליו מכל משמר, כדי שלא ייקחו לי זאת. גם אמר לי לא להניח את הלחם לרגע ללא השגחה. גם כשאני יוצא לשדה לא להשאיר את הלחם במחנה, אלא אקח אותה עמי.

הייתי עדיין חדש, עוד לא הכרתי את החיים במחנה, לא ידעתי עד כמה חשובה כאן כל פיסת אוכל, וכלל לא הבנתי מי יקח ממני את הלחם.

בינתיים כבר האיר בוקרו של חג השבועות את המחנה. רציתי לומר ברכת התורה ולהתפלל, אבל לא היה לי מים לנטילת ידיים של שחרית. נאלצתי להסתפק בשפשוף ידי בחול.

אבל אף בלא זה לא הצלחתי לומר מאומה, אף לא מ"מודה אני" עד "אמונתך". הרגשתי באותה שעה היתה כפי שמספרים על הבעל שם טוב הקדוש, שאירע לו פעם כשהיה על אם הדרך ושכח את כל ידיעותיו והשגותיו הנשגבות, למרות שניסה להיזכר לא העלה במחשבתו מאומה, עד ששאל את פיה של בתו אדל, אם היא

מזי רעב

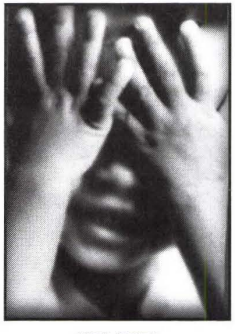
זוכרת משהו, אבל אף היא ענתה שהכול פרח לה מזיכרונה ומראשה. לבסוף נזכרה שהיא יודעת את האי ב', ועל ידי האי ב' ניערו אצל הבעל שם טוב הקדוש כל השגותיו הנשגבות.

כך הרגשתי שאיני יודע ואיני יכול לומר מאומה אף לא תיבה אחת.

שעת צהרים הגיע נהייתי רעב ללחם. לא רציתי לאכול ללא קידוש וללא נטילת ידיים. לא ידעתי מה לעשות, מכיוון שלא נראה באופק סיכוי שמאוחר יותר אוכל להשיג מים, או אמצעי אחר לקדש, בינתיים נמנעתי מלאכול את הלחם.

איתנו היה יהודי נשוא פנים אותו הכרתי עוד לפני המלחמה (מפאת כבודו לא אזכיר שמו), עמדתי מהורהר ואמרתי לו שאיני יכול לאכול היות ואין לי מים לנטילת ידיים ואין לי אפשרות לקדש, נענה: "הא, יש לך לחם!" וחטף ממני את הלחם והמרמלאדה והחל לנגוס בהם ואף מחלק את אשר גזל ממני לבני משפחתו כשהוא מפטיר לעברי, ולועג לי: "מה קידוש?!", "מה נטילת ידיים?!"

צדק מי שהזהיר אותי לשמור ביותר על הלחם שעלולים לגנוב ממני. באותו רגע הבנתי עד כמה הלחם הוא מצרך יקר המציאות במחנה. אזרתי עוז ועוד הצלחתי לחטוף לעצמי חתיכת לחם, כדי שלפחות יהיה לי מה לאכול.

יסורי נפש

הצטברות הרעב מכל הלילה, בתוספת החום המעיק ששרר אותו בוקר, הכריע אף אותי, ובלית ברירה אכלתי את חתיכת הלחם אותה הצלחתי לחטוף לעצמי, ללא קידוש, וללא נטילת ידיים, גם איני זוכר אם בירכתי על הלחם.

"קינדער-בלוק"

אחרי הצהרים נערכה חלוקה נוספת. הפעם הופרדו הילדים מהמבוגרים. את הילדים העבירו לצריף מיוחד שנקרא צריף הילדים — "קינדער־בלוק". גם אני צורפתי לצריף זה.

ב"קינדער־בלוק" היו מיטות בני 3 קומות. המיטות היו עשויות עץ שחובר לקיר. מזרונים כלל לא היו, נאלצנו לשכב על הקרש הנוקשה. בכל מיטה דחפו שניים־שלושה יחד, שכן בכל צריף היו צריכים להכניס אלף איש.

עלינו על המיטה העליונה, היא נשברה וקרסה תחתיה על גבי השוכבים במיטה שמתחתיה. מעוצמת הקריסה נפלה אף המיטה השנייה והיא נחתה על התחתונה. זעקות ייסורים החלו להישמע

הדרגשים בני 3 קומות

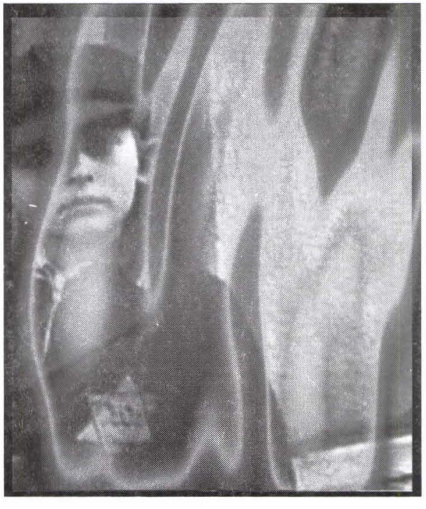
מכל עבר. ילדים רבים היו מונחים כשהם פצועים וחבולים עם שברים בידיהם ורגליהם, הרי מתחת לשני הקומות של מיטות שעל גביהם שכבו ילדים, היו רבים שאף פצעו את ראשם בצורה קשה.

הנאצים הרשעים לא נחו, הם הכריזו להוריד את אותן הכובעים שהם חילקו לפנות בוקר, כשזה מלווה במכות עם מקלות על ימין ועל שמאל ללא הבחנה.

הצטערנו מאוד על כך, הרי לא נוכל להתפלל מחוסר כיסוי ראש כראוי. "היטן הערופ" הדהדו צעקותיהם: "מי שלא יוריד את הכובע מיד, יקבל מכות רצח", שאגו הרוצחים — הנאצים בטירוף.

פקודה זו "היטן הערופ" (להוריד את הכובע) היתה אחת מתוך שלושה כרוזים נוקשים, שהיו חקוקים על גבי הדרגשים.

הפקודה השנייה שזעקה מעל גבי הדרגשים היתה איום ממשי שכל מי שיימצא עליו "איין לאז דיין טוט" (כינה אחת זוהי מיתתך) ה"לאז" — הכינים, היתה מילה נרדפת של פחד אצל יושבי המחנה.

"מי שלא יוריד את הכובע מיד, יקבל מכות רצח"

הסיסמה המרושעת השלישית היתה: **"ארבייט מאכט פריי"** (העבודה משחררת) היתה זאת בכדי להונות את האסירים ובאי המחנה, כאילו "העבודה משחררת".

החיים במחנה

נצטווינו להוציא את כל המיטות השְבורות מהצריף. אוכל לא קיבלנו כלל משך היום. רק בערב קיבלנו מעט קפה עשוי מקצת גריסים צלויים עם מים.

שעת לילה הגיע, הגיע זמן השינה. באושוויץ אין מקום לפינוקים. כולנו נשכבנו לישון על גבי הרצפה, נרדמנו באפס כוח מהיום המעייף שחלף.

ויהי ערב ויהי בוקר, הבוקר השני בה שהיתי במחנה האיר:

השעה 5 לפנות בוקר.

"הַראוס, הַראוס!" (לצאת, לצאת!) הצוענים הממונים עלינו העירו אותנו בצעקות וגערות רמות: "החוצה! החוצה!". הצוענים ששימשו כקאפו לא חסכו שבטם מאיתנו, הכו בנו ללא רחם, כשכל העת מכותיהם מלוות בצעקות קולניות: "הַראוס! הַראוס!".

לא עברו שתי דקות עד שכולנו — אלף ילדים עמדנו בחוץ, לאחר מטר של מכות שנחת עלינו על גבי הראש, על הידיים, הרגלים וכל שאר חלקי הגוף.

ילדים ממחנה התאומים, ליד גדר התייל

היה עלינו להתייצב בשורות מסודרות של חמישה אנשים בשורה. כל אחד תמך בעומד לצידו. בצורה זו נאלצנו לעמוד ארבע ואף חמש שעות לספירה מדוקדקת, בהם בדקו היטב אם כל אחד נמצא. הנתונים היו צריכים להתאים לרישומים שבידי הנאצים, בהתאם לדיוק הגרמני.

מה נאכל מעתה

הסדר הזה חזר על עצמו כל בוקר. היו נותנים לנו מעט משקה אם אפשר לקרוא לזה "קפה". המשקה היה עשוי מעלים ירוקים מבושלים במים, היה הכינוי שלה "תה". זה היה ארוחת הבוקר שלנו, כתוספת... ספגנו מכות.

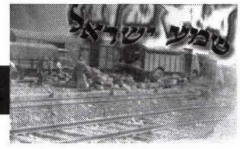
לארוחת צהרים היו נותנים לנו מרק שבושל עם גריסים מרוסקים ושחוקים. בנוסף לכך היינו מקבלים "בהמה ריבן" (אבטיחים גדולים ומגושמים הראויים למאכל בהמה, המשמש מאכל בהמות וסוסים). כדי לאפשר את אכילת האבטיחים היו מבשלים אותם וחותכים לפרוסות קטנות, כך היינו אוכלים אותם.

בשבועות הראשונים כלל לא הצלחנו לאכול אבטיחים אלו, אבל לאחר מספר שבועות של רעב שכרסם בנו והציק לנו מאוד, הפך עבורנו אף מאכל זה למעדן של ממש.

שעת הסעודה היתה הופכת תמיד למקום ולזמן של מריבות והתקוטטויות, וזאת מפאת התנאים בהם הוגשו האוכל.

המרק היה מגיע בחביות עץ ענקיות בגובה של מטר, הם הכילו חמישים ליטר, ומזה היו אוכלים מאתיים איש.

הקאפו היה מגיע עם מצקת שיכול להכיל ליטר והיה מוזג מצקת אחת לתוך קערה שיועדה לארבעה אנשים. מזלגות וכפיות לא היו, הוכרחנו לשתות מתוך הקערה, אחד אחרי השני. הרעב

שכרסם בנו באופן קבוע גרם לכך, שכל אחד היה מלא בטענות וצעק על האחרים שהם שתו מדי הרבה ולא השאירו לו מספיק כפי חלקו, או שטענו שזה שתה את שאריות הירק הדלוח שהיה צף על גבי המרק מלמעלה.

כולנו היינו לוגמים את המרק בבת אחת מהקערה ישירות אל הפה. כפית כלל לא היה מצוי באזור זה. אבל ללא ספק, גם אם היה כפית במקום אף אחד לא היה משתמש בו, לא היה מי שיכל להתאפק מלשתות מיידית את כל המרק בבת אחת מחמת הרעב הקשה שכרסם בנו כל העת. התרגלנו למצב זה, עד כדי כך שאנו הילדים דיברנו ביניינו, צחקנו על כך שפעם היינו אוכלים את המרק כף אחר כף, במקום לגמוע את הכול בבת אחת. בטוחים היינו שכאשר יסתיים המלחמה נמשיך לשתות את המרק, ולא נחזור לאכלו על ידי כפית.

אף אחד מאיתנו לא הסתגל לתנאים ששררו במחנה, בפרט אני הייתי הקטן בבית, הצעיר מעשרה הילדים בבית הורי, הייתי תמיד מפונק. אחיותיי הגדולות היו תמיד מכינות עבורי כל דבר. אפילו קפה לא הייתי עושה בעצמי, עוד הייתי מטריח בבקשות שהקפה יהיה חם ומספיק מתוק ועוד בקשות כיוצא באלו, שהן היו ממלאות על הצד הטוב ביותר, לפתע היה עלי להתרגל לכל מיני מאכלים שאינם ראויים כלל למאכל אדם.

בראותי את מצבנו הביש, הבנתי שאם ברצוני לשרוד כאן, מוכרח אני לאכול מה שנותנים. ובכן התחלתי לאכול אף את ה"בהמה ריבן".

בלילה היו נותנים לחם שחור שמשקלו היה בערך כחצי קילו, אותה היו מחלקים לשישה אנשים. למזלנו הגישו את הלחם חתוך לשש חתיכות, מה שמנע את המריבות שעלולות היו להיווצר

במידה והיינו נאלצים לחלק את הלחם בינינו בכוחות עצמנו. על כל חתיכת לחם היו מוסיפים פיסת מרגרינה.

כבר למדתי מהיום הקודם, כעת כאשר קיבלתי את הלחם החבאתי חתיכת לחם ליום המחרת בבוקר.

❁ המסדרים

מדי בוקר נאלצנו לעמוד למסדר במשך ארבע שעות, ובלילה שעתיים נוספות, ללא הבדל בין קיץ וחורף, ללא שום שינוי גם אם ירד גשם זלעפות ושרר קור מקפיא עצמות או שהיה יום חם ושרבי, שיובש נורא מילא את האוויר. כל מסדר כזה היה מלווה בצעקות, קללות ומכות רצח.

גם אני ספגתי מכה הגונה באחד ממסדרים אלו על ידי צועני שהפליג בי עם מקלו העבה והארוך ופגע בי על היד במקום הנחת תפילין מה שהסב לי כאבים איומים עד כדי כך שבמשך מספר שבועות לא יכולתי כלל להזיז את ידי — וזאת היתה מכה שקיבלתי ללא שום סיבה. בכיתי ללא הפוגות, וילדות היתה בי והבטחתי לעצמי שכאשר אחזור הביתה אספר לאמי שהצועני הרביץ לי...!!! לא ידעתי שהורי הי"ד כבר אינם בין החיים, ועפרם מפוזר על פני השדות.

עתידם של הילדים הקטנים והיהודים המבוגרים היתה לוט בערפל, השמועות אותם הפיצו הגרמנים סיפרו כי עומדים להעביר אותם למקום אחר, אך האמת המרה היתה שהם נקראו להתרחץ, הצטוו להתפשט ולהשאיר את המלבושים בחוץ בצורה מסודרת. אך במקום המים המיוחלים לצאת מהברזים שעל הגג, הוחדר גז לתוככי החדרים וחנקו אותם למוות. השם יקום דמם.

לאחר שאלו הומתו באכזריות, עוד הוסיפו חטא על פשע כאשר הם מיינו מביניהם את האנשים בעלי הבשר, השמנים במיוחד, הוצאו את השומן מגופם, בישלו אותם, ועשו מהם סבון עליהם רשמו R J F שהם אותיות הראשי תיבות של "ריין יודען'ס פעטנס".

על שאר הגופות הפקידו יהודים אחרים, שיוציאו את הגופות ויעבירו אותם למשרפות לשרפם. בעפר היו עושים שימוש לזבל שדות. מדי ארבעה שבועות היו מחליפים את הממונים על שריפת הגופות עם יהודים אחרים, כשאת הקודמים הוציאו להורג באמתלאות שונות. העלו אותם על משאית כאילו מעבירים אותם למקום עבודה חלופית ולתוככי המשאית הסגורה הוחדר גז.

באותם ימי חג השבועות הגיעו ברכבות עוד מספר משלוחים. במעבר שהיה בין אזור D לאזור C, ראינו אותם מגיעים. אותם שהגיעו בליל שבועות ללא ספק היארצייט שלהם הוא בחג השבועות, שכן מיד הוכנסו למשרפות ונרצחו. אך אלו שהגיעו בשעות המאוחרות של אחר הצהרים.... של אותו יום ראשון של חג השבועות, כבר אי אפשר לקבוע בוודאות באיזה יום נהרגו מאחר שלא כולם הוצאו להורג עוד באותו הלילה.

כך עברו עלינו הימים הראשונים של ימי חג השבועות בגיא צלמוות עלי אדמות — אושוויץ.

סידורי

מדי יום ביומו ראינו מספר פעמים כיצד מגיעים משלוחים של אלפי יהודים, שנקרעו משלוותם והצטרפו לאחיהם הסובלים או מומתים בגיא צלמוות נורא זה. ככולם, אף אחד מהם לא ידע מה מצפה להם, אף אחד מהם לא ידע עדיין מה זה אושוויץ.

ראינו אותם מורדים בגסות מהרכבות, חפציהם בידיהם, זה אוחז בסידור וזה במחזור והאחר בכלל הביא עמו נרות, וכן שאר חפצים שונים ומשונים, אותם סברו שיזדקקו כאן. אינם יודעים, שבעוד מספר דקות בלבד, כל אלו כלל לא יישארו תחת ידם.

היינו מנסים לצעוק לעברם שאסור להכניס למחנה שום דבר, ועומדים לקחת מהם את כל מה שבידם. ביקשנו מהם בתחנונים, שלטובת כולם, יזרקו את הספרים והחפצים אלינו. בכך לפחות ינצלו כמה ספרים מידי הרשעים, להגניבם לתוככי המחנה.

היו רבים שהאמינו לנו ואכן זרקו חפצים שונים לתוככי המחנה. הודות לכך זכינו והיה לנו מעט סידורים ומחזורים, שכל כך ייחלנו אליהם.

אני עצמי לא הצלחתי לתפוס כלום, אבל רצוני היה עז להשיג סידור כדי שאוכל להתרפק על מילות התפילה, לתת פורקן לנפשי

הסידור ששרד בידי בתקופת האימה

הכואבת. החלטתי להתאפק ובמשך יומיים תמימים לא אכלתי את מנת הלחם היומית שחולקה. במשך יומיים שתיתי רק את הקפה ובכך הסתפקתי. פירושו של ויתור זה הינו בטן מקרקרת מרעב. בסופו של דבר זה השתלם.

מכרתי את הלחם ליהודי רעב, תמורת זאת רכשתי ממנו "סידור־סיני" מהודר. בדפי סידור זה מצאתי חיזוק ותמיכה לכל אורך הדרך בהמשך. בשמירה יתירה נאלצתי לשמור על הסידור כל הזמן תחת ידי, כי במידה שהייתי משאירו בצריף היה הקאפו מחרים זאת, ועד היום הזה עדיין שמור אצלי סידור זה ושומר עליו כעל בבת עיני.

מאוחר יותר אף העתקתי בתוך סידור זה מועדים וזמנים רבים, מתוך לוח שנה שתפס אחר.

לוח שנכתב בכתב יד בגיטו בנדין (מתוך גנזי יד ושם)

סימני היהדות

שבועות אחדים עברו, שערותינו החלו לגדול שוב. הגרמנים שחששו כל הזמן מהתפשטות "מכת כינים" במחנה, ציוו שוב לגזוז את השערות. כמה התפלץ ליבנו בקרבנו כשהם גזרו לנו את פאות הראש, אותם ה"סימנים" המבליטים את עובדת היותנו יהודים בנים למקום.

במשך היום אף חויבנו לעבוד בפרך, בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה. לא היה מנוחה ולא היו שום תירוצים, וכמעשינו בחול כך מעשינו בשבת, מי שהתנגד או השתמט מהעבודה, אחת היתה דתו להיהרג במקום.

כל אימת שנאלצנו לומר ברכה או רצינו להתפלל הצטערנו על כך שאנו נאלצים ללכת בצריף גלויי ראש, מה שמונע מאיתנו להתפלל ולברך כראוי וכנכון. היינו מסתכנים ולובשים את הכיפה, ואבוי היה לו למישהו שהיה נתפס על ידי הקאפו כשהוא לבוש כיפה לראשו, הוא היה חוטף ממנו מכות נוראות שהיה בהם כדי להמית.

לנגד עינינו ראינו מים שהיה בצריף אך לא יכולנו לשתות מהם, שכן אמרו שכל השותה ממים אלו הרי הוא מקבל שלשול, וכתוצאה מכך הוא מת תוך מספר ימים.

בביזה שלחו ידם

ביום מן הימים החליט הקאפו כי עליו לראות את החפצים ורכושו של כל אחד. כל מי שמצאו אצלו דבר מה, היה צריך להניח את החפץ על ידו. בהזדמנות זו חטף כל אחד מכה או שניים.

מכות אלו של הקאפו היו בהם כדי להמית, אלו הממונים עלינו מטעם הגרמנים שנאספו למשך לערך כ־20 ,25 שנה מחמת פשעם שרצחו אנשים. ניתן להבין אלו מכות רצח הם הכו בנו, והם אלו שהיו הבעלי־בתים הממונים עלינו, ואנו צייתנים וסרים למרותם.

בהגיע תורי מצאו אצלי את הסידור שהיה משוש נפשי ונחמתי בעניי במצבנו הנורא במחנה. כמובן שהמפקד לא ויתר והוא חטף

ממני את הסידור ובחמת זעם זרקו והשליכו על גבי הקרקע. בגין כך אף הורה הקאפו המלקה שיכה בי פעמיים.

אחרי המכה הראשונה חשבתי כי אני עומד למות ובוודאי לא אוכל להחזיק מעמד ובעוד רגעים ספורים בלבד אתמוטט ואמות. המלקה לא הרפה ממני והוא המשיך להכות בי מכה נוספת מדעתו. מעוצמת הכאבים צנחתי על הרצפה, אבל יותר מכל זאת כאב ליבי על כך שנטלו ממני את הסידור, ומעתה לא אוכל שוב להתרפק על מילות התפילה האהובות, שהם עבורי מרפה לנפשי בעיתותי הקשות. למען ענותי בסבלותיו הוסיף לבעוט בי בעודי על הקרקע, מעוצמת בעיטותיו הושלכתי ממנו והלאה, מרחק של שני מטר. אך היא שעמדה לי, שבתוך כך התמזל מזלי, ונפלתי על הסידור שהיה מונח למרגלותיו, אזרתי עוז ותפסתי את הסידור ואחזתיו בכל כוחי, בלי שהאחראי העומד מעלי הרגיש בכך.

בה ברגע שהסידור היה בידי, כאילו נמסך בקרבי כוחות חדשים ולמרות שאך לפני רגע קט לא יכולתי לזוז וכאילו הוזרם בי דם חדש, תפסתי את שללי במהירות ומיהרתי להסתלק ממחיצתו כדי שלא יבחין בכך שהסידור שב אלי.

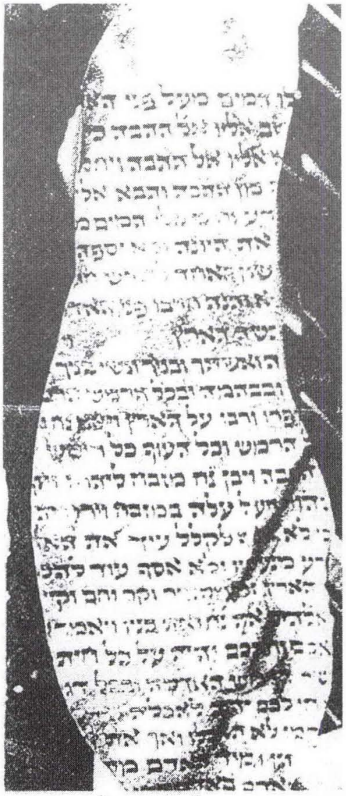
אבל, משך מספר שבועות עוד לא יכולתי לשבת מחמת הכאבים והייסורים שהיו לי מעוצמת המכות.

כל חולי וכל מכה

בין הבלוקים במחנה העבודה היה בור ובו אבנים, שם היו מצטברים מי שופכין ומים מלוכלכים.

כאן במחנה העבודה אף היו נותנים בלילה שמיכות להתכסות בהם. כמו כן קיבלנו כלי שישמש אותנו לאכילת המרק והקפה, ומי שלא היה לו כלי לא קיבל אוכל. לפעמים אף הצלחנו לקחת כפיות, אותם היינו מנצלים לחדד את הידיות שלהם וישמשו כסכינים.

לפתע, באמצע הקיץ הבחנתי מעט מעל כף היד, בשני וריד‍ים על ידי השמאלית שהושחרו בחלקן באורך כמה סנטימטר, לאחר זמן מה הבחנתי שהמראה השחור הולך ומתרחב עוד ועוד ומתפשט כלפי מעלה שהגיע כמעט עד למפרק, הבנתי שזה עלול להיות מסוכן והחלטתי לגשת לרופא שהיה במחנה שאף הוא עצמו היה יהודי בערך בגיל חמישים. תפקידו העיקרי של הרופא היה לבדוק את הכינים.

"הרימותי את הנעל... התברר לי שזו חתיכת קלף של תפילין..." בתמונה סוליית נעל שנעשתה על ידי הנאצים ימ"ש מקלף של ספר תורה - פרי נח (אנצי' "שמע ישראל")

הרופא הביט על ידי וחיווה את דעתו שזה תוצאה מדם מורעל שאם יתפשט עד הלב זה עלול להיות מאוד מסוכן, ויעץ לי שאזהר שהגרמנים לא יראו זאת, כי אחרת הם "ייקחו אותך יחד עם החולים". "אבל יש לי עצה בשבילך", אמר לי הרופא, "חתוך חתיכה מהשמיכה שברשותך, צא החוצה ותטבול אותו במים (המלוכלכים) וסובב את זה סביב היד, וזה יכול להועיל לרפואה".

פחדתי לעשות זאת משום שהעונש על קלקול רכוש המחנה היה מוות באמצעות מכות רצח. אבל לאחר שהסברתי את נימוקי לרופא, הוא ביטל זאת כשהוא אומר שלולי זאת ממילא אמות,

שמיד כשהגרמנים יראו את ידי הם יהרגו אותי, ועל כן אין לי מה להפסיד. בלית ברירה קיבלתי את דבריו.

לאחר מחצית השעה ששמתי את קטע השמיכה על ידי, ראיתי שהמראה השחור שעל הווירידים חדל מלהתפשט יותר, ומראהו נהיה בהיר יותר. המתנתי עוד מספר ימים נוספות, עד שהכתם עבר לגמרי. ניגשתי לרופא להודות לו. אין אני יודע מה עלה בגורלו של רופא זה.

❁ הפגישה המפתיעה

באחד הימים העבירו אותנו למחנה A, כאן ציפתה לי חוויה נעימה. מבעד לגדר המחנה פגשתי לפתע את שלושת אחיותיי ששהו במחנה B הסמוך. הן אמנם לא נראו במיטבן. שערות ראשן היה מסופרות, והן הלכו גלויות ופרועות ראש. אך, הן היו בין החיים.

כל אזור היה נפרד ומחולק עם גדרי תיל מחושמלים, בגובה של 4 מטר, וכל שלושים מטר היה מגדל גבוה בה היה קצין אס־אס שפטרל כל העת מסביב, ועמד הכן עם רובה במשך 24 שעות ביממה.

כך, מבעד לגדר אף יכולנו לשוחח, ללא שניגש קרוב מדי.

הן סיפרו לי שאחות נוספת[7], גם היא נמצאת במחנה זה, מאוחר יותר אף פגשתי אותה. הן שאלו אותי אם אני אוכל את

7) הלוא היא: מרת **שרה רבקה** ע"ה שנפטרה בשיבה טובה, ביום א' דפסח לפני כשנתיים, כשהיא בצלילות דעתה המלאה עד ליומה האחרון. היא נישאה שלוש שנים טרם שנלקחה לאושוויץ הם התגוררו בקאשוי. הם היו מצטערים מאוד על כך שהם לא זכו לילדים קודם המלחמה. מה שהתברר לאחר מכן כהשגחה פרטית מן השמים שנשארו בחיים ולאחר המלחמה היה להם בן ובת והעמידו דורות יפים לתפארת. גיסי נ"י הרב החסיד רבי **יוסף אהרן שונבורגר** הי"ו המתגוררים בטורנטו, קנדה.

ה"בהמה ריבון", השבתי: "אני אוכל, שלולי זאת איני מסוגל לשרוד בחיים".

כך נועדנו מדי יום בשעה מסוימת ושוחחנו במשך דקות אחדות. במשך שבועיים ימים, היינו יחד אני וארבע אחיותיי.

באחד הימים נערכה ביקורת נוספת, שוב הפרידו בין המוכשרים לעבודה, אותם השאירו לחיות, ואת הנשים והילדים שאינם ראויים לעבודה שלחו למוות בתאי הגזים. אחיותיי היו בין אלו שנשארו לעבודה.

❁ סגורים בצריף

כעבור שבועיים שלחו אותנו שוב לעבוד, אך לפתע חלה אחד הילדים בחצבת. חום גופו זינק ולכך סגרו את הצריף כדי שהמחלה לא תמשיך ולהדביק אחרים. את החולה עצמו לקחו עם אמבולנס של "הצלב האדום", הנאצים אמרו שמעבירים אותו לבית החולים אך אנו ידענו את האמת המרה, כי לא נראה אותו שוב.

ככלל, תנאי המחנה גרמו למחלות. רבים היו ששבקו את חייהם לאחר שנדבקו במחלות. אם על ידי המחלה, או בעקבות סלקציה בו לקחו את החולים למוות.

כרופא המחנה היה משמש גוי רוסי זקן. מדי בוקר נאלצנו להתייצב ולעבור אצלו לביקורת, לפתוח את הפה ולהפשיט את החולצה. כל בוקר היה מוצא בערך כעשרים איש חולים.

כאן בצריף במחנה וו, כבר היה לנו מיטות ודרגשים עליהם יכולנו לישון. כן היינו בצריף רק חמש מאות נפשות.

גם היה איתנו קאפו, יהודי נורבגי, נחמד ואמין לערך בגיל ארבעים, הוא היה עושה בידיו תנועות שונות בכדי לשמח אותנו מעט לפי המצב במחנה. כמו כן, היה מספר לנו שעושה תנועות כדי לשמח אותנו ומספר לנו מעשיות שונות.

כשחילקו את האוכל הייתי הולך לקבל בין האחרונים, מאחר שבשיפולי הסיר למטה היו נשארים פיסות שימורים מהגריסים, והם נתנו לי את זה לשתות, היות והשימורים היו מרווים יותר מהקפה המימי מלמעלה.

לאחר שבועיים של הסגר, רצו לפתוח שוב את שערי הצריף, אך לפתע שוב קיבל אחד הילדים מחלה עם חום. הפעם לא המתינו רבות ולקחו אותו עם אמבולנס צלב האדום, כשהגרמנים אמרו שהם מעבירים אותו לבית החולים, אך אנו כבר ידענו שהוא יוצא להורג בתאי הגזים. עדיין קינן בנו ספק, מפני הפסימיים שבינינו שאמרו שהוא בוודאי יחזור, והם רק מעבירים אותו לצד אחר שם יבריא.

מדי פעם היה נערך ביקורת על ידי הגרמנים, שהיו בודקים את מצבם של הילדים. גם את הצורר ד״ר מנגלה עצמו ראינו לפעמים מגיע לביקורות. אחד המבקרים היה גרמני גבוה, כבר ידענו שכל פעם שהוא עורך ביקורת, התנאים עומדים להשתפר. הוא היה מגיע ושואל מדוע הילדים רזים כל כך, ומדוע פניהם רעות. כך היה מתעניין כמה לחם הם מקבלים, וכאשר קיבל את התשובה שכל לחם מחולק לשש ילדים היה מורה לחלק כל לחם רק לארבע ילדים. כן שאל כמה חביות של מרק מחולקים לילדים, וכאשר קיבל את התשובה ששני חביות מתחלקות בין כל ה־500 ילדים, הנחה שמהיום יש לחלק ארבע חביות לילדים. הוא אף הורה להוסיף על כמות הקפה שחולק בבוקר[8].

מאז שפר גורלנו מעט ואף הייתי זורק מעבר לגדר לחם לאחיותיי, זאת למרות הסכנה מקנה רובהו של השומר שעמד ניצב והביט כל העת במתרחש, אך לאחר מספר ימים הם אמרו לי

8) גרמני זה שהורה להגדיל את מכסה האוכל, היה משנהו של ד״ר מנגלה הצורר. דבר שמעיד שהיה באפשרותם לעזור.

שהן אינן מסכימות שאני אזרוק להן את הלחם, ואפילו שיש לי מספיק לחם, שאוכל זאת בעצמי. הן הזהירו אותי שאם אזרוק להם את הלחם, הן יזרקו אלי חזרה, שאני אוכל אותו והן מפני הסכנה. בהיותי הצעיר במשפחה הם אהבו אותי ודאגו לי מאוד.

המסדר אצלו היה קל יחסית למסדר הרגיל מדי יום, שכן הוא לא אילץ אותנו לצאת החוצה אל מחוץ לצריף לעמוד בקור, רוחות וגשמים, אלא ערך את המסדר בתוך הצריף. כמו כן לא היה אורך אצלו המסדר זמן רב כל כך כמו אצל האחרים.

לא היתה זאת מחמת אהבת ישראל יתירה שיקדה בו, שכן, גם הוא לא נפל ברשעותו משאר הגרמנים, אלא כוונתו היתה שהילדים יתחזקו מעט, כדי שיוכלו לעבוד טוב יותר. ההבדל בינו לבין האחרים היה שהאחרים רצו שנעבוד קשה ללא אוכל, והוא רצה שנאכל טוב יותר כדי שנוכל לעבוד טוב יותר.

❁ שבעה עשר בתמוז

בשבעה עשר בתמוז הצלחנו לארגן 'מניין' בחשאי. היו לנו סידורים לתפילה בודדים, ביניהם הסידור שלי. התפללנו במחבוא ואף צמנו כל היום.

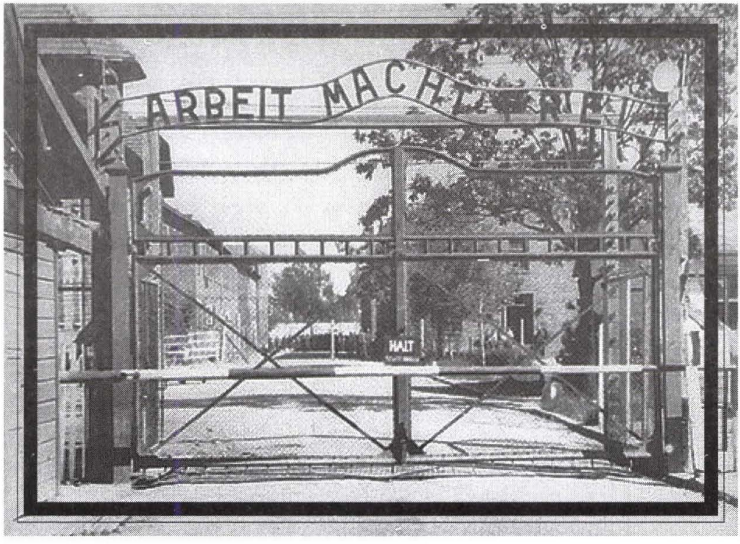
היה איתנו יהודי חסיד ויז'ניץ שטען בלהט שיש לומר "עלינו לשבח" גם אחר תפילת שחרית של שבת קודש. הוא לא רצה לקבל את ההסבר שכל העולם כולו אומר עלינו לשבח בסוף התפילה. בכדי לספק את רצונו נעתרנו ואמרנו 'עלינו לשבח'. אף היינו אומרים את כל ספר תהילים, לפעמים אף אמרנו פעמיים את כל התהילים.

משך ארבע שבועות הייתי במחנה A.

פרק ח

"ארבייט מאכט פריי" - "העבודה משחררת"

אושוויץ נעשה לגיא ההריגה של כל יהודי אירופה, ונוספו לו מחנות מוות אחרים. גורם זה מילא תפקיד מכריע בהאצת תהליך ההשמדה שם. במחנות אחרים האט מדי פעם מחסור זמני בכוח אדם את קצב הרצח ההמוני. אושוויץ, לעומת זאת, הוצף בלא הרף בהמוני מגורשים חדשים, מה שביטל את בעיית המחסור בידיים עובדות מ־1942 ואילך. הבעיה היחידה באושוויץ היתה כיצד לשמור על כושר העבודה של האסירים. אבל ההזדמנויות הבלתי מוגבלות להחליף אסירים שהעבודה המפרכת הפכה אותם

לשבר־כלי (מוזלמנים בעגת המחנה) באסירים שזה מקרוב באו וכוחם עדיין במותניהם, שימשו תמריץ — אם היה נחוץ תמריץ כזה — להמית את האסירים במקום להניח להם להתאושש.

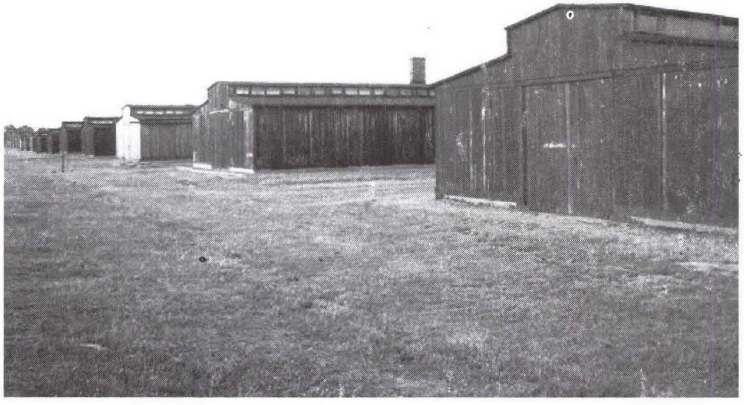
שיטה זו של חיסול האסירים המותשים והחולים ננקטה באושוויץ בהיקף גדול בהרבה מאשר במחנות אחרים. מדיניות ההשמדה הכללית של היהודים קוימה כלשונה, כמעט בלא חריגות. הדבר נבע כמובן מן העדיפות הפוליטית הראשונה במעלה שנתן המשטר הנאצי להשמדת היהודים ומהצורך לממשה בכל מחיר ועל אף כל ההפסדים הכלכליים הכרוכים בה. אווירה של רצח אדיר ממדים אפפה את המחנה כולו, אווירה שחיי אדם חסרו בה כל ערך, ולכל זוג ידיים היה בכל רגע נתון תחליף של עשרות זוגות ידיים אחרות. מהשלכותיו של מצב זה סבלו לא רק היהודים, אלא גם מקצת הלא יהודים — בעיקר פולנים, צוענים ורוסים, שבמדרג הגזעי הנאצי סווגו בתור "אונטערמענשן".

הבלוקים אל מול הגדרות המחושמלות

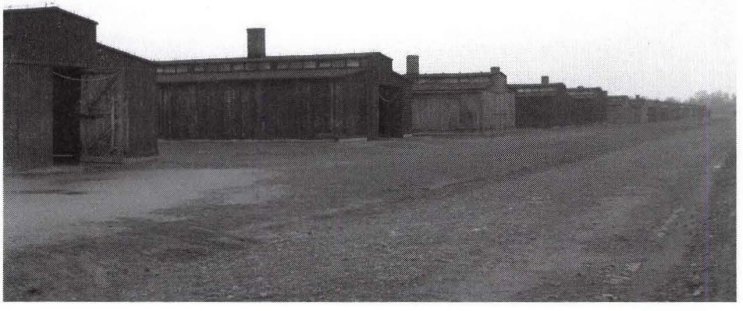
... ולאחיו יאמר חזק... אסירים בפתח הבלוק האטום

שורת הבלוקים

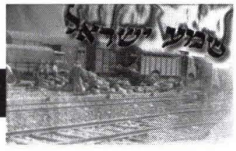
אנוסים היו אסירי אושוויץ לעמוד כל העת על המשמר בשל הסכנה שארבה להם מכל עבר, ואת כל מרצם הנותר השקיעו בשמירה על ערנות תמידית. יתרה מזאת, מן האסירים נשללה כל פרטיות; בבדידותם הם היו שרויים יומם ולילה בקרבה בלתי אמצעית עם רבים. המזון הקלוקל לא סיפק כל תזונה. הרעב לא הרפה והיה אף מקור של ייסורים ומצוקה.

את סדר היום של האסירים ששמם הוחלף במספר הסידורי של המחנה, הכתיבו שלל חובות ופקודות שהיה עליהם למלא במהירות ובדייקנות. נוסף על אחריות אישית לביצוע כושל, נאלצו האסירים לשאת בעול האחריות הקיבוצית. גם זמני השינה והיקיצה היו נתונים לפיקוח. מדי בוקר נדרש מחדש כל אחד מן האסירים לדלות מעצמו כל טיפת כוח כדי לשרוד.

אין תמה כי עדויות בעל פה וספרי זיכרון של אסירים לשעבר רצופים בתיאורי אימה כלליים אך עניים בחוויות ובהתרוממות רוח. כאמור, כל אסיר יחיד היה מוקף באלפי אסירים, ועם זאת נותר בודד לחלוטין. דומה שרק מעטים כוננו קשרי רעות, התחשבו בזולתם או מצאו כוח להבין את המציאות הסובבת אותם. אחרים ניזונו מזיכרונות בניסיונם העקשני להמשיך הלאה, להזין את תקוותם לשרוד ולהגיע בסופו של דבר אל חוף מבטחים.

ברגע שדרכה כף רגלו של אדם על אדמת אושוויץ, הוא נפרד לעד מסדר החיים ומעולמו שבקיומו הקודם. מערכת כפולה של גדרות תיל מחושמלות שהוארו לעת לילה ומגדלי שמירה רבים מאוישים באנשי ס״ס חמושים שהקיפו את המחנות. מסביב היתה טבעת של מחנות אחרים, מפוזרים על פני קילומטרים רבים של שטחים ריקים שאנשי ס״ס מסיירים בהם. בעת

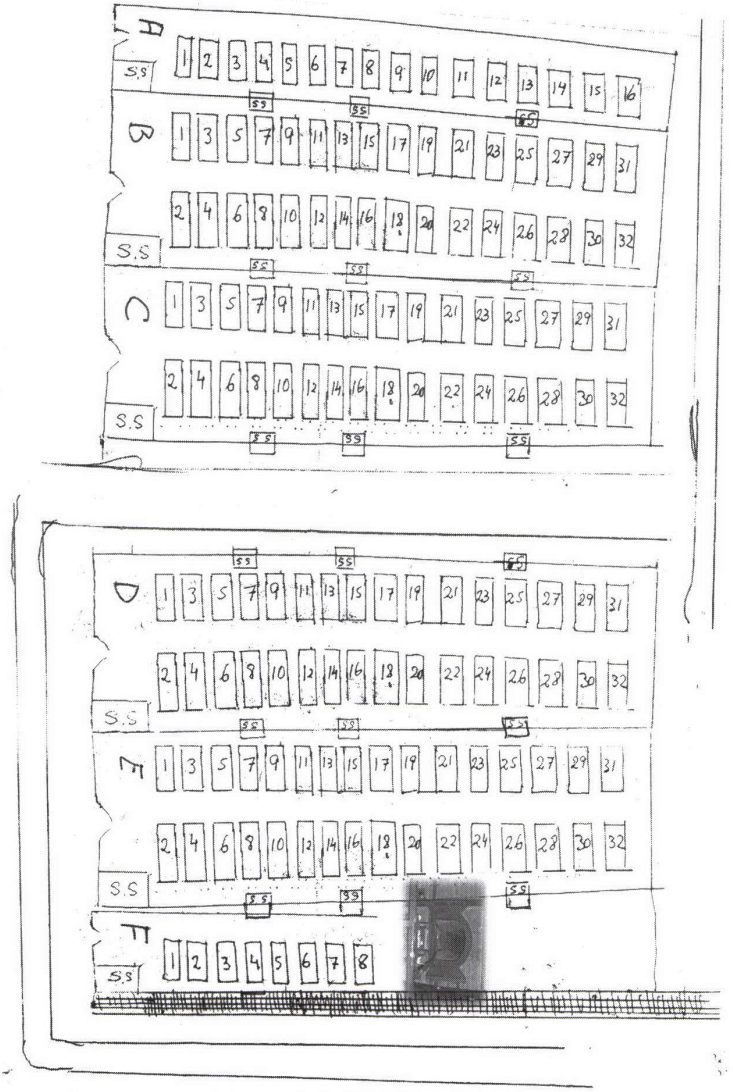

הכניסה למחנה עורטלו האסירים לא רק מכל חפציהם האישיים אלא גם מזהותם. על זרועם השמאלית קועקע מספר סידורי של המחנה (נוהג ייחודי לאושוויץ). ואם היו יהודים, נוסף לצד המספר משולש קטן. השם הוחלף במספר, הבית בבלוק, החדר והמיטה בדרגש תלת קומתי ורק בחורף מכוסה בשמיכה בלא סדין או כרית. בבירקנאו אף חלקו כמה אסירים דרגש אחד.

לאורך השנה כולה לבשו האסירים מדים מפוספסים, נוקשים מרוב לכלוך וזיעה, בלא בגדים תחתונים; לרגליהם נעלו מנעלי עץ בלא גרביים. פיסת בד עליה ועליה המספר הסידורי וסמל הסיווג של האסיר הוצמדה לחולצה ולמכנסיים. כל האסירים היהודים סומנו בטלאי צהוב ועליו מספר, האסירים הפוליטיים סומנו בטלאי אדום, והגרמנים שכולאו בגין רציחה סומנו בטלאי ירוק ואלו היו ברובם היו הקאפוֹ׳ס עלינו.

יומם של האסירים נפתח בהשכמה בארבע וחצי לפנות בוקר. חצי שעה הוקצתה לסידורים של בוקר. במסדר הבוקר ניצבו האסירים בחוץ ועמדו דום בשורות ישרות לשם ספירתם; מספר האסירים היה חייב להתאים לנתונים הרשמיים, וכל יחיד חסר מתוך האלפים או טעות בספירה גרמו לעמידה ממושכת בכל מזג אוויר. אלו שלא יצאו לעבודה, נאלצו לעמוד במגרש המסדרים משך 4-5 שעות רצופות. אחרי המסדר יצאו למקומות עבודתן פלוגות או יחידות עבודה, שנועדו בכינוי "קומנדו". רוב האסירים שובצו בקומנדו עבודה קבוע. חמישיות חמישיות עברו בשער שמעליו התנוססה הסיסמה "ארבייט מאכט פריי", מה גם שתזמורת ניגנה משך כל שעות היום.

* * *

תרשים מחנה אושוויץ עם הקרמטוריום

ילדים ואמותיהם מובלים אל תאי הגזים

במחנה העבודה

מאוחר יותר העבירו אותנו לאזור D, שנקראה מחנה עבודה, חילקו אותנו כל חמש מאות ילדים בצריף אחר. אותי הכניסו לצריף 28. כאן באזור D, כבר לא היו לנו מיטות לשינת הלילה ונאלצנו לישון על גבי הקרקע, אף שלא היה שם מקום כדי לשכב אלא לשבת, וכך נאלצנו להעביר את שינת הלילה בלי שום תנאים מינימליים.

במקום זה אף היה לנו שומר גוי פולני, הוא היה מכה בעוז במידה שראה שאחד חטף לחם מהשני היה דרכו להכות את הגנב במהלומות אדירות.

אף היה עושה עמנו טובות, שכן היו יחידים שניסו להיטיב עמנו, ומתוך טובתם של אלו ניתן ללמד חובה על השאר, שאם היה ברצונם היו יכולים להיטיב עמנו יותר, ומה שלא הטיבו עמנו והוסיפו לענותנו בכל מה שיכלו היה רק מחמת רשעותם ואכזריותם.

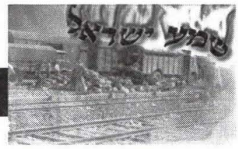
מדי יום ביצענו עקירת השורשים של העשבים הנמצאים ליד הגדרות החשמליים שהיו סביב המחנות, הוא שכנע את מפקדיו הנאציים ונימק זאת היות שהעשבים מפריעים לראות ממחנה אחד לשני, ואנו הרי תושבי מחנה העבודה על כן מוטל עלינו לעשות את העבודה הזאת. היה זה עבורנו טובה, כי מאחר והיינו עובדים יכולנו לעבור מאגף אחד לשני גם קיבלנו יותר אוכל, והביאו עבורנו כמות גדולה יותר של לחם ומרק.

לצורך העבודה ניתקו את זרם החשמל מהגדרות החשמליות כדי שנוכל לעבוד היטב, אך הוא היה מזהיר אותנו, ואומר לנו: "ילדים דעו, אמנם הגרמנים ניתקו את הזרם, אך ללא ספק, ברשעותם, הם יחברו את הזרם בשלב מסוים באמצע העבודה, כדי לגרום למותם של מספר נערים... אוי לו למי שיגע אז בגדר, יתחשמל למוות", לכך הוא הדריך אותנו לבל ניגע בגדר כלל.

העבודה שלנו לא הסתכמה רק בתחומי אזור D בה שהינו כעת, אלא במהלך העבודה הגענו לכל האזורים האחרים לעקור את כל השורשים ולאסוף את כל העלים הפזורים, אודות לכך הכרתי את כל המחנות.

בימים אלו בהם יצאנו לעבודה היו מחלקים כל לחם לארבעה ילדים, לפעמים אף הוסיפו לנו כפית דבש על הלחם.

עצם העבודה שהביאה אותנו להיות ניידים ממקום למקום, הועילה עבורנו שלא נאלצנו לשהות במקום אחד כל העת.

אך זאת עדיין לא מנע מאיתנו את הגזירה הכללית שהיתה בכל המחנות, להתייצב בחמש לפנות בוקר, כשכל קימה עברה בליווי של מכות וצעקות "הערואוס, הערואוס", והתייצבות במהירות למסדר בשורות של חמישה איש בשורה, כאשר סופרים אותנו שוב ושוב, משך כמה שעות.

❁ הלוח

באחד הימים אספו את כל הצוענים השוהים במחנה ולקחו לעבודה את כל הגברים המוכשרים. את השאר, ילדיהם הקטנים ונשיהם שלחו למוות בתאי הגזים. הפעם שמחנו לצרתם, שכן הצוענים היו ממררים את חיינו ועושים לנו צרות צרורות.

באחד המשלוחים החדשים שהגיעו במעבר שבין אזור C לאזור D, כמו תמיד עמדנו וצעקנו אל המגיעים שיזדקו את החפצים שלהם לעברינו. הפעם זכה חברי לתפוס דבר מה בעל חשיבות, היה זה לוח שנה. שמחתי לא ידעה גבולות בפרט לאחר שראיתי שהלוח כולל אף את התאריכים של השנה הבאה תש"ה — החגים, הימים טובים והמועדים.

בעזרת חלק עיפרון שהיה בידי, העתקתי חישובים שונים מהלוח אל תוך דפי הסידור. בכל פרשה רשמתי בתוך הסידור איזה יום חג או מועד יחול בה, ובאיזה יום. כך רשמתי לעצמי תאריכים שונים כמו ימים טובים, מועדים שונים, תעניות, ראשי חדשים וכיוצא בזה. בעמוד האחרון של הסידור אף הוספתי לכתוב את כל התאריכים גם לפי התאריך הלועזי, בציון השנה, תש"ד — תש"ה, למניינם שנות 1945—1944.

לוח שנה זה בא לעזרתם של תושבי המחנה, כל אימת שנצרכו היו מגיעים אלי לשאול מתי יחול חג או תענית פלוני.

הקיץ הלך והתקרב אל קיצו, חודש אלול הגיע. בתקופה זו החלו להגיע משלוחים נוספים של יהודי פולין. לא כמו תמיד, כאשר הגיע משלוח עדיין היו האנשים נראים במיטיבם, שהרי זה עתה עזבו את חייהם הדשנים. כעת, אלו שהגיעו במשלוחים הללו כבר נראו רזים וכחושים, שלדי אדם, כמעט רק עור ועצמות לגופם. היתה זאת קבוצה שמנתה חמישים אלף נפשות יהודים, אשר כבר שהו במשך ארבע שנים בגטו בלודז׳. מדי יום ביומו היו מגיעים שני משלוחים שמנו ארבעת אלפים, כל משלוח מנה אלפי איש. כאן באושוויץ חילקו ביניהם, הוציאו מהם את כל הנשים, הצעירות והזקנות, תינוקות ויונקי שדיים, אותם הוליכו ישירות לתאי הגזים, משם למשרפות לגולל את עפרם על פני השדות, לזבל בהם את הקרקע ולהשביח את היבול.

היינו ממררים בבכי בראותנו את הנשים הצעירות, את הילדים והזקנות שהובלו למשרפות האש.

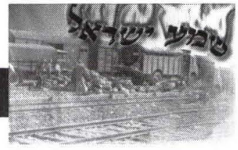
בתקופה מאוחרת יותר היינו רואים זאת דבר יום ביומו. השם יקום דמם.

❁ "מאכן א אויבן"

עבר קציר וכלה קיץ, החורף התקרב. באקלים הקר ששרר באושוויץ, כבר בתקופת תשרי, הורגש הקור בעוז, ואמצעי חימום לא היו לנו.

אבל, בכל זאת היה לנו "תנור חימום" מתוצרת עצמית, בה היינו מתחממים. היתה זאת חמימות מיוחדת, אותה למדנו מיהודי לודז׳ אשר כבר היה להם בכך ניסיון של מספר שנים.

וכך היינו עושים: כשגָבר הקור, היה יהודי אחד צועק, הבה נעשה תנור חימום: "מאכן א אויבן". לשמע הקריאה היינו

מתאספים, ועושים מעגלים רבים של אנשים. אלו שעמדו במעגל הפנימי היו מתחממים באמצעות חום גופם של העומדים במעגל החיצוני. לאחר שאלו הפנימיים התחממו, שוב הכריז אחד מאלו שעמדו במעגל החיצוני, לעשות תנור חימום "מאכן א אויבן", אז היו מתחלפים, אלו שעמדו בפנים יצאו למעגל החיצוני, ואלו שעמדו במעגל החיצוני נכנסו למעגל הפנימי, כך היינו מתחממים יחד.

בתקופה זו החלו לגדול עשבים שאינם רעילים, וניתן לאוכלם (בימות הקיץ גדלים לצד עשבים אלו פרחים צהובים). ניסיתי לאכול מהם אך הם היו עבורי חריפים ומרים ולא הצלחתי לאוכלם. אך מלבדי שאר האנשים היו ממש מתענגים מאכילת עשבים אלו. גם לא הצלחתי לאכול באותה תקופה את קליפות תפוחי האדמה שאינם מבושלים, שנזדמן פעם מעט מהם שגם בזה אחרים ממש התענגו.

היה זה סוף אפריל, הסיעו אותנו במשך שלושה ימים ברכבת. כאשר הניחו לנו לרדת למשך כמה שעות מהרכבת במקום שהיה מוקף גדרי תיל, גדלו במקום עשבים ופרחים צהובים ולקחתי כמה עשבים מהם לאוכלם והם היו ערבים ומתוקים לחיך. לא הצלחתי להבין מדוע באושוויץ לא יכולתי לאוכלם. באותה הזדמנות אף מצאתי מעט קליפות של תפוחי אדמה בלתי מבושלים אותם אכלתי והם היו עבורי מתוקים.

ניסוים

במהלך הקיץ היה מספר פעמים בהם הוצאנו החוצה כשאנו נאלצים לעמוד... ולעמוד... ולעמוד... ולעמוד... ולעמוד... כך במשך שעות, לפעמים אף במשך כ־4 עד 5 שעות רצופות, כשלפתע מגיע מטוס קטן והחל חג מעלינו אז נאלצנו להישאר

לעמוד, והגרמנים הממונים עלינו היו בורחים ומתחבאים. המטוס המטיר עלינו מים, שהיה נראה כגשם, היה זה ניסוי מסוים, אותו ערכו הגרמנים ימ״ש על גופנו, אבל אף אחד מאיתנו לא מת.

❁ אחים לצרה

במשך כל תקופת המלחמה היינו קבוצה של ידידים ואחים לצרה. יחד עברנו את המחנות אל גלגולי המלחמה בכל מדורי הגיהנום הנאצי.

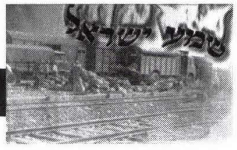
ואלה שמות ידידי, אשר באותה תקופה עדיין היינו כולנו בחורים צעירים לימים: **מרדכי טויב ואחיו יעקב טויב, זאנוויל שוורץ ואחיו פייביש שוורץ, מנדל וידער ואחיו, יודל בריסק ואחיו יהושע בריסק.**

כל אימת שנשקפה סכנה מיוחדת או סלקציה שנערכה, דאגנו כל אחד לרעהו, בדקנו מיד בחלוף הסכנה האם כולנו נשארנו בחיים, האם אף אחד לא נלקח מאיתנו. עובדת היותנו יחד במשך כל התקופה סייע בידנו רבות לעבור את מוראות המלחמה.

❁ הרה״ח ר׳ מרדכי טויב

אחד המיוחדים בין ידידי היה הרב החסיד ר׳ **מרדכי טויב** ז״ל, איתו שהיתי יחד כמעט בכל הזמנים החל מהיותי באושוויץ עד אחר ששוחררנו, ואף לאחר מכן בישיבה בפערנוואלד, שם אף ישנתי בחדר אחד עמו ועם אחיו ר׳ יעקב טויב ז״ל.

ר׳ מרדכי היה ירא שמים ובעל מידות טובות. הוא היה מתמיד ולמד בעיון וביגיעה. היה בעל כישרונות, וזוכר את כל התפילות בעל פה, ומעולם לא נזקק להסתכל בסידור שלי כפי שהיו צריכים

לכך אחרים, זולת, בימים הקדושים וימי הסליחות אז התפילות שונות משאר ימות השנה, אף הוא היה משתמש בסידורי. גם היה משתמש עם סידורי כדי לומר פרקי תהילים.

כשהיינו יוצאים במחנות לעבודה היו פינו מרחשות תפילה. אלו שעמדו בקרבתו של ר' מרדכי שמעו ממנו את מילות התפילה וכך הצליחו אף הם להתפלל.

כשהצוררים הרשעים היו מתקרבים אלינו היינו מפסיקים מלהתפלל עד אחר שיתרחקו שוב. אבל, מחמת הפחד והמורא שתקף אותנו כשהיינו רואים אותם, לא הצלחנו להיזכר היכן אנו אוחזים בסדר התפילה.

הייתי לומד יחד עמו במחנות פרשת השבוע עד שני, כפי שנדפס בסידורים הקריאה של ימות החול.

ר' מרדכי היה מצטט רבות בעל פה את דברי רש"י הקדוש. אלו היו אצלו כמונחים בקופסא, מאחר שלמד בילדותו בקליינוורדיין אצל מלמד דרדקי מקצועי, במיוחד בתחום לימוד החומש ורש"י ור' מרדכי היה אצלו מהמצטיינים.

גם לאחר השואה היה ר' מרדכי עוזר לנו רבות במקומות בהם כאשר היה לנו קושי בהבנת כוונת המקרא או פירוש רש"י.

באמריקה המשיך ר' מרדכי לשקוד על תלמודו ביגיעה ובעמל, ברוב שעות היום. אבל במציאות החדשה שוב לא היה סגור אלא בארבע אמותיו של תורה, מאחר שהבין כי חובת השעה מחייבת אותו לנקוט בצעדים נוספים כדי להגדיל תורה ולהאדירה. לכך, היה מדי יום במשך מספר שעות מגיע למשרדי "שארית הפליטה" שהיה ממוקם בבניין הישיבה, כדי לפעול גדולות ונצורות להחזיר עטרה ליושנה.

❁ הרה"ח ר' יעקב טויב ז"ל

אף אחיו הרה"ח ר' **יעקב טויב** ז"ל, שהה יחד עמנו ברוב העיתים והזמנים. גם הוא כאחיו היה בחור חשוב ביותר, בעל לב טוב ומידות זהובות ותמירות, עובד ה' ויראו שמים. התמדתו בתורה ביגיעה ובסברה היתה לתפארת וצורת לימודו היה בעיון ובלומדות, ובשכלו הישר יישר את ההדורים וישב את המוקשים. פיקחותו והשכלתו בהם הצטיין היו לנו פעמים רבות לתועלת.

טובים השניים — האחים החשובים — ר' מרדכי ור' יעקב ז"ל הקימו בתים נאמנים וגידלו דורות ישרים ומבורכים, לתפארת כרם בית ישראל.

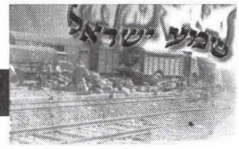
❁ בזכות האמונה

מדי פעם היינו משוחחים בינינו כפי שלימדו אותנו בחיידר שקודם ביאת משיח צדקנו יעברו היהודים צרות גדולות ונוראות ולאחר מכן יגיע משיח צדקנו, ודברי אמונה וביטחון אלו חיזק וחישל אותנו כדי להחזיק מעמד.

ראינו בחוש, אלו שהיו מתחזקים יחד באמונה וביטחון הצליחו לשרוד את המלחמה ולהישאר בחיים, לעומת זאת, אלו שלעגו לנו וצחקו עלינו כילדים טיפשים המדברים הבלים גורלם היה שונה.

ואילו היינו יודעים כי המלחמה תסתיים ומשיח עדיין לא יבוא, לא היינו יכולים לשרוד את המלחמה.

— לאחר שכתבתי את אלה הדברים על גבי הכתב, ביום שני פרשת כי־תשא תשס"ח, למדתי את החוק לישראל של אותו היום ומצאתי כתוב בזוהר הקדוש את הדברים האלה בהם היינו מתחזקים במחנות, והרבה התפלאתי על כך, ותמהתי בשעתו

באוזני ידידי וחברי הרה״ח ר׳ מרדכי טויב ז״ל כיצד עברנו אנו ושאר ידידי שהיינו יחד בכל אותה התקופה, את כל מוראות המלחמה וניצלנו והקמנו כולנו דורות לתפארת של תלמידי חכמים, זאת למרות היותנו במחנות הגרועים ביותר ואלפים בריאים וחזקים ואיתנים הרבה יותר מאיתנו לא הצליחו לשרוד ולעבור את המלחמה בשלום.

❁ ביה יפוקון מגלותא

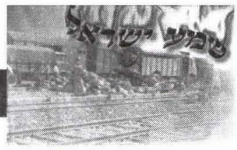
כעת, בהתאם לדברי הזוהר הדברים מובנים וברורים, על כן ראיתי לנכון להציגם כאן בשלמותם עם הפירוש ׳מתוק מדבש׳:

״פתח רבי יוסי ואמר [מה שכתב] הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך וגו׳ [פירושו, כי] זמין קודשא בריך הוא למעבד לישראל [עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות לישראל] כל אינון טבאן דקאמר על ידי נביאי קשוט [כל אותם הטובות שאמר על ידי נביאי אמת] וישראל סבלו עליהון כמה בישין בגלותהן [וישראל סבלו עליהם הרבה רעות וצרות בגלותן] ואלמלא כל אינון טבאן דקא מחכאן וחמאן כתיבין באורייתא [ואם לא כל אותם הטובות שמחכים ישראל ורואים שכתובים בתורה] לא הוו יכלין למיקם ולמסבל גלותא [לא היו יכולים לעמוד ולסבול את עול הגלות], אזלין לבי מדרשות [הם הולכים לבתי מדרשות] פותחין ספרין וחמאן כל אינון טבאן דקא מחכן [ופותחים ספרי הנביאים והכתובים וראויים בהם כל אותם הטובות שמחכים] וחמאן כתיבין באורייתא [ורואים שאלו הטובות כתובים בתורה] דאבטח לון קודשא ברי הוא עלייהו [שהבטיח הקב״ה בעצמו עליהם] ומתנחמין בגלותהון [ובזה מתנחמים בגלותן ומאמינים שבודאי יקיים הקב״ה את דברו הטוב שדיבר לעשות לעמו.

[ואמר] ושאר עמין מחרפין ומגדפין לון [כי שאר העמים מחרפים ומגדפי אותם] ואמרי אן הוא אלהכון [ואומרים ושאולים להם איה הוא אלהיכם, וגם שואלים] אן אינון טבאן דאתון אמרין דזמינין לכון [איה הם כל אותם הטובות שאתם אומרים שעתידים להיות לכם] וכי כל עמין דעלמא יכספון מנייכו [וכי כל העמים שבעולם יבושו מכם] הדא הוא דכתיב [זה שכתוב] מאי החרדים אל דברו [מי הם החרדים על דברו, ואמר] אינון דסבלו כמה בישין [אלו הם בני ישראל שסבלו כמה רעות, ועוד] כמה שמועות רעות שמעו אלו על אלו, ואלו אחר אלו] וחרידו עליהון [וכששמעו חרדו עליהם] כמה דאת אמר [כמו שנאמר] כי [כה אמר ה'] קול חרדה שמענו, פחד ואין שלום [ומפרש] אינון חרדים תדיר אל דברו [אלו הם בני ישראל החרדים תמיד על דברו] כד אתעביד דינא [כשנעשה דין על ישראל].

[ומש"כ] אמרו אחיכם שונאיכם [פירושו] אלין אינון אחוכון בני עשו [אלו הם אחיכם בני עשו] מנדיכם, כמה דאת אמר [כמו שנאמר שבני עשו אומרים לישראל] סורו טמא קראו למו [סורו מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם] דלית עמא דקא מבזין לון באנפי ומרקקין באנפייהו לישראל כבני אדום [כי אין עם שמבזים את ישראל בפניהם ורוקקים בפניהם כבני אדום] ואמרי כלהו מסאבין כנדה [ואומרים על ישראל שהם כולם טמאים כנדה] ודא איהו מנדיכם וזהו מש"כ מנדיכם שהוא לשון נדה.

[ואומרים הגוים בני עשו] למען שמי יכבד ה' [בעבור פרסום שמי יתכבד שם ה', כי] אנן בנוי דאל חי [אנו בניו של אל חי, ואנו קרובים אליו] די בן יתייקר שמיה [כי בנו יתכבד שמו, כי] אנן שלטינין על עלמא [אנו השולטים על העולם] בגין ההוא דאקרי גדול [בכח עשו הנקרא גדול, כמ"ש] עשו בנו הגדול, ובשמא דא אקרי קודשא בריך הוא גדול [ובשם זה נקרא גם הקב"ה גדול,

כמ״ש] גדול ה׳ ומהולל מאד, [ואומרים כי] אנן בני הגדול ואיהו גדול [אנו בני עשו שנקרא גדול, והקב״ה הוא גדול] ודאי [עלינו נאמר] למען שמי כיבד ה׳ [למען פרסום שמי יתכבד שם ה׳] אבל אתון זעירין מכלא [אבל אתם קטנים מכל האומות, כי] יעקב בנה הקטן כתיב, [ומתגרים בישראל ושואלים להם] אן הוא אלהכון [איה הוא אלהיכ״ם] אן הוא אינון טבאן דיכספון כל עממיא מחדוה דלכון [איה הם הטובות שאתם אומרים שיבושו כל העמים משמחה שלכם, ואומרים] מאן יתן ונראה בשמחתכם כמה דאתון אמרין [מי יתן ונראה בשמחתכם כמו שאתם אומרים] כי נראה שרק דבר מועט הוא הטוב שעתיד הקב״ה לתת לכם, ותבושו על מה שהייתם אומרים שיהיה לכם כך וכך.

[ומש״כ] והם יבושו [זה אינו דברי הגוים אלא] רוח הקדש אומר והם יבושו, כמאן דתלי קללתא באחרא כמי שתולה קללתו באחרים, כן רוח הקודש תלה את הקללה בגוים, ואומרת] בגין דאתון אמרין דכדין יבושו ויכולמו [לפי שאתם הגוים אומרים שאז יבושו ויכלמו ישראל] ובגין דא רוח קודשא הוה אמר מלה הכי [ובשביל זה רוח הקודש אומרת דבר זה כך, כלומר שבסוף יבושו האומות כשיראו טובת וגדולת לישראל.]

אמר רבי חייא, הכי הוא ודאי [כך הוא ודאי כדבריך] אבל חמינן והכי חמו תקיפי עלמא [אבל אנו רואים וכך ראו גבורי עולם שהם צדיקים הגדולים שהיה להם בקבלה] דהא גלותא אתמשך ועדיין בריה דדוד לא אתי [כי הגלות עתידה להמשך ועדיין בן דוד לא בא.]

אמר רבי יוסי, וכל דא הכי הוא [וכל זה כך הוא שהגלות תתמשך, אבל מאן עביד דיסבלון ישראל גלותא דא [אבל מה הגורם שישראל יהיו יכולים לסבול את אורך הגלות הזה,] כל אינון הבטחות דאבטח לון קודשא בריך הוא [כל אותם ההבטחות

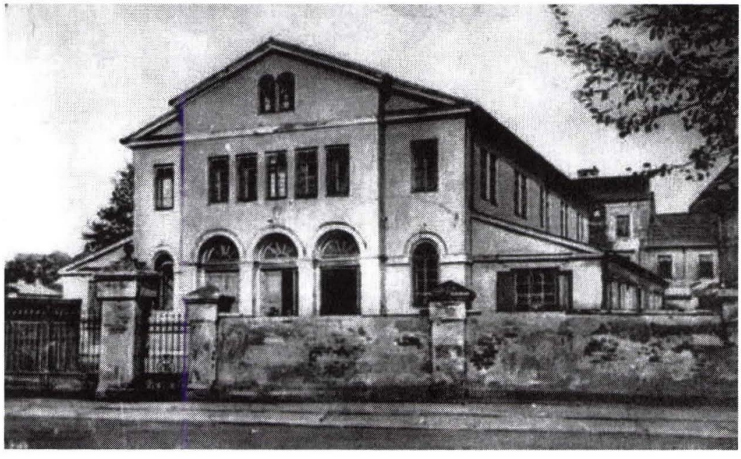
שהטיח להם הקדוש ברוך הוא,] והא אתמר דעאלין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות [והרי למדנו שנכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות] וחמאן כל אינון נחמות [ורואים כל אותם הנחמות שבספרי הנביאים,] וחדאן בלבייהוא למסבל כל מה דייתי עלייהו [ושמחים בלבם שכדאי להם לסבול כל מה שיבא עליהם] ואלמלא דא לא יכלין למסבל ואם לא אלו ההבטחות לא היו יכלים לסבול כל הצרות הבאות עליהם.] עד כאן מהזוהר הקדוש.

❁ לא נודע קברתו

הייתי אצל **כ"ק האדמו"ר מביאלא לוגנו שליט"א**, עם עלי הספר המוכנים לדפוס וסיפר כי לאחר המלחמה ביקר בפולין, וחיזר ובדק אחר ציונו של זקנו הקדוש כ"ק האדמו"ר רבי **ירחמיאל צבי משעדליץ** זצוק"ל ומצא כי לא הניחו מצבה על קברו.

בשובו שאל את אביו כ"ק האדמו"ר בעל **"החלקת יהושע"** זצוק"ל לפשר הדבר, מדוע נמנעו מלציין את מקום קבורתו במצבה כנהוג. נענה אביו ואמר: "הרי סברני כי הנה זה בא משיח צדקנו, ומדוע יש להניח מצבה על הקבר", והוסיף כי "לולי אמונתם האיתנה בביאת המשיח לא היינו יכולים להחזיק מעמד בצרות הנוראות שעברנו".

למעלה: בית הכנסת המרכזי בשדליץ. למטה: חיילים גרמנים צופים בשריפת בית הכנסת בשדליץ, ב-24 בדצמבר 1939

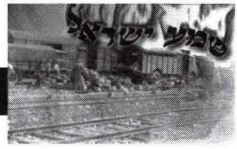
פרק ט

קרא עלי מועד

סלקציה רק ליהודים

היהודים הגיעו במשלוחים מיוחדים שהופנו בידי ה׳ראשה׳ ומיד עברו סלקציה; אלה שנמצאו כשירים לעבודה, בדרך כלל מיעוט קטן במשלוחים אלה, הפכו לאסירים מן המניין, ואילו כל האחרים, לרבות כל הילדים והזקנים, נשלחו מיד אל מותם בתאי הגזים. מן הרישומים ב״קלנדריום״ הנדרשים למשלוחים ההמוניים של יהודי הונגריה בחודשים מאי־יולי 1944 עלה דפוס ברור המעיד על גורלם. דונטה צ׳ד מציינת כי מגורשים מסוימים, בעיקר תאומים (שיועדו לניסוים של הרופא הנאצי יוזף מנגלה), שוכנו במחנה כאסירים שנועדו לניסוים. בנוסף, מקצת מן הצעירים ומאלה שסווגו בתור כשירים לעבודה נשלחו למחנות אחרים. השאר הובלו אל תאי הגזים. כך למשל אנו קוראים ברישום מ־2 במאי כי בעקבות הסלקציה של שני משלוחים — באחד הובאו 1,800 יהודים, ״גברים ונשים כשירים לעבודה, בני 16 עד 50״, ובאחד 2,000 מגורשים — נכלאו במחנה 486 גברים ועוד 616 נשים, ואילו כל היתר הומתו בגז. רופאי האס־אס הם שעשו את הסלקציות. משלוחים רגילים של לא יהודים לא עברו את תהליך הסלקציה; הלא יהודים הפכו לאסירים רשומים.

רובם המכריע של היהודים שנשלחו לאושוויץ, בעיקר ממערב אירופה, מיוון ומהונגריה, לא ידעו לאן פניהם או מה מצפה להם שם עד הרגע האחרון ממש. האס־אס היה מופקד על תהליך

ההריגה, ואנשי אס־אס השליכו דרך פתחים קטנים את כמוסות הגז אל תוך תאי הגזים. הזונדר־קומנדו שהורכב ברובו מאסירים יהודים שבודדו משאר אסירי המחנה, עשה את "העבודה המלוכלכת", שכללה, כפי שכתב הצורר רודולף הס באוטוביוגרפיה שלו, "עזרה [לקרבנות] להתפשט, מילוי הבונקר ביהודים, סילוק הגופות" ושריפתן. עובדי הזונדר־קומנדו היו בלא ספק האומללים שבאסירי אושוויץ. לא זו בלבד שעבודתם היתה בגדר גיהנום עלי אדמות, אלא שבתור עדים למלאכת המוות ומשתתפים בה, הם גם ידעו כי גורלם נחרץ. כמה מהם תיארו את מעשיהם ברישומים אוטוביוגרפיים והטמינו אותם; אחד מהם כתב כי בלא עדויותיהם אף פרשנות שתינתן למשמעות המחנה לא תהיה שלמה.

באוקטובר 1944 מרדו אסירי הזונדר־קומנדו במדכאיהם כנגד כל הסיכויים; אסירות יהודיות הבריחו למחנה בירקנאו חומרי נפץ מן המפעל 'אוניון' שעבדו בו. כל המורדים נהרגו במרד ובניסיון הבריחה שבא בעקבותיו. זה היה מעשה המרידה הקיבוצי היחיד בקורות המחנה.

* * *

כבני מרון

באמצע חודש אלול העבירו את כל הילדים מכל המחנות למחנה E.

ימי הסליחות הגיעו. התארגנתי לאמירת סליחות, אך ספר סליחות לא היה לנו. השתמשנו בסידורים שהיו לנו, היו אלו חמישה סידורים עבור אלף ילדים, מתוכם ניסינו לדלות עד כמה שיכולנו את אמירת הסליחות.

התחלנו להתארגן לתפילות ימים נוראים, מחזור של ראש השנה אמנם לא היה לנו, אבל היה לנו מחזור ליום כיפור, שתפילות רבות הנאמרות ביום כיפור נאמרות אף בראש השנה, בפרט תפילת העמידה, שכמעט זהה.

יומיים קודם ראש השנה הגיע הצורר ד"ר מנגלה ימ"ש לביקורת, מלווה בשישה שומרי ראש גבוהים וחסונים. כנראה פחד שיתקיפו אותו.

ידענו שהפעם הוא יעשה סלקציה[9], שכן, הוא ידע מתי יחולו מועדי ישראל, וברשעותו היה מגיע תמיד לפני החג לערוך סלקציות ושחיטות בין היהודים, כדי להשבית את הזיקה המעטה של שמחת יום טוב שעוד הייתה לשבויי המחנות.

היינו רזים וכחושים, נמוכים וכפופים. בחודשים האחרונים בהם כמעט לא אכלנו, ונתנו בנו את אותותיהם.

הפעם החליט לעשות סלקציה בכל אזור E. בנוסף לזקנים וילדים שאף אותם שלח לתאי הגזים, החליט הפעם להתפטר מכל אלו שהיו נמוכים מדי לטעמו. ביניהם היו כמה מחברי: ר' הרשל ברייער, ור' אברהם מקערעסטיר.

באותה סלקציה הוצאו 1,400 ילדים אשר הופרדו בגסות מבין שאר חבריהם. בנוסף לכך צירפו 600 מבוגרים וילדים אשר שוכנו בצריפים 30, 32 אשר שימשו כבית חולים. יחד מנו הנלקחים למשרפות באותו היום 2,000 איש.

עם סיום הסלקציה, סגרו את הצריף והזהירו אותנו כי איסור חמור לצאת החוצה. מי שיצא צורף מיידית למשלוח המוות, 1,400 הילדים רוכזו בינתיים בצריף 17 ו-19. אלו ששהו בצריף בית החולים נשארו בינתיים במקום.

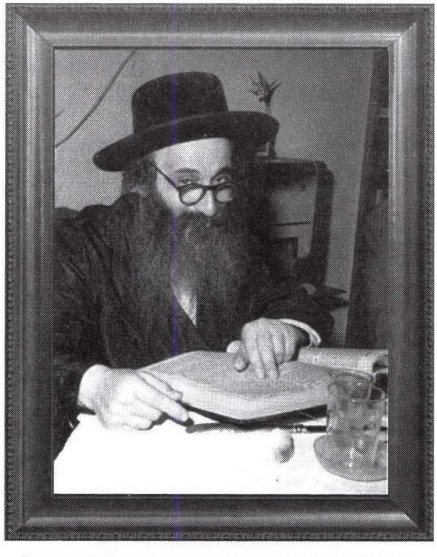
9) סלקציה: בחירתם של כל אלו שאינם מסגולים לעבודה, אותם שלחו למשרפות.

הגוי הפולני שהזהיר אותנו בעת שעקרנו את העשבים, שלא נתקרב אל הגדרות, אפילו שניתקו את הזרם, הזהיר אותנו גם הפעם שלא נצא מהצריפים ושלא נפתח את הדלת האחורית של הצריף, כדי שנדע את עוצם הסכנה, שיכולים לתפוס אותנו ולצרף אותנו למשלוח המוות.

היו אלו הקאפו'ס היהודים אשר ילדים קרובי משפחתם היו בין אלו שצורפו לצריפים המיועדים למשלוח המוות, הם הוציאו את קרוביהם מהמקום, וחיפשו להכניס אחרים במקומם, להשלים את המכסה שנדרשה על ידי הגרמנים.

❁ תקע בשופר

יום הראשון של ראש השנה הגיעה. סכנת חיים נשקפה למי שהעז לצאת מהצריף. אני הייתי בצריף 28.

הגה"צ רבי צבי הערש מייזליש זצ"ל

בשעה שתים נשמעו שתי דפיקות חזקות על הדלת, לאחר מכן הודעה קצרה: מי שרוצה לשמוע תקיעת שופר שייצא אל אחורי הצריף.

כך הודיעו גם בצריף 26.

יצאנו אל מחוץ לצריף היו שם הגאון הצדיק רבי **צבי הערש מייזליש** אב"ד **וויצען**

הרה"ג רבי יקותיאל יהודה מייזליש שליט"א

זצ"ל ומלפנים רב ור"מ בניימארק, גליציען, ברגן בלזן ורב הראשי באזור, הוא יחד עם בנו הרה"ג ר' **יקותיאל יהודה** שליט"א **אבד"ק סיגעט**, (לימים נעשה לגיסי), אשר הגיעו כדי לתקוע בשופר עבורנו.

בכוונה תחילה בחרו את המקום, מאחורי הצריף בה שהיתי, מחמת שכנותו הקרובה לצריף 30-32, ששימש כבית החולים, ובכדי שגם השוהים בצריף זה יוכלו לשמוע קול שופר.

גם אלו ששהו במחנה F, שכונה מחנה התאומים, זכו לשמוע קול שופר, בהיותם חופשיים להסתובב במחנה כרצונם, והם התקרבו למקום בו תקעו בשופר.

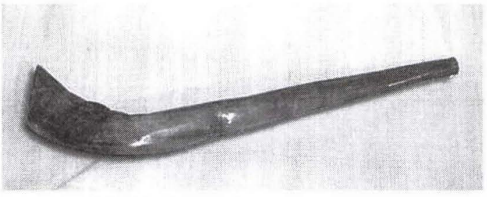
מתוך 2,000 ילדים, שהיו בצריפים 28,26, יצאו 19 ילדים בחירוף נפש, כשהם מסתכנים כדי לשמוע תקיעת שופר, גם אני הייתי בין אלו.

איני זוכר אם אמרנו אז למנצח שבעה פעמים כנהוג, אך זאת לא אשכח כיצד אמרנו אז **"מן המיצר"** בקולות רמים, סכנת חיים נשקפת לנו, מחמת היותנו מחוץ לצריף, וממול למקום בו

התכנסנו עמד חייל האס־אס על מגדל השמירה, עם מכונת ירייה אוטומטית, במרחק של עשר מטר מאיתנו, היה דומה כמשותק בכל גופו, מכיוון שעמד ללא ניע במשך זמן ארוך כאילו חולם בהקיץ.

משמאל הרבי צבי הירש מייזליש זצ"ל, באמצע חייל אמריקאי, מימין, בנו הרב יקותיאל יהודה מייזליש

השופר ממחנה טרזינשטט

רבי **צבי הערש מייזליש** שימש בעצמו בעל תוקע. נזכר אני ממראהו במעמד מרגש זה, כשהוא עומד ללא זקן ופאות, אבל כולו להט ודבקות ומתכונן לתקיעת שופר עם כל ההתלהבות וה"ברען" החסידי.

לאחר מכן החל לתקוע את כל התקיעות כפי שתוקעים בבית הכנסת, מבלי להחסיר, כשהוא מדקדק לתקוע את כל התקיעות היטב, ואם היתה תקיעה שנראתה לו שלא כהוגן חזר לתקוע אותה, בלי בהילות וחיפזון.

אחרי התקיעות הבטיח לנו שיגיע גם למחרת.

רבה של ווייצען עוד המשיך להסתכן והלך לצריף 17, ו־19, בו היו מרוכזים הילדים שנידונו למיתה על ידי הרוצח מנגלה, כשהוא משמיע אף להם תקיעת שופר.

למחרת היום כל מי שיצא חוץ לתחומי הצריף נתפס, ואכן רבה של ווייצען נמנע מלהגיע.

❁ קול שוועת בני עמי

יום שני של ראש השנה, לאחר שקיעת החמה.

בכל מחנה E הכריזו על עוצר כללי, אסור לצאת מהצריף בשום אופן. האחראי עלינו הוסיף לנו שגם אם ישמעו שדופקים על הדלת, עלינו להישאר בפנים בשקט ואסור לפתוח להם כי ברצונם לקחת עוד ילדים למשרפות, מאחר שעדיין חסר להם עוד סכום מסוים של ילדים כדי להשלים את המכסה, הנלקחת למשרפות.

לפתע שמענו רעש מחריש אוזניים. היה זה קול שאון של משאיות רבות שהגיעו למחנה ועצרו ליד הצריפים 17—19, שם רוכזו כל הילדים שהופרדו בסלקציה האחרונה.

שמענו צעקות של ילדים בעת שהעמיסו אותם על המשאיות. ליבנו פרפר בקרבנו לשמע המכות אותם ספגו הילדים בליווי צעקות גסות לעלות על המשאיות. צעקותיהם של הילדים הקטנים עלו עד לב הרקיע: "טאטי־מאמי" (אבא, אמא), "שמע ישראל". ולפתע שרר שקט.

לאחר שסגרו את הדלתות החלו המשאיות בנסיעה לכיוון היערות. במשך כל אותו זמן נסיעה שארכה כ־15 דקות, עד שהגיעו לקרימטוריום (תאי הגזים והמשרפות), עוד שמענו את הקולות בוקעים מתוך המשאיות. הקולות היו מחרידים, נורא ואיום.

— הקרימטוריום היו מאחורי מחנה F. בין המחנה לקרימטוריום הפרידה מחיצה בגובה של ארבעה מטר, עשויה קורות עצים. המרחק בין מחננו E, לקרימטוריום, היתה ב־100 מטר בלבד.

רבים ואף אני ביניהם התחלנו לבכות לשמע הצעקות הנוראות עד שנרדמתי מרוב בכי. כשהתעוררתי שמעתי שגם ליד הצריף שלנו הגיעו כעת משאיות. הבנו שכעת ייקחו אותנו. רעדנו פחד־מוות.

הסתבר שהמשאיות הגיעו לצריפים 30־32 הצריפים ששימשו כבית החולים, שמענו כיצד זורקים את החולים לתוך המשאיות. כעת לא נשמעו זעקות שבר כמו שהיה בצריף הילדים, זולת צעקות חלושות.

* *
*

הקרימטוריום באושוויץ

להשלמת העניין ולתוספת נופך, ראיתי לנכון לצרף כאן מהספר **"מקדשי השם"** מהגה"צ רבי **צבי הירש מייזליש** זצוק"ל אבד"ק **ווייצען** ועוד, שהביא מהקורות במהלך אותה סלקציה. תשואות חן ותודות לגיסי, בן המחבר, ה"ה, הגה"צ רבי **יקותיאל יהודה מייזליש** שליט"א שהעניק לי רשות להעתיק קטעים מתוך הספר ב**"שער מחמדים"**.

❁ י"ד מאות ילדים מסוגרים ונדונים לשריפה

ישתוממו הדורות ויתעוררו הלבבות, להשיב לב בנים על האבות, כאשר אספר במקהלות, עניין נורא ונשגב, את אשר ראו עיני באושוויץ, ביום ראש השנה ושמחת תורה, את גודל מסירת הנפש וקידוש השם, של אלף וארבע מאות בחורים צעירים, בני י"ד-י"ח שנים. שנבחרו ביום ערב ר"ה (בסלעקציע), להיות עולה על מוקדה ולהישרף על קידוש השם.

ולא באתי כאן להאריך בסיפורים מכגון אלה, כי תכלה היריעה והם לא יוכלו, וכבר נשפך הרבה דיו, על כתיבת המאורעות והצרות מימי הנאצים ימ"ש, וכל אחד כותב לפי רוחו וטעמו והשגתו, וכפי אשר יפיק טובת הנאה מפרי עטיו, אך אני לא אמנע בשביל כבוד קדושת שמו יתברך, מלהעלות כאן בשער ספר 'מקדשי השם', סיפור הלזה אשר עיני ראו ולא זר, מתוך ים של סיפורים ומאורעות, אשר נחרתו בלבי ובמוחי, מאשר עברו על ראשי, משך הזמן שהייתי תחת שיעבוד הנאצים ימ"ש, ואבטיח לקצר במקום שאפשר להאריך, וזה החלי בעזר צורי יתברך.

הנה בערב ראש השנה, נקבצו ונלקחו, ע״י השומרים הנאצים ושליחיהם במחנה, בחורים צעירים בערך, מבן י״ח שנה ולמטה, שנמצאו עוד מפוזר ומפורד בכל המחנה, שהצליחו להתחמק

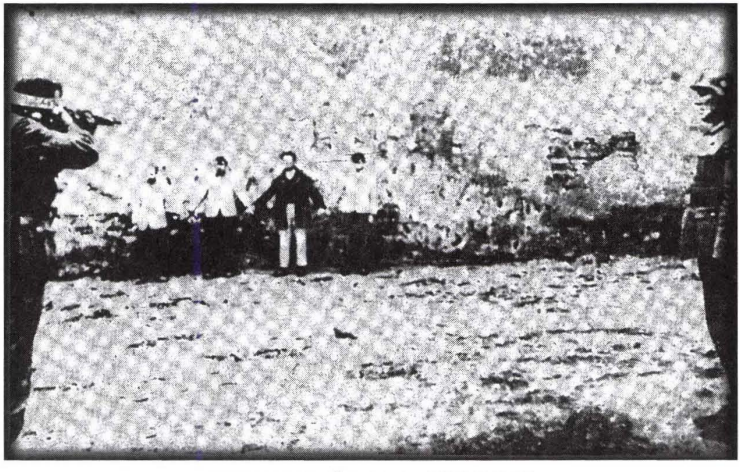

מעשי ידי להתפאר...

באיזה אופן ואמתלאות שונות, מתחת שבט הביקורת של ראש המחנה הצורר הנאצי ימ״ש, בעת היכנסם למחנה, ונאספו ככה בערך אלף ושש מאות נערים וקטנים, על מגרש ריק מאחורי הבלאקים שבמחנה, וידעו כולם מהגורל שמחכה עליהם. (ובני היקר זלמן לייב נ״י נער בן י״ד שהי׳ אתי באושוויץ ניצל בנס בעזהי״ת ולא נלקח שמה עם הנערים).

ואז בא אליהם ראש המחנה הצורר הנאצי ימ״ש וציווה לתחוב עמוד של עץ בארץ. ובראש העמוד להשכיב דף של עץ הדוק במסמרים והי׳ נראה כמין ד׳, ונתן צו שכל הנערים יעברו, אחד אחד מתחת הדף הזה, וכל מי אשר יגע ראשו בהדף יישאר בחיים ויישלח חזרה במחנה. וכל אלו שלא יגעו בראשם את הדף, יוקחו מבודדים בבלאק מסוגר, כי עד״ז שיער הצורר בעצמו את גילם וכושר סגולתם לעבודה.

והיות שהנערים ידעו ושיערו מהו הפירוש של אי נגיעה בהדף, שזה נחשב לקטן ונידון לשריפה, היו כמה מהם שהתרוממו על

צעירים מוצאים להורג ביריה

בהונות רגליהם ברגע שעברו מתחת להדף, כדי שיגע ראשם בהדף והצורר הזה שעמד שם על ידם, ברגע שראה דבר כזה, שהנער מתרומם, לנגוע בהדף, נתן לו מכה חזקה בראשו, עם המקל עב של גומי שבידו, בכוח כזה שהנער המסכן נפל ארצה מתבוסס בדמו, ונפח את נשמתו על אתר, או שנשאר בו עדיין קוסטא דיותא ולקחוהו ככה לבית השריפה, וככה אירע לכמה נערים.

ואחרי הבחינה וצירוף הלז, נשארו בערך ארבעה עשר מאות נערים על המגרש, ולקחו אותם תיכף בבלוק מבודד סגור ומסוגר עד יום מחר שיחרץ גורלם, ולא קבלו יותר שום אוכל ומשקה בפיהם, והשומרים הקאפו׳ס עמדו על השער ואין יוצא ונכנס.

❁ מסחר נפשות עם הקאפו"ס

והנה ליום המחרת, שהוא יום א׳ דר״ה, אשר כל בני עולם יעברון לפניו כבני מרון, הי׳ יום מהומה ומבוכה, ומפה לאוזן נתפשטה השמועה בכל המחנה, שלעת ערב יקחו את הנערים לבית המוקד, (כי בעוד יום לא הי׳ מכניסים קרבנות חדשים להכבשונות, רק במשך כל הלילה), ולהרבה אנשים שבמחנה הי׳ להם בנם יחידם, אשר נשארו להם לפליטה, בתוך אלו הנערים או שאר בשרם הקרובים אליהם, או סתם ידידים אהובים אנשי עירם, והמה רצו כל היום בראש מבולבל מסביב הבלאק המוסגר, אולי יופתח איזה קרן אור להציל משם את הנער היקר להם עד שלא תחשך השמש.

אך השומרים הקאפו׳ס לא שעו אל כל תחנוניהם ובכיותיהם להוציא איזה נער וילד, מבין המסוגרים אשר נדונים לשריפה. וכידוע שאלו הקאפו׳ס הי׳ ע״פ רוב רשעים וקשי לב, פסולת שבפסולת מרשעי עמנו, אך במקרה הלזה הי׳ גם טענתם כטענה צודקת בפיהם, היות שהם אחראים על הסכום הילדים שהופקדו

הנאה סדיסטית מיהודי מעונה

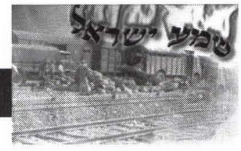
יהודים מומתים בתלייה

לשומרים עליהם, אשר הי' במספר מדיוק, ולעת ערב עליהם למסור ואתם לידי אנשי האס־אס ימ"ש במספר ובמניין כאשר מסרו להם, ואם יחסר אחד מהם אז דמם בראשם ויקחו אותם לשריפה, נפש תחת נפש.

אכן סוף סוף אחרי הרבה השתדלות ומו"מ של הקרובים עמהם, גברה בהם תאוות הממון, והסכימו בעד תשלום סכומים גדולים, לשחרר איזה נער וילד, ותיכף חטפו במקומו איזה נער אחר, מן הבא בידם בתוך המחנה. (מאלו שהצליחו להתחמק באוסף דאתמול או שנשתחררו בעת הבירור ע"י נגיעת ראשם בהדף) וסגרוהו בבלאק הנ"ל במקום הנער הפדוי כדי שיהיה המספר שלם.

והנה להרבה אנשים הי' עוד סכומי כספים, או חתיכות זהב או מרגליות, טמון במטמונים ובמנעלים לעת הצורך, וכמובן שהי' כמה אנשים פרוטים ובעלי קוצר השגה שלא עשו שום חשבונות מה נעשה במקום נער הנפדה, וקיבצו במסירת נפש כל הונם הנשאר להם או שהשתדלו לאסוף סכום הנצרך, מאחרים ידידים ומכירים, ופדו את בנם המסוגר מכליון בטוח. וככה נמשך הסחר־מכר הלזה משך רוב היום הדין לעיני כל האנשים שבמחנה. (כי ידוע שאנשי האס־אס לא הסתובבו במשך היום בתוך המחנה רק ע"י השער ומסביב למחנה, אבל במחנה גופא שלטו הקאפו'ס הישראליים).

אמנם כמובן שהי' הרבה אנשים בעלי השגה, שלא רצו לפדות את בנם, על חשבון חייו של ילד אחר, כמאמר חכמז"ל מאי חזית, ולעולם לא אשכח עובדא נוראה אחת, אשר עיני ראו ואזני שמעו, אז בשעת עניין הנ"ל, אשר מעשה הלזה מסמל את קדושת בני ישראל, והתמסרותם לדרכי התורה הקדושה בתמימות אף שעת צרתם וסבלותם הנוראה.

❁ מסירת נפש של אב מלהציל בנו יחידו

הנה ניגש אלי איש יהודי, שהי׳ נראה ליהודי פשוט מאויבערלאנד, מתמימות הדברים שלו שאמר לי כדברים האלה:

רבי! הבן יחיד שלי, היקר לי מבבת עיני, נמצא שמה בתוך הנערים הנידונים לשריפה, ויש בידי היכולת לפדותו, והיות שידוע לנו, בלי שום ספק שהקאפו׳ס יתפסו אחר במקומו, על כן אני שואל מהרבי שאלה **להלכה ולמעשה**, לפסוק לי הדין עפ״י התורה אם אני רשאי לפדותו, וכאשר יפסוק כן אעשה.

ואני בשמעי השאלה הלז, רעדה אחזתני לפסוק בדיני נפשות, והשבתי לו: ידידי יקירי, איך אוכל לפסוק לך הלכה ברורה על שאלה כזו, במצב כזה, הלא גם בזמן שביהמ״ק היה קיים, היתה שאלה כזו שהיא בדיני נפשות עולה על שולחן הסנהדרין, ואני כאן באושוויץ, בלי שום ספר להלכה, ובלי עוד רבנים אחרים, ובלי ישוב הדעת מרוב התלאות והצרות.

והנה אם היה דרך הרשעים הקאפו׳ס, להוציא מקודם הנפדה ואח״כ ליקח אחר במקומו, היה מקום לצדד קצת להתיר אחרי שהרי הקאפו׳ס הי׳ ישראלים, ולהם בוודאי אסור על פי ההלכה לעשות כזאת בידיים, להכניס בסכנה נפש אחר אשר לא עלה עליו הגורל להישרף, והרי הוא בכלל יהרג אל יעבור. וא״כ יש מקום לתלות שאין זה בירור שיקחו נפש אחר במקום הנפדה, כי אולי ברגע האחרונה יתעורר בנפשם הישראלית שלא לעבור על איסור חמור כזה, ועיין בתוס׳ כתובות (ע״ב ע״א) ד״ה אי בשם הרשב״א דבזה שהאשה רצתה להאכיל לבעלה דבר איסור אינה יוצאת בלי כתובה דיכולה לומר משחקת הייתי ואם היית בא לאכול הייתי מונעת אותך ע״ש, וכ״כ י״ל דכל זמן שלא נעשית המכשול בפועל

יכול להיות שבאמת לא יהי׳ נעשית כלל שיתעורר טבע של נפש הישראלי ולא יעשה איסור חמור כזה.

אכן לדאבוני נוכחתי לדעת שדרכם של הקאפו׳ס ליקח מקודם נפש אחר מהמחנה ואח״כ מוציאים לחוץ הנפדה, כדי שיהי׳ בטוחים שלא יחסר להם המניין ומספר שמסרו להם הס״ס אשר המה אחראים עבורם, ואם יוציאו לחוץ הנפדה, ולא יעלה בידם לחטוף נפש אחר במקומו אז דמם בראשם אם האס־אס ימצאו שחסר אחד מהמספר שמסרו להם, וממילא אין כאן ממה לצדד כלל.

אכן איש הנ״ל בבכי׳ רבה הפציר בי מאד, ואמר לי, רבי, אתם מוכרחים לפסוק לי כעת את ההלכה בזה, כי הוא שאלה בוערת להציל את בני יחידי כל זמן שאפשר עוד להצילו, ואני באחת מתחנן אליו, יקירי צמיד לבבי, הרף ממני בשאלה הלזאת, כי לא אוכל לומר לך לא דבר ולא חצי דבר, מבלי עיון בשום ספר, ובמצב נורא ואיום כזה, והוא ממשיך להפציר בי ואומר לי בזה הלשון: רבי הייסט דאס אז איהר קענט מיר נישט מתיר זיין אויס צי לייזין מיין איינציג קינד, איז נישט, בין איך מקבל באהבה דעם פסק דין, עכ״ל.

ואני מתחנן ומוחה על דבריו ואומר לו: ליבער איד, איך האב דאס אויך נישט געזאגט דאס איך בין נישט מתיר אייער קינד ארויס צי נעמען, איך פסק׳ן נישט לא הן ולא לאו, טהוט ויא איהר וילט אזוי וי איר וואלט מיך גאר נישט געפרעגט. והוא עדיין עומד ומנסה ומפציר בי להשיבו דבר ברור, וכשרואה שאני עומד בשלי ואינני רוצה לענות לו דבר הלכה, ענה ואמר לי ברגש ובהתלהבות גדולה, רבי איך האב געטאהן דאס מיניגע וואס דיא תורה איז מיך מחייב צי טאהן, איך האב געפרעגט א שאלה ביי א רב אין קיין אנדערער רב איז דא נישט דא, אין אז איהר קענט מיר נישט

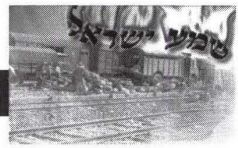
ענטפערין, דאס איך מעג אויסלייזין מיין קינד, איז דאך א סימן אז איהר זענט ביי אייך נישט פערטיג אין דיא הלכה מתיר צי זיין, ווארין ווען עס וואלט געווען מותר, בלי שום פקפוק, וואלט איהר דאך מיר זיכער געענטפערט, אז עס איז מותר, הייסט דאס ביי מיר וי א פסק דין, אז איך טאהר נישט על פי ההלכה, אין דאס איז ביי מיר געניג, אין ממילא וועט מיין איינציג קינד פארברענט ווערין עפ"י התורה וההלכה בין איך דאס מקבל באהבה ובשמחה, אין איך טי גאר נישט איהם אויס צי לייזין וייל דיא תורה האט אזוי געהייסין. עכ"ל.

ולא הועילו כל דיבורי אליו, שאל ישית עלי האחריות על הדבר הזה, כי אני כאילו לא שמעתי ממנו השאלה, אך הוא הכפיל עוד הפעם דיבורים הנ"ל בתמימות לבבו ובבכיה רבה שנקרע הלב ליי"ב קרעים וגם ככה קיים דבריו ולא פדה את בנו, והיה כל היום יומא דר"ה הולך ומדבר לעצמו בשמחה שזוכה להקריב את בנו יחידו לה' כי אף שיש ביכולת בידו לפדותו עכ"ז אינו פודהו מחמת שרואה שהתורה לא התירה לו לעשות כזאת ויהיה חשוב לפני השי"ת כעקידת יצחק אבינו שהיה גם כן בר"ה.

ואתה אחי יקירי בין והתבונן בצדקת ובתמימות איש הישראלי, ואין שום ספק אצלי שבוודאי עשו דברי האיש הזה רעש גדול בפמליא של מעלה, והשתטח והתפאר כביכול. ראו ברי' שבראתי בעולמי וכו' ובצדק נאמר עליו ישראל אשר בך אתפאר.

❁ בחור מוכן להישרף תמורת חבירו שהוא תלמיד חכם

ועוד עובדא בדומה לו אספר כאן מהיום המר הנמהר הזה, אשר ישאר נחרת בלבבי לעד ולעולמי עד. הנה בין אלו הנערים המבודדים שחיכו על גורלם המר היה נמצא תלמידי היקר בחור נחמד מופלג בתורה וביראת ה' טהורה בשם **משה ראזענברג**

הי״ד מק״ק שאלגא — טאריאן (הונגריה) והוא היה כבר קרוב לבן עשרים, אך היה קצר קומה, ומחמת שהבחינה והבירור היתה באופן הנ״ל שמי שאינו מגיע ראשו להדף של עץ צירפו אותו להנערים הצעירים הנידונים לשריפה, ממילא איתרמי בחור בא בשני אך קצר קומה נידון בקלחת אחת עם הצעירים, ונער צעיר כבן י״ד ט״ו אך גבה קומה נחלץ ממשפט הצעירים הנ״ל, והב׳ מרדכי הנ״ל היה מתמיד ומופלג בתורה ובעת שלמד בישיבה בווייצען היה מלמד עם בחורים צעירים ממנו (הנקרא חזר בחור).

והנה ניגש אלי בחור צעיר כבן ט״ו מעירי וויצען, ושמו עקיבא מאנן בן ידיד״נ הרב החסיד המפורסם ראש המלמדים מוה״ר ר׳ ברוך מאנן הי״ד ז״ל, ואומר לי בזה הלשון רבי, מה יהיה עם משה׳עלע? ואני משיבו מה יכול להיות, וכי יש אופן שיכולים להצילו, והוא אומר עוד הפעם רבי, הייתכן משה׳לע יישרף ואנו משיחים. ואני משיבו עוד הפעם וכי יש לך איזה עצה להצילו? ״כן״ הוא משיב לי, יש כבר בידי די כסף כדי היכולת לפדותו. ואני מעיר לו בטח אתה יודע, שזה הפדיון הוא על חשבון חייו של נער אחר, כי המספר מוכרח להיות שלם, ומי יכול לקבל עליו אחריות כזאת, להתיר להצילו באופן כזה, והוא משיב יש לי עצה גם על זה. שאלתיו איזה עצה, הגד נא לי. ענה ואמר בהתלהבות גדולה, בזה הלשון: ״העצה שאני אכנס תחתיו, ואני מקבל עלי בשמחה רבה, להיות קרבן תמורתו. ובשמעי זאת געתי בו, ואמרתי לו שזה בוודאי לא אתיר לך, בשום אופן, שאתה תכניס עצמך למקום סכנה, כי כבר איפסק הלכתא חייך קודמין, ובזה חלף הלך לו.

ואחרי איזה רגעים, הנה הוא בא עוד הפעם, ואומר לי רבי אינני יכול למצוא מרגוע לנפשי, שמשה׳לע יישרף ואני הנבזה שאינני מגיע לכפות רגליו אתהלך בין החיים, אני החלטתי לעשות זאת וליכנס תמורתו, אף בלי שיאמר לי הרבי היתר מפורש, רק

זאת לבד יבטיח לי הרבי שלא אהיה נחשב חס ושלום בכלל מאבד עצמו לדעת שאין לו חלק לעולם הבא. ואני גערתי בו עוד הפעם ואמרתי לו שאינני אוכל להבטיח לך גם זאת כי אם אינו מוטל עליך לעשות זאת ספק גדול הוא אם בכלל רשאי אתה לעשותו, ומה נפקא מינה בשמים אם הוא נהרג או אתה תיהרג.

ועל זה ענה ואמר לי בקול בכי, רבי, הלא בוודאי יש נפקא מיניה גדול ביני לבין משה'לע כי משה'לע הוא בחור תלמיד חכם ומתמיד בלימודו, והעולם עוד יפיקו ממנו תועלת, לא כן אני בעניי, בער אנכי ולא אדע, ואינני שווה כלום, ובעיני ראיתי כבר אבדן מולדתי, אבותי ואחי ואחיותי שהובלו לצד שמאל, להישרף בבית המוקד, ואני נשארתי לבדי גלמוד שכול, ובמה אני יותר טוב מהם, ומה שווה כבר כל חיי על פני תבל, ואם אזכה לעשות עוד דבר נשגב כזה, שעל ידי מסירת חיי, שממילא אינו שווה פרוטה אוכל להציל את משה'לע היקר, שחייו שווים הרבה, והעולם יצטרכו לו, למה לא אשמח ואזדרז לעשות דבר כזאת. ככה טען אלי העלם הצעיר הזה.

ואני נדהמתי והרגשתי שעוד מעט וליבי יתפלץ, לשמוע טענות ובכיות העלם היקר הזה, אך לא נתתי לו הסכמתי בשום אופן, וגערתי בו שנית, ואחרי רוב ההפצרות ותחנונים הלך לו בפחי נפש ממני.

אחי התבונן נא רגע קט על מעשה הלזו ומה אמרו בשמים לטענות הבחור הצעיר הזה, אשר יצא מקירות לבבו באמת ובפשטות ובגודל חמימות, הלא בוודאי התעלה ברגע הלזו למעלת קדושי קדמאי ומחלקם יהא חלקי והלוואי שיהיה חלקינו עמו.

והנה הטרנספורט הלז נחרת בלבבי בשביל עוד איזה עניין חשוב, הנה ברוב חסדי ה' ובנסי ניסים, עלתה בידי להכניס שופר אחד בתוך המחנה, וביום ראש השנה הלכתי מבלאק לבלאק, עם

השופר בידי לתקוע, והגם שזה היה כרוך בסכנת נפשות גדולה, שלא ירגישו הנאצים והקאפו"ס הרשעים, וברוך הוא וברוך שמו על זה שזכיתי ברוב רחמיו וחסדיו לתקוע ביום ראש השנה הלז לערך עשרים פעמים את המאה קולות והאנשים גרי המחנה היה להם למשיב נפשם האומללה ולהרגיע בזה קצת את מצפונם, שעכ"פ זכו לצאת ידי מצוות תקיעות שופר בראש השנה גם באושוויץ.

והנה הטרנספורט הנ"ל של ערך אלף אנשים שנשלחו משם ביום א' דר"ה סמוך לעת ערב, מחמת בהילות והכנות להנסיעה נמנע מהם לשמוע תקיעת שופר, וכבר עמד כל הטרנספורט בסוף המחנה סמוך לשער מוכנים ומזומנים לצאת חוצה מהמחנה, וכאשר הגעתי אליהם יחד עם הרב ר' מענדעלע הנ"ל לעשות החליפין אמרתי להם שיש אתי השופר, ונתמלאו שמחה של קדושה וביקשו אותי לתקוע חיש מהר את המאה קולות כדי לצאת המצווה טרם פתיחת השער לנסוע למקום בלתי ידוע.

ועדיין מצלצל באזני הקולות והבכיות שנפרץ מהאלף אנשים בשעת התקיעות, ובפרט קולו הרועד של בעל המקריא שהיה ידידי החסיד המפורסם מוה"ר יהושע פליישמאן הי"ד מדעברעצין שצעק בקול גנוחי גנח וילולי יליל, תקיעה שברים תרועה תקיעה וממש לא יכולתי לצמצם מוחי לתקוע כדת וכהלכה, והרגשתי אז הפירוש של השלה"ק שברים תרועה, שמה שהיה מקודם ישר, נעשה שבר ותרועה, ממש שנשבר כל הקולות הקדושים, שהיה מקודם ישר, ובאחרונה תקיעה פשוטה שמתפללים ומבקשים מה', שנזכה לחזור לתקיעה פשוטה ולישועה קרובה.

❁ תקיעת שופר לי"ד מאות בחורים לפני שריפתן

והנה הנערים המסוגרים בהבלאק ונידונים לשריפה, נודע להם שיש לי שופר לתקוע והתחילו להרעיש ולצעוק בקולות

ובכיות מרורי תמרורים, מתוך הבלאק שלהם, שאני אכנס גם אליהם לתקוע לפניהם המאה קולות, כדי שיזכו בהמצוה היקרה של תקיעת שופר בר״ה, ברגעים האחרונים, טרם שיישרפו על קידוש השם.

ואני לא ידעתי לשות עצה בנפשי, כי העניין היה כרוך בסכנה גדולה כי כבר היה סמוך לעת ערב, אשר הוא הזמן המוכן לפורעניות והנאצים עומדים להגיע לקחתם, ואם יבואו פתאום הנאצים, ובאותו רגע אני נמצא בתוכם, אז אין ספק שגם אותי יקחו עמהם לבית המוקד, והקאפו׳ס הנודעים לרשעים לא יניחו אותי אף לברוח לחוץ, ועמדתי עומד ומהרהר כדת מה לי לעשות, וספק גדול היה במוחי, אם מותר לי לסכן נפשי, אפילו בספק סכנה, בשביל שמיעות תקיעות שופר של הנערים, והנערים צעקו מרה, הפולחת כל לב, רבי, רבי! בוא נא למען השם, חוסה נא על נפשינו, ובוא נא לזכות אותנו במצווה הלז ברגעים האחרונים. ועמדתי משתומם כי לא היה לי אף עם מי להתייעץ.

ונוסף על ספיקי, הנה בני זלמן לייב יחי׳ עמד על ידי, והחזיק בי במרורות ותחנונים: **אבי, אבי, אל תעשה זאת למען השם** כי ח״ו ברור הזיקה ואשאר ח״ו גלמוד שכול כתורן בראש ההר. **אבי, אבי,** אל תלך ואל תכנס, אינך מחויב לעשות זאת, כבר תקעת היום הרבה פעמים, וגם זה היה כרוך בסכנת נפש, כבר היה די והותר מזה, וכדומה דברי תחנונים בבכיה רבה, וכאשר הבטתי על בני יחי׳ נתעורר בי רחמנות עליו וראיתי שמאד צדקו דבריו.

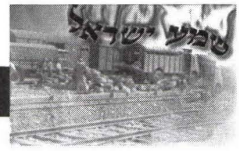
אכן לעומת זה הקולות והצעקות של הנערים לא נתנו מרגוע לנפשי ועוררו רחמנות גדולה בלבי, ואולי יגן עליהם מצווה זו בעת הצר, וכולי האי ואולי וגם כמה אנשים חסידים ואנשי מעשה, שנתעוררו מקולות הנערים, השתדלו והתחננו לטובת הנערים

שעוד היום גדול, ויספיק עוד הזמן ליכנס ולצאת משם, ושלוחי מצווה אינם ניזוקין ועוד כדברים האלה.

ובאתי לידי החלטה, יעבור עלי מה, לא אשיב פניהם בבקשתם, ולא אשעה לתחנוני בני נ״י, ותיכף התחלתי במשא ומתן עם הקאפו׳ס הרשעים שהתעקשו שלא להניח אותי ליכנס עד שכבר חשבתי שעוד מעט והשעה עוברת ולא יהיה עוד שעת כושר לתקוע לפניהם, אכן אחרי רוב הפצרות מכמה בע״ב, ובעד סכום גדול אשר נתקבץ בעוד איזה רגעים על אתר נענו לבקשתנו אך הזהירו אותי בתנאי כפול, שאדע שאם אשמע קול צלצול הפעמון שע״י השער, שזה מורה שהאס־אס באים למחנה, ברגע הזה נחרץ גורלי יחד עם כל הנערים הנמצאים בתוך הבלאק, כי לא יניחו אותי לצאת משם בשום אופן.

ואני קבלתי עלי את הכל, ונכנסתי אל הנערים, רק זאת עשיתי מקודם, שציוויתי לבני זלמן לייב נ״י שיעמוד ברחוב המחנה, ולהסתכל מרחוק נוכח השער המחנה, ובאם יראה את אנשי האס־אס מתקרבים לשער ירוץ תיכף להודיעני ואעזוב תיכף את הבלאק, ואף אם יהיה באמצע התקיעות.

והאמת ניתן לכתוב, כי ההחלטה הנ״ל לא היה מתאים עם ההלכה, כי ידעתי היטב כי עפ״י ההלכה אין להכניס עצמו אף לספק ספיקא שבסכנה מכוח מצוות תקיעות שופר. אכן עיקר החלטתי באותו רגע היה מחמת שבין כך ובין כך לא הייתי מחזיק הרבה מהחיות שלי, כי מי הוא זה שהיה יכול לידע באושוויץ כמה ימים יש לו עוד לחיות, שהרי ראינו בעינינו שבכל יום ויום נהרגים ונשרפים אחב״י אלפים ורבבות, או נופלים בשדה מתוך עבודה קשה ומתים כעמיר אחר הקציר, ולא היה שום חשיבות כל החיות שלנו, זה היה עיקר הסיבה להחלטתי הנ״ל, אף שידעתי שבאמת גם סברא זו אין לו שום מקור בהלכה.

❁ דיבורים אחרונים לפני שריפתן

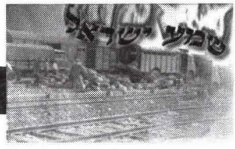
ועצור במילין לא אוכל, ואספרה למען ידעו הדורות הבאים, את גודל מסירת הנפש, ודיבורים קדושים ששמעו אזני, מהני בחורים צעירים, כשעה חדא לפני הובילם לבית המוקד, דאחרי התקיעות כשרציתי לצאת החוצה עמד בחור אחד וצעק בבכיה גדולה, **חברים חביבים** הרבי אמר לנו התחזקות דאפילו חרב חדה וכו', אני אומר לכם, **מיר קענען האפען אויף דעהם בעסטין — אבער מיר דארפען זיין גרייט אויף דעהם ערגסטין. למען השם ברודער לאמער נישט פארגעסין דיא לעצטע מיניט צי שרייען מיט כוונה שמע ישראל** — וצעקו כולם בקול רעש גדול את כל הפסוק **שמע ישראל** וכו' בבכי' ובהתלהבות גדולה ואחר כך עמד אחר ואמר אין אנו אומרים יישר כח להרבי בעד גודל מסירת נפשו שזיכה אותנו **במצווה אחרונה** מצוות תקיעת שופר, אכן נברך אותו כולנו יחד שבזכות זה *זאל השי"ת העלפין אז דער רבי זאל זוכה זיין ארויס פין דאנעט מיטין לעבין **געזינטערהייט** וענו כל העם בקול רם אמן ואמן.

❁ ההצלה הניסית של חמישים בחורים בהיותם כבר בבית המוקד ממש

עובדא נוראה העולה על כולם אספר לדורות, ועובדא דהוי כך הוי. בליל שמחת תורה הובילו הרוצחים לבית המוקד לערך חמישים בחורים צעירים הנותרים עוד במחנה, וכאשר באו לתוך בית המוקד, אמרו להם הרוצחים שירחצו את עצמם, להיות נקי וטהור, כי כך היה דרכם לומר לכל הקדושים שנשמדו בתנורי הגז הללו, וזה היה רק מסווה ואמצעי פיתוי זעיר לרמות את הבאים לבית התופת הלז, כאילו שהם עומדים להשתלח לחירות אחרי כך.

אמנם הילדים הללו, שידעו בבהירות מה צפוי להם בעוד איזה רגעים אחדים, לכן התגברו במסירות נפש עליונה על מצב רוחם ועל המציאות העגומה שבה המה נמצאים, וענה אחד ואמר: **חברים יקרים, היצט איז דאך שמחת תורה! אמת מיר האבען נישט דא קיין ספר תורה צים טאנצין, אבער דער רבונו של עולם איז דא דא מיט אינץ, לאמער טאנצען מיט איהם, בעפאהר מיר ווערין פארברענט.** ותיכף התלכדו כולם יחד במעגל ריקודים, והיה מזמרים הפסוקים **אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו** וגם **וטהר לבנו לעבדך באמת** בניגונים הידועים, והקולות של שירה וזמרה היה בוקעות מתוך חדרי בית המוקד, והתלהבות הנערים בשירם וזמרם עברו כל גבול.

והנה השומרים הנאצים שעמדו בחדר החיצונה מוכן לפתוח עליהם ברזי הגז, בשמעם את הקול זמרה נכנסו פנימה בכעס ורוגזה מצד אחד, ומצד שני מלאים השתוממות והתפעלות על שנערים אלה עומדים על סף המוות יכולים עוד למצוא עוז וגבורה בנפשם לצאת בריקודים ושירות ותשבחות. קצפו של מפקד האס־אס המנוול עברה על כל גדותיו בשמעו את התשובה של הנערים, על שאלתו לשמחה מה זו עושה ומה סיבת הריקודים והזמרה בשעה גורלית זו. כי תשובת הנערים היתה, הלא בין כה וכה אנו הולכים להשמדה סופית בכל רגע, וזה גופא סיבת עליזותנו, היות ששמחים אנחנו להסתלק מעולם שפל ובזוי זה, שכלבים שכמותכם המה המנהלים והקובעים בו את חוקיו והליכותיו לבני אדם הנמצאים בו. אם ישנה רק אפשרות להיפטר ממנוולים ארורים כמותכם זאת היא השמחה והחדווה העליונה עבורנו. ועוד סיבה ישנה לששון לבנו, כי עומדים אנו עוד מעט להתראות יחד עם הורינו ובני משפחותינו אשר רצחתם בשפלות ועינויים על אנושיים, ובזה יאופשר לנו להתאחד שוב עם משפחתנו.

הקצין הנאצי הסדיסט התמלא כעס עד להתפקע וצעק לעומתם: אני אלמדכם לקח ואפר את מחשבתכם הזאת, ובמקום להרוג אתכם בפעם אחת באופן מהיר, אאריך את תקופת גסיסתכם ככל האפשר, ואעביר אתכם למקום מיוחד, שבו יטפלו בכם באופן מיוחד בכל מיני עינויים וייסורים נוראים, וחתיכות חתיכות יחתכו מגופכם החי עד שנשמתכם תצא מכם לאט לאט מתוך סבל בלתי אנושי.

הנערים לא שעו לדבריו ולצווחותיו והמשיכו בשירם וריקודיהם ברוב התלהבות ודביקות אין סופית וצחקו בפניו עד שהיה נראה בעיניו שעושים ליצנות ממנו ואינם יראים ממנו ומדיבוריו, ומתוך כעס גדול עצר את הרקידה שלהם והובילם לחוץ מבית המוקד חזרה לתוך המחנה והכניס אותם לבלאק מסוגר עד שיסדר להם העינויים קשים כאשר אמר.

אך בעזרת השי"ת נתהווה להם נס גדול כי ביום המחרת בהשכמת הבוקר היה מוכן טרנספורט גדול מכמה מאות אנשים ליסע משם למקומות עבודה שונים בגרמניה, ועלתה בידם חיש מהר שרוב רובם מהחמישים נכנסו בתוך הטרנספורט השיירה החדשה ויצאו מתוך מחנה אושוויץ ונשלחו למקומות עבודה שונים במדינה, והמעט מזעיר שנשארו עוד באושוויץ נתערבו בבלאקים שונים שלא יהיה ניכרים, ובאופן הזה ניצלו כל החמישים נערים ממוות לחיים, והיה לנס ופלא בכל המחנה.

נודע כי בימי הרה"ק מבארדיטשוב זי"ע בעל **קדושת לוי** היה הגזירה רח"ל שלא יניחו ללמוד הילדים את תורתינו הקדושה והרשעים תפסו את הילדים והובילו אותם למרחקים למען ישכחו כל דת היהודים, וכאשר בא יום הדין הנורא ר"ה ויוהכ"פ עוד היה בזכרונם התפילה ותקיעות שופר אבל הלא לא היה לפניהם אפילו סידור להתפלל וזכרו את עצמם מן העניין אמירת תהלים

אבל הלא גם זאת לא היה יודעים בעל פה ויעצו זה לזה כי זוכרים הם עוד לכל הפחות הניגון מן אמירת התהילים והסכימו יחד וצעקו בקול גדול את הניגון של אמירת תהילים ובזה פעלו ועוררו מדת הרחמים ונתבטלה הגזירה ושבו בנים לגבולם ע"כ סיפור המעשה — וכמו כן נוכל לומר על עניין זה שלא היה בידם לא ספר תורה ולא שום סידור רק ע"י הניגונים נתעורר רחמים עליהם וזכו לישועה חוץ לדרך הטבע.

❁ נס ע"י עטרה מטלית כ"ק זקיני הגה"ק מסיגוט זי"ע

אמרתי לספר לדורות נס ופלא שהיה לי בשבוע האחרון טרם כלות המלחמה. הנה על הטלית שלי היה העטרה של כ"ק זקיני הגאון הקדוש מסיגעט זי"ע בעהמח"ס ייטב לב אשר קבלתי במתנה מכ"ק חותני (הראשון) הגה"צ מלימאנוב ז"ל וכמובן שהיתה יקרה לי מאד מאד. ובעת שהרוצחים הוציאו אותי ואת ב"ב מביתי חוצה להוביל לאושוויץ לקחתי בידי הטלית עם העטרה הנ"ל, בהיות לבי בטוח שתהי' לי לסגולה ושמירה שכל זמן שהנני מתעטף בו הנני שמור מן המזיקין, ומכל מיני פורעניות המתרחשות לבוא לעולם, ועל כן היתה כל מגמתי ושאיפתי בשעת הרס עולם להתעטף בטלית זו בכדי להנצל מחרב הרוצחים השפלים ימ"ש.

אמנם כשנלקחנו למחנה אושוויץ לקחו מכולנו את כל חפצינו, וממילא הוצרכתי בעל כורחי להיפרד גם מטליתי עם העטרה אהובי לדאבון ושברון לבי ונפשי, ותיכף בבואי למחנה העבודה חקרתי ודרשתי על המקום שהחפצים והבגדים מונחים שם, ועלה בידי להגיע למקום הלז בתור לעבוד שם לסדר החפצים טובים אשר שלחו משם למדינתם, ובתוך העבודה מצאתי גם הטלית שלי ובקושי' גדול עלתה בידי להכניסו להבלאק שהייתי שוכן בתוכו.

אך היות שבתנאים שבמחנה עם השומרים הקאפו'ס הרשעים לא היה שום אפשרות להיות בטלית גדול כזה אפי' תחת בגדים ובכן חתכתי אותו, ועשיתי ממנו טלית קטן, ואותו לבשתי מאז כל הזמן עד איזה ימים טרם השחרור הסופי ע"י האמריקאים.

וגם לבישת טלית קטן כזה היתה כרוכה פעמים בסכנה מפני שכולנו היינו מלובשים במלבוש הרשמי של אסירי המחנה וע"י לבישת טלית קטן כזה התנפחה צורתי החיצונית והיה ניכר השינוי, ואם היה תופסים אותי בצורה כזו, הייתי עלול לקבל עבור זה מכות רצח עד לנפוח נשמתי ח"ו.

וכך איתרע פ"א כשיצאתי מבית המרחץ ועמד ראש השומר "פעניקס" ימ"ש שהיה ראש הממונה בבית המרחץ להשגיח שלא יקחו יותר ממלבוש אחד, והוא היה קומוניסט גרמני לשעבר ועבור חטאיו קבל תפיסה לכל ימי חייו ועתה נתמנה לשומר עלינו וכאשר הביט בנפוח היתר שגרם הטלית קטן שלי, צווה עלי לגשת אליו בכדי שיוכל לברר מה גורם לכך. ובמששו את בגדי מצא הטלית קטן שלי, ומיד חמתו בערה בו כי מעולם לא ראה בגד בצורה כזה, ושאל אותי מה זה ועל מה זה, וכדי שלא יחשב שגנבתי זאת אמרתי לו שזהו (מלבוש אלוקי) "איין גאטטעס קלייד" שהבאתי עמי עוד מביתי, והתחיל תיכף ומיד להוריד על ראשי ועל גופי מכות רצח בזעקות גדולות עלי וצווה עלי: בא אתי לחדר שלי ושמה אלמד אותך קצת אודות הרבש"ע.

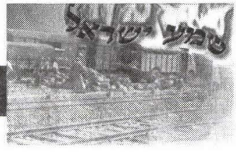
בשמעי את הפקודה הנוראה הזאת הסתמרו בי שערות ראשי כי כל אחד היה יודע את הפירוש של אותה פקודה מן הראש הצורר הזה, שפירושה ח"ו מוות בטוח תחת ידיו הגסות ע"י מכות רצח אכזריות, אולם מה יכולתי לעשות, נאלצתי ללכת אחריו לחדרו ושם התחיל בהכאה חדשה מלא כעס ורציחה וצווח עלי כדברים האלה "חזיר שכמותך אתה מדבר עוד מ"גאטעס קלייד" בו בזמן

שהנך רואה בעיניך שבכל יום ויום משמידים לעיניך את בני עמך ובני משפחתך בכל מיתות משונות ואכזריות, בתנאים שכאלה הנך עדיין יכול עוד להזכיר את שם השי"ת ולהאמין בו ובהנהגתו את העולם, איך יעלה על שפתך ועל שכלך שישנו רבש"ע בעולם שהוא מנהיג העולם, מדוע איננו מונע מהנאצים להעבירכם מן העולם בעינויים וייסורים שדוגמתן עוד לא סבלו בני אדם עלי אדמות, אלא מן הסתם לית דין ולית דיין ח"ו ועוד דיבורים קשים כאלה.

ואני שכבתי על הארץ כמעט כאבן דומם מרוב ייאוש ודיכאון רוח ומרוב הייסורים וההכאות עד שהדם היה מבצבץ כמעט מכל חלקי גופי — עד שענה ואמר לי שאעמוד בעצמי ולהגיד לו הסבר מספיק ואם לאו אז לא אצא מחדרו בחיים.

וכמובן שמצבי בשעה זו היה נורא כי ידעתי בנפשי שעלול הוא האכזר הלז להרגני נפש אם לא אמצא לו איזה תחבולה מחכימה להסביר לו להשקיט הרציחה שבו, ועל כן אמרתי לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לפרופסור גדול המפורסם בכל העולם שהוא איש מוצלח לעשות ניתוח על גוף חולה ומסוכן, ופעם נקרא לשר גדול לעשות לו ניתוח כזה, וכדי לבצע את הניתוח התחיל לחתוך חתך עמוק ורחב בתוך גופו של החולה וגם חתך בתוך גופו חתיכות שונות כפי מה שראה לנחוץ.

והנה לדוגמא אם אומן סנדלר מסתכל מן הצד במעשי הפרופסור ואיננו מבין שום דבר על דבר המחלה ודרך רפואתה, ישתומם ויחשוב בלבו, ראה נא כיצד הוא מענה ומייסר את החולה האומלל הזה ללא תכלית וסיבה לא די לו במחלתו הנוכחית שהוא בא ומוסיף לו עוד ייסורים נוראים גדולים כאלה בחתכו את גופו הנאה באמצע הגוף לחתיכות — הלא אם אני מתקן מנעלים לא אחתוך העור במקום היותר נאה ומשובח — וכי ס"ד שהפרופסור לא יגמור מה שנחוץ לו לעשות מכוח המנעל הזה שאינו מבין ומשיג

מה הוא עושה, דע"י זה שאין אחר מבין ומשיג מה הוא עושה לא יופסק הוא מלגמור מה שרואה לנחיצות לעשות.

כך העניין עם הנהגת הבורא יתברך שמו. האמת הוא שאנחנו אין משיגים ואין מבינים כלל הנהגתו ולמה עושה החתיכה במקום היותר נאה בתוך כלל ישראל, עכ"ז עלינו לדעת שבזה שאנחנו בשר ודם קצרי דעת אינם משיגים ומבינים הנהגתו של יתב"ש ע"כ אינו מתקטן ח"ו אצלנו. והסברתי לו משל זה באריכות ההסבר וסיימתי לו במליצה מכ"ק אאמו"ר הגה"ק ז"ל הי"ד המוזכר בבנין דוד פ' חיי שאמר הרה"ק מוהר"ש מיעריסלאב ז"ל דלכן היה זקן כי לא היה לו מעולם קושיות על הנהגות השי"ת וקבל הכל באהבה כי היה ירא שמא יאמר לו השי"ת אם אינך מבין אז עלה השמימה ותראה שהכל הוא על מכונו ולטובה וכאשר לא רציתי עוד לעלות השמימה לא רציתי להרהר אחר מידותיו של הקב"ה, עכדה"ק. כמו כן עצתי שגם הוא לא ישאל הרבה קושיות על השי"ת כי אולי ע"כ יקראו אותו לעלות השמימה ובידעי שגם הוא מקווה עוד לצאת חפשי ולהתחיל לחיות חיי נחת ע"כ יותר טוב לו שלא להקשות כלל על הנהגת השי"ת.

וברוך רחמנא שדברי מצאו חן בעיני הקאפו הרשע, ובצחוק קל על שפתיו אמר לי הנך יהודי פיקח ותוכל ללכת מכאן לשלום ומהיום והלאה תוכל לבוא לבלאק שלי ותקבל מהמאכלים הטובים שבבלאק שלי, נוסף על מה שקבלתי בבלאק שלי, באופן כזה ניצלתי בעזרת השי"ת ממוות בטוח ואכזרי ואודה לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

עד כאן מספר "**מקדשי השם**".

* *
*

ספר

שאלות ותשובות

מקדשי השם

חלק ראשון

קובץ תשובות להלכה ולפלפולא

מרבנים הגאונים וצדיקים מנהיגי הדור ואדירי תורה ממדינות אירופא שנתרבו
על קידוש שמו יתברך ע"י הרוצחים הארורים הנאצי"ם ימ"ש, ה' ינקום דמם
למען חקים להם זכרון עולם

עם הגהות

דבר צבי

הערות והארות בסגנון שבעלי התשוב"ה עומדים, לברר וללבן דבריהם,
לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ובונה ושותר בדרכה של תורה
בפלפולים עמוקים וחריפים, פזקים מרובש ונופת צופים

אשר השאיר אחריו ברכה

כ"ק אאמו"ר עמ"ר הרב הגאון האדיר הצדיק המפורסם בש"ת

מרן צבי הירש מייזליש זצללה"ה

אבד"ק ור"מ בניישארק, ווייצען-סטרען בעלזן, אלאחרונה מכל"ת שארית ישראל שיקאגא ע"ו
בעמח"ס שו"ת בזין צבי ב"ח קונטי תקנח עמודים, חידושי בזין צבי (על סוגיות הש"ס).
ואגרא דצבי (על ספה"ק אגרא דפרקא) ושאר ספרים אשר עודנו בכתובים

יצא לאור ע"י המחבר וצ"ל בשנת תשע"ו, וכבר ספר חמד מן השוק
וכעת יוצא לאור במהדורא חדשה עם תיקונים והוספות ומפתחת ע"י

אלעזר מנחם מענדל מייזליש
בן הגה"צ המחבר וצ"ל
שנת חשע"ג לפ"ק

שלח למען קדושים המושלכים באש לפניך
ברוקלין נ.י.

ארבייט מאכט פריי

יום צום גדליה בבוקר.

המחנה כולו נראה היה כמו לאחר חורבן, עכשיו הבנו שזאת היתה הריגה המונית, רחמנא ליצלן.

ויחרד כל העם אשר במחנה, מרוב פחד וחרדה על מה שעשו הגרמנים, לקחו בבת אחד 2,000 ילדים לשרפם.

חברים טובים היו לי במקום וביניהם: האחים מרדכי ויענקל טויב, האחים פייביש וזאוויל שוורץ, יודל ויהושע בריסק, מענדל וידער וגם אחיו הגדול עמו, כמעט כל הזמן שהינו שם יחד.

באותו יום היו הגרמנים זקוקים לשבע מאות איש במחנה העבודה מחוץ לאושוויץ.

כל אחד ניסה להיות בין אלו שנבחרו. הסלקציה האחרונה השפיעה על כולם לנסות לעזוב את המקום, יחד עם הקבוצה

גירוש יהודים למחנות

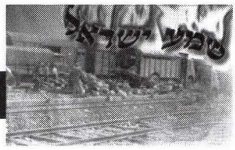
היוצאת לעבודה. אבל הנאצים בחרו לעבודה רק את הגבוהים והחזקים מבין הנמצאים במחנה E.

אחים הופרדו ביניהם, הגבוה מביניהם נלקח לעבודה, הקטן לעומתו נשאר במחנה. אלו הקטנים שנותרו מיררו בבכי מול אחיהם הגדול, מדוע הוא עוזב אותם לבדם במחנה, אך אלו השיבו, כי ברצונם לפחות להציל את נפשם ממוות.

לא היה זה סוד, כי ביום כיפור וכן בחג הסוכות יערכו הגרמנים סלקציה נוספת, כדרכם הרשעה של הנאצים שחיפשו אחר דרכים להשבית את מעט השמחה שנותר בליבות היהודים לעת החגים.

גם אני הצטרפתי יחד עם חברי מאיר קאהן, אותו עוד הכרתיו מהבית, מאחר שסבו התגורר בעיירה שלנו, והוא היה מגיע לעיתים לבקרו. יחד איתנו אף הגיעו שאר חבריי אשר מניתי לעיל.

אלו שנותרו במחנה, סיפרו על הסלקציות שנערכו ביום כיפור וסוכות.

היתה זאת סלקציה שקבעה על פי גובה האדם מי לחיים ומי למוות. בפיקוחו של ד"ר מנגלה רב־מרצחים, אשר עמד ופיקח על כל הסלקציות. על קיר אחד הצריפים הוצמד קרש בצורה מאוזנת, כעין משקוף של דלת, תחתיו נאלצו כל אסירי המחנה לעבור. מי שגובהו לא הגיע עד לקרש, נשלח ישירות לתאי הגזים.

❁ מקלחת העינויים

טרם צאתנו את אושוויץ נאלצנו ללכת להתקלח ולהתרחץ. הרחצה בנוסח אושוויץ, החלה בהתפשטות מכל בגד, אותם נאלצנו להשאיר מאחורינו, אלו היו מלאי כינים. זולת החגורה והנעלים לא הורשנו להשאיר בגד נוסף לגופנו.

הגוף היה מלא פצעים וחבורות כתוצאה מהכינים שרחשו עלינו.

כך נכנסנו לתוך המקלחת.

כעת נטלו הגרמנים מברשת גסה ומגושמת שהיתה מונחת בתוך פח גדול, מלא אקונומיקה מעורב בחומרים חריפים במיוחד. באמצעות המברשת היו מורחים את כל חלקי הגוף.

קפצנו מרוב יסורים וכאבים שגרמו החומרים החריפים, אלו עוד הוסיפו להכאיב לנו על הפצעים. כך נאלצנו לעמוד במשך כרבע שעה, רק לאחר מכן רחצו אותנו במים. מלבד זאת עוד הוסיפו הנאצים להפליא בנו מכות רצח, בכל עת המקלחת.

בשעת המקלחת אף קיבלנו סבון שהיה חקוק עליו R.J.F. שמשמעותו "ריין יודענס פעטנס (שומן יהודי נקי).

לאחר טקס מקלחות כזה היו מוציאים מהמקום מתים רבים.

יצאנו וחילקו לנו מעילים ומכנסיים שהיו עשויות מטליתות של מצווה. ליבנו דאב בקרבנו, ועיננו מלאו דמעות כמים, ומיררנו בבכי

יהודים מוציאים את גופות המתים מן המשרפות

רב על אשר אנו נאלצים לבזות את תשמישי הקדושה בצורה מבזה כל כך, אך לא היתה כל ברירה בידינו, מחמת הקור הנורא ששרר במקום. אוי לו למי שלא היה לו בגדים, היו מכים אותו מכות רצח.

אלו שלא היה להם נעלים קיבלו אף נעלים, עשויים קרשים שעליהם הונחו חתיכת בד, אשר הוחזקו באמצעות מסמרים שחוזקו באמצעות יריעות עור שנחתכו מיריעות של ספרי תורה. במשך הזמן היינו מוצאים את פיסות העור וקוברים אותם באדמה.

❁ נסיעה מטורפת

כעת, הובילו אותנו ברכבת שיועדה למשא בהמות, היו שם ארבע חלונות קטנים בגודל של 20 ס״מ על 50 ס״מ, שאף הם היו סגורים באמצעות תיל, כדי שלא יעלה במחשבתו של מישהו אפשרות בריחה וקפיצה דרך החלונות הצרים.

נוסף על סבלנו היתה העובדה שטרם נסיעתנו ברכבת הובלו בה גופרית. ריחה הרע השפיעה על האוויר החנוק במקום בלאו הכי ובלתי נסבלת. הצפיפות במקום היתה רבה, כל אחד ניסה להיטיב את ישיבתו, אחד ישב על השני והחיים ישבו על גבי המתים.

טרם הנסיעה חולקו לנו אוכל ומים במשירה, בין כל ארבע ילדים חילקו לחם אחד של חצי קילו. כמו כן חילקו מעט מרק. בכל קרון הוכנסו שני דליים. אחד מלא מים, השני היה מיועד לעשיית הצרכים.

הצמאון הנורא בה היינו, הביא להתנפלות על המים, והתוצאה שנשפכו בו במקום, הנאצים הרשעים ימ״ש, הביטו על המחזה בהנאה וסוגרים את הדלתות אחרינו, כך התחלנו את הנסיעה צמאים עד נפש.

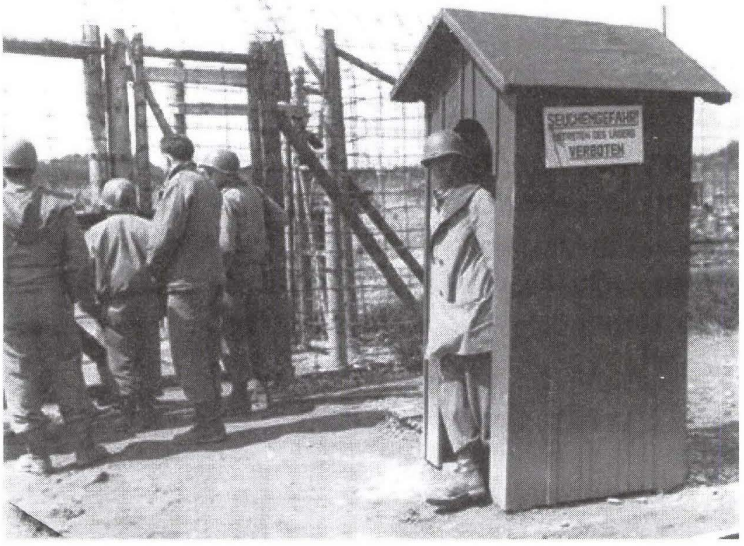
הובילו אותנו ברכבת שיועדה למשא בהמות

יומיים של נסיעה עברו, שוב נפתחו הדלתות, שוב הוכנסו שני דליים עם מים, עליהם התנפלנו שוב, ושוב המשכנו את הנסיעה בצמא נורא.

קופרינג

לאחר ארבעה ימים הגענו למחוז אותה יעדו עבורנו הגרמנים KAUFERING "מחנה קופרינג — לאגער נומער 4".

רבים היו החללים כתוצאה מהמסע, ברעב ובצמא ללא אוויר ובצפיפות נוראה. נותרנו שש מאות וחמישים איש מתוך שבע מאות איש שיצאו מאושוויץ, חמישים מתו כתוצאה מהנסיעה המטורפת.

שער הכניסה למחנה קופרינג

הצריפים במחנה קופרינג

אסירי המחנה במנוחה...

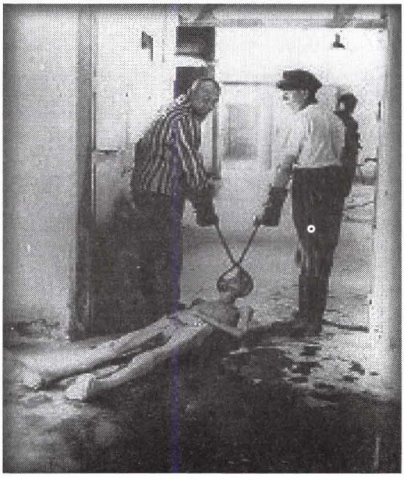
במחנה זה מצאנו אלפי יהודים שהגיעו לפנינו, וכבר שהו במקום זמן ממושך.

תנאי מקום זה היה עבורנו הרגשה של לוקסוס לעומת התנאים הנוראים באושוויץ. גגות הצריפים היו עשויים מקרשים משופים[10], כאן היינו מאה ילדים בכל צריף. אורך הצריפים היה עשרים מטר, ובאמצע הצריף לכל אורכו היה בור בעומק של מטר ורוחבו שני מטר. מחלק העליון משני צידי הבור היה מצע של תבן וקש שטוחים על הקרקע, עליהם היינו ישנים ומתכסים בכיסוי דק אותו קיבלנו. בחורף היה קר מאוד והיינו מתכסים עם התבן, אך לכל הפחות נהנינו מכך שאנו יכולים לשכב לישון בצורה אנושית יותר. (כאן המקום לציין שבמקום הזה לא היו מיטות ולכן פוזר התבן על הקרקע).

10) כעין המתואר בגמרא על שומרי גגות, שהם פסולים לסוכה.

חיילים נאצים מפקחים על העינויים

מדי בוקר יצאנו לעבוד, לאחר שעתיים עמידה לסריקה, וספרו אותנו שוב ושוב, פעם אחר פעם, גם כאן המשכנו לספוג מכות, אך לא היו אלו כל כך הרבה כפי שהיינו רגילים לספוג עד היום במחנה אושוויץ.

בתקופת שהייתי במחנה זה, שמעתי סיפורי זוועות ממה שאירע במחנה 3, שם שוכנו יהודים ורוסים יחד,

וכי בשעות הלילה קרעו הרוסים בשר מתים שהיו במקום וזללו זאת מיידית. לאחר מכן כבר שמרו הקאפו'ס על המתים בחדר סגור, כדי שלא ישונה שוב מקרים כאלו.

❁ מזבח כפרה

יום הקדוש הגיע, לאחר העבודה עשינו מניין והתפללנו קצת מתוך הסידור שלי בו היו התפילות ליום כיפור, ועוד קצת נעזרנו במחזור אחד של 'ראש השנה' שהיה לנו שם.

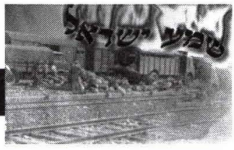
למחרת יום הכיפורים שוב העבירו חמש מאות ילדים למחנה אחר, גם אני ושאר חברי שמניתי למעלה, היו בקבוצה זו. הפעם יעדו עבורנו את לאגער נומער 9 (מחנה מספר 9).

במחנה הזה היו שדות שהיו שייכים לאזרחים גרמנים באופן פרטי, שם גדלו תפו"א, גזר וכרוב. מדי יום ביומו היו מוציאים קבוצות יהודים בכדי לאסוף ירקות. על גביהם הועמד שומר מיוחד מה־אס.אס. להשגיח שלא יברחו, אך בכל זאת אלו שיצאו לעבודה הצליחו לאכול יותר מאלו שנשארו במחנה, בכל יום היו יוצאים כ־40 עד 50 איש.

הקאפו הראשי במחנה זה היה יהודי טוב לב, אשר מוצאו מיוון. התנהגותו אלינו היתה בחמלה וברחמים. הוא אף גונן ושמר עלינו שלא ירביצו לנו ויכו אותנו.

המפקד הנאצי האחראי על כל המחנה היה גוי אכזרי, תחילה שירת במחנה בצרפת, שם הרג צרפתים רבים, אך משום מה כאן במחנה זה הוא התנהג בצורה רגועה יחסית[11].

11) שמעתי שלאחר המלחמה חיפשו אחריו הצרפתיים, והרגו אותו.

דבר חריג אירע עם ידידי יענקל טויב, שנשא חן וחסד בעיניו של אחד הגויים הגרמנים, ולכך סיכמו הגויים עם המפקד הנאצי שיכתוב עליו שהוא מת, ועל ידי כך הם יוכלו להשאיר אותו אצלם.

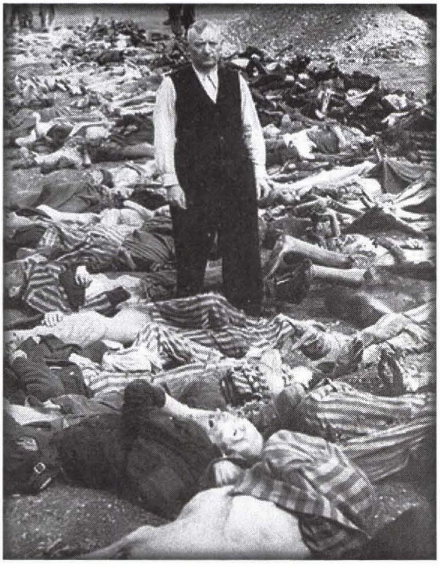
פירושו של הסכם כזה היא הצלה של ממש, הענקת חייו שלו.

אמנם, יענקל טויב ואחיו עמו בעצה אחת ניסו שלא להסכים לכך, להישאר אצל הגויים, למרות שידעו וכולם ידעו שתחת חסותם יוכל לשרוד בחיים. — לא אשכח את הגרמני שאמר 'חבל על היהודי שלא רוצה להישאר, מי יודע אם הוא יוכל לשרוד את המלחמה'.

היה זה דבר מוזר באטמוספרה של המחנות שם לא שוו חיי יהודי כקליפת השום, למרות שהייתי בכמה וכמה מחנות לא

חיילים אמריקנים ב-1945, מתבוננים בזוועות

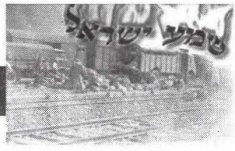
"לקדושים אשר בארץ"

שמעתי על סיפור דומה, שנאצים יסכימו להשאיר יהודי ביניהם תחת חסותם, ועוד לפעול לכתוב עליו כי הוא אינו בין החיים.

במקום זה היו הצריפים כמו במחנה 4.

יגענו ולא הונח לנו

לאחר חג הסוכות שוב החזירו אותנו למחנה 4 כבר לא היה לנו מה לעשות בשדות. פעמיים בשבוע נתנו לנו תפוי"א מבושל לאחר הצהרים, בנוסף לקצת לחם וקצת יותר מרגרינה, ופחות הרביצו לנו.

פרק י

קופבוערן

קור אימים

באחד הימים בתחילת נובמבר, לפתע בשעה ארבע אחר הצהרים החליטו להעביר אותנו למחנה אחר. גם את "אחוזת מרעהו" הקבוצה של חברי העבירו איתנו יחד. הגענו כולנו למחנה החדש, קופבוערן — (KAUFBAERN), כשהגענו לשם קידם את פנינו מצע לבן של שלג בגובה מטר, וקור אימים של 30 מעלות מתחת לאפס שרר במקום, וכך נאלצנו לשרוך רגלנו בשלג הכבד.

השלג במקום היה עבורנו סבל בל יתואר, אך לעומת זאת היה לו גם יתרון, היות ולא היה מים במחנה זה, היינו משתמשים ב...שלג לשתיה. כמו כן, היינו שוטפים ורוחצים בו את ידינו הנפוחות.

הגענו לשם בשעה 2 בלילה וכבר בשעה 5 בבוקר העירו אותנו בצעקות 'הראוס, הראוס' (לצאת, לצאת), כשכל הזמן מכים בנו עם מקלות על ימין ועל שמאל. לא ארך חמש דקות עד שכל הילדים כבר עמדו מחוץ לצריפים בקור הנורא והמצמרר. כך עמדנו בשלג ובכפור, כשאיתנו עומדים 200 שלדי אנשים, יהודים שכבר היו במחנה זה לפנינו. מראם היה מעורר רחמים, הם היו נראים חצי מתים, מאחר שלא היה מים וחימום. סיפרו לנו שאלו הם אך מעט מזעיר מתוך הקבוצה שמנתה כ־1000 איש. רוב השרידים היו ילדים, למרות שאיני יודע את הסיבה לכך, הילדים הם אלו שבכל המחנות הצליחו לשרוד יותר בתנאים קשים מאשר

המבוגרים, למרות שהתנאים והמכות היו זהים במידה שווה לשניהם. מובן כי מראה זה שנגלה לפנינו לא הוסיפה לעידוד רוחנו, לשרוד במקום זה.

הקאפו שהיה ממונה על כל המחנה להוציאם למסדר בבוקר ובערב ולהוציאם לעבודה, היה גרמני שנאסר במקום לרצות את עונשו במשך עשרים וחמשה שנים. היה בריון ובעל כוח רב, רוצח שידיו היו מלוכלכים בדמם של חבריו הגרמנים, אותם הרג בעת שאלו התקוטטו עמו, אף הוא עצמו יצא מקטטות אלו ב״שן ועין״, מסתבר שחבריו שברו לו את שיניו.

שרביטו של גרמני זה היה מקל גדול בעובי 2 ס״מ, שהיה מבחוץ מצופה גומי, ותוכו ברזל, בו עשה שימוש לאלף את דרי המחנה, כרצונו.

❁ קבלת פנים

כעת, בהגיע למחנה קבוצה חדשה, הוא זה שהקדים וקיבל אותנו בקבלת פנים 'מיוחדת', ללמדנו מחנה זה כיצד היא מתפקדת ונוהגת.

'קבלת הפנים' שלו היתה פורמט של מיתה משונה אותה עולל במו ידיו, כשהוא לוקח בן־אדם והחל להפלות בו מכות נמרצות במקלו, ללא רחמנות וללא הפוגה עד שהלה פרחה נשמתו ומת מכאבים. — במעשהו זה הוא הסביר כי ברצונו להראות לנו כיצד יש להתנהג פה.

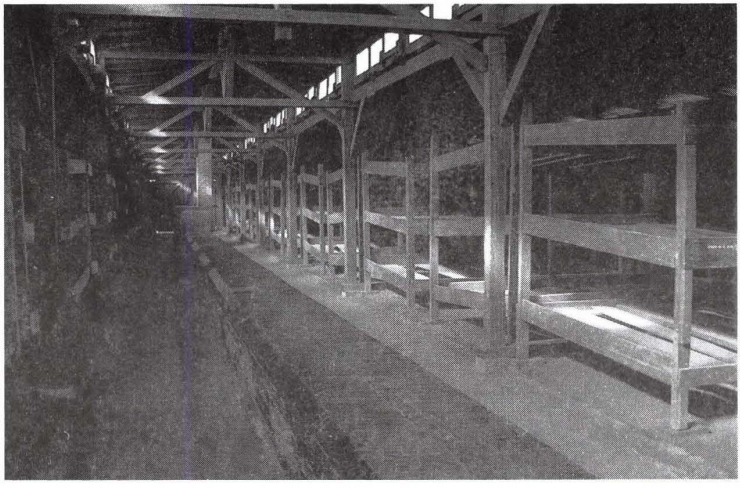
הוא כיסה את הנפטר בשלג, ורק לאחר מכן קברוהו יחד עם שאר המתים, כאשר הקאפו מורה להוריד את הנעליים מעל רגליו ולהעניקו לאחד מאלו שיוצא לעבודה באותה היום, ואין לו נעליים לרגליו, כפי שהיו שם רבים שנאלצו ללכת יחפים.

באותו היום לא יצאנו לעבודה, אבל נאלצנו לעמוד במסדר מפרך במשך ארבע שעות תמימות בקור המקפיא של שלושים מעלות מתחת לאפס, על משטח השלג הלבן, שהיה פרוש למרגלותינו.

❁ ללא תנאים

במחנה זה היו שלושה צריפים. אני הייתי בצריף מספר 1. הצריפים היו בנויים קרשים דקים. הגג אף הוא היה עשוי קרשים דקים, חלונות לא היה, זולת מה שהיה בין הקיר והגג היה פתח ברוחב 10 ס״מ לשאיפת אוויר. בכל צריף היו שלוש מאות איש. הצריפים כאן היו בנויים באותה סגנון כפי שהיה באושוויץ, אך כאן בצריפים היו רק יהודים.

המיטות היו עשויות 3 קומות של דרגשים זה מעל זה, כשכל אחד קיבל שמיכה דקה. על פי ההוראות היינו צריכים לישון כל אחד במיטה נפרדת וללא כיסוי על הראש, אך אנו לא ויתרנו על

הכיפה לראשינו, אך אוי היה לו למישהו אם היה נתפס חבוש בכיפה.

הקור בצריפים היה נורא ואיום, כמובן שחימום לא היה לנו במקום.

הממונה הגרמני במקום היה רשע אכזרי במיוחד, והיה מכה מכות אכזריות שהיה בהם בכדי להמית, גם סתם ללא שום סיבה ואמתלא. כשהוא לא הצליח לישון הוא היה מגיע ומכה בכל מי שנקרה לדרכו.

מדי בוקר היו מעירים אותנו בשעה חמש, בליווי צעקות גסות ופרועות "הערואוס, הערואוס", חמש דקות אחר כך כבר עמדנו כולנו מוכנים בחוץ, בצורה מסודרות בשורות של חמש חמש בכל שורה. עד השעה שש היו סופרים אותנו שוב ושוב, אז יצאנו לעבודה, כמו במסדר שורות ישרות שבכל אחד חמישה איש. מי שיצא מהשורה הם היו משסים את כלבם שינשוך אותו. פעם הם אף שילחו את הכלב אלי, רק למראהו נפל פחד ואימה. במחנה זה אף ספגתי מכות רצח אכזריות בלי רחמנות.

הדרך לעבודה היתה קשה מתישה ומפרכת, קור חזק, מקפיא ומצמרר. השלג היה נדבק על גבי הנעליים עשויות עץ, ומדי פעם היו נופלים גושי שלג מהנעליים. כך יצא שפעם היה רגל שמאל גבוה בעשרים ס"מ מרגל ימין, ולהיפך והשלג נפל מרגל שמאל, ורגל ימין הוגבהה על ידי השלג שנדבק בה, כך שניתן להגדיר זאת "יעלו שמים ירדו תהומות".

תפקידנו במקום היה לחפור ולבנות בניינים במלט. היינו צריכים לסחוב על גבנו שקי מלט במשקל חמישים קילו. פעמים רבות נאלצנו לסחוב זאת ממרחק של מאה מטר. עוד הוטל עלינו להוציא את כל המלט שהגיעו ברכבות כדי לייצר מהם לבנים.

זאת ועוד, היה עלינו להרים ולשאת פסי רכבת המיועדות למסילות הברזל, ביניהם באורך 10 מטרים, והרשעים הללו הקפידו שחמישה יחד ישאו, ובמיוחד שמו את הדגש על אי־שוויוניות בגובהם של האנשים — אחד גבוה וחברו נמוך, ולא אחת נשמעו קולות של האשמות בין הנושאים שהוא־הוא זה שגורם להליכה קשה מנשוא, "למען ענותם בסבלותם".

במחנה היה עמנו יהודי מבוגר כבן חמישים שנה, מושקוביץ', מפעסט הונגריה. יהודי זה השתמד לפני המלחמה במטרה להציל את חייו והתלוצצו עליו במחנה על כך, שלמרות זאת נלקח למחנה.

❁ הלילה הזה כולו מרור

מגולל אני בזה את סיפור חיי בכדי שידעו בניי ונכדיי מה שעבר עלי, ועל העם היהודי בכלל, שידעו את רשעת הגויים ואכזריותם, שכל גויי הארץ שווים הם ברשעותם כלפי היהודים. למרות שהיה ביכולתם לעזור ולסייע אם רק רצו בכך, אך מסתבר והתברר שלא רצו בכך. החיים במחנות בכלל היו קשים ומרים, אבל במחנה הזה היו החיים קשים פי כמה.

במחנה הזה אף חלה ידידי יודל בריסק מהקור המקפיא, ולמזלו העבירו אותו לבית החולים שם היה חימום ולא ספג מכות.

גם אחיו יהושע בריסק חלה וכתוצאה מכך קפאו לו אצבעות הרגליים, עד שהיה הכרח לקטיעה, אותו העבירו לצריף מספר 2, בו רוכזו החולים שלא היו מסוגלים לצאת לעבודה.

בצריף זה, צריף 2, לא היה חימום, וכמעט לא הביאו להם אוכל. כמו כן שרצו במקום כינים רבים. פעם, הלכתי לצריף כדי

לבקר ולראות מה שלומו של ידידי יהושע בריסק, הבחנתי ונוכחתי שהמקום שורץ כינים לעומת הצריף שלנו שכמעט ולא היה בו כינים. לאחר שהות של כחצי שעה במקום, בקשתי לשוב לצריף שלי, צריף מס׳ 1, הבחנתי שמחצית גופי התחתון כולי לבן, כתוצאה מהכינים שקפאו מקור עז ששרר במקום, מחוץ לצריף עמדתי דקות אחדות במטרה להתנקות בעזרת הידיים.

❁ הגה״צ רבי מענדל קארדאער

היה איתנו צדיק מופלג, ה״ה הגה״צ רבי **מנחם מענדל קארדאער** זצ״ל ששימש כדיין ומורה צדק ור״מ במישקאלץ, גם היה מחותנן עם אחי הגדול, הרה״ג ר׳ משה פייבל ז״ל, והיה חבר וידיד של הגה״צ רבי צבי הירש מייזליש זצוק״ל (ששימש לפנים כרב ור״מ בניימארק שבמחוז גליציה ובווייצען, לאחר מכן שימש כרב אף בברגן בלזן ורב הראשי באזור הבריטי, מחבר שו״ת מקדשי השם על ד׳ חלקי שו״ע שכולל בתוכו קובץ תשובות מהרבנים הגאונים וצדיקים ממדינות אירופה אשר נהרגו על קדושת השם על ידי הרוצחים הנאצים ימ״ש, ה׳ יקום דמם, ובעל מח״ס בנין צבי וקונטרס תקנת עגונות, בן מוהר״ד אב״ד אויהעל, בעל מח״ס שו״ת בנין דוד ועל התורה).

לרבי מענדל, היו לו טלית קטן ותפילין, ולהגיד שבחו של רבי מענדל שהיה כל היום שפתותיו דובבות והוא למד ושינן בעל פה דפי גמרא ופרקי משניות.

לאחר המלחמה דיברתי עם כ״ק מרן אדמו״ר מצאנז קלויזנבורג זי״ע, אודות הגה״צ רבי מענדל, הפליג מאוד בשבחו ואמר לי: ״דע לך שרבי מענדל היה תלמיד חכם מופלג ועצום וירא שמים מרבים״.

אמרנו וענינו כי דבר בעתו מה טוב, לספר כאן אודות רבי מענדל, כפי שמובא בספר **"מקדשי השם"** שער מחמדים, וכך היה המעשה, כפי שמספר **הגה"צ אבד"ק ווייצען זצוק"ל**: "באושוויץ היה חוק נוקשה כי על כל האסורים להתגלח מדי יום ביומו. בהגיע ימי הרחמים והסליחות לא רצה רבי מענדל לגלח את זקנו. בשעת המסדר בראש השנה כבר החלו להכיר על פניו שערות לבנות, הקאפו הנאצי הבחין בכך, חמתו בערה בו והוא תפס בהגה"צ רבי מענדל והשליכו אל הצריף המוסגר בין הנערים שהיו מיועדים להישלח אל בית המוקד. ידענו שאת רבי מענדל נוכל לנסות לפדות, מאחר שהוא לא היה במניין של הילדים, עליהם הופקדו אנשי הקאפו'ס היהודים שמונו כאחראים על הילדים שהוצאו בסלקציה, ועל כן, גם אם יוציאו אותו משם, לא יצטרכו הגרמנים לחפש אחר במקומו.

בכל זאת, חששו הקאפו'ס היהודים לשחרר את רבי מענדל, מאחר שמיד כשיצא אל מחוץ לצריף יכירו אותו על ידי שערות זקנו. עוד טענו שהנאצי שהסגיר אותו ימצא אותו מתהלך חופשי, ואזי יאשימו אותם.

לכן החלטנו כי על רבי מענדל לעזוב את אושוויץ כליל ויהי מה. לשם כך, חיזרתי אחר יהודי אחד שנשלח באותו היום לעבודה במחנה אחר, כפי שהיה הסדר באושוויץ, שמדי פעם נלקחו קבוצות של מאות או אלפים לעבודות אחרות באזורים שונים, גם באותו היום ראש השנה, היה אמור לצאת מסע לעבודה באזור אחר, הצלחתי לדבר על ליבו של אחד מאלו שהיה מיועד להצטרף לנסיעה, להחליף את מקומו עם רבי מענדל, והלה יישאר לעת עתה באושוויץ.

כעת חזרתי למשא ומתן עם אנשי האס־אס שייאותו לשחררו. לאחר תחנונים והשתדלויות רבות הסכימו אנשי האס־אס לשלח

את רבי מענדל, תמורת סכום כסף גדול, ובתנאי קודם למעשה, שרבי מענדל יגלח את זקנו עוד טרם ייצא מהצריף, כדי שלא ימשוך את עין הרואים בגלל שערותיו הלבנות.

דיברתי מרחוק עם הגה"צ רבי מענדל, הסברתי לו את מצב העניינים לאשורם, ואמרתי לו את דעתי כי מאחר שמדובר בפיקוח נפש בעליל, ללא ספק שעליו לגלח את זקנו, והוא ענה לי על אתר, כי אף אצל יוסף בצאתו מבית האסורים כתוב "ויתגלח יוסף" ואמרו חכמינו ז"ל (במסכת ראש השנה דף י עמוד ב') שהיה זה בראש השנה, ואמר כי בוודאי הוא לא יחזיק עצמו בצדקות וחסידות יתירה על יוסף הצדיק, ו"בכל לבבי הנני מוכן להתגלח".

עדיין לא נשלמה המלאכה, כי עתה עדיין הייתי צריך לחזר אחר ידידיו ולבקשם לתרום סכום לפדיון נפשו של רבי מענדל, ובסייעתא דשמיא עלתה בידי לגייס את הסכום הנדרש, ותיכף מיהרתי לשחררו, ולבצע את החילופין עם היהודי שהיה מיועד להישלח לעבודה במחנה האחר.

פעמים רבות התגנבו אליו כדי להניח תפילין שהיו באמתחתו. היינו מניחים את התפילין ואומרים במהירות פרשה ראשונה של קריאת שמע וממהרים לחלצם. סידורי היה משמש לתפילה. הכל היה צריך להיות בשקט ובהצנע שאילו היה הקאפו מבחין בכך היינו זוכים למתת ידו ההגונה, מכות קשות ואכזריות, ולא זו בלבד אלא אף היה נוטל מאיתנו את הסידור ואת התפילין.

בכל יום היו במחנה כ־5 עד 6 מתים. קבורת המתים הוטל על 10 איש שהיו מניחים את המתים על עגלה, יוצאים ליער, חופרים וקוברים. במידה והיה ביום אחד יותר מ־6 מתים, היו הגרמנים מוציאים מתוך השורות עוד 10 איש, בכדי שיטפלו במתים.

במידה ובחרו אנשים נוספים, היו כמה מהקודמים מנצלים את ההזדמנות לחזור לשורות לעבודה הרגילה, מאידך היו אחרים שהעדיפו לעבוד דווקא בקבורת המתים כי זה היה עבודה קלה יותר יחסית לקבור מתים, כמו כן אף היו מרוויחים שחזרו למחנה יותר מוקדם מהאחרים שיצאו לעבודה הרגילה.

אמנם אני לא רציתי להתעסק בעבודה זו, בהיותי כהן, אך חשבתי לעצמי שאם יתפשו אותי שאתעסק בכך אז זה בגדר "מת מצווה" ואוכל לקבור בהיתר.

❁ קבר אחים

במהלך החורף של שנת תש"ה, ב־25 לדצמבר 1944, חודש כסלו היה יום חג (חגא) אצל הגויים ועל כן לא יצאנו לעבודה. נאלצנו לעמוד כל היום בחוץ בכפור הנורא, אותו יום שלושים מעלות מתחת לאפס.

נאלצנו לרוץ בחצר במשך ארבע שעות ללא הפוגה, הקאפו'ס הנאצים עמדו עלינו והמריצו אותנו לרוץ והם מכים בנו על ימין ועל שמאל. גם הקאפו'ס היהודים לא נפטרו מעונשם ואף הם נאלצו לא אחת לרוץ עמנו ואף חטפו מכות. בין קאפו'ס אלו היה יהודי, שפיץ שמו, רשע מרושע שהתנהג עמנו באכזריות ועושה לנו צרות צרורות, ולעתים אף מנע מאיתנו את פת לחמנו באמתלה שלא עבדנו מספיק — כעת גם הוא נאלץ לרוץ כמונו, ואף חטף מכה הגונה מהקאפו הנאצי, בעצמו לא האמין שמכים אותו על שאינו רץ, ועל כן נעמד לרגע ממרוצתו, אך תיכף חטף מכות נוספות, והבין שעליו לרוץ כמו כולם. — למרות זאת לא השכיל לשנות את דרכיו, ולמחרת יצאנו לעבודה עדיין התנהג כאתמול בהתנהגותו הרשעית.

בין הרצים איתנו היה גם הגה"צ **רבי מענדל**, בגלל חולשתו הפיזית לא הצליח להדביק את מהירות רצון הנאצים, ולמגינת לבנו התנכלו אליו הצוררים הללו והיכונו מכות נמרצות עד שבו במקום יצאה נשמתו בטהרה.

הייסורים במחנות היו קשים ומרים, בלתי נסבלים. לא אחת בכינו על כך שלא נהרגנו במשרפות, ועדיין אנו חיים וסובלים כל כך.

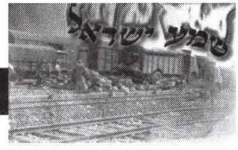
באותו היום, 15 איש שמתו מחמת המכות והקור. מכיוון שכך, נאלצו להוסיף קברנים. אני יחד עם חבר נוסף ביניהם.

הובלנו את המתים ביער הסמוך שם כבר היה בור חפור בעומק של 3 מטר ורוחב של 4 מטר, הכנסנו את המתים בצד הבור אחד על השני, וחפרנו עוד בתוך הבור על מנת לכסות את המתים שהיו מונחים בצד הבור. היתה זאת עבודה קשה בכפליים וגם מפרכת לחפור בעפר הקפוא.

בין המתים אותם קברנו באותו היום היה הגה"צ רבי מענדל עליו סיפרתי קודם[12].

כאמור, העבודה במחנה היתה מאוד קשה, והאוכל שנתנו לנו היו קליפות תפו"א עם חול שחור יחד עם אבנים קטנים שהיה בפנים, והכניסו קצת גריסים טחונים בתוך הקליפות ואת זה נתנו לנו לאכול. מעט אוכל אחרי עבודה קשה של 12 שעות ביום.

12) בשנת תש"נ יצרו איתי קשר, צאצאיו של הגה"צ רבי מענדל. בנו ובתו, לאחר שנודע להם שהייתי יחד עם אביהם במחנה, וביקשו ממני לדעת פרטים נוספים על אביהם, סיפרתי להם את הידוע לי עליו. כמו כן, ספרתי להם שאני קברתיו ואף ציינתי את יום היאר-צייט, בעקבות זאת הם הלכו למקום קבורתו ואף הלכו למחנה דאכאו שם היה פרטים מדויקים על תאריך פטירתו ומקום קבורתו, חקוקים בגרמנית מדויקת.

היינו לוקחים שאריות נייר משקי המלט, אותם היינו מניחים מסביב לגופנו מתחת לחולצה, בכדי להתחמם מעט. היה בזה סיכון של ממש, שכן אם נתפס מאן דהו, היו מכים בנו מכות עד מוות, שכן הגרמנים היו עושים שימוש חוזר בנייר. העושה זאת כונה "סאבאטאש" (כלומר חבלה ברכוש ממשלתי), אך הקור הנורא לא השאיר לנו ברירות רבות, אלא לחפש כיצד להגן על עצמנו.

❁ דבקה לארץ בטננו

באחד הימים בעת שסחבתי על גבי שק מלט של חמישים קילו, זרק האס־אס שק נוסף של חמישים קילו. כרעתי במקום מכובד המשא וכתוצאה מכך התפוצץ אחד השקים וכיסה אותי כולי במלט, הנאצי התחיל להכות אותי באכזריות ולשאוג עלי בצעקות רמות, על שאני מזיק רכוש גרמני.

חזרנו מהעבודה וכמעט שלא הצלחתי ללכת, כתוצאה ממה שעברתי, היות שהלכנו בשורות של חמישה איש בשורה, צעדתי כאמצעי בשורה והשניים שלצידי עזרו לי לצעוד.

הגענו לצריף והחלה חלוקת הלחם, חצי קילו לחם חולק בין ארבע אנשים, מלבד זאת נתנו לנו מרק עם קליפות תפוחי אדמה, אשר היה מלא בחול שחור ומעורב באבנים קטנות.

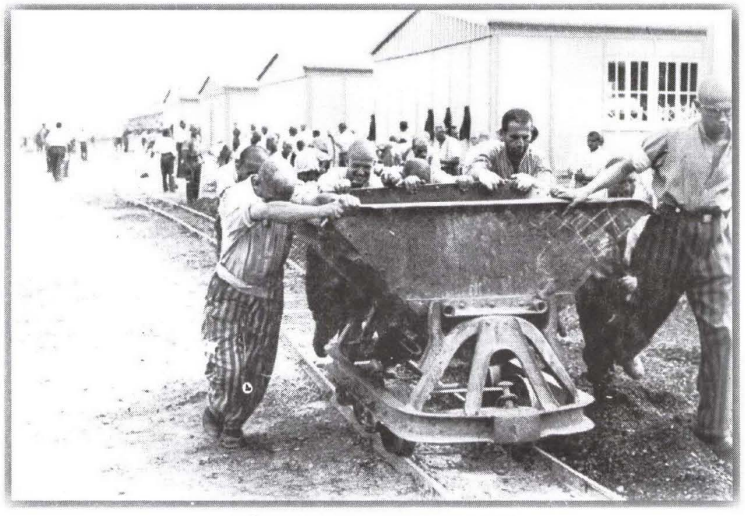
עדיין התייסרתי מהמכות אותם ספגתי באותו יום, אבל, הרעב המציק גבר עלי ואכלתי את הלחם. את המרק אותה קיבלנו בסיר קטן, שמתי לידי כדי לאוכלו בבוקר.

קמנו בבוקר והיינו צריכים להיות בחוץ תוך חמש דקות, לקחתי אתי את המרק, ומפאת הרעב אכלתיו למרות שהיה קפוא לחלוטין.

עד השעה שש עמדנו במסדר, סופרים אותנו שוב ושוב, אז יצאנו לעבודה בהליכה שארכה משך שעה.

הגענו ליער שם הוטל עלינו לבנות בניין, התחלנו לעבוד, אך לאחר זמן מועט תקפו אותי כאבי בטן עזים במיוחד, לא יכולתי להתאפק וצרחתי מרוב ייסורים, נאלצתי לצאת לשירותים, ולכך התרחקתי מעט מהקבוצה. הלכתי אל בין העצים, אך מרוב כאבים לא הצלחתי לקום. כך כל 15 דקות, הייתי צריך שוב לצאת לשירותים.

הנאצי שהתעלל בי ביום האתמול, המשיך גם כעת להתעלל בי וצעק עלי שאני בריא. "רק מחמת רצונך להתחמק מהעבודה, אתה מציג את עצמך כחולה", שאג. באמתלה זו התחיל להכות אותי שוב מכות נמרצות, בכל עת שהייתי צריך להתפנות, הוא השתולל כחיה רעה.

עובדים עם מכונת המלט

מי שהציל אותי מידיו היה גרמני אחר, עליו כבר סיפרתי, שהיה מנסה תמיד להיטיב איתנו, ואף פעם לא הכה בנו גם כשלא הספקנו לסיים את עבודתנו. כעת, לאחר שנוכח במהלומות שאני סופג מידיו של חברו הגרמני, פנה אליו שיפסיק להכות בי והוא כבר יטפל בי ויענישני על תעלולי[13].

הוא הכניס אותי לצריף שהיה ביער, שם היו אוכלים היהודים ארוחת צהרים. בצריף זה היה תנור חימום עשוי ברזל בגובה של כ־70 ס״מ. הוא נעל אותי בתוך צריף זה, כשהוא אומר לי שעל אף שיודע שאני לא אברח, מכיוון שאין לי לאן לברוח במקום זה, אך, הוא חייב לנעול את הדלת. הוספתי קרשים לתנור, אלו לא חסרו במקום, והתנור הפיץ חום נעים, אף יותר מהרגיל. היהודים שהגיעו מהעבודה כדי לאכול, נהנו מאוד מהחום שהפיץ התנור.

האס־אס שנעל אותי בצריף הגיע שוב מאוחר יותר להתעניין בשלומי ושאל אותי אם אני כבר מסוגל לצאת לעבודה, עניתי לו שלמרות שאני כבר מרגיש הרבה יותר טוב, עדיין איני מסוגל לצאת לעבודה. הוא שמע את דברי, ואמר לי שאם כן, אשאר בינתיים בצריף, והוא שוב נעל את הדלת אחרי.

בינתיים כבתה האש בהסקה, והקור החל אט אט לחזור ולתפוס את מקומו בצריף. כאבי הבטן שהיו כתוצאה מהמרק הקפוא שאכלתי בבוקר, חזרו לתקוף אותי.

נזכרתי בתרופה בדוקה, בה היתה אמי ע״ה משמשת לכאבי בטן, היתה מכסה של סיר חם, שהיתה מניחה על גבי מגבת,

13) אני רואה צורך לתאר את הגינותו של אותו גרמני, שמתוך טובתו של זה יראו את רעתם של האחרים, שהיה ביכולתם לסייע ולעזור אילו היה זאת ברצונם, והם לא היו כפויים בזה כל כך על ידי הממונים עליהם, ומה שחיזרו להרע לנו היה רק מחמת רשעותם ורוע ליבם. וביום נקם ושילם ונקיתי דמם לא נקיתי, וכולם ייענשו על רוע מעלליהם.

אותם הניחה על גבי הבטן, במקום הכאב. היתה זאת רפואה שהועילה תמיד.

מכסה חם לא היה לי במקום הזה, אבל נשכבתי עם בטני על גבי התנור הכבוי שעדיין היה חם, וכך נרדמתי במקום.

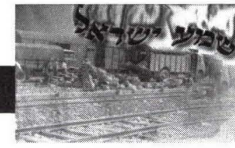
בטרם חזרו האנשים למקום, הופיע לפתע האס־אס שהכניס אותי לכאן, העיר אותי משנתי והגיע כדי להחזירני למקום העבודה. הוא התעניין לשלומי, כיצד אני מרגיש, אמרתי לו שאני רעב מאוד מאחר שלא קיבלתי את מנת הלחם, אותה היו מחלקים בשעה 10:30 בבוקר. היתה זאת פיסת לחם של חצי קילו אותה היו מחלקים ל־6 אנשים. הוא פנה אל הקאפו היהודי "שפיץ" שהיה ממונה על העבודה ועל חלוקת הלחם, הוא ביקש ממנו לתת לי את מנת הלחם מאחר שלא קיבלתי. אך "שפיץ" התעקש ואמר שלא מגיע לי לחם, מאחר שלא עבדתי היום. — הגרמני פנה אלי ואמר לי שלא אדאג.

בהמשך, בשעה שצעדנו לעבודה כשהחושך שולט בחוץ במלוא עוזה, דחף הגרמני לידי חצי לחם. מעשה זה לא היה סיפור בודד, הוא היה מדי פעם עוזר לאנשים בצורה זו, על ידי שהיה דוחף לידם עוד אוכל.

❁ כיפה תמורת פת לחם

באחד הימים בשעה שישנתי נגנב ממני הכיפה שלראשי. הצטערתי על כך מאוד, מכיוון שלא יכולתי להגיד שום דבר שבקדושה, ולא יכולתי לומר "ברכות השחר" כפי שהייתי רגיל.

במהלך היום ניגש אלי בחור ושאל אותי אם ברצוני לקנות את הכיפה שלו, תמורת חצי מנת לחם. שאלתיו מה יהיה איתו, אך,

הוא השיב לי כי הוא כבר יסתדר. השבתי לו בשלילה, חשבתי שאצליח למצוא תחליף אחר לכסות בכך את ראשי.

אבל, לאחר שגם ביום השני לא הצלחתי להשיג דבר לכיסוי הראש, ניגשתי אליו וביצעתי את העסקה. בשעות הצהרים כבר ראיתי שיש לראשו כיפה. סביר שהוא גנב את הכיפה שלי כדי למכור לי את הכיפה תמורת אוכל. התנאים הקשים במחנות והרעב המציק, אילצו לפעמים התנהגויות שליליות ואסורות.

פעם נוספת אירע לי במחנה אחר, שגנבו לי את הכיפה בכדי למכור לי אותה שוב, היות שהייתי מתפלל ואומר ברכות, הבינו שאני אסכים לקנות כיפה עבור מנת לחם. במקום הזה לא לכולם היה להם כיפה, ולא כולם היו מתפללים.

במחנה זה הייתי מי"ח מרחשוון תש"ה עד ד' שבט תש"ה.

טרם הגעתי למחנה זה היו במקום אלף איש — מבוגרים וילדים. מתוכם לא נשארו כשהגעתי, אלא 200 ילדים והמבוגרים נפטרו כתוצאה מהקור והמכות, הרעב והצמא.

הגענו למקום 700 ילדים, עם אלו הקודמים שהיו במקום היינו 900, כשעברנו למחנה דאכאו, נשארו במקום 300 ילדים בלבד וביניהם אף היו מעט מבוגרים.

בתחילה אף היו במקום קבוצה של 12 אנשים שהיו בעלי כוח. ראש הקבוצה שלהם קראו לו זובק (ZUBECK). היו אלה יהודים נחמדים מהונגריה, אשר הכירו זה את זה עוד קודם המלחמה, כעת היה תפקידם לבנות בניינים, ומחמת עבודתם זו קיבלו מנת לחם ומרק כפולה.

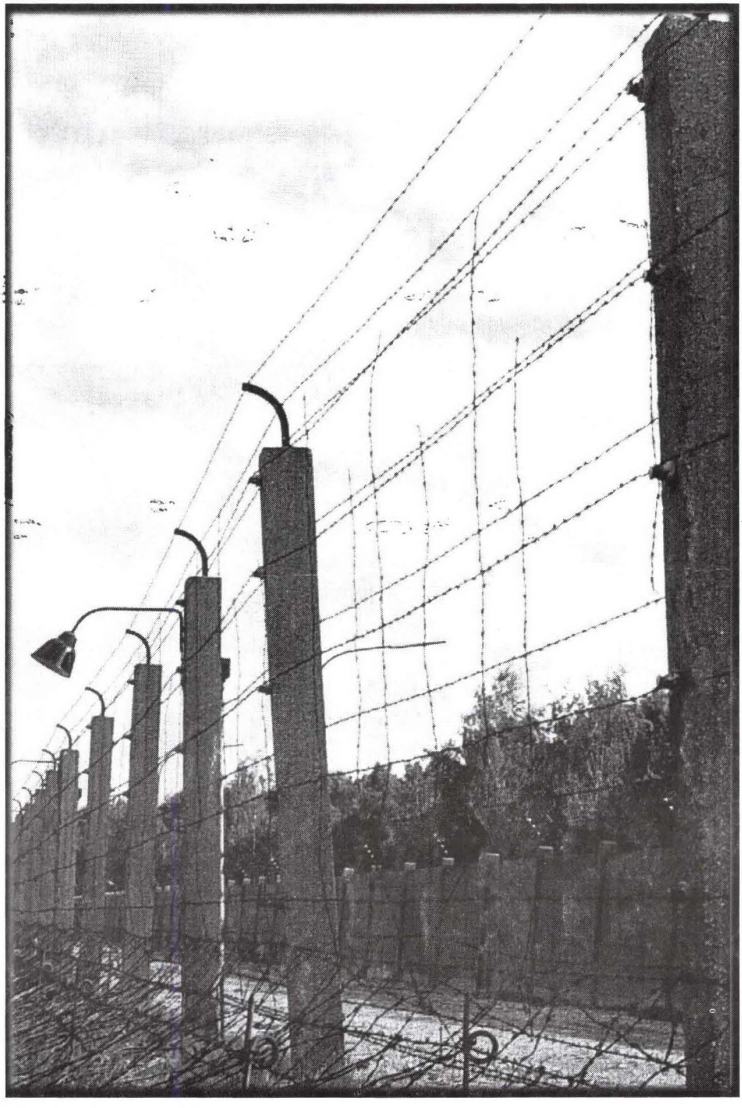
❁ ❁ ❁

אושוויץ והפתרון הסופי

מקום אחד נעשה לסמל של שואת היהודים באירופה: אושוויץ. חשיבותו נעוצה בשלושה מאפיינים לפחות. אחד מהם הוא עניין מספרי מובהק. יותר יהודים נספו שם מבכל מקום אחר. מאפיין אחר הוא גיאוגרפי. רק אושוויץ היה באמת ובתמים מחנה שמשך את קרבנותיו מטווח רחב של ארצות ואזורים. לבסוף, אושוויץ גם האריך ימים. הוא הוסיף לפעול לאחר שנסגרו כל מחנות ההשמדה האחרים — מרכז הרג אחד ויחיד שביטא את שאיפתה של גרמניה הנאצית להשמיד את היהודים בשעותיה האחרונות של מלחמה אבודה.

ואולם לא לתכלית הזאת נוצר אושוויץ. תולדותיו המורכבות של המחנה חושפות שורה של תכליות. בתחילה היה אושוויץ מחנה ריכוז מן השורה שנוסד באזור שנכבש מפולין ושולב בגרמניה. אסיריו המקוריים היו ברובם פולנים שנשלחו אליו מיד לאחר הפקעתה של קבוצת הבניינים שהשתייכו ברובם לצבא הפולני ועתידים היו להרכיב את המחנה. מפקדו הראשון, רודולף הס, היה נאצי ותיק ומנוסה, אם כי לא רם דרג, במערכת מחנות הריכוז, שכבר הספיק לשרת בדכאו ובזקסנהאוזן. מאום בדברי ימיו המוקדמים של המחנה לא רימז שאושוויץ יהיה יותר ממרכיב אחד מני רבים באימפריית מחנות הריכוז של ראש הס״ס הנאצי היינריך הימלר.

כדי להעלים את עקבות פשעיהם באושוויץ־בירקנאו, השמידו הנאצים מסמכים שהיה בהם כדי לספק בסיס לקביעת מספר הנספים שם. כאשר שחררו החיילים הסובייטים את המחנה בינואר 1945, נמצאו שם מסמכים המתעדים 100 אלף פטירות

בלבד. ואולם הניצולים עמדו על דעתם כי מיליונים קיפחו את חייהם באושוויץ.

לנוכח הפער הזה מינו השלטונות הסובייטיים ועדה ממלכתית מיוחדת לחקירה שיטתית של הפשעים שנעשו באושוויץ. בהסתמך על עדויות של עדי ראייה באשר לקיבולת המחנה ולפרק הזמן שבו פעל מנגנון הרצח ההמוני, הסיקה הוועדה כי ארבעה מיליון אסירים לפחות מצאו את מותם במחנה. על הנתון הזה חזרה אחר כך גם ועדה פולנית שחקרה אף היא את פשעי אושוויץ. מפקדו לשעבר של המחנה, רודולף הס, העיד לפני בית הדין הצבאי הבינלאומי בנירנברג כי שלושה מיליון אנשים מתו במחנה. על כל פנים, ארבעה מיליון הוא המספר שצוין בספרות הפולנית ובפרסומיהן של ארצות אחרות.

פרק יא

מחנה דאכאו

מדחי אל דאכאו

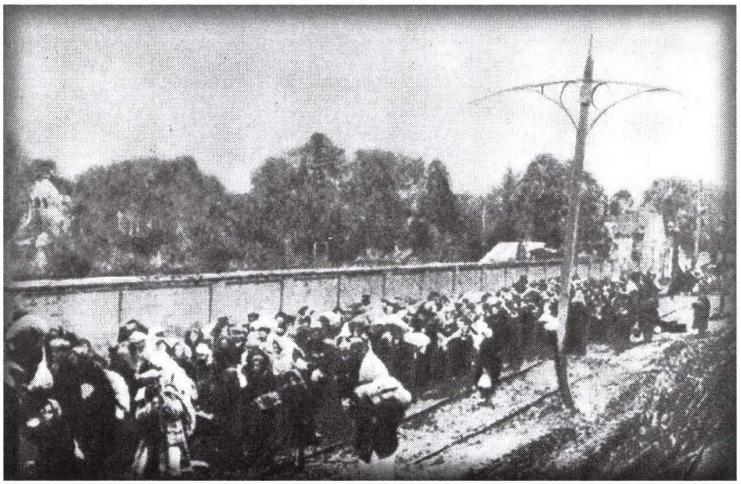
שוב העמיסו אותנו על רכבת, בנסיעה מפרכת שנמשכה מספר ימים, ללא תנאים מינימאליים, וכתוצאה מכך, נפטרו רבים.

ביום חמישי, ד' שבט תש"ה הגענו למחנה דאכאו, אף כאן עברנו תחילה את מנת הייסורים, אותה הכתיבו לנו הגרמנים, בפתחה של כל מדור 'חדש' של הגיהינום, והוא 'התענוג המיוחד' של מקלחת.

כפי שהיה בפעמים קודמות, גם כאן תחילה היינו צריכים להסתפר, ולפשוט כל לבוש, זולת הנעליים ואת החגורה, כעת היו

העמיסו אותנו על רכבת, ללא תנאים מינימאליים

בנתיב הייסורים

מורחים את גופנו בחומרים חריפים כדי להשמיד את הכינים. חומרים אלו גרמו לנו ייסורים נוראים עד שלא הצלחנו לעמוד מרוב הייסורים. כך נאלצנו במשך 15 דקות לשהות במקום עם ייסורי תופת איומים.

כעת קיבלנו סבון קטן, עליו היה רשום האותיות .R .J.F ראשי תיבות: ריין יודעוֹיס פעטנס, כלומר עשוי משומן יהודי נקי. לאחר מכן, הוכנסנו להתרחץ ושוב מכים בנו מכות רצח על גופנו הערום, ללא כל סיבה.

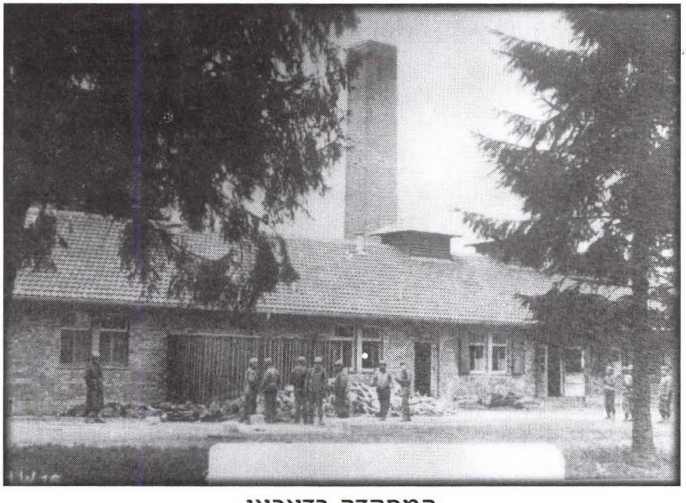
לאחר מקלחת הייסורים, נתנו לנו בגדים אחרים.

בקיפאון דאכאו

הדיווחים שהגיעו אל המפקדה הראשית בדאכאו הראו בבירור שבמחנה קופבוערן מתים מדי הרבה אנשים. לאחר

מאות אסירים במסדר בדאכאו

המפקדה בדאכאו

בירור הסיבה לכך, גילוי כי הקור המקפיא הוא הגורם העיקרי. למרות תנור החימום שהוסק בכל צריף, לא היה בו הרבה כדי לסייע לגרש את הקור מהצריפים שהיו בנויים קרשים שאינם משפיעים מספיק על החום הנדרש. הגג עצמו היה עשוי עץ דק. לאחר שהתקבלו התלונות על מספר המתים הגבוה, החלו לצפות את הגג בשכבת תבן, אבל כעבור יומיים הם נוכחו שהתבן אינה מועילה מאומה.

התנאים במחנה דאכאו כבר היה משופרים יותר מאשר היה לנו עד היום. גם הצריפים היו בנויים מאבן. כשנכנסו אף היה כעין חדר קדמי שם ישבו הקאפו'ס, ומחלקי האוכל. גם חימום ושירותים, ומעט מים היה לפעמים כדי לשתות.

משני הצדדים עמדו מבנים ובכל מבנה היו כ־300 איש. היו ישנים על גבי דרגשים בני שלוש קומות עשויים קרשים, מיטה לכל אחד.

בצריף שלנו, של הילדים היינו יהודים וגויים יחד. בערך מחצה על מחצה. בין הגויים היו ממדינות ועמים שונים. היו שם, פולנים, רוסים, צועניים, ירוסלבים וצרפתים.

❁ כבר לא קאפו'ס

לפתע ראיתי את היהודי בשם פישל, ששימש כקאפו בצריף מספר 3 במחנה הקודם, שם ביקש למצוא חן בעיניהם של הגרמנים, ועל כן הרבה להכות את היהודים, גם ללא שום סיבה. כעת במחנה זה, כשהוא כבר לא היה קאפו, התנפלו עליו היהודים עם הנעליים והכו אותו עד זוב דם וראשו נפתח מהמכות. הוא צעק והתחנן 'אידן — ראכמונעס' (יהודים, רחמנות), אבל אלו ענו לו, ולגלגו עליו: "מדוע עלינו לרחם עליך, כשאתה לא ריחמת עלינו". לאחר מספר ימים שוב לא ראינו אותו, כנראה שנפטר מפצעיו.

גם את הקאפו היהודי "שפיץ", עליו כבר סופר, שוב לא ראינו במחנה זה, כנראה במהלך הדרך או המקלחות מת, מכיוון שבדרך הוא שוב לא היה קאפו והוא היה כמו כולם.

היינו נאלצים לעמוד למסדר למשך שעתיים ביום ולמשך שעתיים בלילה. בשעה שש בבוקר היינו כבר עומדים למסדר הבוקר, בשורות ישרות של חמישה איש בשורה. לאחר כשעתים קיבלנו קפה שהיה עשוי משעורים מטוגנים, לאחר מכן היינו צריכים להיות בחצר עד שעת חצות, אז היו נותנים לנו מרק שהיה בו מעט גריסים, כמו כן נתנו לנו לאכול אבטיח טחון שמשמש כמאכל בהמות וסוסים.

לאחר ארוחה זו הורשנו להיכנס אל תוך הצריף למשך שעתיים. בשעה שלוש, שוב היינו צריכים לצאת למסדר "אפעל" (APEL) שוב למשך שעתיים תמימות, ספרו אותנו שוב ושוב. בשעה חמש נכנסנו פנימה, אז הביאו וחילקו לחם, חצי קילו לחם חולק לשישה איש, בנוסף לכך קיבל כל אחד פיסת מרגרינה.

החצר חולק לשניים, חציו השני כונה "שטראף־לאגער" (מחנה עונש), שהיה מוקף עם גדרי תיל, שם היו מכניסים את כל האסירים מדאכאו, אותם רצו להעניש, היו אלו כל האנשים הסוררים שלא התנהגו כרצונם של הנאצים. גם הקאפו'ס הגרמניים הממונים עלינו במחנה "קופבוערן", העניש מפני שהם העבידו אותנו יותר מדי בפרך, כן היה שם הנוהג שאף הקאפו'ס היו נענשים. במחנה זה היו נאלצים לעמוד בחוץ במשך ארבע שעות ביום וארבע שעות נוספות בלילה.

אנו היינו מתגרים בהם ומפטירים לעברם בלעג: "נו, היכן כעת המקלות שלכם, מה הינכם יכולים כעת..." והם היו חורקים שיניים ללא יכולת לענות או לעשות מאומה.

מצורפים בזה שני מסמכים המתעדים את הזוועות בדאכאו:

Body lying alongside the tracks near the "death train"
Photo credit: Donald E. Jackson, 40th Combat Engineer Regiment

After the war, an American Military Tribunal was set up in the former Dachau concentration camp and among the war criminals put on trial was Hans Merbach, a guard at the Buchenwald concentration camp who was the transport leader for the ill-fated Death Train, which was bringing evacuated prisoners from that camp to Dachau. Witnesses testified that the train had arrived on April 26, 1945 after taking a circuitous route through Czechoslovakia. The prisoners had been marched out of the Buchenwald camp on April 7, 1945 and the train had departed from Weimar, near the Buchenwald camp, on April 8, 1945. The train had been delayed because the tracks had been bombed by Allied planes

In a letter to author Sam Dann, which was published in his book "Dachau 29 April 1945," Private Sam S. Platamone recalled what it was like on that fateful day when he was an 18-year-old soldier with the 42nd Infantry Division:

"I saw, on a railroad siding, just outside the Camp, a train of some fifty boxcars and each contained about thirty dead bodies. I understand that this train had just arrived from another Death Camp called Buchenwald, near Weimar in Germany. This served as a harbinger of the hell we could expect to encounter when we entered the Camp, itself. The SS had allowed the train to remain on the siding for a number of days, without providing the prisoners with food and water. Most died of exposure, malnutrition and dehydration. Rather than allow the survivors the joy of liberation - just before we arrived, the SS mounted heavy machine guns along the siding and fired into each boxcar. Some prisoners managed to get out, but they were methodically gunned down."

Clothing piled up, waiting to be deloused

The next day, on April 30, Marcus J. Smith arrived with US Army DP Team 115 to take over the camp after the liberation. In a book published in 1972, "The Harrowing of Hell," Smith wrote the following:

Refuse and excrement are spread over the cars and grounds. More of the dead lie near piles of clothing, shoes, and trash. Apparently some had crawled or fallen out of the cars when the doors were opened, and died on the grounds.

One of our men counts the boxcars and says that there are thirty-nine. Later I hear that there were fifty, that the train had arrived at the camp during the evening of April 27, by which time all of the passengers were supposed to be dead so that the bodies could be disposed of in the camp crematorium. But this could not be done because there was no more coal to stoke the furnaces.

Mutilated bodies of German soldiers are also on the ground, and occasionally we see an inmate scream at the body of his former tormentor and kick it.

Retribution!

בדאכאו מצאתי את זובק הנ״ל, בקושי הצלחתי להכיר אותו, כבר היה רזה וצמוק, בקושי עור ועצמות. שאלתי אותו, אם הוא זובק, השיב לי בחיוב, נפלתי על כתפיו התחבקנו ושנינו בכינו. הוא סיפר לי אז בכאב, על כל אנשי הקבוצה, שנהרגו ונפטרו, שלמרות שהם הפיקו עבודה טובה ועשו כל מה שביקשו מהם, בכ״ז היו הגרמנים מכים אותם מכות רצח. רק הוא לבדו נותר מתוך שתיים עשרה היהודים שמנתה הקבוצה.

הוא היה בצריף איתנו, אבל לאחר מספר ימים שוב לא ראיתיו. כנראה שנפטר. השם ינקום דמו.

באייר תש״ה, פגשתי את הנאצי איש האס־אס ממחנה ״קופבוערן״ שהיה לו שם כלב־זאב אותו היה משסה בנו. שאלתי אותו היכן כלבו, והשיב לי כי בהגיעו לדאכאו לקחו לו את הכלב, כעונש על התנהגותו ב״קופבוערן״. שאלתי אותו גם על שאר אנשי האס־אס שהיה ממונים עלינו ב״קופבוערן״ והוא השיב לי שהענישו את כולם, מפני שהם התנהגו באכזריות רבה מדי.

ניתן להבין מכך, את עוצמת הצרות שעברנו ב״קופבוערן״ עד שהנאצים עצמם הבינו כי יש להעניש את הממונים ואת המבצעים. לא לחינם, בכינו שם על גורלנו המר שנשארנו בחיים, ולא עלינו על המוקד באושוויץ.

החבילות מצרפת

גויים צרפתיים שהיו עמנו קיבלו מדי שבוע חבילה שהכילה כשמונה קילו מאפה של שוקולד, גבינה, חלב עמיד ושאר דברים יבשים שהיו יכולים להחזיק מעמד, ואנו היהודים היינו עומדים מן הצד ומביטים בהם בקנאה כיצד הם מתמוגגים בהנאה ואוכלים את תכולת החבילה, ואנו אין איתנו כלום, ואנו רעבים.

היו מעשים כאלה מדי פעם, אחד מהקבוצה שלנו ניגש בשקט, נתן בעיטה ברגל בחבילה שהיתה מונחת למרגלות הצרפתים, תכולת החבילה התפזרה על הקרקע. זה שדחף את החבילה ברח מיד. הצרפתים במקום להתעשת מיידית ולהתחיל לאסוף את המוצרים 'יקרי הערך' במקום, היו מסתובבים לאחור כדי לראות מי הוא הבועט, ואז היו כל השאר מתנפלים על המוצרים וחוטפים מכל הבא ליד. זה שדחף את החבילה, היה נהנה לאחר מכן מהשלל, החוטפים הביאו לו ממה שחטפו. אני עצמי אף פעם לא עשיתי זאת ולא נהניתי מהשלל.

לאחר כשבועיים שהיינו במחנה דאכאו, נזקקו הגרמנים לחמש מאות איש, לעבודה במחנה AUSBURG (אוסבורג), בבית חרושת של MESER SMITH (מעסער־שמיט), שם היו מייצרים חלקים לאווירונים.

❁ נפשי בכפי

פעם אחת ביקש ממני גרמני שאעשה עבורו עבודה מסוימת, בשבת קודש, לאחר שעות העבודה. סרבתי לעשות עבורו את המלאכה, למרות שידעתי שכרוך בזה סכנת נפשות שהוא עלול להרוג אותי בגין כך, מלבד העובדה שלא אקבל את מנת האוכל. למעשה קרה מקרה כזה וסרבתי, ראיתי בזה השגחה פרטית ששכח ממני לגמרי.

❁ סדר היום

סדר העבודה במחנה: בשעה חמש בבוקר היינו צריכים לקום למסדר, תוך חמש דקות מההשכמה, נאלצנו לעמוד בחוץ מוכנים בשורות של חמש בשורה. עד השעה שש נמשכה הספירה פעם אחר פעם. לאחר מכן חולק קפה עשוי משעורים.

בסיום המסדר יצאנו בקור העז אל מקום העבודה בהליכה שנמשכה שעה בקור העז ששרר במקום. בשעה שבע היינו מגיעים למקום העבודה.

בית החרושת היה ממוקם בבניין גדול, שם היו מייצרים חלקים לאווירונים עבור הצבא הגרמני. חלק גדול מהבניין היה פרוץ ופתוח כתוצאה מהפצצות אוויריות שהמקום סבל בעבר על ידי הצבאות האמריקאים והרוסים. העבודה במקום נמשכה במשך עשרים וארבע שעות ברציפות, בשני משמרות שכל אחת אורכה שתיים עשרה שעות רצופות. אני עבדתי במשמרת יום מהשעה 7 בבוקר עד השעה 7 בערב, מלבד מעט מרק שניתן לנו בצהרים, אסור היה לעצור את עבודתנו לרגע. לאחר מכן חזרנו למחנה בהליכה, שנמשכה שוב במשך שעה, בשמונה בלילה הגענו חזרה למחנה. כעת קיבלנו מעט לחם, חצי קילו שחולק בין ארבע איש ופיסת מרגרינה או ריבה. כך היה סדר העבודה שבעה ימים בשבוע ללא הפוגה.

הקאפו׳ס שהיו ממונים עלינו במחנה זה היו גרמנים רוצחים, שהיו במקום כריצוי עשרים שנות מאסר.

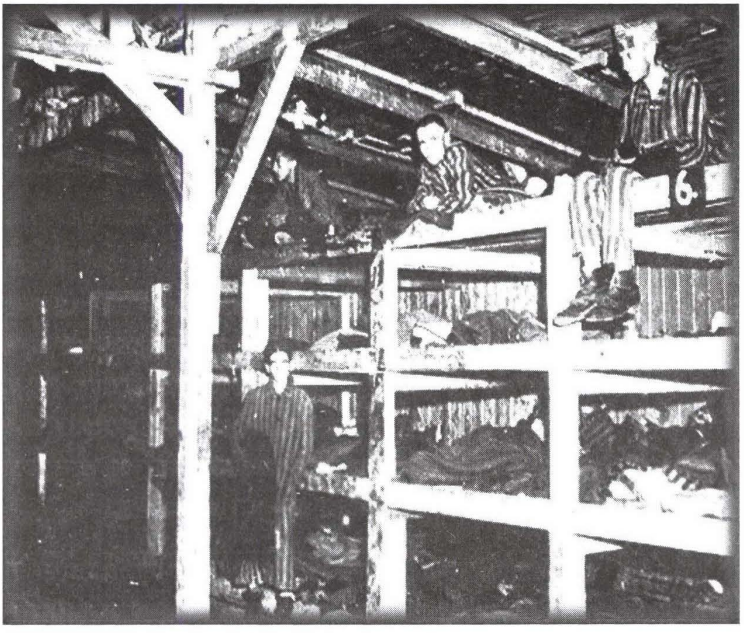
כל אימת שיצאנו לעבודה היו מלווים אותנו אנשי אס־אס רבים, לשמור עלינו לבל נברח, למרות שלא היה לאן לברוח.

קרה פעם שבחור בכל זאת ניסה לברוח, לא עברו מספר שעות עד שהגרמנים תפסו אותו שוב. הם הכו אותו בחמת זעם מכות רצח, לאחר מכן תלו עליו שלט גדול מלפניו ומאחוריו, עליו התנוסס כיתוב: "איך בין וידער דא" (אני שוב כאן). עם השלט עליו אלצו אותו לעבור בכל מחנה דאכאו, שכולם יראהו. בסיום הסיור המאולץ הרגו אותו עם מקלות לעיני כל אסירי המחנה.

הגענו לשם, שיכנו אותנו בצריפים, שם היינו ישנים על דרגשים בני שלוש קומות.

היינו שם במקום יהודים וגויים יחד, הגויים — רוסים וצוענים היו כל הזמן רבים ומתקוטטים איתנו ואף היו מכים בנו. לעומת זאת היו שם גם גויים ירוסלבים, איתם לא העיזו להתחיל, הם היו בריאי בשר וחזקים, ואוי לו למי שהתחיל עימהם, הוא היה מוצא עצמו עם עצמות מפורקות.

בעבודה זו היו הממונים עלינו, אותם אנשי האס־אס הנאצים ששמרו עלינו בדרך.

היינו ישנים על דרגשים בני שלוש קומות

❁ כמעט שאבדתי

במהלך העבודה תפס אותי לפתע אחד מאנשי האס־אס ועל לא דבר נטפל אלי והחל להכות בי מכות רצח ללא הפסקה. מסביב עמדו והביטו כיצד הוא מכה בי. מעוצמת המכות התעלפתי, לאחר זמן מה התעוררתי בחדר השירותים שם שפך עלי מים כדי לעוררני, וכעת חזר לבעוט בי בכל הגוף בעיקר בראש, באמצעות מגפיו הגדולים והכבדים העשויים עור.

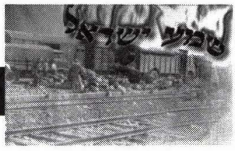
לאחר דקות ספורות של מכות אלו נפלתי והתעלפתי שוב, אך הוא שפך מים ועורר אותי מעלפוני והמשיך להכות בי ולקפוץ עלי, הרגשתי שעוד רגעים אחדים אני מת תחת רגליו.

כאן ראיתי שוב את ההשגחה הפרטית שעמדה לי, היות והגיע הזמן לחזור למחנה הוא נאלץ להפסיק במעלליו. הכל הבחינו מה שעבר עלי לפי המראה הנורא שלי. לא יכולתי ללכת בכוחות עצמי על רגלי, אך מכיוון שצעדנו בשורות של חמישה איש בשורה, תמכו בי אלו שהלכו לימיני ולשמאלי ובמשך שעה החזיקו בי עד הגיענו למחנה.

כתוצאה ממכות אלו סבלתי כל השנים כאבי ראש חזקים בלתי נסבלים.

— יש לציין, כי כל אימת שיהודי אחד נקלע לצרה, היו שאר היהודים במחנה נחלצים לעזרתו עד כמה שהיה אפשרי גם בתוככי גיהינום זה. היתה זאת הערבות ההדדית של היהודים זה לזה, שניכרה היטב בכל המחנות ובכל המצבים שראיתי —

קושי בל יתואר הוא לתאר את הייסורים הנוראים אותם חשתי עם שובנו לצריף. היו אלו ייסורים מעל ומעבר לכוח סבלו של אדם — "ייסורי איוב". ראשי היה מנופח וכאבים עזים. צלצולים רמים שמעתי רועמים בראשי. כלל לא יכולתי לחשוב על יציאה לעבודה.

ניגשתי לרופא המחנה שהיה יהודי טוב, שהיה מנסה לעזור, וביקשתי ממנו אישור רפואי להישאר במחנה. אישור כזה היה מהווה פטור למשך שלושה ימים לשחרור מהעבודה.

הרופא מדד לי חום, ואמר לי שאין ביכולתו להעניק לי את האישור הדרוש מאחר שאין לי חום. אבל אני התחלתי לבכות לפניו ושאלתי אותו "הנך רואה את ראשי הרצוץ, כיצד אוכל לצאת לעבודה, כשכולי מוכה ואיני מצליח ללכת אפילו פסיעה אחת".

הוא התרצה והחליט להעניק לי את האישור הנכסף, כשהוא מזהיר אותי שעלי להיכנס למיטה למשך כל שלושת הימים, כי במידה וימצאו שהוא העניק לי אישור למרות שאין לי חום, הוא עלול לשלם על כך בחייו. אני לא הייתי זקוק לדרבון כדי לשכב במיטה, ממילא בקושי יכולתי להחזיק את ראשי מרוב הכאבים.

יהודי אני

ביום השלישי הוטב לי במקצת וכבר יכולתי לרדת מהמיטה, באותו היום נכנס הקאפו הגרמני לחלק מרק, היה זה מרק ירקות, משאריות האוכל של הגרמנים, כשהקאפו הגרמני סוחב איתו חבית גדולה בגודל של מטר. כהקדמה לחלוקה הוא הכריז שהוא מחלק רק לגויים ולא ליהודים.

אבל היהודים אף הם נעמדו בתור כדי לקבל מרק, חלק מהם אכן קיבלו וחלקם לא. אף אני עמדתי בין כולם, בתקווה שאצליח לקבל את המרק הנכסף, במידה ולא, קיוויתי שזה יעבור בקלות. כשהגיע תורי שאל אותי הקאפו האם אני יהודי, למרות ייסורי הרבים התיישרתי והודיתי במצח נחושה ובכל כוחי: JAVOL (יבול, "כן" בגרמנית). כלומר: "כן, יהודי אני". ואם לא היה די לי במכות שקיבלתי לפני מספר ימים, היתה זאת השלמה. הקאפו נטל את המצקת שאורכה מטר, מלאה עם ליטר שלם של מרק

רותח, והכה אותי על ראשי בכל כוחו, כשהוא צועק "פארשווינד" (תסתלק מכאן).

פלא הוא שאני לא הרגשתי, וכאילו נגע בי קלות. נזכרתי באותו עת מה ששמעתי לא אחת בילדותי ממלמדי בחיידר ומאמי מורתי ע"ה סיפורים לרוב על אלו שמסרו נפשם בתקופה האינקוויזיציה שלא הרגישו מכאובים בעת שהעלו אותם למוקד, והיו שרים ומזמרים בתוככי האש, בשעה שהיו נשרפים חיים. כעת כשהתגאיתי ביהדותי למרות הסכנה הכרוכה בכך, נראה שזכיתי שלא ארגיש את המכה מהמצקת, על אף שבעוצמתה היתה בה כדי להמית.

כולי מלוכלך הייתי במרק שנטף ממני, אבל הייתי מאושר בכך, לפחות כך אוכל לטעום קצת מהמרק. ניגשתי לצד והתחלתי ללקק מעל גבי בגדי את המרק השפוך בכך השבעתי במקצת את רעבוני. באותה עת היה המרק עבורי כמעדני מלכים.

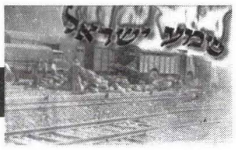
למחרת היום עדיין לא יצאתי לעבודה, לאחר מכן סיפרו לי חבריי, שהנאצי שהכה אותי יום קודם שאל אותם אם אני עדיין חי, הם ציינו לי כי היה נראה כעוס ביותר וכנראה חשב לחסל אותי.

את אלו שלא יצאו לעבודה החזירו לדאכאו, שמחתי שאיננו צריכים לצאת לעבודה, וכעת אף יהיה לנו קצת אוכל ומעט חימום לחמם את עצמותינו.

❁ מרחץ הדמים

בחודש אדר תש"ה החזירו אותנו לדאכאו. שוב היה עלינו להתקלח ולעבור את סבל המקלחות כפי שכבר תיארתי קודם.

כאן במרחץ, היה גוי פולני רשע, שהבחין כי בתוך הנעל שלי אני מסתיר את הסידור שלי, הוא לקח ממני את הסידור והחל

להכות בי בחזקה, כשהוא עוזב את כולם ואינו מתעסק אלא בי, מעוצמת המכות נפלתי, לא התייחס והמשיך להכות אותי. לפתע הבחין כי בנעל השנייה אני מסתיר לחם, לקח לי את הלחם והמשיך להכות אותי מכות נוראות. תוך כדי שהוא מכה אותי נכנס למרחץ גרמני מבוגר והתחיל לצעוק עליו מדוע הוא מרביץ לי. הפולני שהכה אותי הראה לגרמני המבוגר שנכנס על מציאת הסידור. הגרמני המבוגר הורה לו להחזיר לי את הסידור מיד. שמתי לב שגרמני זה עומד לצידי, הרהבתי עוז ואף אמרתי לו, שהוא לקח ממני את הלחם. שוב הורה הגרמני המבוגר לזה שהכה אותי שיחזיר לי את הלחם מיידית. — כך חזר אלי הסידור והלחם. רציתי להודות לגרמני זה שהציל אותי, אך רגע לאחר מכן שוב לא ראיתיו, גם מאוחר יותר חיפשתי אחריו במחנה ולא מצאתיו.

❁ תפילה בציבור

היה איתנו בחור כבן עשרים, תלמיד חכם מופלג, מלובלין שהתייתם מאביו במחנה דאכאו. תפקידו של הבחור היה לתקן שעונים לקאפו, בתמורה היו מעניקים לו אוכל.

היינו עושים שם מניינים, הבחור היתום היה אומר קדיש לעילוי נשמתו של אביו, ואנו התפללנו מתוך הסידורים שהיו לנו, היו אלו הסידור שלי, ושל הבחור, שהיה לו סידור משלו. בסידורים אף היו כמה דפי משניות בהם היינו לומדים בצוותא חומש, וכן אמרנו תהילים. הגויים שהיו במקום ניסו להפריע לנו, ולא אחת הכו אותנו, אנחנו לא הבלגנו והחזרנו להם מנה אחת אפיים. אבל כשהקאפו'ס התערבו בעניין, היינו אנחנו היהודים מקבלים מכות, ואילו הגויים עמדו ונהנו מכך.

כמלאך מושיע

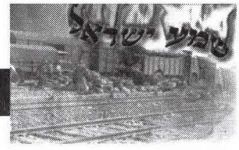
גיסי הרה״ג רבי **יעקב אלחנן גולד** שליט״א סיפר לי כי בעת שלקחו אותם ממחנה יאוואשנע הממוקם ליד אושוויץ לצעדה של מספר ימים, בה הלכו אלפי יהודים ברגל, מחמת תשות כוחם היו רבים אשר התיישבו מאפס כח על אם הדרך, והגרמנים היו מגיבים בירי מיידי. אף הוא עצמו כבר רצה להתיישב על גבי הקרקע מתשישות עד שלא הצליח לסחוב את עצמו, אך, באותו רגע בדיוק כמלאך מן השמים הושיט לו אי מי חתיכת סוכר ובזה הצליח להחיותו ויכל לשרוד, להמשיך וללכת. מיד לאחר מכן חיפש את האיש כדי להודות לו אך שוב לא ראה אותו.

לאחר המרחץ הכניסו אותנו לצריפים, שם חזרו הייסורים לתקוף אותי כתוצאה מהמכות שקיבלתי בימים האחרונים על ראשי. קשים ומרים היו הייסורים, הרגשתי שעוד רגע קט הראש מתפוצץ עלי.

מרוב ייסורים לא הצלחתי לישון, ניגשתי שם לרופא שהיה צעיר יהודי גבוה, שנודע כפרופסור ומומחה גדול[14]. רופא זה היה תפקידו לבדוק למי יש כינים, ואצל מי שנמצאו כינים היו מכים אותו. בכל המחנות היו הגרמנים נותנים תפקידים אלו לרופאים היהודים בכדי להשפיל אותם.

שאלתי אותו אם יש לו עצה עבורי כדי להקל מעלי את ייסורי התופת הנוראים. הרופא יעץ לי לקרוע חתיכת בד מקצה השמיכה, להטביל זאת במים ולהניח מספר פעמים ביום על הראש.

14) רופא זה נשאר בחיים לאחר המלחמה, ואף כשחליתי במחלת הפלאק-טיפוס הוא הכיר אותי בשהותי בבית החולים, ועזר לי.

יש להבין כי קריעת בד משמיכה היתה בה סכנת חיים. מי שהיה נתפס במעשה זה אחת היתה דינו להיהרג במכות קשות ואכזריות, שכן היתה זו אצלם פשע להזיק רכוש ממשלה. בנוסף לכך, כדי להרטיב את הבד נאלצתי לעבור ליד חדר הקאפו"ס אל חדר השירותים, הטמנתי את הבד מתחת לחולצה וכך הלכתי לחדר השירותים. כל שעה נאלצתי שוב ללכת ולהרטיב את הבד. כמו כן, גם כל פעם שהקאפו"ס נכנסו לצריף הייתי צריך להוריד בזהירות ובמהירות את הבד ולהחביאו מעיניהם.

לאחר מספר ימים שהנחתי את הסמרטוט על הראש הרגשתי שיפור.

אביא כאן סיפורו של שכני הנכבד, ת"ח ממתפללי מנין ותיקין בביהכ"נ באר שמואל בשכונת אונסדרוף, השכן שלי שגר בשכנותי אונסדורף, על השגחה פרטית.

בפרוץ המלחמה, בהיותו בגיל שנתיים בבית הוריו הנגידים בפרשבורג, אביו התחבא בבונקר ואמו היתה אצל משפחת גויים. הוריו שחששו שהנאצים יתפסו אותו, לכן שילמו הרבה כסף למשפחה של גויים, להם היו ארבעה ילדים קטנים, ושיחזיקו אותו אצלם.

שכנים של אותה המשפחה הלשינו לאנשי ה־אס.אס. שהם מחזיקים ילד יהודי. אבל, עד שהגרמנים הגיעו לבדוק, ילד מילדי הגויים שבר רגל, וההורים היהודים המציאו סכום כסף לצורך אשפוזו של הילד בבית החולים, וכאשר הגרמנים הגיעו לבדיקה, ספרו ומצאו רק ארבעה ילדים ועזבו כלעומת שבאו.

❁ מונה מספר

במחנה לא הייתי אני, אלא הייתי "מספר", כל זיהוי נעשה באמצעות מספר ולא בשם או כינוי. באושוויץ לא חקקו את

המספר על היד אלא לאלו שיצאו אל מחוץ למחנה למטרת עבודה, אבל לא לאלו שנשארו במקום, ולכן אין לי מספר על היד. אבל על החולצה היה לי סרט צהוב עליו היה רשום המספר. אחד המספרים לא היה כל כך ברור. באחד הפעמים כשיצאתי לשירותים הייתי צריך לעבור את החדר של הקאפוֹ, תפסו אותי ורשמו את המספר שלי ברשימה שלהם. לא הבנתי מה עשו לי ולמה עשו לי את זה, הייתי מאוד מבוהל עוד מההתנכלויות האחרונות שעברתי בימים האחרונים. העזתי ושאלתי אותם: "מה עשיתי?"

הם אמרו שהם עומדים לתת לכל החלשים משהו נוסף לאכילה. ומכיוון שאני רזה וחלוש אף אני אקבל. נהניתי שאקבל משהו נוסף לאכול.

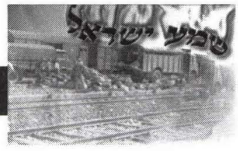
שם לא הכו אותנו מדי יום אלא לפעמים.

כעבור יומיים כל אלו שהמספר שלהם היה רשום אצלם כחלשים, זכו לקבל חצי קילו ויטמינים OVERMALTIN, מעורבב עם סוכר ושוקולד.

גם אני נעמדתי בתור הארוך, בה עמדו לערך כ־100 איש, מתוך 500 שהיו בצריף.

תורי הגיע והמחלק מביט עלי ואומר לי "המספר שלך אינו מופיע ברשימה". זה לי יומיים שאני ממתין בכיליון לתוספת שהיא משמעותית לחיי, מובן שאכזבתי היתה רבה. ניסיתי להתחנן ולבקש, "הרי אתה עצרת אותי ורשמת את המספר שלי", והוא ענה לי שהוא אכן זוכר זאת, אך, כעת "המספר אינו רשום, ואיננו יכולים לתת לך".

התחלתי לבכות מאוד, לא ניתן לתאר את הרעב שהיינו שרויים בו, וזה הציק לי מאוד, אך לא עזר לי ולא כלום. כנראה

הצלחתי להרגיז אותו, הניף ידו ונטל את המקל כדי להכות אותי. מיהרתי לברוח מהמקום, וחזרתי לצריף.

הבחור היתום מלובלין, מתוקף תפקידו קיבל גם הפעם יותר מהרגיל. הוא ראה שאני לא קיבלתי מהוויטמינים ונתן לי קצת משלו. בעקבות הוויטמינים התחזקתי והרגשתי טוב יותר.

האווירונים האמריקאים

מדי יום היו חגים מעלינו אווירונים אמריקאים. זה היה נראה כעין משחק שהם עורכים עם הגרמנים. הגרמנים ניסו לירות עליהם מאה כדורים, העשן היתמר מכל עבר אך ללא הצלחה, אף לא כדור אחד פגע באווירונים האמריקאים.

האווירונים היו מבצעים גיחות קצרות, ממש מעלינו כשהם נוחתים ממש לידנו, ולפתע ממריאים שוב ובורחים חזרה.

לעיתים, היה נדמה כאילו אווירונים אלו נפגעו כתוצאה מהפצצות הגרמנים, והם נופלים, אך כשהם התקרבו לקרקע, הם שוב התרוממו וברחו אקרובטית.

הגרמנים ניסו להפילם ולהכשילם בתחבולות שונות ומשונות אך ללא הצלחה, הם היו מעיפים בלונים ענקים לאוויר בגודל של מכונית, שהיו קשורים לקרקע, כדי להפריע לטיסתם של האווירונים, אך, אף פעם הם לא הצליחו להפריע להם.

המרחק ממחנה דאכאו למינכן הוא כ־17 קילומטר. בלילות היינו שומעים הפצצות ואווירונים החגים מעל מינכן. גם הצריף שלנו בדאכאו רעד מעוצמת הפצצות.

נראה היה, שבמהלך היום חגים האווירונים כדי לבדוק היכן יש להפציץ בלילה.

מחזות אלו נמשכו מאמצע אפריל 1945 עד סוף אפריל, כל יום וכל לילה.

היה אף, ובאחד הימים ראיתי מאות אווירונים החגים מעל המחנה. הם טסו מאוד גבוה ומלמטה נראו כמו ציפורים. הם נסעו בקבוצות של 36 מטוסים כל אחת, כל קבוצה היתה מעט מורחקת משאר הקבוצות. הצלחתי לספור למעלה משלושים קבוצות. הגרמנים ניסו לירות לעומתם רקטות וטילים ללא הצלחה, כמו כן, ניסו לשחרר את הבלונים כדי להפריע להם, אך גם בכך לא צלחו. מלבד האמריקאים אף האנגלים והרוסים הטילו פצצות.

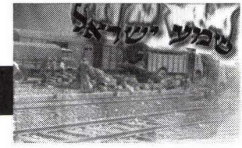
אנחנו לא חששנו מאווירונים אלו שהרי ממילא לא היה מצבנו משופר, בלשון המעטה. וכשתקפו עלינו הייסורים היינו בוכים ומתלוננים על כך, מדוע לא נשרפנו יחד עם הורינו באושוויץ, מדוע לנו להמשיך לחיות, היינו מקנאים במתים שהם אינם צריכים לסבול את הייסורים, את הרעב והצמא, והם אינם סובלים כמונו מהקור הנורא. לשם דוגמא הידיים שלי היו נפוחות מרוב קור, והיו נראות כעין בלון גדול, ממנו יוצאים עוד חמשה בלונים קטנים.

❁ מדבר סקר

אנו הילדים דיברנו בינינו כדרך הילדים, ערכנו סקר משלנו, כמה ילדים מסכימים שיקבלו לחם בשפע לשובע, ומים בלי משורה, לאכול ולשתות כדי צורכו, ולאחר מכן ירו בנו למוות.

תוצאות הסקר מעידות עד כמה היה הרעב נורא, שהצימאון היא הקשה שבכל המיתות. הפסוק 'טובים חללי חרב מחללי רעב', קיבלו לפתע אצלנו מבט שונה לחלוטין.

מכל 10 ילדים היו כ־5 עד 6 שהסכימו לכך שיומתו בירייה, מאשר להישאר בחיים של רעב וצמא תמידי.

יהודי לדוגמא

עוד בהיותנו בבית היו תמיד משוחחים על דבריו של הצורר היטלר שאמר: אם אנצח במלחמה, אשאיר מספר יהודים בגן החיות לדוגמא, שיראו איך נראה יהודי, אך אם לא אנצח, לא אשאיר שריד ופליט מהיהודים. ידעתי מכך שכוונתם הסופית היא להשמיד את כולנו.

הפסח אינו נאכל

חג הפסח הגיע. בסידורי היה מצוין התאריך המדויק של החג, אף היה לי בסידור את היוצרות כפי שנהוג לומר בשבת הגדול, וכן את כל הזמירות שנהוג לזמרם בין פסח לשבועות, מלבד את ההגדה של פסח שלא היה לי בסידור.

תפילה לערב פסח שנכתבה באחד המחנות בקולמוס העשוי... קש

בליל הסדר ישבתי יחד עם חברי, אמרנו את ההגדה מתוך חלק היוצר שאומרים בשבת הגדול, אותם היו לי בסידור את השאר השלמנו בעל פה, עד כמה שזכרנו.

כל האסירים במחנה דאכאו היה עליהם טלאי, עליו היה רשום המספר שלהם. אולם היה הבדל בין הצבעים של הטלאים לפי שלוש קריטריונים, היהודים היה להם טלאי צהוב, לגויים היה טלאי אדום ואילו לאסירים הגרמנים הרוצחים היה טלאי ירוק.

פרק יב

עם פרפורי הגסיסה

בודד בין הגויים

מאחר שהימים הלכו והתקרבו אל סיומה של המלחמה החלו להביא אנשים אף ממחנות אחרים, ולכך נאלצנו לישון מספר אנשים במיטה אחת. לאחר חג הפסח כבר ישנו ארבעה אנשים על מיטה אחת, שהיו חזקות דין, שוב לא היתה לנו אפשרות לשכב על המיטות אלא היינו ישנים בישיבה.

באחד הימים עמדו הקאפוֹיס בחדרם, כשנכנסו אחר הצהרים, אז חלפנו ליד חדרם כל אחד בנפרד, הם עמדו עם רשימות ורשמו את המספרים של היהודים. גם את המספר שלי רשמו, אך כפי שכבר ציינתי, המספר שלי לא היה ברור, ומכך נבעה הטעות שלא קיבלתי את הוויטמינים.

למחרת התחילו הקאפוֹיס לקרוא לכל בעלי המספרים לפי הרשימה שלהם, ולהוציאם החוצה כשהם אומרים שמעבירים אותנו לשווייץ. אמנם אנחנו הבנו שכוונתם להשמיד את כל היהודים, כפי ששמענו פעמים רבות מהגרמנים, שיש פקודה מהצורר היטלר שבמידה והם אינם מנצחים במלחמה עליהם להשמיד את כל היהודים.

לפתע אני מסתובב ורואה שכל חברי היהודים נלקחו, רק אני נשארתי יהודי אחד בין הגויים. אזרתי עוז והלכתי אל החדר בו ישבו חבורת הקאפו, כשאני מראה להם את הטלאי הצהוב שלי, כלומר שגם אני יהודי, ועלי להישלח יחד עם חבריי.

לא פחות ולא יותר, הקאפו לקח את מקלו והחל להכות בי בחזקה, הפצעים שהיו לי עד עכשיו כנראה לא הספיקו לי, והוא היה צריך להוסיף לי עליהם, הוא צרח עלי מחמת זעם: חזור מהר לצריף.

במר ליבי זעקתי: "ריבונו של עולם, ברצוני ללכת עם שאר היהודים, איננו רוצה להישאר כאן בודד בין הגויים. תראה כיצד הכו ופצעו אותי במקל, כנראה אתה רוצה שאשאר בחיים", בשכל של נער בן 14 חשבתי שהנני נשאר יהודי בודד בעולם, יחידי בין הגויים.

אחר הדברים האלו מצאתי בחור יהודי שהתחבא, ולא לקחו אותו יחד עם שאר היהודים, לאחר מכן מצאתי שלושה בחורים יהודים נוספים, אף הם התחבאו. אף הבחור המתקן שעונים מלובלין צץ לפתע מולי — התברר שהגרמנים עצמם החביאו אותו בכדי שיתאפשר לו להמשיך לתקן את שעוניהם. כולנו התחלנו לבכות יחד על הגורל המר הצפוי לכל המגורשים, שהם עומדים להיהרג.

שלושה ימים עברו והחזירו את כל היהודים. שלושה ימים רצופים השאירו אותם בחוץ תחת כיפת השמים, בקור, בגשם ובשלג. רבים מהם מתו מחמת תת התנאים. כנראה בכל זאת חששו הגרמנים להרוג את כולם בבת אחת, והחזירו אותם למחנה, כלעומת שנלקחו.

כעת, עמדה לי עובדה זו שאחד המספרים לא היה ברור בהשגחה פרטית כדי שלא אצטרך לעמוד שלושה ימים בחוץ, בהמתנה על הרכבת.

אבל עדיין לא תמה מנת הסבל, שכן לאחר מכן נלקחנו שוב כל היהודים לגירוש, הפעם אף אני הייתי בין אחי היהודים.

מה טוב ומה נעים היה להיות בין היהודים, אמרתי לנפשי: טובה הגלות האחרון בה אף אני נמצא יחד עם אחי, מהגלות הראשון בה הייתי בין הגויים, שלמרות שיודע אני שגורלי נחרץ אם אני מצטרף לכולם, וידעתי שבוודאי ישנם יהודים שהסתתרו כפי שעשו בפעם הקודמת, למרות זאת, כל זה שווה לי להיות בין אחי, ובאשר ילכו אלך באשר ילינו אלין, עמם עמי, ואלוקיהם אלוקי, באשר יחיו אחיה, ובאשר ימיתו אמות.

האסירים הגויים שמחו לאידנו ומחאו כפיים לראותנו מגורשים בגולה אחר גולה.

2,700 אחים לצרה

העבירו אותנו לרכבת. הפעם היתה זאת רכבת שיועדה למשא אנשים והיו בה מושבים. היינו יחד אחים לצרה כ־2700 יהודים. היה זה יום נעים יחסית מזג האוויר היה נוח.

לאחר שלושה ימים בהם עמדנו כך בתוך הרכבת, לשמחתנו נתנו לנו חבילה של אוכל ומים, והורשנו לרדת מהרכבת כדי לקטוף עלים, היו אלו עלים ירוקים עם פרחים צהובים, שטבעם להיפתח במהלך היום ולהיסגר עם רדת הלילה.

האנשים התנפלו על העלים, קטפו מהם ואכלו אותם לתאבון. גם אני שעד עכשיו לא אכלתי מהם מפני טעמם המר, נדבקתי בלהט והחלטתי לטעום מהם, ומיד אמרתי לנפשי: "הנה הרי זה כל כך טוב ונעים, חבל שעד עכשיו נמנעתי מלאכול (המר כבר היה מתוק...)" היה שם יהודי פולני מבוגר כבן 50 לערך, והוא הצליח לתפוס חולדה, הרג אותו. הוא טען שהיתה זאת חתול, אך אני ראיתי בשעה שהוא תפס זאת שזה היה חולדה עם זנב גדול בצבע אפור, והוא אכלו חי ללא בישול, ושאר האנשים עמדו והתחננו

לפניו שייתן גם להם חתיכה מזה, והוא נתן להם פיסות קטנות. האיש שתפס את החולדה הוריד את העור ולעסו מצדו הפנימי.

כך אבדו האנשים את צלם האלוקים שטבוע בהם מרוב הצרות והייסורים ומקושי הרעב והצמא.

גם אני ביקשתי ממנו שייתן לי מבשר זה, אך הוא לא רצה לתת לי, הוא צעק עלי מה אתה חושב שאני אחלק את הכל. לאחר מעשה שמחתי בליבי על כך שלא אכלתי מבשר פיגול זה.

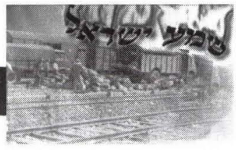
תרועות אחרונות

השבועות האחרונים בדאכאו עברו עלינו בקושי רב, מאחר שהמעיטו בצורה חריפה בקצבת האוכל. בתקופה זו בקושי קיבלנו קצת לחם, זאת אומרת, ככר לחם אחת פרוסה יועדה לעשרה איש, מלבד זאת קיבלנו מעט מרק ובלילה הוסיפו לנו מעט מזער מי גריסים.

תרועות אחרונות של המלחמה כבר נראו באופק, הגרמנים עדיין לא התליטו אם להוציא את היהודים להורג.

שלושה ימים ושלושה לילות החזיקו הנאצים את היהודים על הרכבת, עד שהחליטו להוציא אותם להורג, אז יצאה הרכבת לדרכה.

היה זה ב־25 לאפריל 1945.

פרק יג

מאפלה לאור גדול

האכזבות הקודמות וההעברות הרבות ואי־הבהירות התמידיות נתנו אותותיהם גם בימים ורגעים אלו.

❁ המלחמה הסתיימה

עברו שלושה ימים נוספים, שוב הוציאו אותנו למסע מפרך. כפי שהיה רשום בסידורי חל י״ד אייר — פסח שני, באותו יום שישי, וביום שלישי שלאחר מכן חל ל״ג בעומר.

2,700 יהודים היינו, הוליכו אותנו ברכבת בתנאים נוראים, בעצם יום שבת קודש — ט״ו אייר הגענו לעיירה (ZEIFELD) ״זעפאלד״ השוכנת בין הרים גבוהים, הוציאו אותנו שוב בלווי מכות וצרחות וכדומה.

יצאנו שם בהליכה רגלית במשך כחצי שעה, כאשר לפתע החל האס־אס להכריז:

״המלחמה הסתיימה!!! על כולם לחזור מיידית לקרון הרכבת, שם יתנו לנו לאכול. לאחר מכן נעלה על ההרים, שם נעביר את הלילה. מחר נעבור אל מעבר ההרים מצדם השני ונגיע לשווייץ, שם ייקחו אותנו לסנטריה על מנת לרפאות אותנו״.

עד כאן היו דברי האס־אס.

הבשורה המפתיעה נפלה עלינו כרעם ביום בהיר. אי אפשר לתאר כלל את הרגשתנו באותה עת. עוד לא היינו מסוגלים לקלוט בחושינו את מלוא משמעותו של השחרור, מעין הסתנוורות.

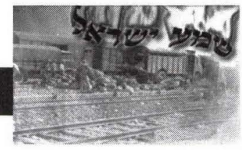
מיד הרגשנו הטבה כלשהי. היתה זאת בחלוקת המזון, כל שני אנשים קיבלו ככר לחם שלם, זאת לעומת ככר אחד שהיתה מחולקת לעשרה איש בתקופה האחרונה, בנוסף לכך העניקו לנו חתיכות גדולות של מרמלאדה וחתיכות גדולות יותר של מרגרינה.

עלייה לרגל

אחר הצהרים הורו לנו הגרמנים להתחיל לעלות אל ההר. על ההר שם יש חווה וצריפי עץ, במקום אף ישנם שדות, עשב ותבן לבהמות, אלו ישמשו אותנו להינצל מהקור, כדי שלא נקפא.

את ההר עלינו על כביש בלתי מעובד, ההליכה עליה קשה אבל אפשרית. היינו חלושים מאוד, והקור במקום היה נורא ואיום, והמרחק — שלושה קילומטר — אף הוא לא המריץ אותנו. רבים לא עמדו להם כוחותיהם והתיישבו במקום, אך הגרמנים זירזו אותם למהר להצטרף לחבורה כדי שלא יקפאו במקום מקור. אף אני, בקושי הצלחתי להחזיק מעמד, הייתי חלוש ותשוש כוח. רציתי להתיישב על הקרקע, אבל חברי דרבנו אותי וסייעו בידי להמשיך ללכת רק לא להתיישב. בשונה מתקופת המלחמה, כעת, מי שלא היה בכוחו ללכת הם השאירו במקום ולא ירו בו. זו הסיבה שהאמינו להם כי דבריהם על מטרת העלייה להר נכונה היא.

בבוקר שוב העירו אותנו ואמרו שחוזרים לקרון הרכבת. היו אמנם רבים שאותם לא העירו כלל והשאירו אותם במקום. היו אף שנשארו מאחר שהם הרגישו שאינם מסוגלים ללכת שוב שלושה קילומטר רגלית. חברי, איתם הייתי כל העת במחנות, אף

הם היו בין אלו שלא העירו אותם, בזאת הם חסכו את הקשיים אותם עברנו לאחר מכן.

שוב ירדנו באותו דרך בו עלינו אתמול. מצאנו אנשים שוכבים שנשארו אתמול על הכביש באם הדרך. ניסנו להעיר אותם, אלו קפאו למוות.

❁ למחצה ולשליש

כמאה איש קפאו למוות במקום, ביניהם היו אנשים שהכרתי.

מתוך 2700 איש שהיינו אתמול כשהתחלנו לעלות על ההר, הגענו כעת לרכבת כאלף איש בלבד.

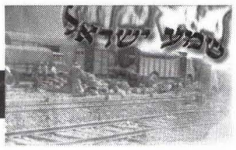
ביקשנו להדליק מדורה כדי להתחמם ואכן הורשנו.

❁ אל שווייץ הגרמנית

בצהרים הגיעו 4 קרונות רכבת בלבד כדי לקחת את כולנו. היתה זאת רכבת חשמלית, שנסעה באמצעות מוטות הנוגעות בכבלים של קווי חשמל מתוחים ממעל. נאמר לנו שמעבירים את כולנו לשווייץ, לכן עשתה את הדרך ארבעה פעמים הלוך וחזור, כאשר כל נסיעה כזו הלוך ושוב אמורה לארוך שעה. כולם מיהרו לתפוס מקום ברכבת, כל אחד רצה להספיק להיות מבין אלו שיסעו ברכבת.

הרכבת החלה לנסוע ובמקום עוד נשארו אנשים. אף אני עדיין נשארתי במקום. שעה תמימה חיכינו במקום עד שהרכבת הגיעה שוב ומשלוח שני יצא לדרך. גם כעת לא הצלחתי לעלות על הרכבת. שוב חיכינו שעה והרכבת הגיעה בשלישית. כעת הצלחתי לעלות על הרכבת, אחרינו עוד נשארו יהודים רבים, אלו אמורים להגיע במשלוח הרביעי.

קטע מסילת הברזל ליד אושוויץ-בירקנאו, שבו נראים קרונות המשא שהובילו יהודים למחנות ההשמדה

הרכבת עזבה את התחנה ויצאה לדרכה ל... שווייץ.

לפתע הגיעה הרכבת לחורשה שמצידו האחד היה כביש גדול ורחב, שם ראינו מכוניות ומשאיות גרמניים רבים בורחים מאימת האמריקאים הכובשים, ההולכים ומתקרבים. מצידו השני היה נהר עמוק עם מים אשר שצפו וסחבו במהירות וכל מי שנכנס טבע במקום. בקרבת מקום, ליד פסי הרכבת, עמדו מאות אנשי אס־אס מוכנים עם מכונות ירייה.

עד מהרה קלטנו שהגרמנים רימו אותנו, כאילו עומדים להעביר אותנו לשווייץ, ואין כוונתם כי אם להרוג ולהשמיד אותנו.

❁ התחנה הסופית

לא היה טעם לנסות לרדת מהרכבת, ממילא לא יכולנו לברוח ולא הועיל כלום. בהמשך התברר לנו כי אלו שהגיעו עם המשלוח הראשון, אכן, ניסו להתנגד לרדת מהרכבת אך לאחר שאנשי האס־אס החלו לירות באוויר, הם ירדו בלית ברירה. והיא שעמדה לנו, שהגרמנים החליטו להמתין עד ששאר המשלחות הגיעו אף הם, להוציא לפועל את רצונם ולחסל את כולם יחד.

בינתיים חזרה הרכבת להביא את המשלוח האחרון של היהודים.

היה לי חתיכת לחם והחלטתי לאכלו כעת. הגרמנים הרשו לנו להדליק מדורה, אף לעצמם הדליקו מדורה בכדי להתחמם. על המדורה חיממנו מעט מים אותם לקחנו מהנהר. במים טבלנו חתיכות לחם שהיה לנו כעין מרק.

❁ אל היער

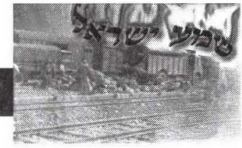
כל אותה הזמן הייתי עם חברי מאיר. אמרתי לו "הבה נקום ונברח". בינינו לעצמנו אמרנו, מה יכול להיות אם יתפשו אותנו — יירו עלינו. גם כך, אם לא נברח בוודאי יירו עלינו.

ההרים הגבוהים מסביב החשיכו מאוד את המקום, כך בשעה 4:30 כבר שרר במקום חושך ואפילה. — התחלנו ללכת לכיוון העצים ומיד פגשנו יהודים נוספים גם הם ברחו. נקטנו בעצתו של יעקב אבינו שחילק את שהיו עמו לשני מחנות שאם יבוא עשיו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה השנייה לפליטה. כל אחד מאתנו פנה לעץ אחר, ומרחק בין עץ למשנהו היה כעשרים עד עשרים וחמישה מטרים, כל אחד רץ בתורו לעץ הקודם, ואחריו רצו אף השאר. גם אני הייתי מספר פעמים רץ ראשון לפני כולם. — כך דלגנו לערך קילומטר, כעת מנינו קבוצה של כ־20 ילדים.

❁ לפתע שמענו: "האלט!" – "עצור!"

היה זה חיל גרמני מבוגר משומרי העיירות, התחיל לחקור אותנו, שאל אותנו מאיפה אנחנו, אמרנו לו כי אנחנו מדאכאו ושחררו אותנו. הוא המשיך ושאל "מאיפה הגעתם" — השבנו לו כי הגענו מסמוך, מרחק של קילומטר. "חייב אני להחזיר אתכם לשאר היהודים", ענה לנו בתקיפות.

כבר היינו רחוקים אז כקילומטר מהמטווח שברחנו, היה זה כבר מספר שעות לאחר שברחנו מהמקום. התפלאנו שלא שמענו יריות מהמטווח. בדרך סיפר לנו הגרמני שהאמריקאים ניצחו במלחמה והחלו לכבוש אזורים נרחבים. "תוך יומיים הם אף יגיעו לכאן", אמר.

הגענו למקום. גרמנים כבר לא היו כאן. היהודים סיפרו לנו שעודם עומדים וממתינים למותם — לפתע הגיע קצין אס־אס לחש למפקדים הנאצים משהו באוזן, הם הפשיטו מעליהם מיידית את המדים של אס־אס כיבו את האש, לקחו את הנשק וברחו[15].

הגרמני שהחזיר אותנו למקום יעץ לנו שלא נישאר כאן מחמת הכפור הנורא השורר במקום. הוא יעץ לנו לעבור למקום מסוים מעבר לכביש הרחב, שם נמצא בתים למחסה. תשנו בלילה

15) בשנת תשמ"ב ביקרתי בעיה"ק ירושלים. נסעתי לכותל המערבי באוטובוס קו 1. ליד בית המדרש גור, עלה על האוטובוס יהודי בעל זקן לבן ארוך וכל מראהו ענתה בו כי היא איש נכבד. הוא התיישב לצידי. הבחנתי כי האיש אינו ארץ־ישראלי, והושטתי לו את ידי ל"שלום עליכם" ושאלתיו מהיכן הוא ואמר לי כי לפני שנתיים עלה ממינכן שבגרמניה.

שאלתיו היכן היה בתקופת המלחמה, והוא השיב לי בקול: "וכי, מה אתה יודע יונגערמאנצ'יק (אברך) מה שעבר עלי במחנות. אני נשארתי לבדי מ-2,700 יהודים שאת כולם ירו למוות. כיוון ששמעתי את מספר היהודים שהוא נקב הבנתי שכנראה הוא היה במקום שהייתי אף אני. שאלתיו: היית בדאכאו? והוא השיב הן. בדאכאו חיכיתם ברכבת במשך שלושה ימים? והוא השיב הן, ואחר שנסעת כמה ימים הגעתם ביום שבת בצהרים לזעפעלד ושוב השיב לי בהן. ביום ראשון לקחו אתכם עם רכבת וזו עצרה במקום בין הרים על ידי נהר, שם עמדו מאות נאצים מוכנים לירות עם כלי ירייה? הן, הן, והוסיף "אני ברחתי משם לבדי בין החיים ואת כל השאר ירו למוות". ולפתע נעמד משתומם ושאל אותי, מהיכן יודע אתה כל זאת כל כך בבירור? השבתי לו שאף אני הייתי במשלוחים אלו. סיפרתי לו את הקורות עמי, שאף אני ברחתי מהמקום, והגרמני החזיר אותנו, על ידי כך נודע לנו כי לא הרגו אותם והם ניצלו כולם ממוות לחיים. היהודי התרגש מאוד והוא תפס אותי, נפל על צווארי וחיבק אותי בעוז ומרוב שמחה החל לבכות ולנשק אותי כאילו הייתי בנו, ואמר לי שהוא מלא שמחה שהוא שומע שכולם ניצלו, עד היום סבר שכולם נהרגו בידי הנאצים ו...רק אני נשארתי בחיים. הנוסעים באוטובוס הביטו עלינו משתוממים, כשהם אינם מבינים מה מתרחש לפניהם.

ובבוקר תקומו, תתקרבו יותר לצבאות האמריקאים, שנמצאים בקרבת העיר MITELWALD — מיטלוואלד[16].

כעת, היתה כבר השעה אחד עשרה בלילה.

עשינו כדבריו, ישנו בלילה בתוך חורים שייצרנו בתבן, בבוקר כבר לא היה כל כך קר. יצאנו לדרך, ביום שני הגענו למיטלוואלד, שם הכניסו אותנו לבניין ענק. התושבים הגרמנים הביאו לנו מעט אוכל.

ארורים הרשעים שאין טובתן שלימה, כי בשעות הצהרים הגיעו הגרמנים אשר הביאו לנו בבוקר אוכל, כעת היה בידיהם מקלות והחלו להכותנו מכות רצח. הם גירשו אותנו מהעיר כדי שלמחרת כאשר האמריקאים יגיעו למקום ויתחילו לירות, אנו נשמש עבורם כמגן אנוש, והאמריקאים יירו עלינו ולא עליהם.

יצאנו שוב וצעדנו מספר קילומטרים, עייפים וצמאים. נשכבנו לישון בתוך התבן בשדות, לאגור מעט כוחות.

❁ האמריקאים מגיעים

למחרת, ביום שלישי, ח״י באייר תש״ה, ל״ג בעומר, הגיע אי־מי בשמחה גדולה, והכריז ״האמריקאים עומדים לא הרחק מאיתנו עם ג׳יפים וטנקים״.

התחלנו ללכת לכיוון שם חנו האמריקאים, ביניהם אף היו כושים גדולי גרם ושחורים. הגענו באמצע ארוחת בוקר והם אוכלים לחם וקרקרים. היינו רעבים וביקשנו מהם שיתנו לנו משהו לאכול, אבל, הם ברשעותם לא נתנו לנו כלום, זולת אחד שזרק משהו עלוב לעברנו, משל היינו פרות.

16) התנהגותו היוצאת מן הכלל של גרמני זה, בא כדי לחייב את השאר, שמה שעשו היה בזדון ליבם, ואילו היה רצונם לא היו צריכים להתאכזר כל כך.

חיילים אמריקנים מסייעים בידי האסירים המשוחררים

❁ גארמיש

המשכנו ללכת עד GARMISH PARTENKIRCHEN (גארמיש) לשם הגיעו אלפי איש. במקום זה כבר היה מטבח וחילקו לחם.

במקום היו יהודים מרוסיה ופולין שלא היו במחנות הריכוז, היו פרטיזנים והיו כאלו שהיו בצד הרוסי בתקופת המלחמה, אלו נטלו על עצמם לנהל את המחנה, אך, המאורעות השפיע עליהם, ולא רצו לדעת מאומה מיהדותם.

היינו במקום 1500 איש, רובם ילדים, מתוכם היו עשרה איש בלבד שנזהרו לאכול אך ורק כשר, ואני ביניהם. היות והיינו מיעוט וניסו להכריח אותנו לאכול טריפות, אך התעקשנו, לא להגעיל את נפשותינו, עמדנו איתן על דעתנו והצלחנו בכך, לאכול אך כשר.

כאן ב"גארמיש" אף התברר לנו, כיצד גלגלו מן השמים את הצלתם של אלפי היהודים הללו שעמדו והמתינו למותם.

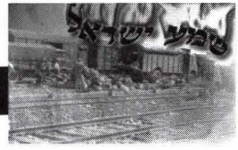
מספר דקות לאחר שהרכבת החלה לנסוע עם המשלוח הרביעי של הילדים עליה, השתרר הפסקת חשמל בכל האזור. גם במיטלוואלד, שם היינו למחרת לא היה חשמל. בעקבות זאת הופסקה נסיעתה של הרכבת.

הגרמנים נשארו להמתין לבואה של המשלוח הרביעי, תוכניתם היתה להרוג את כולם יחד. בהמשך הם ברחו, לאחר שהקצין לחש לאוזנם מה שלחש, וליהודים היתה אורה ושמחה...

הילדים שנשארו תקועים ברכבת, המשיכו בדרכם, ולאחר מספר ימים הגיעו לגארמיש.

❁ "פלאק-טיפוס"

ב"גארמיש" נדבקתי במחלת ה"פלאק טיפוס" שהיתה מחלה מסוכנת ורבים מתו בעקבותה, לפתע חום גופי עלה והתעלפתי,

איני זוכר כמה זמן הייתי שרוי בעילפון. התעוררתי ומצאתי את עצמי על מיטה בבית חולים.

היו שם שני בניינים אותם כינוי "בית חולים", היו בהם מיטות של 3 קומות זה מעל זה. בבית חולים זה שהו כ־200 איש, מתוכם 180 היו ילדים. המבוגרים שבמקום פחות הצליחו לסבול את הייסורים ומתו.

המיטה עליה ישנתי היתה ללא מזרון, שכבתי על גבי קרש ועליו מעט תבן או משהו רך. הצפיפות במקום היתה נוראה. במקום אף חסרו התנאים המינימליים הנצרכים במיוחד לחולים. קיבלנו חצי קילו לחם אותה חילקו לארבעה ילדים ועוד מעט מרגרינה או ריבה. כמו כן קיבלנו מדי יום ביומו מרק. לא יאומן אבל זו עובדה, אלו היו התנאים אותם סיפקו האמריקאים.

היה עמנו רופא מבוגר, אדם טוב לב שהיה איתנו גם בדאכאו. כמו כן היו איתנו רופאים נוספים משרידי המחנות אשר סבלו כמונו בשואה. כדי להחלים היה עלינו לקחת תרופת "אספרין" 8 כדורים ביום, אך האמריקאים חסכנים היו ולא נתנו מספיק תרופות, וכל אחד קיבל בקושי 2 כדורים ביום, אחד בבוקר ואחד בערב, התוצאות אכן היו בהתאם ורבים מתו מדי יום ביומו.

לאחר מספר ימים נכנס הרופא ודיבר הונגרית ואידיש גם יחד, ומבשר בשמחה שבאמריקה המציאו תרופה חדשה, תוך מספר ימים תגיע התרופה גם לכאן ואלו שייקחו תרופה זו לא ימותו, ותוך ימים ספורים יוכלו להשתחרר כליל מבית החולים בריאים ושלמים.

היתה זאת תרופת פניצילין PENECILIN שניסו אותה אז לראשונה.

צפינו בדריכות להגעת התרופה, ידענו שחיינו תלויים בכך.

יומיים חלפו עברו, הרופא נכנס שוב לבית החולים כשהוא ממרר בבכי מר, ומספר כי אכן הגיע משלוח ענק של תרופות למחנה, אבל האמריקאים נתנו הכל לשונאים — הגרמנים, כשהם לא משאירים מאומה לחולים היהודים.

מיד עם שחרורנו נוכחנו ב"טוב לבם" של האמריקאים עד כמה חפצים הם בטובותינו, והנה שוב נוכחנו בשנאתם העזה ליהודים. יהודים רבים מתו כתוצאה ממניעת התרופות לחולים האנושים.

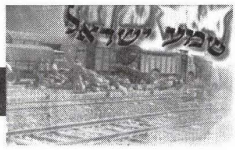
שבועיים נוספים חלפו ועברו. ברוך השם, החלמתי ויצאתי מבית החולים. עברתי לבית אחר שם היו מיטות עץ עליהם היה מונח גזיר בד דק. הייתי אז בגיל 14 שנה.

כשרות ויהדות

בגדים ראויים לא היה לנו כאן, לכיפה השתמשתי בכובע של אס־אס שמצאתי במקום.

האוכל המבושל שניתן לנו לא היה כשר, והלחם והמרגרינה שחולק אף לא היה מספיק בכדי לשבוע ממנו. לחם אחד היה מחולק לארבעה אנשים. הודענו כי אנו איננו מתכוונים לאכול מהאוכל הבלתי כשר, ולשם כך ביקשנו שיתנו לנו שעועית ומרגרינה ותפוחי אדמה אותם נוכל לבשל בעצמנו, אבל הם לא הסכימו לתת לנו את התפוחי אדמה המבוקשים כל כך, כשהם אומרים לנו: "תאכלו מה שיש".

בחדר לידנו היו עוד יהודים ביניהם הרה"ח ר' **שלום אליהו פלברבום** שהיה תלמיד חכם מופלג וירא שמים, אף הוא היה בין אלו שהתעקשו לא לאכול ממה שבושל במטבח המחנה.

מלבד אלו היו שני אנשים נוספים, יחד היינו עשרה איש ויכולנו להתפלל בציבור, כאשר כולם משתמשים עם הסידור שלי, עדיין לא היו לנו סידורים נוספים.

לאחר מספר ימים הבחינו שאנו לא אוכלים כלום זולת לחם ומרגרינה, הם הסכימו והביאו לנו את מה שביקשנו כדי שיהיה לנו מה לאכול, התחלנו לבשל מעט לעצמנו.

היו כאלו שהעדיפו לחזור להונגריה, הם סברו שאולי ימצאו בני משפחה או שרידים מטרם המלחמה. עדיין הייתי צעיר, לא יכולתי להחליט אם הנסיעה חזרה להונגריה כדאית עבורי או לא. עדיין לא ידעתי אם נשארו לי בני משפחה, אחים או אחיות. על הורי ידעתי בבירור שנשרפו באושוויץ. ידעתי בבירור — כאן אני יחד עם חברי ובאם אסע להונגריה יתכן שאשאר בודד.

כל מהלך המלחמה, בא בעקבות הכרזתו של הצורר היטלר להשמיד ולאבד את כל היהודים, ובלבל את כל העולם. כאן בעמק׳ הבכא ובמיוחד לאחר השחרור אנשים רבים עסוקים, מחזרים ומחפשים אחרי בני משפחותיהם, קרובים וידידים ומכרים מלפני המלחמה.

אחת הבעיות המרכזיות היו ענייני העגונות. אנשים רבים היו נשואים לפני המלחמה לנשים, כעת לא היה להם בדל של מידע אודותם. אלפי גברים נסעו ממקום למקום לחפש אחר נשותיהם, ואלפי נשים סובבו למצוא את בעליהן.

באחד הימים הגיע אלינו יהודי תלמיד חכם גדול וירא שמים מרובים, אשר שימש כשוחט, ה״ה הרה״ח ר׳ **אברהם לוי** ז״ל. מאוחר יותר אף שימש כשוחט של כ״ק מרן אדמו״ר זי״ע. לפני המלחמה כבר היה נשוי ואב לילדים.

אף הוא סובב בכל מקום שם היו קבוצת יהודים, ושואל על אשתו, אם יש אי מי שיש לו ידיעה עליה.

במחנה שלנו "גארמיש", היינו יחד עם חברי שבעה בחורים. בחדר שלנו היינו ר' מרדכי טויב ואחיו ר' יעקב טויב, ר' פייביש שוורץ ואחיו ר' זאוויל שוורץ, ר' נחום גרינוולד, ר' פנחס זילברמן. בחדר הסמוך אלינו היו שלושה אנשים בלבד אחד מהם היה, כאמור, ר' שלום אליהו פלברבום ז"ל אשר עוד הכיר את הרה"ח ר' אברהם לוי מלפני המלחמה.

לא היה לנו מה לעשות במקום, והשתדלנו לנצל את הזמן היינו לומדים יחד.

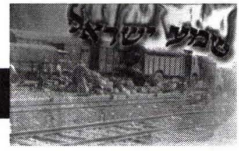
❁ השחיטה הראשונה

ר' אברהם לוי בהיותו שוחט לפני המלחמה, כעת, התקין חלף (סכין שחיטה) וחיפשנו לשחוט דבר מה כדי שיהיה לנו מה לאכול. יצאנו מחוץ לשערי המחנה, לחפש אולי יזדמן לנו משהו.

לא היינו היחידים שיצאנו מחוץ למחנה במטרה למצוא דבר מאכל. רבים היו המשוטטים לחפש אחר אוכל, אותם הצלחנו להשיג אף מידיהם של גרמנים.

אכן, מצאנו שם גרמני שהיה לו הרבה אווזים, ביקשנו ממנו שייתן לנו אווז אחד ואכן קיבלנו ממנו. לקחנו את האווז ור' אברהם לוי שחט אותו עבורנו.

היה לנו מלח וקרשים כדי להכשיר, אני הכשרתי את הבשר. היות וראיתי אצלנו בבית לפני המלחמה כיצד אמי ואחיותיי עומדות ומכשירות את הבשר במלח. ביקשתי מר' אברהם לוי שיעמוד לימיני, לראות אם אני אכן מכשיר את הבשר כדת וכראוי.

היתה זאת השחיטה הראשונה שלו לאחר המלחמה, אכלנו ושבענו.

בהמשך אסרו עלינו האמריקאים ברשעותם לצאת מן המחנה לחפש אוכל, בתואנה, שאסור לנו לנצל את הגרמנים, כשהם אף מעמידים לשם כך שומרים שישגיחו עלינו, כשהם עצמם אינם נותנים לנו די צורכנו, אלא חצי קילו לחם חולק לארבעה איש.

מספר ימים לאחר מכן, בשלהי חודש סיוון תש״ה, שוב קיבלנו מהגרמני אווז, שוב הובא לשוחט, אכלנו ושבענו.

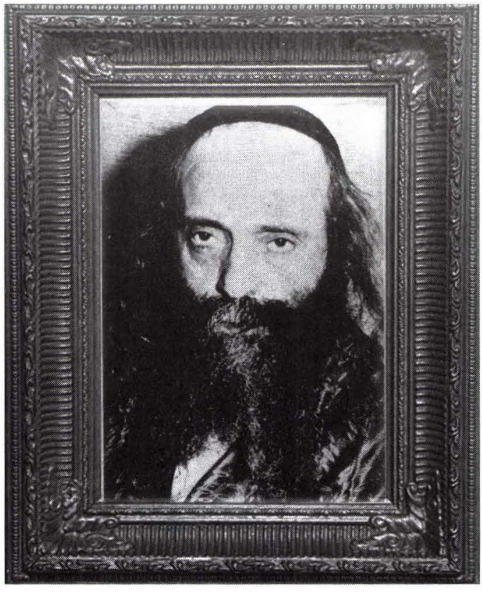
לאחר מכן, שוב עברה עלינו תקופה ממושכת של עשרה חודשים שלא קיבלנו בשר. אף בפעלדאפינג ובפערנוולד לא היה לנו בשר, כי גם במקומות בהם העמיד כ״ק מרן אדמו״ר זי״ע מטבחים כשרים, היה אלו בתקופה הראשונה מאכלים פרווה וחלבי בלבד, ורק בתקופה מאוחרת יותר התחילו להביא מפעם לפעם בשר.

פרק יד

בצלו של האב הרחום הרבי מקלויזנבורג

איש אלוקים בתוכנו

בשורה טובה דישנה את עצמנו, כאשר ר' **אברהם לוי** גילה לנו ש**הרבי מקלויזנבורג** נמצא במחנה פעלדאפינג. שמחתנו היתה עצומה ורבה ביותר לשמוע כי שריד מוצל מאש, מורם מעם, איש אלוקים בתוכנו. על אף שהרבי עדיין סבל ממחלת פלאק־טיפוס, אושפז בבית החולים, מצבו הוגדר אנוש בין חיים למוות, לאחר שהתאושש הביטו ציפו ויחלו להמשך עשייתו העל־אנושית לסובביו בכל עת ורגע לדוגמה ולמופת. בהגיע הבשורה המשמחת ידעו כבר לספר כי הכל מתחיל כמבראשית, ללא החסרת אף פרט מההלכה ודרכי אבות. בפעלדאפינג ישנם אלפי יהודים ומטבח כשר אותה הרבי הקים.

עד עכשיו לא הכרתי את הרבי, אבל ידידי ר' **פייביש שוורץ** ואחיו ר' **זאוויל** עוד זכו להכיר את הרבי לפני המלחמה, על כן, עשו מעשים ובלבד לצאת לדרך במהירות המרבית ולנסוע לראותו.

הם שהו בפעלדאפינג יום אחד. עוד באותו היום הם חזרו ל'גארמיש'. כעבור ימים אחדים שוב החליטו לנסוע אל הרבי. כעת, גם אני הצטרפתי עליהם.

התרגשתי — נדהמתי מהמראה והמצב שנגלה לפני. הרבי יצא מבית החולים למקום שהועידו לבית כנסת בכדי להתפלל. תפילותיו הזכות היו באריכות ובהתלהבות. תפילה רגילה ארכה משך שעתיים תמימות. זאת למרות שעדיין לא חזר לאיתנו כדבעי, ומיד לאחר שסיים להתפלל שוב הובל לבית החולים באפיסת כוחות.

יצוין, כי שבועות ספורים לאחר המלחמה כבר פעל מטבח כשר במלוא העוצמה, כטבחיות במקום שימשו בנות, אליהם פנה הרבי וביקש מהן לקחת על עצמן את עול הבישולים והכנת האוכל לאוכלי הכשר.

זכות היא לנו להזכירם כאן לטובה הלוא המה האחיות טלוביץ', לימים נישאו ונודעות כגברת **שטראובל** תחי' והגברת **מושקוביץ** ע"ה, הן עמלו בפרך מאשמורת הראשונה לפנות בוקר עד לשעות המאוחרות של הלילה לבשל ולהכין אוכל במסירות נפש ללא כל תמורה, השם ישלם שכרם מן השמים.

הרבי הקים במקום ישיבה, שם למדו כ־30 בחורים, מגיד השיעור הראשון היה הרה"ח ר' **משה הערץ** תלמיד חכם עצום והכניס רוח חיים מרבים בלימוד גמרא עם התלמידים.

נסענו לפעלדאפינג, כאן קיבלנו פיג׳מות חדשות בצבעי צהוב־חום, היו אלו בגדים נורמליים יחסית, ללא קרעים להם היינו רגילים בשנה האחרונה מאז פרוץ המלחמה. בגדים אלו שימשו אותנו כמלבושים במשך כל ימות השבוע.

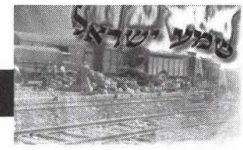
בשלהי חודש תמוז תש״ה, סגרו האמריקאים את מחנה גארמיש, אנשי המקום פוזרו לשאר המחנות. אותי ואת האחים טויב יחד עם שני חברים צרפו לקבוצה קטנה שנשלחה לאוברומרגו (OBEROMERGO), שם לא היה מטבח כשר, זולת בחדר שלנו היה לנו תנור קטן עם קרשים עליו היינו מבשלים קצת. לשם כך נתנו לנו תפוחי אדמה, שעועית, גזר, שמן ומרגרינה. כמו כן, היו נותנים לנו חצי קילו לחם לארבעה אנשים ליום, אבל היינו הולכים לעיר שם היינו מקבלים תלושים עבור תקופה של שבועיים, בהם יכולנו לקבל לחם, חמאה, מרגרינה ונקניק, למרות שאת המאכלים הבלתי כשרים לא היינו אוכלים, אבל סחרנו בהם, ורכשנו תמורתם מאכלים כשרים כמו לחם וגבינה שווייצרית.

בתקופה זו נסענו אל הרבי אחת לשבועיים. באחד מאותם הנסיעות אמר לנו הרבי כי למרות שהגבינה בריאה ביותר ומכילה הרבה סידן, המוסיפה בריאות וחסינות לגוף, אבל מאחר שיש בה חששות רבות של כשרות עדיף להימנע מלאכלה.

בהמשך נותרנו במחיצת הרבי, ורק לצורך קבלת הלחם והתלושים הגענו לאוברומגו.

סימני היהדות

בתקופת שהייתנו באוברומגו, הלכנו להסתפר אצל סַפר גרמני באזור. הרי היינו כולנו מגודלים בשערות מאחר שלא הסתפרנו מאז השחרור.

לא הייתי בין ראשוני המסתפרים, אך בשובם של ראשוני המסתפרים היינו משתוממים לראות את חברנו מסופרים אמנם במספר קטן, ומגולחים ונראים כבלורית ללא שהשאירו פאות.

מיד שאלתי אותם מה אירע לפאותיהם ואלו השיבו בצער כי הגרמני גזז להם את פאותיהם, והם לא הבחינו בכך רק לאחר שסיים עבודתו.

בהגיע תורי הלכתי להסתפר. בתמימותי, החלטתי להיזהר יותר, ומיד בהגיעי הזהרתי אותו שלא יגע בפאותיי ומספר אפס כל הראש, ללא תער מאחור.

אבל דומה כי פאות הראש — סימני היהדות, היו כקוץ בעיניו של הגוי והוא אינו יכול לסבול את זה[17]. מיד כשנטל הגרמני את המכונה ביד, הסתער על הפאות וגזז אותם במהירות.

פרצתי בבכי וצעקתי עליו בחמת זעם, מדוע גזר לי את הפאות למרות שהזהרתיו.

17) באותו עניין נביא קטע מתוך דברות קודשו של כ"ק מרן אדמו"ר זי"ע בחומש רש"י פרשת בא שנת תשל"ח לפ"ק: "...גזירתו של פרעה אף הוא התמקדה על הילדים, תחילה ניסה לגזור כל הבן הילוד היאורה תשליכהו, וזאת, מאחר שהם נגעלו מלראות ילד יהודי שחן טהור נסוך על פניו, כמו שנאמר **ויקצו 'מפני' בני ישראל** - היינו שנגעלו מה"פנים" של ילדי בני ישראל המעוטרים בפאות המסתלסלות משני צידי הראש, שהמה בטומאתם לא יכלו לסבול את הקדושה...

ואמר **ראו** - תדעו, **כי רעה** - סיבת **הרע** שהנני מפריע בעדכם לעשות כרצונכם לעבוד את ה' הוא **נגד 'פניכם'** - בגלל פניכם, פני הילדים הרכים אשר פאותיהם משתלשלות לצידי ראשיהם וחן יהודי טהור נסוך על פניהם התמות והזכות. והזקנים היורדים על פי מידותיהם של היהודים, כי אין רצוננו שירבו כמותכם..."

במקום להתנצל עוד לעג עלי והשיב שאין זה יפה, וגם רצה להמשיך ולגלח בתער, להרשים ולבצע כעין בלורית, והצלחתי למנוע בידו לבצע זממו. מיררתי בבכי, לא יכולתי להתנחם על שגזרו לי את הפאות. היתה זאת הפעם האחת והיחידה שגזרו לי את הפאות מלבד באושוויץ.

בתקופה זו, כל היהודים במחנה הסתפרו אצל ספר זה, והוא סיפר אותם בצורה זו, גוזר את הפאות ומשאיר כעין בלורית לכל אחד. לא פעם הוא נעתר לבקשה של זה או אחר והוריד את הבלורית באמצעות המכונה, אבל, הדגיש ואמר שאנחנו היחידים שאין לנו בלורית ו...זה לא יפה.

ימים הקדושים

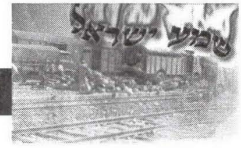
ימים הנוראים תש״ו הגיעו, נכנסנו ללמוד בישיבה בפעלדאפינג, משך כל היום, למדנו אצל ר׳ **משה הערץ** ז״ל. בישיבה אף מצאתי את ר׳ **שמואל שמעון זעלצער** ז״ל שהגיע עוד לפנינו.

במחנה פעלדאפינג היו כמה תפילין ור׳ שמואל שמעון הי׳ בין אלו שבמשך היום היו באים אליו הרבה בחורים וגברים להניח תפילין ולקרוא בהם קריאת שמע.

בימים הנוראים התפללנו יחד עם הרבי, שאף התפלל בעצמו לפני התיבה.

המצביא והמדינאי אייזנהאואר

הגנרל דיוויד אייזנהאואר, שהיה מפקד עליון על כוחות בעלות הברית עד כניעת גרמניה, הגיע לראות את חיילו. ביום הכיפורים אמור היה להופיע ולבקר גם אותנו במחנה, היהודים ששוחררו. יחד איתנו התפלל רב צבאי מהצבא האמריקאי, יהודי חרדי

תלמיד חכם, זילבר שמו שלמד בישיבת "תורה ודעת", הכרתי את אביו ואף את אחיו הקטן ממנו, שלמד לאחר מכן בקלויזנבורג.

כמו כל המתפללים, גם הרב זילבר חלץ את נעליו, אבל במהלך התפילה ניגש אליו הרבי והורה לו לנעול אותם. הרב הצבאי לא האמין למשמע אוזניו, שהרבי מורה לו בעצם יום הקדוש לנעול את נעליו, אבל הרבי לא השאיר אותו לתמוה ואמר לו כי היות והוא נושא משרה בצבא, עליו להתייצב יחד עם כל המפקדים, על משטח המסדרים, בעת הופעתו של הגנרל אייזנהאואר בשערי המחנה.

בהגיעה הידיעה על הופעתו של אייזנהאואר, יצאו כולם יחד לקראתו לקבל את פניו, כשהרבי צועד בראש. אל הגנרל התלווה הגנרל ג'ורג' פאטון שמו, אך שמו נודע ולא לתפארת, היה ממפתחי הטקטיקה של חיל השריון, האמריקאים אף קראו לאחד מסוגי הטנקים המשופרים על שמו, טנק פאטון.

ניכר היה על פניו של אייזנהאואר את התרגשותו ממעמד קבלת הפנים שלנו, ובכל עת הביקור עמדתי בקרבת מקום בו עמד הרבי ואייזנהאואר, בקירוב כשני מטר זה מזה.

אייזנהאואר פנה מיד ושאל את הרבי: במה אוכל לסייע?

הרבי: בימים הקרובים יחול אצלנו היהודים "חג הסוכות", כמצוות התורה אנו מצווים ליטול ארבעה מינים, ביניהם אתרוג, לולב והדסים, שאינם מצויים במקום זה. אני מבקש לדאוג עבורנו לארבעה מינים אלו כדי שנוכל לקיים את מצוות השם.

אייזנהאואר: היכן ניתן להשיג מינים אלו?

הרבי: ניתן להשיג אותם באיטליה.

אייזנהאואר: אשתדל לדאוג עבורכם את המינים המבוקשים.

אייזנהאואר שאל את הרבי פעם נוספת, אולי הרבי זקוק לדבר נוסף, והרבי השיב: "היות ואנו איננו אוכלים מהמטבח של המחנה מחמת כשרותו, ויש לנו מטבח משלנו, אך לא נותנים לנו יותר מחצי קילו לחם לארבעה אנשים במשך יום, קצת תפוחי אדמה, מרגרינה, שעועית ושמן..."

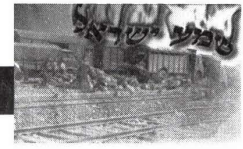
לפתע הצביע הרבי על האנשים הניצבים לפניהם עד כמה רזים ומצומקים הם, והרבי פנה לאייזנהאואר וביקש שייתן פקודה להגדיל את המכסה של הדברים המיועדים לאוכלי הכשר, כדי שיוכלו לאכול ולשבוע.

אייזנהאואר היה מרוגש מאוד בכל מהלך המעמד וביקש שהרבי יברך אותו. הרבי נעתר לכך ובירך אותו שיהיה הנשיא של אמריקה. אייזנהאואר, נהנה מאוד מברכתו של הרבי — לימים נתקיימה ברכתו של הרבי במלואו, ודיוויד אייזנהאואר נבחר לנשיא ה־34 של ארה"ב.

כאמור עוזרו האישי של אייזנהאואר, הגנרל פאטון, לאחר ששמע את ברכת הרבי לאייזנהאואר, ביקש אף הוא כי הרבי יברך אותו[18].

המתורגמן העביר לרבי את בקשתו של פאטון, והרבי ענה "תאמר לו שיהיה לו מיתה משונה". המתורגמן חשש מתגובתו של פאטון ושאל את הרבי שוב, "מה אומר לו ל...פאטון" והרבי הגביה קולו "אמרתי שתגיד, שיהיה לו מיתה משונה".

18) כפי שמצינו אצל שר האופים, כאשר ראה כי יוסף פתר את החלום לשר המשקים לטובה, ביקש אף הוא שיפתור לו את החלום, אך אצלו היה הפתרון לרעה.

הרב הצבאי שעמד שם ושימש כמתורגמן — היה יהודי תלמיד חכם ופיקח, פנה לפטון ואמר לו כי הרבי אמר ש...השם שלך יילך למרחוק.

לא עברו שבועיים ימים, עד שנתקיימו בו הדברים במלואם, הוא נהרג בתאונת דרכים — ואכן נישא שמו למרחוק, מאחר שהיה אדם מפורסם. האמריקאים אף קראו לטנקים הטובים ביותר שלהם בשם "פאטון" על שמו.

מאוחר יותר התברר, עד כמה היו עיניו של כ"ק מרן אדמו"ר זי"ע צופיות למרחוק, מכיוון שפאטון זה היה רשע ושונא ישראל מובהק, הוא גם משך זמן במשימות האמריקאיות ובניגוד להנחיות של שאר המפקדים של צבאות בנות הברית (המדינות שנלחמו נגד גרמניה הנאצית, בראשן ארצות הברית, אנגליה וברית המועצות), להמשך המלחמה, אולי במטרה לתת מרווח זמן נוסף לצורר היטלר עד שיסיים להשמיד את היהודים שבמחנות.

יצוין, רק עברו יומיים וכבר הגיעו למחנה ארבע אתרוגים כשרים וארבע לולבים והדסים, אותם הביאו מאיטליה, במטוס מיוחד לצורך זה, בליווי רב צבאי חרדי, פרי הפגישה עם הגנרל אייזנהאואר.

שני סטים של ארבעה מינים נשארו בפעלדאפינג. אחד נשאר אצל הרבי. את השני מסר הרבי לגאון ה**שומקוטער רב** זצ"ל, שאף הוא היה בפעלדאפינג, והיה מתפלל בבית כנסת אחר ואת שני הסטים הנותרים שלח הרבי לשני קעמפים (־מחנות) היכן ששהו יהודים רבים.

ערבות היו מספיק ממה שגדל באזור.

❁ חג הסוכות תש"ו

ושמחתם לפני השם, כך היתה הרגשתנו בחג זה, כאשר זכינו לקיים מצוות נטילת ארבעת המינים כהלכתם. בהתרגשות בירכנו ביום הראשון ברכת שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, כשאנו חשים את מלוא המשמעות של התיבות המבטאות בעוז את מצבנו, כאשר אך לפני שנה בחג הסוכות נאנקנו תחת סבלות הגרמנים ימ"ש, כלל לא היינו בטוחים, שעוד נזכה לקיים מצוות ארבעה מינים.

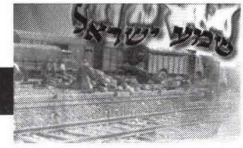
מדי יום ביומו השתרע תור ארוך אצל הרבי כשהכל עוברים ומברכים על נטילת לולב ומפנים את מקומם לזה הבא אחריהם. גם אצל השומקוטער רב הגיעו רבים כדי לזכות ולברך על ארבעה מינים כשרים.

לדאבוננו היו במחנה אף יהודים שאחר המלחמה, הצרות והניסיונות המרים בהם עמדו, לא השכילו להחזיק ביהדותם. גם כעת לא הגיעו לקיים את המצווה.

❁ ❁ ❁

חג הסוכות במחיצתו של הרבי עבר עלינו בהתרוממות מיוחדת.

תקופה זו היתה לאחר שהטילו האמריקאים פצצת אטום על העיר ירושימה ביפאן. בשבת חול המועד סוכות פירש רבנו את ההפטרה של שאומרים בשבת חול המועד, "אבני אלגביש אמטיר עליו ועל אגפיו", שאל מה הכוונה אגפיו, והביא את פירוש המצודות שהכוונה היא לכנפיים, והמפורשים נלאו מלבאר את פירושו. אמר רבנו, כי המפרשים לא יכלו לבאר את הכוונה מחמת שלא הכירו את המציאות של זמננו, מאחר שאגפיו הכוונה על

אווירונים, נענה רבנו לבאר כי גוג ומגוג כאשר יראו שסופם בא, יצא עם עשרת אלפים אווירונים ואם פצצת אטום, כדי לזרוק זאת על היהודים לכלותם, ועל כך אמר השם "אבני אלגביש אמטיר עליו ועל אגפיו" וההרס והפצצות יהיו בארצו[19].

❁ ❁ ❁

הימים האחרונים שלנו במחנה פעלדאפינג היו ימי חג הסוכות. התנאים הגשמיים היו קשים ביותר, לדוגמא היינו ישנים עשרים איש בחדר, על כן הוצע לעבור למחנה פערנוואלד, שם נוכל לקבל תנאים טובים יותר. לא זו אף זו — במקום אף היו קבוצות של תנועת "השומר הצעיר" ורוסים שניסו להשתלט עלינו החרדים לדבר ה'.

טרם עברנו לפערנוואלד, יש לציין את מי שהיה איתנו, יהודי תלמיד חכם מופלג שעבר את השואה בצורה קשה ופעל רבות

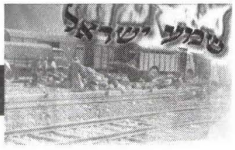
19) ניתן להשוות פירושו של רבנו למה שאמור ביואל פרק ד' והשם שוכן בציון, ובמצודות כתב הכוונה שלא יראו מאחר שכאשר גוג ומגוג יראו שקיצם קרב, יחשבו שכאשר אבדתי אבדתי, וינסו בכל כוחם לנקום ולהשמיד את היהודים, אבל השם שוכן בציון והם לא יצליחו בזממם.

ראינו צורך לצרף את הדברים כפי שהם חקוקים ברשימותיו של הר"ר יעקב מרדכי רייניץ מביתר, מפי עדות נוספת, ה"ה הר"ר **יצחק שלמה הרשקוביץ'** הי"ו מקריית צאנז שסיפר כי נשאל פעם על ידי רבנו מה פירוש הפסוק "הנני ממטיר עליך ועל אגפיך על הרי ישראל תיפול", והשיב על פי דברי המפרשים, שאגפיך היינו הכנפיים, והכוונה היא כמו הכנפיים שמתלוות לאדם, כן אלו שיתלוו להלחם כשיגיע גוג ומגוג, נענה רבנו שהכוונת הפסוק עולה על האווירונים, שקודם ביאת המשיח ישלחו סוריה כ-200 מטוסים לעבר ישראל, אך לא יהיה להם תקומה ועל הרי ישראל תיפול, שיפלו כולם בהגיעם לעבר הרי ישראל בגולן, ולא יוכלו להיכנס כלל לארץ ישראל, ועל כן נלאו המפרשים לבאר את הפסוק כהוגן, מאחר שלא הכירו את המציאות בימינו.

ובמסירות נפש, הרה״ח ר׳ **משה הזפמן** ז״ל. הרבי שלח אותו לפערנוואלד לבדוק את המקום ולראות אם הוא אכן מתאים לנו. ר׳ משה חזר עד מהרה עם תשובה חיובית כשהוא מציין שהמחנה שימש בעבר כמחנה צבאי של הגרמנים וכבר כעת גרים במקום מעט אנשים.

תוך מספר ימים עזבנו את פעלדאפינג למשכננו החדש בפערנוואלד.

פרק טז

פערנוואלד - משם תצא אורה

תיאור המחנה

מחנה פערנוואלד היה מחנה גדול שהשתרע על מקום נרחב.

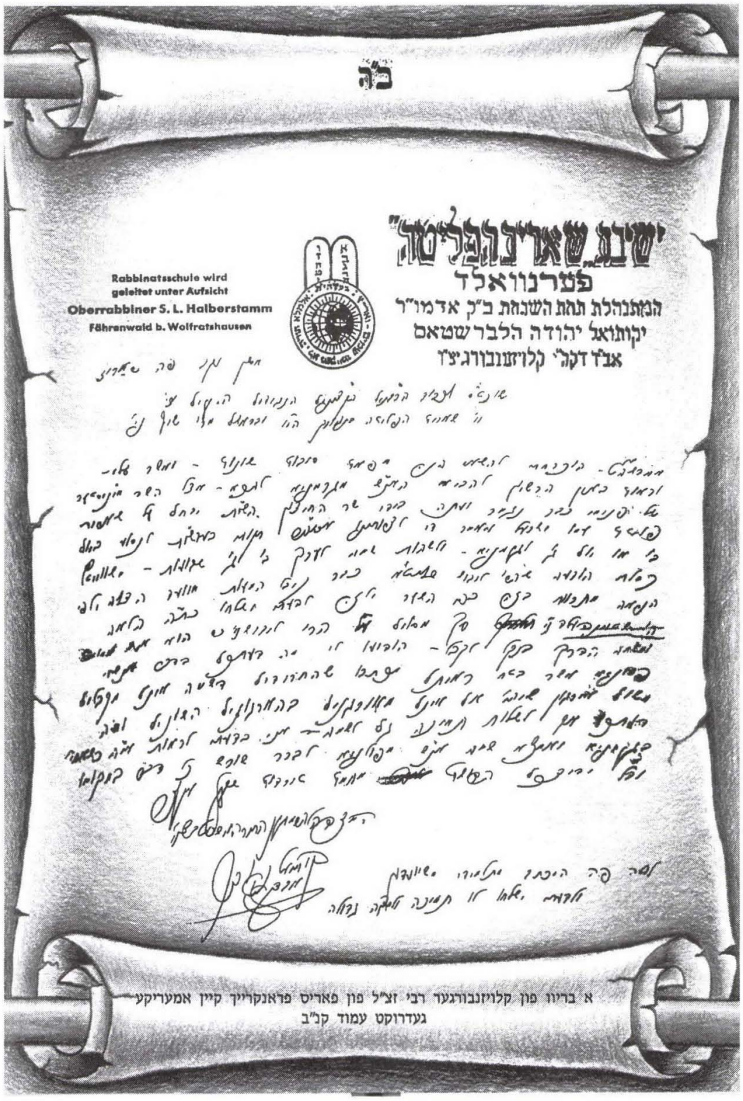
הרחובות במקום קרויים על שם מדינות אמריקה. ניו יארק — NEW YORK. ניו ג׳רזי — NEW JERSY. פלורידה — FLORIDA. טקסס — TEXAS. אוהיו — OHAIO — ועוד.

הבניינים במקום היו נמוכים בני שני קומות בלבד. בקומה התחתונה היה שני חדרים ובקומה העליונה היה חדר אחד גדול. בכל בניין היה תנור והסקה אותם הסיקו באמצעות עצים וגחלים. הבתים נבנו בצורה טובה ומתאימה לימות החורף הקרים.

יש לציין כי בפערנוואלד היה רחוב שלם, שהיו כתובות נאצה נגד היהודים, בשפה הערבית, שנכתבו על ידי ערבים שהגיעו למקום לסייע לגרמנים במלאכתם להשמדת העם היהודי[20].

במקום היו מספר בודדים של בניינים גדולים, אחד מהם, המתאים מביניהם, יועד על פי הוראתו של רבנו לשמש את תושבי המחנה כבית המדרש לתפילות וללימודי הישיבה. גם לעזרת נשים הוקצה מקום.

20) כ"ק מרן אדמו"ר זי"ע היה מציין עובדה זו כהוכחה נוספת לעובדה שאף הערבים היו שותפים במלאכת השמדת העם היהודי, ובבוא יום נקם ושילם וניקתי דמם לא ניקתי, ואף על כך יוסיפו להכותם ולהענישם.

בס"ד

ישיבת שארית הפליטה

פערנוואלד

המתנהלת תחת השגחת כ"ק אדמו"ר

יקותיאל יהודה הלברשטאם

אב"ד דקה' קלויזענבורג-יצ"ו

Rabbinatsschule wird geleitet unter Aufsicht

Oberrabbiner S. L. Halberstamm

Führenwald b. Wolfratshausen

א ברייוו פון קלויזענבורגער רבי זצ"ל פון פאריס פראנקרייך קיין אמעריקע

געדרוקט עמוד קכ"ב

מכתב ששלח כ"ק אדמו"ר זצוק"ל, לנדיבי עם בארצות הברית

❁ פתיחת הישיבה

עוד באותו יום בו הגענו למקום מיהר רבנו לכנס את כל הבחורים. היו בחורים מבוגרים ואף צעירים אך רוב הבחורים היו בגילאי 17-15. גם בעלי בתים התכנסו יחד עם הבחורים.

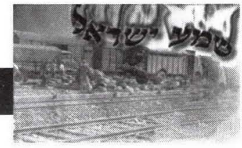
רבנו פתח בדברים בשיעור פתיחה. בדברים נרגשים ביקש הרבי מהבחורים שילמדו בהתמדה מרובה וישקדו על תלמודם, כשהוא אומר "**סי קימט היליגע וינטער נעכט**" — "באים לילות חורף קדושים". הרבי קבע כי סדרי הישיבה יתחילו דבר יום ביומו כבר באשמורת הבוקר בשעה חמש.

הרבי מינה את הרה"ג ר' **יהודה רוזנברג** זצ"ל כראש הישיבה וכמגיד שיעורים ואת הרב הגאון **רובין** גאב"ד מושיעד זצ"ל כמגיד שיעור. הרה"ח רבי **מרדכי ויינברגר** הי"ו מונה כמנהל הישיבה והרה"ח ר' **מרדכי שוורץ** ז"ל, שעדיין היה אז בחור קיבל

ישיבת "שארית הפליטה" בפערנוואלד

"SHAARES HAPLAITA" SCHOOL FOR RABBIS FÄHRENWALD

את תפקיד מזכיר הישיבה. הרה״ח פינחס פישר הי״ו, אף הוא עדיין היה בחור, קיבל את התפקיד גבאי חברת בחורים.

מעט הספרים שהיו לנו הובאו מבית העלמין במינכן, תחילה הביאו משם יהודים שנסעו לבית החיים במינכן, שם לטענתם יש ספרים רבים, הם אכן, חזרו עם שלל רב של ספרים וטליתות.

את ההתלבטות של איזה מסכת להתחיל ללמוד פתר הרבי על אתר. המסכת שיש ממנה מספר הגמרות הגדול, ובהתאם התחלנו מסכת גיטין ממנה היה הכי הרבה עותקים, בס״ה תשע גמרות.

★ ★ ★

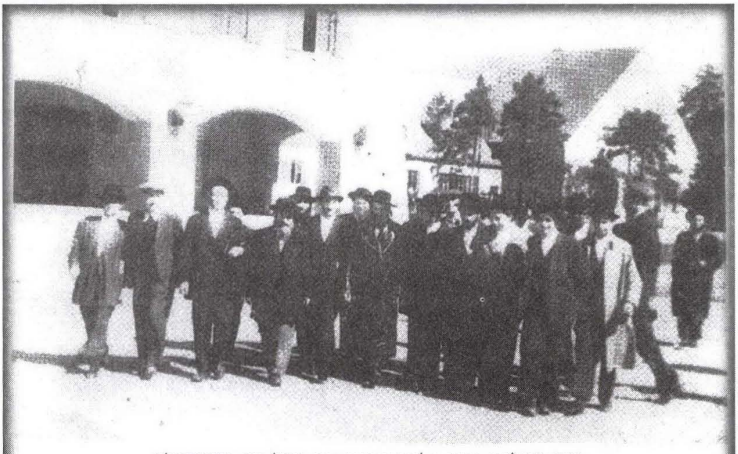

רבינו זצוק״ל, בלויית תלמידים

בפערנוואלד כמו בשאר מחנות העקורים לא היו מקומות עבודה וכיוצא בזה, תושבי המחנות היו מקבלים את צרכיהם על ידי האמריקאים.

❁ אעירה שחר

למחרת בבוקר, בשעה 5:30 הגיע הרבי לחדרים בו לנו להעיר אותנו, ״ידעתי שאתם מרמים אותי ולא תקומו ללמוד בשעה 5:00״... הרי לא היה לנו שעונים

מען באגלייט דעם קלויזנבורגער רבי זצ"ל אין פערנוואלד
אהיים גייענדיג פון דאוועגען

אך מיד בשמענו את הרבי קמנו ממיטותינו, אבל הרבי לא נתן לנו לרדת מהמיטות ללא נטילת ידיים ליד המיטה.

בחדר ישנו שבע בחורים, ורק קערה אחת לנטילת ידיים לכולם. הקערות במקום היו יקרי המציאות והיו חדרים שגם קערה אחת לא היתה והרבי חזר ומילא את הקערה, וניגש לכל אחד כדי שיוכל ליטול את ידיו ליד המיטה, ולא ידרוך על הקרקע קודם נטילת ידיים, כחומרתו הידועה של הרבי ר' זושא. במשך שעה ארוכה עמד כך הרבי והגיש מים לנטילת ידיים לבחורים.

כך היה מדי יום ביומו, היה הרבי מגיע בעצמו לראות אם הבחורים השכימו ללמוד.

עשינו השתדלות להשכים קום כדי שהרבי לא ימצא אותנו במיטות אלא כבר בבית המדרש.

מקבץ תמונותי - שנתיים לאחר השיחרור

68. רבינו זצ"ל עם קבוצת תלמידים

כאמור היו רק תשע גמרות גיטין, כך היינו לומדים חמישה ששה בחורים יחד בתוך גמרא אחת.

במשך תקופה ממשוכת למדתי בחברותא עם הרה"ח ר' **בערל שטרן** ז"ל. לאחר מכן התחלתי ללמוד עם הרה"ח ר' **אהרן דוב פוקס** ז"ל שהיה תלמיד חכם מופלג ומתמיד נפלא. למדתי עמו בהתמדה מרובה משעות הבוקר עד הערב. יחד סיימנו ארבעה מסכתות: גיטין, נדרים, בבא מציעא וכתובות (מפרק ב'). לאחר שהגענו שנינו לאמריקה המשכנו ללמוד יחד במשך שעות רבות ביום.

את האוכל במקום קיבלו מאונרר"א (UNRA) ארגון שהקימו 44 חברות בארגון האו"מ ב־1943, לאחר מלחמת העולם השנייה

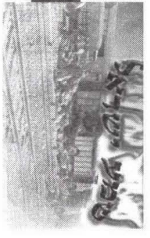

"כמעט כילוני" – גמרא ראשונה לאחר השתרור

ספרי קודש שהודפסו עבור שארית הפליטה

האיומים ברוח תלאות המלחמה - גזרי תיק הצרפי מרגוה. אף הכיתוב על האיור סביב זאת - "כמעט כילוני בארץ ואני לא עזבתי פיקידיה".

סייע הארגון למיליוני עקורים באירופה, ולא היה בכך כדי לשבוע, אבל לעומת מה שהיה לנו קודם לכן אצל הגרמנים הרי התענגנו על כך ושרדנו זאת ללא טענות ומענות יתירות ועוד ברכנו על טיב גורלנו.

במשך שנתיים ימים שהייתי במקום לא אכלתי אף פעם פרי, זולת פעם אחת שחילקו תפוז לכל אחד.

רבנו לא היה עורך "פירות טיש" (שולחן פירות) כדרכו כל השנים לאחר הטיש הרגיל בליל שבת, מאחר שלא היה פירות.

קרה פעם אחת בלבד והביאו לרבי תפוח אחד והרבי ערך עליו את הפירות טיש, שנמשך שעה ארוכה, ולבסוף חילק ממנו ליותר ממאתיים איש.

❁ בשר במחנה

עברו מספר חודשים מאז בואנו לפערנוואלד, ולאחר שהרבי קיבל כסף מר' **לייבוש רובינפלד** משווייץ לטובת שארית הפליטה, שלח לקנות מפעם לפעם פרה, עז או כבש מהגרמנים. הם דרשו סכומים גדולים משוויים וערכם ולא ויתרו מהדרישה, אחרת המכירה לא היתה יוצאת לפועל.

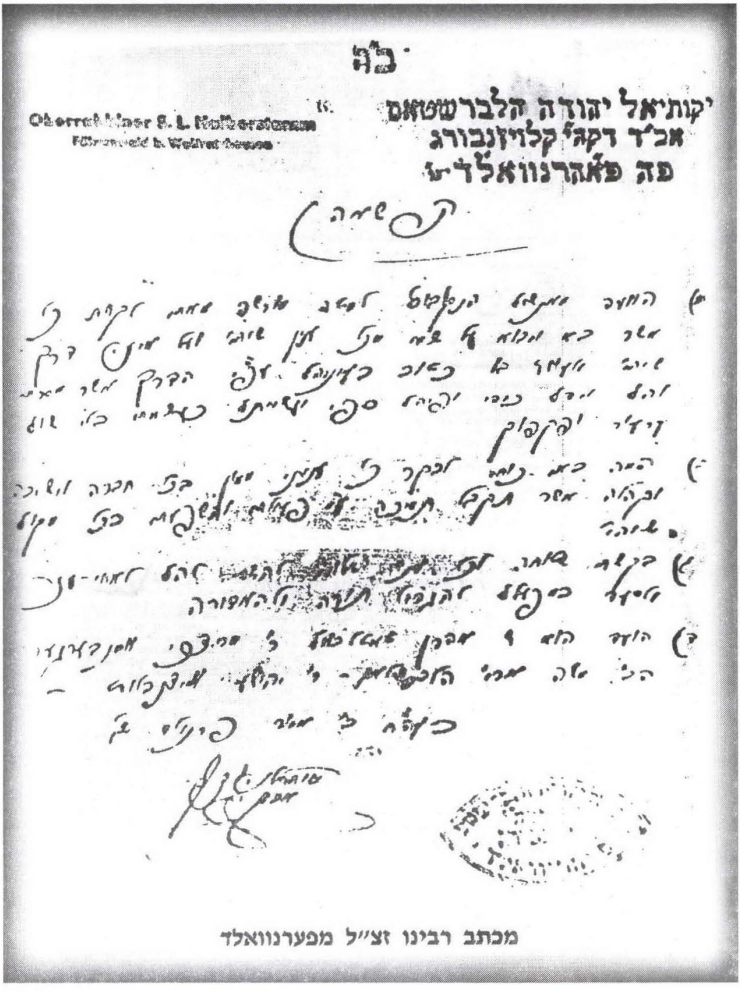
גם כאן יש את "זכור"... אותו גרמני שממנו קנו בהמה לשחיטה עבור אוכלי הכשר, ושולם עליה במיטב הכסף, הלך והלשין אצל האמריקאים שהיהודים גנבו ממנו בהמה ולקחו אותה עימהם למחנה.

האיש הנכון במקום הנכון ברגע זה היה הרב הצבאי הראשי של הצבא האמריקאי, מיודענו הרב זילבר, ברגע שנודע לו מעלילה זו, הוא הגיע במהירות אל הרבי למסור לו על כך כדי שיוכלו להתכונן לקראת הבאות.

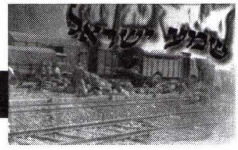
חומש שיצא לאור בפערנוואלד

הפעילות היתה בהתאם ובמהירות, הפרה טרם נשחטה, מספר תלמידים ביניהם ר' **בן ציון ערבסט** ז"ל הובילו את הפרה וקשרו אותה לעץ ואף דאגו לסתום פיה היטב בכדי שקולה לא יישמע עד יעבור זעם.

מכתב רבינו זצ"ל מפערנוואלד

לא עברה מחצית השעה ושוטרים אמריקאים הגיעו במטרה לבצע חיפוש אחר הבהמה, הם חיפשו חיפוש ממושך ומדוקדק ולאחר שלא מצאוה עזבו את המקום.

למחרת התבצעה השחיטה. כל כללי הניקור, ההכשרה והמליחה נעשו במציאות החדשה גם מהחשש שמא יבואו שוב לערוך בדיקה במקום.

❁ אם כסף תלווה

באדר ב' תשס"ח יצא לי לשוחח עם הרה"ח רודף צדקה וחסד ר' **מנחם יהושע רובינפלד** שליט"א משווייץ, בין השאר סיפר לי את ששמע מדודו הרה"ח רודף צדקה וחסד ר' **לייבוש רובינפלד** זצ"ל משווייץ, וכן שמע מכ"ק מרן אדמו"ר זי"ע כאשר היה בשווייץ, ולאחר המלחמה בשנת תש"ו היה זקוק רבנו לסכום של $20,000 שהוא שווה ערך בזמננו כמיליון דולר, עבור "**שארית הפליטה**", ולכן התקשר טלפונית אל ר' **לייבוש רובינפלד**, לבקש ממנו הלוואה לסכום הנקוב הזה. ר' לייבוש שמע את הבקשה והשיב לרבי כי ייתן לו תרומה של $100. הרבי לא הניח לו ועמד על כך כי הוא מוכרח להלוות לו סכום זה של $20,000. ר' לייבוש חזר ואמר והגדיל את הסכום, אתן לרבי תרומה $500. הרבי לא הניחו וחזר על בקשתו הראשונה, ושוב הגדיל ר' לייבוש את תרומתו והעמידו על סך $1000. הרבי נשאר בשלו, הוא זקוק להלוואה בסך $20,000 והבטיח שהוא יחזיר לו את כל הסכום עד הפרוטה האחרונה. סוף טוב הכל טוב ור' לייבוש העביר לרבי את כל הסכום הנדרש.

לפתע, כעבור מספר חודשים, קיבל ר' לייבוש שיחת טלפון ממנהל אחד הבנקים בשווייץ שמסר לו כי זה עתה הופקד בחשבונו סכום גדול של $70,000. ר' לייבוש שלא ידע במה מדובר ומי זה שאמור להפקיד עבורו סכום זה, וכמובן התחיל לברר מי הוא המפקיד ובתקווה שאין כאן טעות.

דער קלויזנבורגער רבי זצ"ל אין פערנוואלד

עברו מספר שבועות והרבי התקשר אליו מאמריקה והודיעו ששלח לו 70,000$ כמובן כלולים בו סכום ההלוואה של 20,000$ מה שמגיע לו, וכן קיבל הוראות לאן להעביר את השאר.

כאמור, באותה עת שהה הרבי באמריקה במשך שבעה שבועות במטרה לאסוף כספים לטובת "שארית הפליטה". באמריקה אסף הרבי אסיפות ורבים באו לראותו ולהתבשם מצאנזער אייניקל שעבר את השואה שהתחיל להפיח חיים בניצולים, ובס"ד הצליח במשימותיו ואסף סכום של 100,000 דולר וכהבטחתו לחזור לגרמניה ואכן חזר והחל לפעול ביתר שאת ועוז, הקים מטבחים כשרים וישיבות בכל מקום שהיו יהודים במחנה כלשהו. פרק נכבד בפעולותיו היו להשיא את הניצולים ויקימו בתים נאמנים בישראל.

בוודאי נזקפים צדקות אלו לזכותו של הרה"ח ר' **לייבוש רובינפלד** זצ"ל אשר זכה להקים דורות ישרים ומבורכים של בנים ובני בנים תלמידי חכמים גדולים יראים ושלמים.

הרצחת וגם ירשת

אם אמרו חכמינו זכרונם לברכה: "הלכה בידוע עשיו שונא ליעקב" הרי הגרמנים הרשעים מקפידים לקיים הלכה זו בכל פרטיה ודקדוקיה, כשהם נוהגים בה בהידור רב, ומצווה זו כשהיא אך באה לידם אין מחמיצים אותה. גם בתקופה זו של אחר המלחמה, כאשר הנותרים היו שרידים שבורים ורצוצים, עדיין מצאו — הגרמנים ימח שמם — מקום להתעלל בהם ולהזיק להם בגוף ובנפש עד כמה שידם היתה מגעת.

אחת הדרכים שלהם להרע ליהודים היה כשהבחינו ביהודי בכביש בינעירוני והציעו לו טרמפ, ואלו אף הציעו להסיעו עם

"כולל שארית הפליטה" אין דייטשלאנד

מטלטליו ממש עד מחוז חפצו. קרה, שלקחו את היהודי למחוז חפצו, אבל לעומת זאת היו פעמים רבות שבאמצע הדרך עצרו ואמרו שהרכב אינו תקין, אינו מצליח לנסוע ורצוי לצאת מהרכב במטרה לדחוף את הרכב מבחוץ. היהודי היה יוצא לדחוף את הרכב והגרמני המשיך בנסיעתו כשמטלטליו נותרו ברכב, והיהודי נותר ללא כלום.

❁ קבורה כהלכה

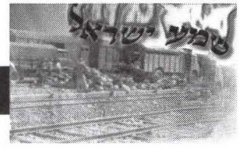
באחד הימים בפערנוואלד, נודע לרבנו כי באחד המחסנים ישנם כמויות גדולות של סבון עליהם חקוק R .J.F שהם אותיות הראשי תיבות של "ריין יודען'ס פעטנס", מיד אסף קבוצת אנשים והרבי בראשם יצאו לבית החיים שם קברו את הסבון כהלכה.

❁ מטהר את ישראל

למעשה, מיד כשהגענו לפערנוואלד החל הרבי במאמצים להקמת מקווה שתהיה כשירה ומהודרת. לשם כך חיזרו אחר מעיין מים חיים.

לצורך כך החלו לחפור בעומק האדמה, חפירות עמוקות מאוד, וההצלחה האירה. כדי שתהיה כשירה כפי הנפסק בהלכה, היה צורך לשאוב את כל המים ולייבש את המקום, שפכו לתוכו כמות גדולה של חלב, והסתבר שלא היה אפשרות להוציא את כל המים מהמקום היו צריכים לשפוך לשם כמות גדולה של מי פירות, בכדי להכשיר את המקווה.

אישית לא הייתי שם כשהכשירו את המקווה, אבל כעבור שבוע ימים נוכחו לדעת שהמים במקווה זו לא יספיקו לטבילה, ולא היתה ברירה אלא להסתפק בבניית מקווה עם מי גשמים. בסיום בניית המקווה בדקו אם אין מים זוחלים החוצה, ומצאו

שהמים מחלחלים, ונאלצו לחזור ולבנות את המקווה מחדש. בכל ענייני בניית והכשרת המקווה עמד רבנו בעצמו על המשמר ופיקח על המלאכה, זאת מלבד שאר עיסוקיו הרבים לדאוג לצורכי השרידים. יצוין שבמקום עשו מקווה מיוחד נוסף על פי כל דקדוקי ה"**דברי חיים**", אבל מחוסר ברירה נאלצו להסתפק עם בור אחד בלבד, ולא יכלו לעשות שני בורות אחד לזריעה ואחד להשקה.

לפני חנוכה תש"ה באה לפערנוואלד קבוצה גדולה מחסידי באבוב, רובם היו נשואים לפני השואה. היו ביניהם כמה בחורים כולם היו תלמידי חכמים ויראי שמים, הם התפללו ולמדו אתנו יחד, ועשו רושם טוב על כל המחנה.

❁ חג המצות תש"ו

כבר מאמצעו של החורף במשך מספר חודשים, היה עסוק הרבי בהכנות לקראת חג המצות הממשמש ובא.

הרבי רכש כמות של חיטים במטרה לאפות מהם מצות. לא היו לנו מצות שמירה משעת קצירה, אבל היו אלו שמורות היטב בכל פרטיהן ודקדוקיהן, משעה שנטחנו.

לצורך האפייה בנו תנור מיוחד ובמשך מספר חודשים היו עסוקים באפיית מצות כדי שיהיה כמות מספקת לכל אנשי המחנה, ולא זו בלבד, אלא אף ממחנות אחרות זכו לאכול מצות כשרות ומהודרות הודות למצות אלו שנאפו במסירות נפש במחנה פערנוואלד, הודות לפעליו של הרבי.

ביער סמוך לפערנוואלד היה נהר של מים חיים אשר מימיו היו צלולים וטובים, ראויים לשתיה. בנהר זה היינו הולכים לטבילה בימים הראשונים לשהותנו בפערנוואלד, עד שנשלמה בניית המקווה בתוככי המחנה.

כעת לצורך אפיית המצות, היינו יוצאים דבר יום ביומו אל הנהר עם דמדומי חמה, כדי לשאוב ממימיו הזכים לצורך "מים שלנו".

חג הפסח עצמו הגיע.

שנה תמימה כבר חלפה ועברה מאז השחרור. ההרגשה של יציאה מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה עוד היה אצלנו בצורה חיה ומוחשית. לא היה לנו קשה לקיים את מאמר חכמינו זכרונם לברכה: "חייב כל אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", למרות שהיינו משוחררים מעולם של הגרמנים ימח שמם, אבל עדיין היינו רחוקים מאוד מלהגיע אל המנוחה ואל הנחלה. כולנו היינו שרודים מוכים צרות וייסורים, אבל ושכול. כולנו היינו יהודים שהשארנו את יקירנו מאחור במשרפות אושוויץ, בירקנאו, דאכאו ושאר מדורי הגיהינום של מלאך המוות המשחית הנאצי.

כעת, הגיענו לזמן הזה, לשוש ולשמוח בחג החירות, להודות ולהלל להשי"ת על הניסים והנפלאות אשר אירעו עם אבותינו ועמנו.

בליל התקדש חג הפסח התקיימה סדר ליל פסח, אותו ערך הרבי לפני הקהל הרחב. שלוש מאות אברכים ובחורים הסבו יחד בליל הסדר זה. אף הנשים והבנות ישבו בשיפולי האולם והשתתפו בסדר זה.

בראש השולחן ישב הרבי, האב הרחום ותוארו כמלאך ה' צבאות, מבאר את ההגדה ואת הסימנים אחת לאחת בשפתו שפת האידיש.

חוויה רוחנית אדירה היתה סדר נהדר ומיוחד זה, לה זכינו בשנה זו בצילא דמהימנותא של הרבי.

ברח דודי

בְּרַח דּוֹדִי אֶל שַׁאֲנַן נָוֶה. וְאִם הִלְאִינוּ דָּרְךְ הַעֲוֵה. הִנֵּה לָקִינוּ בְּכָל מַדְוֶה. וְאַתָּה ה' מָעוֹז וּמִקְוֶה. עָלֶיךָ כָּל הַיּוֹם נִקְוֶה. לְגָאֳלֵנוּ וּלְשֵׁיתֵנוּ כְּגַן רָוֶה:

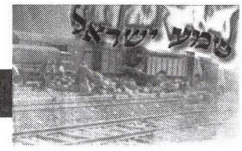
בְּרַח דּוֹדִי אֶל מְקוֹם מִקְדָּשֵׁנוּ. וְאִם עֲוֹנוֹת עָבְרוּ רֹאשֵׁנוּ. הִנֵּה בָּאָה בַּבַּרְזֶל נַפְשֵׁנוּ. וְאַתָּה ה' גּוֹאֲלֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ. עָלֶיךָ נִשְׁפּוֹךְ שִׂיחַ רַחֲשֵׁנוּ. לְגָאֳלֵנוּ מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ לְהַחְפִּישֵׁנוּ:

בְּרַח דּוֹדִי אֶל עִיר צִדְקֵנוּ. וְאִם לֹא שָׁמַעְנוּ לְקוֹל מַצְדִּיקֵנוּ. הִנֵּה אֲכָלוּנוּ בְּכָל פֶּה מַדִּיקֵנוּ. וְאַתָּה ה' שׁוֹפְטֵנוּ מְחוֹקְקֵנוּ. עָלֶיךָ נִשְׁלִיךְ יַהַב חֶלְקֵנוּ. לְגָאֳלֵנוּ בְּהַשְׁקֵט וּבְבִטְחָה לְהַחֲזִיקֵנוּ:

בְּרַח דּוֹדִי אֶל עַד הַזְּכוּל. וְאִם עוֹלָךְ שָׁכַרְנוּ כְּלִי סָכוּל. הִנֵּה לָקִינוּ בְּכָל מִינֵי חִכּוּל. וְאַתָּה ה' מְשַׁמֵּחַ אָכוּל. עָלֶיךָ נַסְבִּיר לְהַתִּיר כָּבוּל. לְגָאֳלֵנוּ לְהִתְגַּדֵּל מֵעַל לְגִבּוּל:

בְּרַח דּוֹדִי אֶל נִשָּׂא מִגְּבָעוֹת. וְאִם זַרְנוּ בִּפְרוֹעַ פְּרָעוֹת. הִנֵּה הִשִּׂיגוּנוּ צָרוֹת רַבּוֹת וְרָעוֹת. וְאַתָּה ה' אֵל לְמוֹשָׁעוֹת. עָלֶיךָ נִשְׁפּוֹךְ שִׂיחַ שַׁוְעוֹת. לְגָאֳלֵנוּ וּלְעַטְּרֵנוּ כּוֹבַע יְשׁוּעוֹת:

בְּגָלַל אָבוֹת תּוֹשִׁיעַ בָּנִים.
וְתָבִיא גְּאוּלָה לִבְנֵי בְנֵיהֶם:

אחד הזיכרונות המיוחדים שנחקקו אצלי מאותו חג, היא פיוטי ה"ברח דודי" כפי שאמר אותם הרבי.

דרכו בקודש של רבנו היה לזמר בעת עריכת השולחן הטהור את היוצרות אותם לפי מנהגו כדרך אבותיו הקדושים לא אמרו בתפילה.

במהלך החג השלים הרבי את הפיוטים אותם החסירו מלומר במהלך התפילה, ביניהם את הפיוטים "ברח דודי" אשר סדורים במחזורים בסדר קודם תפילת שמונה עשרה של יום טוב ושבת חול המועד.

פיוטים אלו אשר מלאים בתחנונים לפני המקום על שבר בת עמי. הצרות וחבלי הייסורים אשר פוקדים את עם ה', ונקמתו בגויים, נאמרו על ידי הרבי בהשתפכות הנפש, ברחמים ובתחנונים, כאשר כל תיבה ואות משתמעת ומקבלת גוון עז באווירת קורות הימים, הדם האש ותמרות העשן, שעדיין אופפים את הניצולים.

במעמד זה זכינו לראות עבודה נעלה ונשגבה ומיוחדת. זמן רב ארכו פיוטים אלו, כל פיוט ארך לערך כעשרים דקות ויותר, ובשבת חול המועד ארך הפיוט כמעט שעה שלימה, כשכל כולו עובר בבכיות נוראות. התיבות הקדושות ביטאו את מצבנו האומלל. כל מי שהיה שם נמס לבו כמים. **מי שלא עבר את מוראות השואה לא יוכל להבין זאת**, כפי שאנו הרגשנו אז, כל העומדים שם בכו יחד.

התיבות המיוחדות דיברו ממש על מצבנו האומלל. התיאורים של הפייטן הביעו את מה שחווינו. המילים המיוחדות פירטו על נימי נפשנו.

כולנו — שעמדנו שם התמוגגנו יחד בדמעות שליש, בבכייה רבה יחד עם רבנו...

אוי ווי... **"ברח דודי"** — הקדוש ברוך יפדנו מן הגולה הזאת...

❁ עליך נשפוך שיח שועות

גם בשנים מאוחרות יותר, זוכרני כי פיוטים אלו של שבת חול המועד היו אורכים תמיד זמן רב במיוחד. כל פיוט כשלעצמו היה יכול להימשך במשך כעשרים דקות ואף יותר מכך.

עד היום מדי שנה בשנה בחג הפסח, כאשר בשבת חול המועד פסח, אני מזמר לעצמי פיוטים אלו, ליבי עולה על גדותיה, כשאני נזכר באותה מעמד מרטיט והשתפכות הנפש של הרבי, כאשר זכינו לראותו עומד ומתחנן כבן המתחטא לפני אביו...

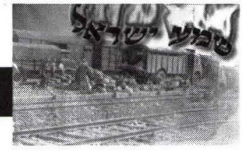
❁ מטבח כשר

גדולים מעשי רבי, מה שפעל הקים ויסד באותה תקופה חשוכה, בארץ לא זרועה אצל שרידי אש הפליטים והניצולים מן כבשונות האש וממלתעות ציפורניהם של הגרמנים, אשר היו שבורים ורצוצים, ללא משען ומשענת, ללא הורים וקרובים, והרבי ניער את העפר בגלימותיהם של היהודים והחל בשיקומם, בהדליקו את נרותיהם במפעלות תורה וחסד במטרה ברורה להחזיר עטרה ליושנה.

גולת הכותרת ממה שפעל רבנו על אדמת גרמניה, היא הקמת המטבחים הכשרים, להעמיד אוכל ליראי השם, שישובו לאכול מאכלים כשרים, כפי שהיו נזהרים טרם המלחמה, בקפידה יתירה על קלה כבחמורה.

את המטבחים הכשרים השתדל רבנו להקים בכל מחנה ומקום ריכוז שהיו בו קבוצת יהודים, כדי שלא יאלצו להיגעל במאכלות אסורות.

אם זאת, קושי רב היה להניע יהודים נוספים להצטרף למעגל אוכלי הכשר, וזאת מחמת התנאים של המטבחים, שבמטבח הכשר לא היה מספיק אוכל כפי שהיה במטבח הרגיל. כמו כן, לא היה

בשר כלל במטבח הכשר, מה שכבר היה במטבח הרגיל. עם זאת, בעקביות ובהתמדה הצליחו להדליק את הניצוץ היהודי החבוי בתוך ליבותיהם של יהודים נוספים ואף הם נוספו לאכול כשר.

* * *

בבוקר ובערב היו מחלקים לחם. בתקופה הראשונה עדיין לא היה מספיק לחם לשובע במטבח הכשר, ומאידך, במטבח המרכזי היה די והותר. רבנו היה מנסה לשדל את האנשים שיחזרו לאכול אך כשר, כשהוא ממשיל את אותם האנשים שעדיין אינם אוכלים כשר, לאותה ילדה קטנה שמשכימה בשחרית ומברכת "מודה אני לפניך מלך חי וקיים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך" ומלמדים אותה לומר: "א ברכה אין הצלחה זאל קימען אויף מיין קליין קעפעלע" (—ברכה והצלחה יחולו על ראשי הקטן) והיא ממשיכה לומר זאת עד לעת זקנה ושיבה...

כמו כן הדברים כאן. היה מלחמה ונאלצו לאכול נבילות וטריפות, אבל הלוא כעת המלחמה מאחורינו ויש לשוב ולחזור לאכילת כשר כפי שהיה קודם המלחמה. ואכן היה רבים וטובים שחזרו לאכול כשר רק בזכות השתדלותו המרובה של רבנו.

אך גם היו רבים שלמרות היותם קודם המלחמה שומרי שבת, חרדים יראים ושלמים, שלא שבו למוטב למרות מאמציו הכבירים.

יזכרם אלוקינו לטובה

יזכרם: את הגברת שטראובל ואחותה גברת מושקוביץ' — הן, כמובן עדיין לא היו אז נשואות — היו המבשלות במטבח הכשר במסירות נפש ממש כשהם עצמם לא קיבלו על כך שום תשלום. במשך שלוש שנים רצופות הן היו המבשלות בכוחות עצמן, ובחוסר תנאים מינימליים עבור שש מאות איש, שלוש ארוחות ביום ומחלקות אותן לציבור.

במטבח המחנה אף עבד ועמל יחד עימהן הרה״ח ר׳ בן ציון ערבסט ז״ל. זכות נשגבה זו בוודאי תעמוד לו.

המשגיח במקום במסירות רבה היה הרה״ח ר׳ יחזקאל סאמעט.

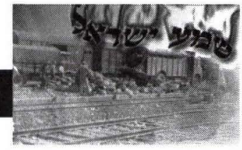
❁ הישיבה

מגיד השיעור בישיבה היה הרב הגאון ה״**מוז׳יער רב**״ הרב רובין זצ״ל, וכן היה איתנו הרה״ג ר׳ **יודל רוזנברג** זצ״ל[21] ולמעשה היה ראש הישיבה שמסר שיעורים מדי יום, וכל היום שהה יחד עם הבחורים. הרבי היה נכנס כל יום לראות ולהיות עם הבחורים, והיה מתעניין ביותר על כל פרט ופרט.

יצוין שבפערנוואלד היו מלבדנו, גם כאלו שהפריעו לנו מאוד, ציוניסטים, והיו משכילים וחילונים שהגיעו מרוסיה, וכן פרטיזנים שניצלו ופעלו ועשו ככל שביכולתם שיעלו לארץ ישראל, הם היו מגייסים ילדים וילדות לשירותם של ה״שומר הצעיר״. בעיקר היו שם גילאי 16-14 שנים. הרבי היה תמיד מזהיר שלא יעברו כלל ליד הבניינים שלהם.

מדי מוצאי שבת קודש היינו מתאספים יחד בכדי לדון ולדבר ואף להיבחן על מה שלמדנו, לשם כך אף התמנה גבאי מיוחד, היה זה הרה״ח ר׳ **מרדכי לייב טירנואר** ז״ל. בתקופה זו כבר היה מעט כסף שקיבל הרבי ממקור בשווייץ וכיוצא בזה, ורכשו חבית של כ־50 ליטר חמאה וחילקו זאת לבני הישיבה. כמו כן החלו להביא לחם ויותר לא היה. הרבי עצמו השתדל שלבחורים יהיה די מחסורם, וזכורני שר׳ מרדכי לייב הביא חמאה והרבי העיר לו

21) נפטר לפני כעשור בארה״ב.

שיביא עוד ובלבד שיהיה מספיק, ור׳ מרדכי לייב השיב שיש די, והרבי התעקש שיביא עוד ושיהיה מספיק ברווח.

❁ עטרה ליושנה

כאמור, פעולותיו של הרבי היו נמרצות ולא הסתכל על עצמו כלל, במיוחד ייזכר לטובה הרב זילבר הנ״ל ששימש כרב צבאי בצבא האמריקאי, והרבי נסע בג׳יפ שלו למחנות: לאנדסברג, אולם, פוקינג ועוד, כדי לסדר שם מטבחים כשרים, ובכל מקום יסד בית מדרש כמקום שילמדו שם, ודרש מכל אחד שילמד מה שביכולתו גמרא, חומש, תהילים.

בינינו היו גם יהודים מבוגרים מרוסיה שלא ידעו מאומה והרבי היה משלם להם בכדי שישבו בבית המדרש ויאמרו תהילים. היה פעם והרבי נסע לגייס כספים לטובת השרידים, לכן השאיר לעסקנים סכום כדי לחלקם כפי הצורך, אבל אלו לא חילקו את הכספים כדבעי, וזכורני שהיהודים הרוסיים לא ידעו מאומה ואיימו שאם לא ישלמו להם הם יפסיקו לומר תהילים. כך פעל הרבי גדולות ונצורות להחזיר עטרה ליושנה.

❁ בישיבה

ימות החורף הקרים עברו עלינו כשאנו ממלאים את עתותינו בלימוד תורה בהתמדה ובשקדנות, החברותא שלי באותה תקופה היו ר׳ **בערל שטרן** ז״ל, לאחר מכן ר׳ **אהרן דוב פוקס** ז״ל שכבר היה אז מהמבוגרים, והוא היה שקדן נפלא שלא פסק פומיה מגרסא. יחד עמו סיימתי מסכתות גיטין, ברכות, כתובות (מפרק ב׳), נדרים ובבא מציעא, גם לאחר נישואיו של רבי אהרן דוב פוקס ז״ל המשכנו ללמוד יחד. היה עלינו להשלים את מה שהחסרנו מתקופת הבר מצווה.

כמו כן היה שם הרה"ג ר' **יוסף שלמה ריניץ** שליט"א מחבר ספרי "**ליקוטי יושר**" על מסכת ב"ב שהיה מהבחורים המבוגרים ומתמיד עצום, שהחל בסדר יומו באשמורת הבוקר בשעה חמש, ומלבד מה שנטל את ארוחותיו משך היום, ונתן לעפעפיו תנומה במשך זמן קצר בצהרים, לא פסק פומיה מגרסא. הבחורים היה מרבים לשאול אותו פשט בגמרא, והוא השיב לכל אחד בסבלנות ובמאור פנים. הוא אהב לעזור לאחרים.

בחנוכה תש"ו כבר היה כמעט לכולם ציצית כשרות, תפילין עוד לא היה לכל אחד, וכל אחד היה שואל את התפילין מחברו למשך מספר דקות וקורא קריאת שמע.

ר' בן ציון ערבסט ז"ל שרת בצבא ההונגרי במשך חמש שנים, אף אחי ר' יוסף הי"ו שרת יחד עמו. הם היו באוקראינה, רוסיה ועבדו אותם בפרך, בחודשים האחרונים החזירו אותם להונגריה, לאחר מכן העבירו אותם למחנות בגרמניה. ר' בן ציון היה מתפלל בהתלהבות ובקול גדול, אך עדיין גידל בלורית לראשו. באחד הימים פנה אליו הרבי ואמר: בן ציון, לא מתאים שתלך עם בלורית, ונענה מיד: הנני מוכן ומזומן לגזור את הבלורית.

ר' בן ציון ביקש לעשות דבר מה לטובת הישיבה ולשם כך שימש בתפקיד הטבח, ועבד ללא שום תמורה בהכנת האוכל, בלא שיקבל עבור כך שום פרוטה, כפי שכל אלו שעבדו למען הישיבה לא קיבלו ומטרה אחת היתה לנגד עיניהם לסייע בפעולותיו של הרבי. העבודה במטבח כלל לא הגיעה בקלות, והיה צריך לשם כך הרבה מסירות נפש, להשקיע הרבה שעות ויגיעה כדי להכין את האוכל, כבר מאשמורת הבוקר היו המבשלים והטבחים משכימים לעמוד על משמרתם, ועד שעות המאוחרות של הלילה עסקו במלאכה, כדי לספק את הצורך הרב באוכל שהיה במקום.

חופה וקידושין

בתקופה זו החל הרבי לפעול שיתחילו להינשא, הוא דאג לשידוכים, והוא היה המסדר קידושין והשגיח על כל ענייני הקידושין. עדיין לא היה אז כלום, אלו שנישאו בקושי קיבלו חדרון קטן עם שני מיטות, כשהם ממשיכים לקבל אוכל מהמטבח המרכזי, שהרי עד לנישואין גם קיבלו את האוכל משם. עד כמה לא היה עדיין אז מאומה ניתן להבין מכך, שבעת החופה לא היה כוס כדי לשבור כנהוג והיו לוקחים נורה שרופה שיצאה מכלל שימוש ואותה היה החתן מנתץ ברגליו, למרות שלא היינו זקוקים שם לתזכורת מיוחדת על החורבן, אותה ראינו יום יום שעה שעה לנגד עינינו.

אף מצד האמריקאים כמעט ולא היינו מקבלים סיוע שיש בו ממש, המעט שנתנו ארגון האונר"א, לא הספיקו אפילו לכדי תנאים מינימליים הנצרכים, ואילו לא היה להם גם אז החרשנו, אבל לשונאנו הגרמנים הם היו מסייעים ומעניקים ככל יכולתם, הרבה מעל ומעבר ממה שקיבלנו אנו. לא לחינם, היה הרבי במשך כל השנים מקלל אותם, באומרו שהגויים האמריקאים אינם עדיפים על גוים אחרים, שכן היה ביכולתם להציל ולא עשו זאת.

בין פסח לעצרת

בין פסח לעצרת היה הרבי נוהג לזמר את הפיוטים המיוחדים לשבתות אלו, אני לא הכרתי פיוטים אלו, אך בסידור שלי אותה רכשתי באושוויץ תמורת צום של יומיים, ראיתי לראשונה פיוטים אלו. כעת כשביקש הרבי סידור שיש בו פיוטים אלו ידעתי למסרו לו, ובסעודת היום בשבת קודש היה הרבי שר פיוטים אלו מסידורי זה.

❁ למען "שארית הפליטה"

באותה תקופה, היה זה לפני חג השבועות, החל הרבי לתכנן את נסיעתו לאמריקה במטרה לגייס כספים למען מפעלותיו הכבירים "שארית הפליטה" שבאותה עת כבר התפרסו על כל אזור הכיבוש האמריקאי על אדמת גרמניה. הרבי יצא אכן לנסיעה לאמריקה דרך פריז, שם היה צריך לקבל ויזה כדי להמשיך לאמריקה. כמעט ולא התעניינתי אודות נסיעתו של הרבי, מחמת שהחברותא שלי ר' **אהרן דוב פוקס** ז"ל לא הניח לי להתעניין בכך, והוא משך אותי שאחזור ללמוד ולא אפסיק לרגע.

החילונים, הנ"ל, שהיו במחנה צחקו ולגלגו אז עלינו שה"שווארצער רבי"[22] — ברח מאתנו, אבל אנו ידענו בבירור שהוא עומד לחזור, כפי שהבטיח מפורשות.

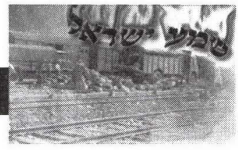
שבעה שבועות לאחר מכן, מחנה פערנוואלד צהלה ושמחה, כאשר חזר ושב הרבי למחנה, המדובר היה אז שהצליח לגייס הון רב של $100,000 [שווי סכום זה בהשוואה לערך הממון בימינו היא כסך $10,000,000].

מיד עם שובו המשיך לפעול ולעשות למען החזרת עטרה ליושנה, ונסע למחנות נוספים להקים מטבחים כשרים ובהשתדלותו המשיכו לשלם, כדי שכל אחד ילמד או יאמר תהילים לפי יכולתו.

❁ "מחנה הילדים – פרין"

כדי לנסוע לאמריקה נאלצנו תחילה לנסוע לפרין ש שם היה מחנה ילדים יתומים. בתחילת אלול הגענו למחנה ושם לא היה

22) הרב השחור - כך כינו אותו אודות לזקנו השחור, והיה שם רב מהמזרחי, אותו היו מכנים "דער רויטער רבי" - הרבי האדום, אודות זקנו האדום.

מאכלי כשר, אבל אנו הסתפקנו עם לחם ומים. לראש השנה נסענו לרבי, הרבי התרעם שלא היינו צריכים לנסוע מהמחנה, כדי ששאר הילדים ישמרו גם הם את יום ראש השנה ולא יעשו מלאכות אסורות בחג. שם במחנה כמעט ולא היה מחזורים, לי עצמי היה מחזור אותו קיבלתי בימים הנוראים תש"ו בפערנוואלד. אחר ראש השנה חזרנו למחנה הילדים בפרין שם היה עמנו הרב **יצחק שוורץ** הי"ו שהיה מכונה פרינער רב.

יצוין שבסוכות עשינו את הנענועים על שלושת המינים, הדסים לא היו כלל, לכן קיימנו את המצווה אך ללא ברכה. ומעשה שהי', אמרתי אז לרבנו שהנה לא רחוק מכאן, על אי בודד, שם אף היה ממוקם ארמון הקיסר ובמרכזו מוזיאון, והנחתי שבוודאי יש שם מארבעת המינים ואולי כולם, לאחר שיוט של 15 דקות באניה קטנה הגעתי לאי, הכל היה שם אך לא הדסים.

יתומים שהיו מתחת לגיל שמונה עשרה, נלקחו מטעם הג'וינט והאי"ש לאמריקה, אני לא הורשתי להצטרף, שכן, כאשר נשאלתי על משפחתי קודם השואה השבתי שהיה לי אב ואם, שש אחים וארבע אחיות, ואמרו לי שייתכן שהם או חלקם נמצאים בין החיים על כן לא יכולתי להצטרף. בסופו של דבר היתה לי זאת לטובה שכן כשחזרתי לפערנוואלד המשכתי ללמוד עם החברותא שלי והמשכתי להיות במחיצתו של הרבי.

בתקופה זו החליפו רבים את שם משפחתם, אף אני החלפתי את שמי מ"יאנקלאוויטש" ל"גליק".

אולם

חודש טבת שנת תש"ז. לאחר שעברו ימי החנוכה בהתרוממות הרוח במחיצתו של הרבי, הורה הרבי למספר בחורים ה"ה ר' **מתתיהו פריזל** הי"ו ור' **שלמה גרוס** הי"ו ור' **יעקב שטיינמץ**

הי"ו אף אני ביניהם, לנסוע לעיר אולם ולפתוח את הישיבה במקום, מאחר שמשם היתה אפשרות להגר לאמריקה.

יחד איתנו הצטרפו בחורים נוספים שהיו במחנה ובסביבתה כדי ללמוד בישיבה. ביחד היינו שלושים בחורים.

ב"אולם" התגוררנו בתוך מבנה ששימש בעבר את הצבא, המקום היה מרווח עם מספיק מקום לכולנו כדי לישון, המיטות עשויים היו קרשים מעליהם היה קצת בד.

מזג האוויר במקום היה קר מאוד, עשרים מעלות מתחת לאפס. הקור חדר למבנה משום שחלקו היה פרוץ בעקבות הפצצה שפגעה בבניין וחימום כלל לא היה לנו במקום.

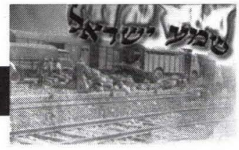
בלילה לא יכולנו להכין נטילת ידיים ליד המיטה, מאחר שהמים קפאו כתוצאה מהקור.

מדי בוקר היה מעורר אותנו הרה"ח ר' **שלמה גרוס** הי"ו, הוא היה מכין על יד מיטתו קערה עם מים ופטיש לידו ובבוקר היה שובר את הקרח בעזרת הפטיש, כך היה נוטל את ידיו. לאחר מכן היה מביא לנו מים מתוך השירותים שם המים לא קפאו.

ר' שלמה גרוס

בבית המדרש עצמו היה תנור חימום, אך העצים להסקה שקיבלנו מהאמריקאים לא הספיקו. היוזמה האישית הצילה את המצב.

ר' **שלמה גרוס** הי"ו היה משכים קום ומסיק את בית המדרש, עד שאנו הגענו ללמוד בשעה 5:30 כבר היה בית המדרש מוסק היטב.

את הגחלים היה ר' שלמה קונה תמורת 50 מרק אצל גוי שעבד במטבח הטרף של המחנה וכאמור היה ממונה על הסקת התנור.

הרה"ח ר' **שלמה גרוס** הי"ו עצמו כאז עד היום במקום מגוריו באמריקה, הוא מתמיד נפלא ושוקד על תלמודו לילה כיום יאיר אצלו בחשקו בתורה הקדושה.

אנו היינו אוכלים במטבח כשר שהוקם במחנה על ידי הרבי. המטבח סיפק אוכל כשר לכל אלו שהיו מעוניינים בכך. לא היה לנו בשר או חלב, אלא כל מאכלנו הסתכם בגריסים ותפוחי אדמה שהיו מבשלים, שכן, האמריקאים לא הכירו בצרכים המיוחדים שלנו ולא קיבלנו שום דבר בשונה ממה שקיבלו האחרים מהאונר"א.

באותה תקופה שמענו שיעורים מאת הרב הגאון רבי **דוד קליין** זצ"ל ממונקאטש, בעל מחבר ספרי **"בית ארזים"** על שו"ע אורח חיים. הוא עוד קיבל סמיכה מהגה"ק מ**מונקאטש** זי"ע, אשר כידוע לא העניק סמיכה זולת לשלושה אנשים והוא היה אחד מאלו.

זכורני את רבי דוד קליין, יושב ומרצה שיעור ביום חתונתו וביום שמחת לבו במשך כשעתיים ונמשך עד שעה לפני החופה. הרי ממילא לא היה אז מה להכין לחתונה.

אף הגאון ר' שמואל פרידמן הי"ו שכונה לאחר מכן כרבה של יאולם' היה אומר ומרצה שיעורים תמידים כסדרן לפני הבחורים.

משך כל החורף היינו במחנה זה כ־2000 איש. בתקופה זו החלו להגיע מגבעות, כל אחד קיבל מגבעת כפי שהיה דרכו ללבוש.

במשך כל אותה התקופה עשינו מאמצים לקבל ויזה כדי להגר לאמריקה, כולנו ידענו שישיבתנו בגרמניה, על הארץ אשר ספגה את דם יקירנו היא זמנית בלבד.

שלושה ימים קודם חג הפסח קיבלנו סוף סוף את הוויזה המיוחלת.

שמונה בחורים קיבלנו ויזה, אשרת כניסה לאמריקה. מיהרנו לנסוע לבריימן, הייתה זאת עיר הנמל, משם היו ממשיכים בספינה לאמריקה.

❁ היידנהיים

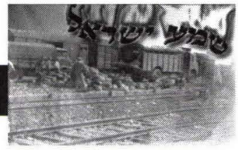
באותו יום בה עזבנו את המקום, אף נסגרה הישיבה והיא עברה למשכנה החדש במחנה היידנהיים.

בהיידנהיים היו הבניינים נמוכים וקטנים יותר, אבל לעומת זאת היו יותר נוחים, כבר היו שירותים בתוך המבנים מה שלא לנו עד היום באולם.

כאן כבר היה כל ההתייחסות בצורה שונה ומכובדת יותר. במקום זה הוקצה רחוב מיוחד עבור הישיבה ותלמידיה, כמו כן, אף סייעו להתארגן בכוחות עצמם במטבח הכשר ואף העניקו יותר מאכלים המתאימים למקפידים לאכול כשר.

❁ בריימן עיר הנמל

הגענו לבריימן ונפגשנו עם יהודים רבים שהמתינו במקום כדי להפליג לאמריקה. במקום היה כבר מאורגן מטבח כשר. כעת לקראת חג הפסח הכשירו את המטבח בצורה שיהא מתאים בכשרות לפי הקפדתם החמורה של אנשי שלומנו.

המבשלת במקום הייתה זקנתו של ר' **חיים אלטר לפקוביץ'** הי"ו, היא בישלה במסירות נפש ללא שום תמורה אלא לשם מצווה כדי להחיות עם רב, שומרי התורה ומצוות אוכלי הכשר, היא היתה מקפידה על קלה כבחמורה ודקדקה בכל קוץ ותג בענייני הכשרות.

בערב פסח בבוקר היא אמרה לפנינו: "קינדערלעך, אפשר לאכול מהכל, הכל כשר כראוי וכנכון". לא היה שם מאכלי בשר, אבל מה שהיה היה כשר למהדרין.

היא בישלה עבורנו את מאכלי החג והיא אף נסעה באותה אוניה יחד איתנו לאמריקה.

באותו שנה חל יום ראשון של פסח להיות בשבת קודש.

ממש בערב שבת קודש, מינו ראביי רפורמי מטקסס שבאמריקה כממונה על המטבח הכשר. ראביי זה אשר לא קרה ולא שנה מימיו לא ידע כלל להבדיל בין בשר כשר לבשר טריפה. בין עוף כשר לבין דבר אחר טמא, הכל היה שווה בעיניו כאחת.

בשעה שתיים בערב שבת קודש, ערב פסח, נכנס הראביי למטבח, והורה שם שלא יהיה במקום שני מטבחים נפרדים, אלא מטבח אחד, וערבבו את המאכלים הכשרים יחד עם המאכלים שהם טריפות.

המבשלת שבישרה לנו בבוקר על כשרותם של כל המאכלים, יצאה כעת המומה ומזועזעת ממה שאירע ובישרה לנו כל כך שאסור לאכול מאומה כי הראביי הטריף את הכול.

ולא נשאר לנו היראים אוכלי הכשר לאכול מאומה לחג, זולת מעט מצות שהיה לנו ממה שהבאנו מאולם.

פרק ט"ז

שמחים בבניין

ההפלגה

ביום שלישי של חול המועד פסח הגיעה הספינה הטילה עוגן, בה היינו אמורים להפליג.

משך שמונה ימים רצופים נמשך המסע שלנו על גבי הספינה לאדמת אמריקה. היינו יחד כאלף וחמש מאות נפש, אנשים נשים וטף. הגברים היו מופרדים מהנשים בקומות מיוחדות. כשהגברים שוכנו באחת הקומות והנשים בקומה אחרת.

מטבח כשר לא היה על הספינה, ואכלנו ממה שהבאנו איתנו מאולם. לאחר החג יכולנו לאכול אף לחם ומרגרינה או חמאה. עם שתייה לא היה לנו בעיה, יכולנו לשתות מים כאוות נפשנו להרוות צימאוננו.

המסע מסתיים, רואים את אמריקה. מיד עם רדתנו מהספינה, לקחו אותנו אנשי הג'יונט לבית ילדים מיוחד שהיה בברונקס והופעל על ידם במטרה לפרוס את חסותם על הילדים ניצולי השואה שהגיעו בספינות ישירות מאדמת גרמניה.

אף אני יחד עם עשרים ילדים נוספים, נלקחנו לבית ילדים זה.

למחרת הגיע שליח מאת הרבי, הלוא הוא הרה"ח ר' **חיים אלטר ראטה** ז"ל, שהיה מגיע למקום בפקודתו של הרבי, כל אימת שהגיעה ספינה חדשה לאמריקה, כדי לראות עם הגיעו ילדים יהודים המעוניינים להגיע ללמוד בישיבה. כמעט בכל ביקור שכזה היו ילדים שהצטרפו עמו, כדי ללמוד תורה.

דער קלויזנבורגער רבי זצ"ל תיכף נאכ'ן קריג אין אמעריקע
צוזאמען מיט'ן גבאי ר' מרדכי לייב טורנויער ז"ל

שמונה ילדים, יתומים מאב ואם, אשר כבר החלו לטעום את טעמה של הלימוד בישיבה על אדמת גרמניה, בישיבות "שארית הפליטה" חלקם מישיבתנו הקדושה באולם, הצטרפו כעת יחד עם ר' חיים אלטר, לעזוב את המקום וללכת אחריו אל ישיבתו של רבנו.

התהליך שאנו נעזוב את בית הילדים של הג'יונט לא הייתה קלה, היא נמשכה שבוע ימים עד שהתקבלו האישורים, כי אנו עוברים תחת חסותו של הרבי. במהלך זה אף ביקשו ליידע אותנו כי אנו מפסידים הטבות מיוחדות הניתנות לילדי בית הילדים של הג'יונט, על ידי צעד זה שאנו עושים, כשאנו חוצים את מפתנה של בית הילדים לשהות תחת חסות אחרת.

בשבוע זה עדיין שהינו בבית הילדים. במקום היה מטבח כשר, אך לא היתה זאת כשרות מהודרת כפי שאנו הקפדנו בהשראתו של הרבי עוד על אדמת גרמניה, ולכך נאלצנו להסתפק לעת עתה בלחם, טונה וסרדינים.

חבל על דאבדין, על אלה אני בוכייה, על ילדים רבים רכים, נשמות טהורות אשר לא טעמו טעם חטא, אשר נשארו מאחור באותה בית ילדים ולא השכילו להצטרף אל דרך החיים לחסות בצלו של רבנו, לחזור לדרך הנועם ונתיבות השלום של תורתנו הקדושה. הם העדיפו את המנעמים הזמניים והפיתויים והגירויים אותם העמידו לפניהם אנשי הג'יונט, שליחי השטן, בכדי שיישארו שבויים ברשותן.

חבל, כי רובם הגדול נשלחו על ידי הג'יונט למקומות שונים ומשונים ברחבי ניו יורק רבתי ובמקומות נוספים ונדחים אשר מצב היהדות היתה ירודה בהם ביותר, ולא היו במקומות אלו שום מוסדות ומפעלים תורניים, וכלתה נשמתם הרוחנית של הילדים הרכים שלא הצליחו להחזיק מעמד במקומות אלו, ופרקו עול תורה ומצוות מעליהם וחיים כגויים, רחמנא לצלן.

❁ הישיבה באמריקה

בתקופה זו היה בישיבה של הרבי כארבעים בחורים אשר כולם היו ניצולי שואה, ויתומים מהוריהם.

מיקום הישיבה היה בוויליאמסבורג 5 ST SOUTH 316.

כל מעיינותיו ושאיפותיו של הרבי בימים ההם היתה להשגיח הדק היטב על כל ענייני התנהלות הישיבה הקדושה.

כראש הישיבה העמיד את הגאון הצדיק הרב **אהרן יהודה וילנער** זצ"ל[23], אשר מסר שיעורים כסדרן דבר יום ביומו לבחורי הישיבה. גם בשאר שעות היום היה יושב יחד עם הבחורים בבית

23) ברצוני לגולל מקצת מן המקצת של שבחו של האי גברא רבא, הרב הגאון הצדיק רבי אהרן יהודה וויילנער בן הרב משה זצוק"ל אשר היה בקי בכל הש"ס עם פירוש רש"י ותוספות, ראשונים ואחרונים, בכל ספרי החסידות של תלמידי הבעל שם טוב, ושאר ספרי גאונים וקדושים.

זכיתי להימנות כתלמידו בישיבת "שארית הפליטה" באמריקה בה שימש כראש ישיבה במשך ארבעים שנה.

סדר יומו היה מתחיל מדי יום ביומו כבר באשמורת הבוקר. בשעה 5 כבר היה מגיע לישיבה ללימוד שנמשך במשך כמה שעות עד לזמן תפילת שחרית.

תפילתו היתה מעומד ובמתינות היה מוציא כל תיבה מפיו כמונה מרגליות.

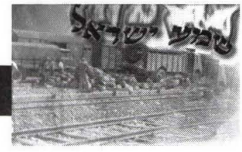
לאחר התפילה היה חוזר לביתו לארוחת בוקר, ומיד לאחר שבקושי טעם מאומה, כבר מיהר לחזור לישיבה. כמו כן, בארוחת צהרים מיהר לביתו לטעום משהו ומיד הזדרז לשוב ללימוד, אז היה יושב בישיבה במשך כל היום עד השעות המאוחרות של הלילה.

מדי יום ביומו היה מעניק בישיבה שיעור שנמשך כשעתיים בגמרא בעיון ובעמקות מרובה. השיעור כולו היה מוסר כשהוא עומד על רגליו.

ביום שישי היה מוסר שיעור בחומש ורש"י עם הוספות רבות ונכבדות משאר מפרשי התורה. הוא ידע את הספרים הקדושים "אור החיים" ורמב"ן על התורה על בוריים. - פעם אמר לי שכבר אירע לו כזאת שלא אכל קוגל בשבת קודש, אך, עדיין לא אירע לו שעבר עליו שבת בלא ללמוד את פירוש ה"אור החיים הק' והרמב"ן.

לאחר שנסע הרבי להתיישב בארץ הקודש, אף החל לומר שיעור בליל שבת קודש לבעלי בתים, בספר הקדוש "אור החיים". כמה פעמים היה מתבטא על ביאורים גבוהים ב"אור החיים" הקדוש, שרק אדם שהוא עצמו אוחז במדרגה כזאת יכול לחדש ביאור זה.

לפעמים היינו אני יחד עם ידידי הרה"ח ר' **יעקב יצחק ליפשיץ** שליט"א וידידי הרה"ח ר' **חיים אלטר לפקוביטש** שליט"א, עולים לביתו

בשבתות אחר הצהרים או בחול המועד ומשוחח עמנו בדברי תורה. פעם אמר לנו כי מיום עומדו על דעתו לא שכב לישון במיטה בשבת אחר הצהרים.

היה נח לבריות וסבלנות אין קץ, בהיותו בישיבה לא היה מתרגז על הבחורים. הוא השיב לבחור פשט בגמרא במשך מחצית השעה וללא שום תרעומת.

כשהיו שואלים אותו דבר, שכבר מופיע באחד הספרים המודפסים בספרים היה ניגש לארון הספרים ומוציא את הספרים ממקומם ומראה אותם מיד בפנים הספר. גם לעת זקנתו לא היה מתעצל וניגש בכוחות עצמו אל הארון לקחת את הספרים, כשתוך רגעים מספר כבר היה המראה מקום לפניו. מעולם לא היה מטריח את הבחורים להביא לפניו ספר.

גם ללוותו לביתו לא היה מניח, העדיף ללכת לבדו. הייתי מחפש אמתלאות לדבר איתו כדי ללוותו. אף הייתי לוקחו בליל שישי וביום ראשון של סליחות עם הרכב שלי ליוניון סיטי לשמוע את שיעורי החומש רש"י של כ"ק מרן אדמו"ר זי"ע.

היה מרבה לדבר מדודו בעל ה"טל תורה". לעת זקנתו היה לו קשה ללכת בכוחות עצמו והייתי לוקח אותו עם הרכב שלי לתפילה. אמנם התקשה להיכנס לרכב ולצאת ממנה כשהוא מחזיק את הטלית ותפילין, לכן, כל אימת שנכנס ויצא היה מוסר לי את התפילין שאני אחזיק אותם, ולאחר מכן לקח אותם שוב והניחו על ברכיו. שאלתיו פעם, מדוע אינו יכול לקחת ממני את הטלית ותפילין שוב רק אחרי שיורד מהמכונית, ומדוע עליו להחזיק זאת כל העת. השיב לי כי דודו בעל ה"טל תורה" היה מקפיד להחזיק בעצמו את הטלית ותפילין כל הזמן, אבל, מאחר שאין לו ברירה הוא מסרם לי כשהוא נכנס לרכב וכשיוצא ממנה, אבל, מלבד זאת הוא רוצה להחזיק זאת בעצמו.

כ"ק מרן אדמו"ר זי"ע היה מוקיר ומחשיב ביותר את הרב וילנער זצוק"ל (יום פטירתו ט' אלול).

באחד הימים בדרכו לתפילה אמר לי שיש לו חולי בעיניו ואינו רואה היטב, וכן הוא מרגיש חולשה בגופו אשר מונעת אותו מלימודו, ואם אינו יכול ללמוד, שוב אין לו מה לעשות בעולם הזה. שלושה שבועות לאחר מכן, הוא השיב את נשמתו לבוראה, כשהוא צלול בדעתו עד הרגע האחרון.

וזה כמו שכתוב אצל משה רבינו ע"ה בפר' וילך פסוק ב' "לא אוכל לצאת ולבוא, אומר רש"י ד"א שנסתמו ממנו מסורות ומעיינות החכמה. וכתב השפתי חכמים, כדי שלא יצטער על מותו לכן נסתמו ממנו, כי משה חפץ במותו, כי בלי חכמה למה לו חיים, ע"ש.

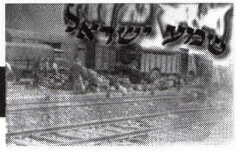
המדרש ולומד בהתמדה רבה. דמותו של ראש הישיבה החובש את ספסלי בית המדרש כבר החל משעות הקטנות של הלילה ולומד ברציפות עד לשעותיה המאוחרות של הלילה, היו לבחורים דוגמא מוחשית לאהבת התורה והתמדה והשפיעה רבות עליהם.

הרבי עצמו היה מוסר שיעורים לפני הבחורים. שיעוריו של הרבי היו אף מנוצלות כהפוגה מיוחדת ללמד לעמך תורה ומצוות את הדרך המסורה לנו מדור דור. הרבי ראה בכך מטרה נשגבה ללמד לבחורים הצעירים ועם העם היושבים על אדמת אמריקה, את השקפת התורה האמיתית, ובצילם של גאוני קמאי צדיקי אמת מדורות העבר אותם זכה לשמש וליצוק מים על ידיהם בתקופה שקדמה למלחמה.

מדי ליל שישי היה הרבי מוסר שיעור בחומש ורש״י. בשיעור זה היו יושבים מלבד בחורי הישיבה, אף בעלי בתים רבים אשר הגיעו במיוחד לשמוע שיעור זה אשר התפרסם בחוצות ויליאמסבורג כשיעור מיוחד וייחודי במינו. בחורים רבים ממתיבתא ״תורה ודעת״ בראשותו של הגאון הצדיק רבי שרגא פייביש מנדלוביץ׳ זצ״ל אף הם היו מגיעים בהמוניהם לשמוע את השיעור של רבנו.

❁ כשרות המאכלים

בחורי מתיבתא ״תורה ודעת״ בפרט המצוינים מביניהם היו אף מגיעים לעשות את תפילות שבת קודש במחיצתו של רבנו, ליהנות מזיו תפילותיו הזכות בהשתפכות הנפש כבן המתחטא לפני אביו. בין בחורים אלו היה הרה״ח ר׳ צבי (הערשל) מאשינסקי ז״ל, והרה״ח ר׳ יצחק צין הי״ו, והרה״ח ר׳ שמואל קראסני שליט״א.

בקיץ אף היה הרבי מוסר שיעור נוסף בצהרי יום השבת קודש בפרקי אבות. שיעור זה אשר היה מתחיל במשנה מפרקי אבות אבל עד מהרה היה גולש הנושא לעניינים שונים אשר הרבי ראה צורך להאריך עליהם את הדיבור ללמד את עם השם, שמירת תורה ומצוות אמיתית מהו.

ר' שמואל קראסני אף היה מגיע לישיבה בימות החול. מטרתו היתה לראות כיצד ניתן לסייע לרבי ולבחורים באמצעות כסף ובגדים, אותם היתה שולחת אמו הצדקנית ע"ה אשר היתה מנהלת חנות בגדים גדולה בניו יורק יחד עם אחיו.

הרבי השגיח בעצמו על כשרות המאכלים שהביאו למטבח הישיבה לבישול עבור הבחורים.

בימים ההם היו שני ספקים של מפעלים שיצרו חלב ישראל כשר. האחד נקרא (חלב) "באלזם מילעד" והשני כונה (חלב) "קהל מילעד". הרבי בקי היה ברזי ההכשרים ציווה בתוקף לבל יכניסו לבין כותלי הישיבה את ה"באלזם מילעד" אלא את ה"קהל מילעד", שניתן לסמוך על כך, היתה בהשגחתו המהודרת של הגאון הצדיק רבי **לוי יצחק גרינוולד מצעהלים** זצ"ל, בן בעל ה"ערוגות הבושם" זצ"ל.

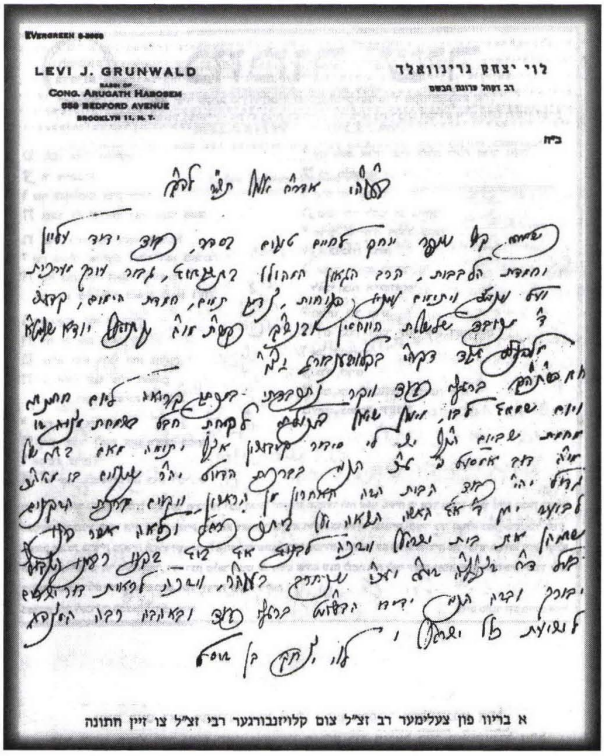
חסרון יוכל להימנות, היתה זאת שה"קהל מילעד" היה להם כמות מצומצמת והם לא יכלו לספק מספיק חלב לכל תלמידי הישיבה. לכן נאלצנו לצמצם עצמנו ולחלק את החלב בינינו כשכל ארבע בחורים זוכים להתחלק בליטר אחד של חלב.

חמאה וגבינה מתוצרת של חלב ישראל, כלל לא עלו על דל מחשבתנו בימים ההם. עוד מספר שנים לאחר מכן לא זכינו לטעום את טעמם.

אבל, מלבד זאת היתה רמת האוכל בישיבה גבוהה ובצורה מאוד מכובדת. שלושה פעמים ביום היינו זוכים לארוחה מבושלת, כאשר פעם אחת ביום גם אכלנו עוף.

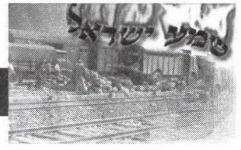
הרבי דאג עבורנו תמיד שלא יחסר לנו מזון וצידה. הוא דאג לכל פרט שולי בישיבה כדי שהכל יהיה על צד הטוב ביותר.

עם כל קדושתו ופרישתו הבין היטב את צורכיהם של הבחורים וירד לסוף דעתו של כל בחור. הוא היה זה, שדאג בעצמו להתקנת טלפון ציבורי בישיבה מאחר שהיה צורך בכך.

LEVI J. GRUNWALD

לוי יצחק גרינוואלד

א בריוו פון צעלימער רב זצ"ל צום קלויזנבורגער רבי זצ"ל צו זיין חתונה

❁ בניין הישיבה

כך היתה תיאורה של הישיבה והמבנה בה שכנה, בתקופה זו, תחילת הקיץ שנת תש״ז.

הבניין עצמו היה בן ארבע קומות. הקומה התחתונה אליה היו צריכים לרדת שימשה כמטבח הישיבה וחדר האוכל. הקומה הראשונה שעלו **אליה** במספר מדרגות שימשה כהיכל הישיבה. בקומה זו היו **שני חדרים** נוספים ששימשו כפנימייה עבור מספר בחורים. — **באחד** מהם ישנתי, יחד עם עוד שלושה בחורים.

בקומה השנייה היתה דירתו של הרבי, שבאותה תקופה עדיין **לא היה נשוי** בזיווג שני. בקומה זו היו בנוסף חדר ששימש כמשרד **הישיבה** וכן שני חדרים נוספים עבור הפנימייה.

בקומה השלישית — האחרונה היו חדרים נוספים, אף הם שימשו כפנימייה.

חדרי הפנימייה עדיין לא הספיקו לכל בחורי הישיבה ועל כן, נאלצו לשכור חדרים בבניינים סמוכים לבנין הישיבה.

בשנת תש״ט רכש הרבי את הבניין הסמוך לבניין הישיבה, אותה שיפצו והסבו לפנימייה מסודרת עבור הבחורים, מעתה שוב לא נאלצו לישון בדירות שכורות אלא בצורה מסודרת בישיבה.

❁ סדרי הישיבה

סדרי הישיבה התחילו בבוקר השכם. כבר בשעה 5:30 היינו מגיעים לסדר לימוד בבית המדרש שנמשך עד השעה 7:00, אז נעמדנו להתפלל תפילת שחרית. לאחר מכן, התקיימה פת שחרית בחדר האוכל של הישיבה. בשעה 9:00 התחיל סדר הלימוד של לפני הצהרים, שנמשך ברציפות עד השעה 1:00. לאחר מכן אכלנו

ארוחת צהרים. בשעה 3:00 שוב התחיל סדר לימוד שנמשך ברציפות עד השעה 10:00 בלילה, מלבד הפסקה באמצע הסדר בה התפללנו תפילת מנחה, אכלנו ארוחת ערב והתפללנו תפילת ערבית.

מי שהיה עליו לסדר את שאר צרכיו, לכבס את בגדיו וכיוצא בזה, היה צריך לדאוג על כך בשעות של בין הסדרים.

סיוע מרחוק

בתקופה זו עדיין היו בחורים רבים שנשארו מאחור על אדמת גרמניה, כשהם עדיין לא זכו והמתינו לקבל את אשרת הכניסה המיוחלת לגבולות אמריקה.

ידענו כי מצבם אינו בכי טוב ואין בידם לפורטה אפילו שווה פרוטה. גמרתי אומר לעשות מעשה. יחד עם חבר הייתי הולך מדי שבוע לישיבת תורה ודעת, שם אספנו כסף עבור הבחורים בגרמניה. היינו מגייסים מדי שבוע לערך כ־40־30$. כדי לנצל את הכספים לסייע לבחורים בצורה היעילה ביותר, היינו רוכשים בכסף זה חבילות רבות של קפה. כל חבילה הכילה חצי קילו ונרכשה על ידינו בחצי דולר.

חבילות קפה אלו היינו שולחים לבחורים בגרמניה. את החבילות היינו שולחים כל עשר קילו בנפרד באמצעות הדואר, לא היתה אפשרות לשלוח בדואר יותר מעשר קילו. בגרמניה היו הבחורים מוכרים את חבילות הקפה תמורת 8$ עבור כל חצי קילו וכך היה להם כסף למחייתם.

מאוחר יותר התחלנו לקנות את הקפה בחנות איצקוביץ' הידועה בוויליאמסבורג. בחנות זו השגנו את המצרכים המבוקשים במחירים טובים יותר. היינו קונים שק של 25 קילו קפה בלתי טחון, שהיה יותר מבוקש בגרמניה. היינו אורזים את הקפה בחבילות קטנות של חצי קילו ושולחים אותם לחברינו

דער קלויזנבורגער רבי זצ"ל בייַ חינוך בית המדרש אין אמעריקע שנת תשי"ג

בגרמניה. הם היו מוכרים זאת במקום ומקבלים תמורת זאת כסף, בה היו מתחלקים ביניהם ומשתמשים בכך למחייתם.

היינו שולחים גם בגדים משומשים, אותם יעדתי עבור החברותא שלי הרה"ח ר' **אהרן דוב פוקס** זצ"ל ולעוד מספר חברים, הם היו מסתדרים ביניהם ומחלקים את הבגדים כל אחד לפי מידתו ולפי צורכו.

מדי שבוע אף היינו שולחים סיגריות, אותם היינו רוכשים ישירות מהמפעל בכדי לחסוך את הוצאות המכס. עלות סיגריה אחת הייתה עשר סנט ומתמורת $7 היו רוכשים 40 חבילות של סיגריות היינו שולחים לגרמניה באמצעות הדואר. למעלה מארבעים חבילות סיגריות אסור לשלוח באמצעות הדואר.

סיגריות אלו היו חברי מוכרים בגרמניה תמורת 2$, כך היה להם כל שבוע 80$, שהיה עבורם הצלה ממש למחייתם הדלה.

למראות החשיבות שראינו בסיוע זה אותו הצלחנו להושיט לחברינו מריחוק מקום אך מקירוב לבבות, שמרנו על סדרי הישיבה, וכל זאת היינו עושים בזמנים הפנויים מהלימוד מטעם הישיבה.

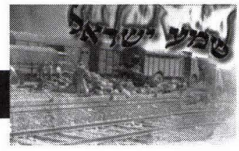
משך תקופה ארוכה המשכנו מדי שבוע לגייס כספים, להמירם למוצרים ולשלוח אותם לחברינו בגרמניה. את גודל העזרה שהיה בכך בימים ההם, ניתן להבין מכך, כי בכל אימת שפגש אותי ידידי ר' **אהרן דוב פוקס** זצ"ל, גם כעבור חמישים שנה, הוא הודה לי מחדש על אותם חבילות אשר החיו אותם בימים ההם על אדמת גרמניה.

❁ על הטוב יזכרו

בקיץ תש"ז הגיע אל רבנו שאר בשרי הרה"ח ר' **משה רוזנברג** הי"ו, ר' משה זה, היה בן דודי הכפול, מלבד שאמו היתה אחותו של אבי.

אמו של ר' משה הגיעה לאמריקה בשנת תר"ס, בהיותה בגיל 8-9. הוריו היו שומרי שבת ואת בניהם גידלו לתורה ושלחו אותם ללמוד בישיבות קדושות.

ר' משה רוזנברג סיפר לרבי שהוא מסייע ועוזר למוסדות תורה. הרבי מצא בו איש פיקח ומוצלח ומינה אותו כידיד של מוסדות "שארית הפליטה" וביקש לרתום את מרצו ואת כישרונותיו לתורה ולתעודה למען פעולות הקודש של רבנו.

ר' משה הצליח בקשריו הרבים להביא אל הרבי עשירים רבים שיתרמו למוסדות "שארית הפליטה", וכן הביא רבנים שונים שיפעילו את השפעתם לטובת המוסדות הקדושים של הרבי.

ר' משה אירגן אחת לשנה מסיבת "מלווה מלכה" לטובת "שארית הפליטה", השתדל מאוד להצלחת משימותיו והזמין אנשי ממון לקחת חלק במסיבה זו ולהרים את תרומתם למוסדות הקדושים.

כמו כן, היה ר' משה מארגן במהלך השנה מגביות רבות בבתי כנסת בשכונת פלטבוש, שם התגורר, בהם הצליח לגייס כספים רבים לטובת "שארית הפליטה".

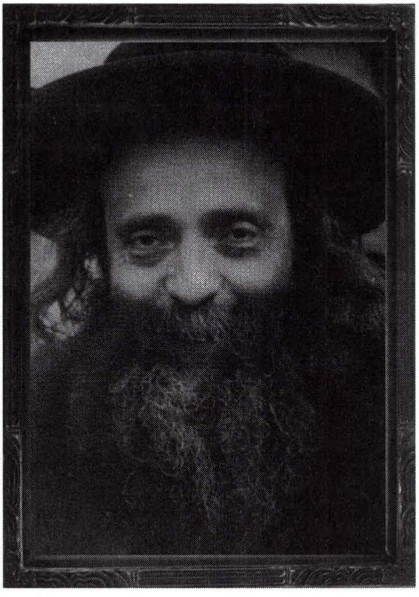
גם לאחר שרבנו היגר לארץ הקודש, המשיך ר' משה בפעילות למען מוסדות "שארית הפליטה", ואין ספק שפעולותיו הכבירים הם אשר סייעו רבות להחזקת הישיבה.

יהי זכרו ברוך ובוודאי שזכותו נשגבה בשמים ממעל, ונאמן בעל המלאכה לשלם לו את שכרו בכל טוב הצפון לצדיקים בעולם הבא.

* * *

מקום מיוחד יש להקצות עבור האי גברא רבא, הרב החסיד, העוסק בצורכי ציבור באמונה בלהט ובדביקות, הלוא הוא ר' **ברוך פרנקל** זצ"ל, בנם של קדושים. מיד עם בואו של רבנו לאמריקה עמד ר' ברוך לימינו לסייע ולעזור בכל מה שרק ניתן, ולא הוא בעצמו השלים את המלאכה, אלא אף הביא את בניו עמו שאף המה יתעסקו בקדשים לסייע לרבנו זי"ע.

על הטוב ייזכר שם תפארתו של החסיד המופלג ר' **משה זאב ליבר** זצ"ל ובנו המופלג ר' **מיכל** ז"ל, אף הוא עמד לעזרתו של רבנו וסייע לגייס כספים לטובת "שארית הפליטה".

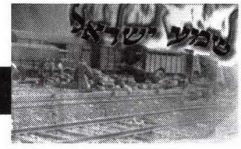
אבן זיכרון מיוחד יש להניח לזכרו של הנגיד החסיד ר' **נחמיה קורן** ז"ל, אשר היה מפורסם במעשי החסדים שנעשו על ידו, וטוב ליבו.

כבעל מפעל לליטוש יהלומים, ובכספו הרב עזר לישיבת "שארית הפליטה". הוא אף ביקש מהרבי שישלח אליו בחורים שילמדו את מקצוע ליטוש יהלומים והכניס למפעל את כל הבחורים המעוניינים בכך, בכדי להחיותם, על אף שעקב כך נגרם לו נזק רב, הרי היו בחורים שלא הצליחו בניסיונם הדל או היותם בתחילת העבודה שלא ליטשו את היהלומים כראוי.

ר' נחמיה היה דבוק ומקושר לרבנו בלב ונפש וסייע בכל מה שהיה יכול. גם לאחר שהרבי עלה לארץ הקודש להשתכן שם, עלה ר' נחמיה בעקבותיו ופתח מפעל לליטוש יהלומים ליד המקום שקבע בו את דירתו, בקריית צאנז נתניה בסמיכות לרבנו.

בית צדיקים יעמוד

באלול שנת תש"ז ביום שישי פרשת שופטים התקיימה נישואי רבנו זי"ע עם הרבנית תליט"א בת קדושים הגאון הצדיק רבי

שמואל דוד אונגאר, גאב"ד נייטרא זצוק"ל. החתונה התקיימה בקול ששון ושמחה בישיבת נייטרא .N.J. SOMETWIL.

כל בחורי הישיבה נסעו יחד לשוש משוש ולהשתתף בשמחתו של אבינו רוענו, בשמחת נישואיו בשעה טובה ומוצלחת והקמת ביתו נאווה קודש מחדש.

אף במהלך השבת קודש שהינו במקום במחיצתו של רבנו, באותה שבת התכבדתי לעלות לכהן בתפילת מנחה של שבת קודש.

לאחר נישואיו עבר רבנו להתגורר בוויליאמסבורג KEEP ST — 246.

❁ לימין הרבי

בימים ההם היו נותנים לבחורים בישיבה מדי שבוע מעות כיס בסך $5. כסף זה היה מיועד לכביסה ולשאר הוצאות. סכום זה נחשב בימים ההם, יחסית לשאר הישיבות, לסכום גדול ונכבד.

כדי להבין את ערך הכסף של חמישה דולר בתקופה זו, אציג כאן מספר מחירים לדוגמא. עלות כיבוס חולצה עלתה 10 סנט. קניית בקבוק גדול של סודה עלה 5 סנט. נסיעה ברכבת החשמלית מברוקלין למנהטן 3 סנט. שכירות דירת 2 חדרים לחודש שכללה מטבחון היה נע החל מ־$12 לחודש עד $30. משכורת ממוצעת היתה כ־30 עד 40 דולר לשבוע. מי שהשתכר 50 דולר בשבוע נחשב לנגיד.

הייתי משתדל מאוד שלא לבזבז את דמי הכיס שקיבלתי, ולהשתמש בכך רק למה שאני זקוק ונצרך. הייתי נותן את שני החולצות שלי לכיבוס תמורת 20 סנט ואת שאר הבגדים כיבסתי בעצמי בידיים, כך אגרתי פרוטה לפרוטה, לכך אף נוסף מעט כסף שקיבלנו על ידי הג'יונט. ידעתי שביום מן הימים אכנס לחופה

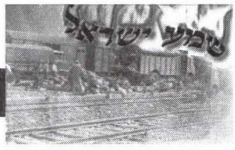
להקים בית נאמן בישראל, אין לי הורים שידאגו עבורי, כך הצלחתי במשך שנתיים ימים לאגור סכום כסף נכבד.

באחד הימים, פנה אלי רבנו בבקשה: היות ויש לשלם בדחיפות חשבון חשמל והוצאות דחופות נוספות ואין לו כעת את הסכום הנדרש, על כן ביקש ממני שאלווה לו 100$ למשך ארבע שבועות.

שבועות חלפו ובאחד הלילות שמעתי צלצול מהטלפון הציבורי בבניין הישיבה, השעה היתה 11:45 בלילה. מיהרתי להרים את השפופרת בתמיהה מי המטלפן בשעה כה מאוחרת.

הרמתי את הטלפון, ועל הקו נשמע קולו של הרבי: "אוי, ישעיה, אתה עוד בבית המדרש?! אותך אני מחפש — מחר מסתיימים ארבע שבועות שהקצבתי להלוואה. ברצוני לשאול אותך אם יתאפשר לי להמשיך ולהלוות את הכסף למשך שבוע נוסף". הרבי ממשיך: "אם יש לך צורך בכסף זה אחזיר לך אותו מיידית, יש לי את הכסף עבורך, אבל אם אין לך צורך כעת בכסף, לי זה יוכל להועיל בפעולות שונות שאני נצרך לזה"...

כמובן שהסכמתי מיידית להלוות את הכסף לשבוע נוסף, לעצמי לא היה לי כל צורך בתקופה זו, אבל המשכתי לשאול את הרבי, מדוע הוא נאלץ להתקשר אלי במיוחד בשעה מאוחרת כזו בלילה, רק כדי לבקשני להמשיך את ההלוואה למשך שבוע נוסף? השיב לי הרבי: "ישעיה, דע לך כלל בחיים, כשאדם מלווה כסף עליו להחזירו בזמן, ואם יש לו צורך להמשיך ללוות את הכסף עליו לבקש את רשותו של המלווה טרם הגיע מועד הפירעון, שהמלווה מחשב את עצמו לפי כסף זה שעתיד לקבל ביום המיועד. על פי האמת היה ברצוני להתקשר אליך כבר במשך היום, אבל היות והייתי טרוד ביותר, לא הצלחתי להתפנות למספר דקות כדי להתקשר אליך עד עכשיו".

גם באמריקה לא נח הרבי ולא שקט, אלא נסע ממקום למקום שם התגוררו יהודים כדוגמת קראון הייטס, בראנזוויל, בורו פארק, איסט סייד, קליוולנד, מונטריאול ועוד, לעורר את ליבות בני ישראל להשי"ת ולתורתו. מדי שבת בשבתו שבת במקום אחר, כשהוא עורך במקום את תפילותיו המלהיבות ושולחנותיו הטהורים לפני יהודי המקום, בשבת אחר הצהרים אמר שיעור בפרקי אבות במשך שעה ומחצה במטרה לעוררם ליהדות, לקרבם לאביהם שבשמים ולחזקם בשמירת תורה ומצוות, בכל מקום נשא את דבר ה' ברמה והשמיע את דעת קודשו על ענייני היהדות שעמדו על הפרק.

❁ דרכו בקודש

בימים ההם עדיין לא נהג רבנו לומר פלפול בליל שבת קודש, אלא היה אומר דברי תורה באגדה במשך כמחצית השעה ואף יותר.

לאחר שרבנו היה במשך תקופה ממושכת בבית החולים בארצות הברית, ואך יצא מבית החולים החל לומר פלפול לאחר אכילת שני מיני דגים כדרכו בקודש קודם אכילת המרק, מאז החל לקצר באמירת התורה.

לאחר מספר שבועות נכחו שאין הזמן מתאים, מאחר שלפעמים היה נראה שהרבי סיים את הפלפול והכינו את המרק, בינתיים המשיך רבנו והוסיף עוד אופן ועוד דרך ונקודה נוספת, על כן, הקדים רבנו לומר את אמירת הפלפול בין שני הדגים.

❁ מהפיכה

את המצב האבסורדי הרוחני ששרר באמריקה בתקופה זו קשה לתאר, ההתבוללות הגיעה לממדים מפלצתיים. גם יהודים אשר השתדלו לשמור תורה ומצוות לא יכלו לעמוד בפני מנעמי אמריקה.

מאידך, ומול הניסיונות הנוראים, אף שמירת שבת גרידה היתה בתקופה זו בשפל המצב, כאשר יהודים רבים נאלצים לעבוד לפרנסתם במקום שדרשו מהם עבודה של שבעה ימים בשבוע.

הרבי, על ידי פעולותיו הכבירות, הצליח גם כאן כמו בגרמניה לעשות מהפיכה של ממש, כשהוא מצליח להחזיר עטרה ליושנה להקים קהילות בישראל כמו לפנים בעיירות הונגריה ופולין.

כמו בכל דבר שבקדושה גם כאן נערמו קשיים רבים בדרכו, רבים וטובים החלו לקנאות בהצלחתו והחלו להפריע לו בדרכו בקודש, אבל רבנו לא נרתע ממאומה והמשיך במלאכתו הקדושה, בתפקידו הנאמנה לעשות פעלים להשם ולתורתו.

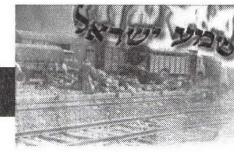
מונטריאול

באחד הימים הגיעה אל רבנו ידיעה כי במונטריאול נמצאת קבוצה של עשרים בחורים, ביניהם היו שם ר' **יוסף רוזנברג**, ור' **ישי רוזנברג**, ר' **יצחק שוורץ** הרה"ג ר' **לייבל לייפר** שליט"א, ועדיין מאוד מתקשים כדי שיוכלו לאכול כשר.

רבנו קרא לי ואמר לי: "ישעי', יש לי בקשה אליך שאסור לך לסרב לי" וביקשני לנסוע למונטריאול לדאוג עבורם. וכן יש שם בחורים רבים שמסתובבים ואינם מגיעים לישיבה, יש לדבר על ליבם ולשכנעם שיבואו אלינו לישיבה, כך יהיה להם אוכל וגם מקום לישון.

עדיין הייתי צעיר לימים, כבן תשע עשר בלבד, ובכוחו של אותו זקן, הרבי, יצאתי לשליחות זו להצלת נפשות רבות לתורה ויהדות.

רבנו הורה לי בדיוק בפרטי פרטים איך עלי לנסוע באמצעות הרכבת כדי להגיע לשם, כמו כן אמר לי רבנו שהנסיעה עולה 20$,

ומשך הנסיעה יערוך 10 שעות, והוא הורה לי לקום ולנסוע לשם למשך ארבעה שבועות.

בהוראת הרבי יצאתי לדרך.

בהגיעי למונטריאול מצאתי את הבחורים וניסיתי בדברים לשדלם להצטרף אלי לבוא עמי לישיבה, כך גם יישארו וילמדו יחד ואנו נסייע בעדם, עד כמה שאפשר. הרי הייתי ללא כסף.

רבי פנחס הירשפרונג

באותה עת עמד לי לעזר רב, הגאון רבי **פנחס הירשפרונג** זצ"ל וכן רבנים נוספים אשר אף הם השתדלו לסייע בידי לקיים רצון הרבי, ולהחיות עם רב.

אט אט הצלחתי לשכנע בחורים נוספים לעזוב את הרחוב המאוס ולחבוש את ספסלי בית המדרש, כשאני משכנע אותם ללמוד תורה, בכך יספקו להם אש"ל מלא — מים ומזון ומקום נוח ללינת הלילה.

ארבע שבועות שהרבי הקציב לי חלפו ועברו, ואני שבתי אל הרבי. הרבי היה מרוצה מאוד מהצלחת המשימה.

כעבור מספר שבועות שוב ביקש ממני הרבי לנסוע לשם, והפעם למטרה שונה — שאדאג לכסף לרכישת בניין עבור הישיבה. ללא הרהור עשיתי רצון צדיק, יצאתי לדרך ופניתי לגבירים במונטריאול שאכן סייעו לי מאוד בכך, והעניקו לי סכומים נכבדים.

מיד עם שובי דיווחתי לרבי על שעבר עלי ומהקורות במקום, ועל הצלחתי במקום לבסס את הישיבה ולשכנע בחורים נוספים

להצטרף. תיארתי לרבי את המצב במקום והבעתי את דעתי לפני רבנו שכדאי מאוד שהרבי בעצמו ייסע לשם, שבוודאי הופעתו ישפיע רבות לחיזוק התורה והדת במונטריאול.

❁ ביקור הרבי במונטריאול

הרבי הסכים. לאחר התארגנות קצרה הצטרפתי אל הרבי בנסיעה למונטריאול. רכשנו כרטיסים למקומות שמורים לחדר ברכבת עם מיטת קומתיים. לרבי הוקצה המיטה התחתונה וציווה עלי לישון על המיטה העליונה.

הגעתו של רבנו למקום עשתה רושם כביר, ובשהייתו הקצרה במקום הצליח לפעול גדולות ונצורות. בביקור זה עברתי יחד עם הרבי בבתיהם של נדיבי עם במטרה לגיוס כספים. אני נותרתי והמשכתי לגייס כספים גם לאחר שהרבי חזר.

כעבור חודשים הפצרתי שוב ברבנו שיאות לבוא פעם נוספת למונטריאול, הפעם שיבוא אף על שבת קודש, הדגשתי לפניו שכדאי לעורר על עניין ההכשרים, שיקפידו לאכול רק מהכשרים מהודרים.

שוב נסענו יחדיו ברכבת, וזכורני שהתפעלתי מהסדר ששרר בחפציו האישיים של רבנו וכיצד קיפל את הבעקיטשע שלו של שבת בקפידה בצורה נאה בכדי שלא יתקמט, ולאחר שהוציאו כשהגענו לא היה נראה בו שום קמט.

בשבת זו דרש רבנו בבית כנסת גדול בעיר ודרש בהם בעוז ותעצומות. ייזכר לטובה הגאון **רבי פנחס הירשפרונג** זצ"ל שסייע במסירות נפש להצלחת פעילותיו של רבנו במקום.

באותה עת כבר למדו בישיבה כארבעים בחורים, חלקם היו נשואים, והרבי עמל לבסס את הישיבה על יסודות איתנים. בין

באחת מנסיעותיו של רבינו זצוק"ל,
לשמאלו רבי שמואל אלכסנדר אונסדורפר זצ"ל

הדברים שלח הרבי[24] עשרה בחורים מצוינים מהישיבה בוויליאמסבורג, שילמדו בישיבה במונטריאול במשך זמן אחד. הרבי אף כינה את הישיבה בשם "מתיבתא ראשית חכמה". רבנו העמיד את הגאון **רבי מנשה קליין** שליט"א לכהן כראש הישיבה, הגאון היה עדיין בחור ת"ח ומתמיד עצום ורבנו אמר היות והוא מניצולי השואה הוא מבין טוב את הבחורים ניצולי השואה. הוא לימד שם את התלמידים במשך שלושה חודשים במסירות נפש ובלי שום תשלום. ולאחר שהרה"ג **רבי שמואל אלכסנדר אונסדורפר** זצ"ל הגיע לגור במקום, הרבי מינה אותו לראש הישיבה.

24) ראש הקבוצה היה הבחור החשוב בנש"ק ומתמיד עצום הרה"ח ר' **יחיאל מיכל פרנקל** שהיה גם משפיע על הבחורים אחרים ולימים הפכנו למחותנים.

לאחר מכן אף יסדו במקום תלמוד תורה. כעת כשהדת כבר היתה שלהבת העולה מאליה, פנה אלי הרבי, ואמר לי: "ישעי', מעתה שוב אינך צריך לנסוע לשם".

★ ★ ★

חסיד נלהב

אי אפשר להתעלם ויתרה מכך בשרטוט ימי הבראשית באמריקה יש להעלות על נס את מהותו וזהותו של האיש הנכון במקום הנכון, ה"ה היהודי הטוב שהסתובב בישיבה, למרות זקנו המגולח היה חסיד נלהב ודבוק ברבנו, ר' יצחק עהרנרייך ז"ל, ששימש כגבאי בבית המדרש צעהלים, ובמקביל התדבק לרבנו, ושהה בביתו של רבנו כמעט בכל שעות היממה כשהוא משאיר את ביתו וילדיו אחריו ומטפל בכל הנצרך בבית רבנו.

עד כדי כך הגיעו הדברים שצאצאיו של הרבי היו קוראים לו סבא. יצוין העובדה שלפעמים היו עוברי אורח בבית רבנו והשתוממו על כך ש'אביו' של הרבי מגולח זקן, ונאלצנו להסביר להם שאין הוא אביו של הרבי ואף לא חמיו.

ר' **יצחק עהרנרייך** התגאה בעובדה שהוא כיהן ה"עם הארץ" שהתלווה לרבי טרם החתונה להיות ה"מבין" כדי לחוות דעת, על הכלה הרבנית המיועדת.

מאחר שדרכיו של הרבי הלוא היו גבוהים מעל גבוה, ומחשבותיו לא כמחשבותינו, וכל דבריו היו נעשים בכוונות ועניינים שונים, אשר פשוטי העם שהיו סובבים אותו כלל לא היו מבינים שהמה מכוונים לדברים למעלה מן השכל ולמעלה מן הזמן והמקום. פעמים היו ודברים נעשו על ידי רבנו מחמת פרישתו וקדושתו הרבה, תוך סיכון עצמי רב במסירות נפש בפועל, כדי לעשות ולפעול בעניינים שונים ודברים שעמדו על

הפרק, ויש מהם אף בדברים שבינו לבין עצמו שהיה לו בהם טעמים ועניינים כמוסים.

לא תמיד ראו המקורבים את הדברים בעין טובה. יש והיו סבורים שעכשיו על הרבי לנהוג בצורה שונה וכיוצא בזה. ופעמים רבות היו נאלצים רבות לנקוט בפעולות ובאמתלאות כדי להצליח לשנות משהו מדברי הרבי ממה שהיה בכוונתו לעשות או לנהוג.

האנשים המקורבים ידעו לנקוט מפעם לפעם עמדה שונה או לנסות ולהשתדל בצורה תקיפה לבקש אצל רבנו בדברי הסבר נכונים.

אף ר' יצחק עהרנרייך ראה לפעמים צורך לנקוט בדרך זה, ולכך היה לפעמים דרכו להתעקש עם רבנו, כשלפעמים היה תופס בעמדה של איום, כשהוא אומר לרבי: "רבי, אני הולך מכאן".

כמובן שהאיום לא סייע לו ולא תקיפותו ולאחר כמחצית השעה היה שב ואומר: "רבי, חזרתי". פעמים בודדות הצליח שהרבי הסכים עמו ועשה כרצונו וביטל את רצון עצמו והסכים לעמדתו של ר' יצחק.

דוגמא אחת מהנה: במשך תקופה התהלך רבנו עם זוג מגפים אשר כבר היו ישנים ובלויים, לא הסכים להחליפם במגפיים אחרות למרות שר' יצחק הפציר ברבנו מפעם לפעם שיחליף את המגפיים אשר כבר אינם ראויים, ובוודאי שכבר אינם מתאימים לפי כבודו, אבל רבנו התעקש ואינו מסכים להחליפם, עד שר' יצחק אמר לרבי: "מדוע מתעקש עמי הרבי, הרי הרבי יודע שהנני יכול להחליפם לו במקווה". רבנו הבין שהצדק עמו וויתר על המגפיים הבלויים ונעל את המגפיים אותם הביא לו ר' יצחק, שהיו נעליים חצויים, ללא שרוכים, כפי דרכם של האדמו"רים לנעול.

בתקופה מאוחרת יותר אף הגיעו חברי לישיבה, הלוא הם ר' מרדכי, ור' יעקב טויב. ר' יודל ור' יהושע בריסק, שנותרו אחריי בלאנדסבורג.

❁ התרבו ספסלי

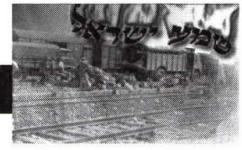
לאחר מכן הגיעו בחורים אמריקאים נוספים.

בין הבחורים האמריקאים שהגיעו היה הרה"ח ר' **יחזקל העסקל** זצ"ל אשר היה מתמיד עצום ולימודו היה בעמקות והוא היה מן היחידים שהיו מגיעים מדי בוקר כדי ללמוד עוד קודם התחלת סדר הישיבה. גם לאחר נישואיו שהיה עליו לעבוד לפרנסתו היה יושב בבית המדרש מדי יום ביומו במשך כמה שעות קודם התפילה ובלילה במשך שעות ארוכות עד שעה מאוחרת.

בחורף תש"מ בוויליאמסבורג למדתי בחברותא יחד עמו ועם הרה"ג ר' **זלמן מוטצען** שליט"א מדי יום ביומו מהשעה ארבע לפנות בוקר עד שעה שבע, וסיימנו יחד מסכתות זבחים ומנחות עם פירוש תוספת ומפרשים נוספים.

בהגיעו להתגורר בירושלים המשיך לשקוד על תלמודו בבית המדרש בעלז. מדי יום ביומו כבר היה בשעה ארבע לפנות בוקר בבית המדרש, לאחר שכבר הספיק להשכים ולהיות בבית הטבילה לתוספת טהרה, והיה יושב והוגה בתורה במשך כל היום ממש, זולת הפסקה קצרה לארוחת בוקר וארוחת צהרים מיד אחריהם המשיך בלימודו שנמשכה עד השעות המאוחרות של הלילה.

בין תלמידי הישיבה אז היה הרה"ח ר' **רפאל סמפולינסקי** ז"ל שמוצאו היה מדנמרק, הוא היה מתמיד ושקדן. וכאן המקום לציין את בקשתו של רבנו מר' רפאל שיסיע את הילדים לחיידר בטנדר שלו בוקר וערב בוויליאמסבורג ובערב להשיבם הביתה ועשה כך תקופה ארוכה וללא תמורה כשלהי. ר' רפאל היה יושן ואוכל

בישיבה ובוואדי שפועלו נזקפת לו בשמים ממעל כזכות רבה ונשגבה זכה להקים דור ישרים מבורך של תלמידי חכמים ויראי ה'.

חוויה מיוחדת עבורי היתה בואו של הרה"ח ר' **אהרן דוב פוקס** ז"ל שהגיע לאמריקה, בפגישתי עמו הוא הודה לי נרגשות על החבילות הרבות אותם הייתי שולח לו כל אותו עת ששהה על אדמת גרמניה, הוא סיפר לי שזה היה לו מאוד לשימוש ואף היה לו לחלק מזה לאחרים. שנים לאחר מכן גם כעבור כ—50 שנה מהמלחמה, היה אומר לי כמעט מדי שבת בשבתו: "ר' ישעי' תודה רבה על החבילות ששלחת לנו, אין לך מושג עד כמה החיית בהם נפשותיהם של הבחורים".

❁ תלמוד תורה בוויליאמסבורג

ביום בהיר, תקופה קצרה לאחר נישואיו של רבנו, הודיע על רצונו לייסד "תלמוד תורה" כפי הדרך המסורה לנו מדור דור, כשהוא מנמק את בקשתו שעל אף שישנם תלמודי תורה, בכל זאת, עדיין אין תלמוד תורה בה לומדים כפי שהיו רגילים ללמוד בכל המקומות קודם המלחמה.

נאמנים לרצונו התחלנו בעמל לעבוד על הקמת התלמוד תורה. המנהל היה הרה"ח ר' **יהודה בריסק** ז"ל שכבר היה נשוי. יצוין: **ר' דוד שטראובל ואחיו ר' יודל שטראובל**, היום מאברכי קריית צאנז, היה הילד הראשון וזמן מועט אף יחיד בתלמוד תורה, עד שנוספו עוד ילדים בגיל שלוש והוא גם מהראשונים להם ערכו חאלאקה.

בתש"ט נפתח התלמוד תורה ורבנו השמיע לפני הרה"ח ר' **יעקב אייזנברג** ז"ל שבנו "**שלום**" (ה"ה הגאון רבי **שלום אייזנברגר שליט"א**) ילמד בתלמוד תורה, למרות שבתלמוד תורה היו ילדים קטנים, ור' שלום כבר היה כבן 7 שנים, ואביו תכנן להכניסו

למסגרת מתאימה בקהילת צעהלים, שהיה מיועד עד לגיל הבר מצווה. רבנו מבטיח לו: "אני מבטיחך שתהנה ממנו".

הרבי דאג שיוסיפו גם לימודים פרטיים עם ר' שלום, וברוך השם ברכת קודשו התקיימה והוא מורה הוראה בישראל ומשמש כדיין ומו"צ דקהילתנו הק' בירושלים עיה"ק תובב"א.

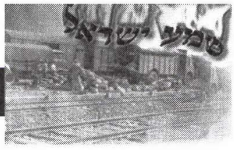
— ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב להרה"ח ר' **יעקב אייזנברגר** זצ"ל, אשר כבר הגיע לאמריקה לפני המלחמה והיתה תורתו אומנתו כשהוא מנצל כל רגע פנוי לשקוד על תורתו.

משהגיע הרבי לאמריקה התקשר אליו רבי יעקב מאוד, והיה דבק ברבי ומתפלל אצלו בשבתות. הוא אף היה מתגייס ונרתם לעמוד לימין רבנו בכל מה שהיה באפשרותו, לסייע לרבנו בפעולותיו הכבירים להגדיל תורה ולהאדירה, לאחר מכן עלה לארץ הקודש להתגורר בקריית צאנז, נתניה.

בימים ההם הגיעו משפחות ברוכות ילדים שצאצאיהם נמנו על כל הגילאים, כמו משפחת גולדברג, והרבי הורה לי ללמוד איתם באופן פרטי חומש ורש"י, משניות גמרות. שנים לאחר מכן עוד אמרו לי אותם ילדים: "עודנו זוכרים את אשר לימדת אותנו".

❁ תלמוד תורה בבורו פארק

הדבר נשנה ביום בהיר קרא לי הרבי ואמר לי: "היות והגיעו יהודים נוספים מאנשי שלומנו לבורו פארק, יש להקים ולייסד גם עבורם תלמוד תורה בה ילמדו בדרכי רבותינו הקדושים". עד אז לא היה בבורו פארק תלמוד תורה בה למדו כדרך המסורה לנו מדור דור. בתלמוד תורה "תורת אמת" כבר הנהיגו שיטה ללמוד עם הילדים את הא' ב', בצורה שלמדו עימהם מיד את ההברה. ולא אמרו בפה קמץ א' אָ. אלא מיד לימדו אותם אָ בָ. לשיטתם, כך יצליחו הילדים להגיע מהר יותר לידיעת הא' ב'.

דווקא על כך צווח רבנו "אל תיטוש תורת אמך" שאסור לשנות מאומה אף זיז כלשהו מהדרך המקובל כפי שלמדו בדורות עברו, לכן עורר הרבי לפתוח מיד תלמוד תורה אחר בבורו פארק.

כמעשנו בראשונה בוויליאמסבורג כך היה מעשינו בבורו פארק. ללא שום אמצעים התחלתי בעבודת הקודש, לשם כך נאלצתי לשכור מבנה. כסף לכך לא היה לי, לא ידעתי מהיכן ניקח מדי חודש בחודשו 100$ לשלם את השכירות. את השכירות בחודש הראשון שילם הרבי, לאחר מכן נאלצתי לדאוג לכך בכוחות עצמי.

בשנת תש"ט נוסד תלמוד תורה ונפתח בבורו פארק ברחוב 40 ST 14 AVE עם 4 ילדים בלבד. שניים מהן היו ר' יצחק (איצ'ה) וולף, ואחיו ר' דוד וולף. בצוות יחד עמי היה הרה"ח ר' **שלמה פרידמן** זצ"ל שסייע רבות בלימוד עם הילדים.

לפי הוראתו של הרבי, שהיתי כל שבת שנייה בבורו פארק, שם סובבתי בבתי המדרשים, עקבתי אחרי האבות שהגיעו להתפלל יחד עם ילדים. לאחר התפילה ניגשתי אליהם ושכנעתי אותם לשלוח אותם אל החיידר שייסדנו.

יחד עם ההצלחה הרי כל ילד נוסף היה עול נוסף על שכמי, שכן, רבים מההורים לא שילמו כלל שכר לימוד ואף אלו ששילמו, לא שילמו כפי הצורך. מהנהלת "שארית הפליטה" לא הועבר אלי שום תקציב. היה עלי לכתת רגלי בין נדיבי העם לאסוף כספים, זאת למרות היותי עדיין בחור.

עם סיום סדר יומי העמוס הייתי חוזר לוויליאמסבורג בסביבות השעה 11 לישיבה שם הייתי אוכל וישן, לעיתים כבר לא נשאר מה לאכול זולת מעט לחם ומרגרינה. עדיין לא היה חמאה וגבינה מחלב ישראל כשר.

בבוקר הייתי משכים קום וכבר בשעה 5 לפנות בוקר למדתי עם חברותא עד לתפילת שחרית. בשעה 7 כבר הייתי בבורו פארק.

❁ שמחם בבניין

לאחר חודשים של עבודה מאומצת כבר היו בתלמוד תורה כשלושים ילדים בגילאי 4-3. המקום השכור כבר לא התאים לצרכים של התלמוד תורה, ופניתי בנדון אל רבנו, והשיבני: "ישעי"ה — לך ותגייס כסף כדי לרכוש בניין".

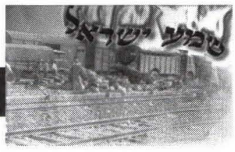
המשימה היתה קשה. רכישת בניין היה דבר קשה במיוחד. זמן רב ארך לי עד שהצלחתי למצוא בניין מתאים לצרכים של התלמוד תורה. המבנה שמצאתי היה ברחוב 14 AVE 4304. היה זה מבנה בן 3 קומות, כל קומה היו לו 4 חדרים ומטבח.

עלות המבנה, ביצוע השינויים ועד הכניסה אליו הסתכם בהון רב. רכישת המבנה עצמה הסתכם בסכום של $8,200 שהיה סכום עצום. בנוסף לכך היינו צריכים לשפץ את המקום ולהכשירו לשמש עבור התלמוד תורה. מלבד זאת התגורר ועבד במקום סנדלר, היינו צריכים לשלם לו $300 בכדי שיעזוב את המקום.

לצורך הרכישה הוצאתי תחילה את הכסף שהיה לי בחסכונותיי, סכום של $1,400, כסף זה שימש כמקדמה לרכישת המבנה.

הוצאת הכסף היה עבורי דבר קשה מאוד. הייתי אז בחור מבוגר, ביום מן הימים הנני עומד להתחתן, אני ללא הורים וללא משפחה, כל דולר היה עבורי הצלה, למרות זאת הוצאתי את כל חסכונותיי מכיסי לצורך התלמוד תורה.

היה זאת כסף שחסכתי בעמל וביגיעה, חסכתי מפי מטעמים שאחרים הרשו לעצמם, שכן מדי שבוע היו מעניקים בישיבה דמי

כיס בסך 5$. בכסף זה היה צריך לכבס את הבגדים וכיוצא בזה, אבל אני השתמשתי בכסף רק למה שהייתי צריך, שהסתכם ב־1$ בלבד לשבוע. כך הצלחתי מדי שבוע לצבור עוד כ־4$, בנוסף לכך היה לי עוד מעט דמי כיס אותם קיבלנו מהג׳יונט.

יסוד התלמוד תורה היה כדי להציל ילדים משמד רוחני, ולגדל באמריקה דורות ישרים ומבורכים כפי שהיה בבית לפני השואה, הוא שגבר על כל השיקולים האחרים, לעשות מאמץ עילאי זה.

נוסף לדמי המקדמה עדיין היה עלינו להשיג עוד 6800$. לצורך כך הצליח הרה״ח ר׳ **יחזקאל רייך** ז״ל להשיג הלוואה בסך 5000$ למשך שנה.

כך היה לי את רוב הכסף, להשגת השאר עוד היה עלינו להתאמץ רבות.

שיפצנו את המקום, והכשרנו אותו לצרכנו. בקומה השנייה עשינו אולם גדול ומרווח שישמש ללימוד. שני חדרים נוספים הוכשרו למטבח, הגדול מביניהם יועד לאוכל, והשני הקטן יותר, יועד להכנת האוכל.

נכנסנו למבנה החדש.

❁ העליה וההכרזה

באותו שבוע בו נרכש הבניין, ולימודי הישיבה התחילו להתקיים בה, שהיתי בשבת קודש במחיצתו של רבנו בוויליאמסבורג, ובקריאת התורה כשהגיעו לעליית מפטיר כיבד אותי רבנו לעלות לתורה.

כדרכו בקודש של רבנו לקרות בעצמו בתורה, עמד על הבימה, והכריז שהוא מכבד אותי בעליה זו, הודות לפועלי הרב לרכישת הבניין החדש.

הכרת הטוב

במלווה מלכה שהתקיימה לטובת ישיבתנו הקדושה בבורו פארק לפני כעשר שנים, גולל הרב החסיד ר׳ שמואל קראסני שליט״א את ההשתלשלות של רכישת הבניין, הדגיש בדבריו ש״חבים אנו הכרת הטוב לרבי ישעי׳ שבהיותו בחור יתום מאב ואם, העניק את כל כספו בסך 1,400$, — שחסך פרוטה לפרוטה כדי שיוכל להתחתן — ובכסף זה ובמה שהוסיף לגייס כספים נוספים כדי להגיע לסכום של 8200$. בכדי לרכוש את הבניין בסכום של 8,200$, ולהוסיף ולשפץ את המקום ולהכשירו למען יוכל להכיל בו את התלמוד תורה שעלותו הסתכם בעוד 3000$ עבור השיפוץ״.

לאחר מכן מכרו את הבניין, ותמורתו רכשו את הבניין המרכזי הנוכחי המשמש כעת את בית המדרש הגדול והישיבה ב־50-ST.

כדי לשבר את האוזן מה היה השווי של הכסף בימים ההם, ומה היה ערכם של 1,400$ ניתן להבין מכך, ששמחת נישואי נערכה באולם גדול בהשתתפותם של אנשים רבים, שחותני שילם את כל ההוצאות על צד הטוב ביותר, וכל זאת, האולם, הסעודה, תזמורת וכו׳ הסתכמו בעלות של 580$.

אגב, המקום בו היה התלמוד תורה בשנותיו הראשונים, כבר עבר לידיים אחרות ועודו משמש כבית גדול לתורה ולתפילה.

תורת אמת

לאחר תקופה קצרה בה פעלתי במצוות הרבי, שכנעתי הורים להכניס את ילדיהם לתלמוד תורה, הגיעו מנהלי תלמוד תורה ״**תורת אמת**״ אל הרבי, טענתם בפיהם ובתלונה, שאני בפעולתי

במצוותו של הרבי פועל נגד "תורת אמת" וגוזל מהם את הילדים. נענה להם רבנו בצחות לשונו: "וכי, אני פועל נגד 'תורת אמת', הלוא רק לשם כך הקמתי את התלמוד תורה, כדי שהילדים ילמדו 'תורת אמת' בדרך המסורה לנו מדור דור".

עוד תקופה קצרה הם ניסו להתנכל לנו ולהפריע בדרכנו. אבל, ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים עמו, עד מהרה נוכחו לדעת שאין אנו לוקחים מהם את אותם הילדים, שהם כבר ילידי אמריקה, אלא מאלו החדשים שהגיעו מהגולה.

כעת, שוב לא הפריעו לנו להמשיך במלאכת הקודש, ולא עוד אלא שאף התחילו לסייע בעדנו, מאחר שנוכחו שצורת הלימוד שונה משלהם, שאנו מלמדים כפי שהיו מלמדים לפני המלחמה בהונגריה, גליציה ופולין.

יתרון נוסף גם בכך שאנו מקבלים לידינו את כל אותם בני עניים שהוריהם לא השיגה ידם כדי לשלם שכר לימוד, ולכך הם היו מרוצים שילדיהם מגיעים ללמוד בתלמוד תורה שלנו, ואין הם צריכים לקבלם ללא תשלומי שכר לימוד.

❁ המנהל, המלמד, הנהג

בתקופה הראשונה היה עלי לעשות את כל התפקידים בעצמי, ללמוד עם הילדים, לבשל ואת כל שאר המלאכות. במשך ארבע שבועות בלבד הצלחתי ללמדם מתחילת "א — ב" עד שכבר ידעו להתפלל בכוחות עצמם.

הילדים היו ברובם בגילאי 4-3. מאחר שהיו אלו ילדים בני הדור שאחר השואה, היה קשה מאוד לשכנע את ההורים שרבים מהם נחלשו מבחינת יהדותם, שישלחו את הילדים ללמוד דווקא בתלמוד תורה שלנו. אחד הסיבות היה מאחר שרצונם שהילדים

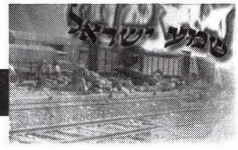
ילמדו את שפת האנגלית על בוריה, הבטחתי להם כי גם בתלמוד תורה שלנו, כאשר הילדים יגיעו לגיל חמש וחצי, אשכור עבורם מורה מיוחד ללימוד אנגלית. כמובן שהמורה יהיה יהודי חרדי ירא שמים, וגם בקי בשפה.

בין הילדים שלמדו בתלמוד תורה היה אף **כ"ק האדמו"ר מאמשינוב שליט"א** שהיה אז ילד בגיל 4, הוא היה ילד עדין במיוחד ובעל תפיסה מהירה בלתי רגילה. וכאן המקום לציין את ביקורו השבועי בחיידר של סבו כ"ק האדמו"ר רבי מאיר מאמשינוב זצ"ל, שהגיע בכדי לעקוב אחר לימודו והתפתחותו של נכדו היקר והחביב עליו במיוחד.

כ"ק האדמו"ר רבי שמעון שלום מאמשינוב זצ"ל (יום פטירתו י"ט מנ"א תשי"ד) — הסבא־רבא — ביקש שאבוא אליו. חששתי ולמעשה מאוד פחדתי מה רצונו ממני. בהגיעי לביתו והתייצבתי בפני האדמו"ר, ומיד בתחילת דבריו אמר לי "יישר כח" ושיבח אותי מאוד על מה שאני מלמד את הילדים, וסיפר לי בהתגרשות ובבכי מאושר, על שהוא ראה את נכדו קורא קריאת שמע באימה וביראה, וציווה עלי להשגיח ביותר על נכדו זה, "וואל ער איז א איידל קינד". ואכן הוא היה ילד מצטיין במיוחד ובעל כישרונות מיוחדים.

כמו כן, למדו בתלמוד תורה הגאון רבי **חיים יעקב טאובר** שליט"א והגאון רבי **יונתן בנימין גולדברגר** שליט"א — אשר לימים נעשו לחתנים אצל כ"ק מרן האדמו"ר מוהר"ש מבאבוב זצוק"ל, ואחיו הגאון רבי **לייבוש גולדברגר** שליט"א.

גם הגאון רבי **אברהם יהושע** (ב"ר שמואל) **רייך** שליט"א, רב חסידי צאנז באנטוורפן, נכדו של איש האשכולות, הרב החסיד רבי **יחזקאל** זצ"ל — כאמור, סייע בידי מאוד בביסוס התלמוד תורה.

מעטים היו הילדים בימים ההם, לאחר שהצורר הגרמני כילה את רוב בניינה ומניינה של יהדות אירופה, לכן היו מחשיבים ומעריכים כל ילד כאוצר ויהלום יקר אשר שמרו עליו מכל משמר.

היו אצלנו ילדים רבים מבתים פשוטים, אך, הילדים עצמם התגדלו לתלמידי חכמים, שהקימו משפחות מפוארות בישראלי ביניהם ראשי ישיבות, ראשי כוללים המשמשים במשרות תורניות נכבדות גם בציבור החסידי וגם בציבור הליטאי.

באותה עת דאג עבורי הרבי שאלמד לנהוג ברכב, בכדי שנוכל לנסוע לצורכי המוסד. ר' רפאל סמפולינסקי כבר ידע אז לנהוג, כנ"ל. מדי שבועיים היה עלי לנסוע לבורו פארק לשבתות בכדי לדבר שוב עם ההורים ולשכנעם שימשיכו לשלוח את ילדיהם לתלמוד תורה.

הייתה זו עבודה קשה בעמל וביגיעה, מדי שבועיים היו מצטרפים ילדים נוספים, היו ביניהם ששילמו יותר שכר לימוד והיו ביניהם כאלו שמיעטו לשלם או אף כלל לא שילמו.

כעבור שנה מאז יסוד והקמת התלמוד תורה, כבר נמנו כ־60 ילדים.

❁ עת לפרוע

כעת הסתיים הזמן אותו הקציב ר' **יחזקאל רייך** להלוואה אותה הצליח להשיג כדי לרכוש את המבנה של התלמוד תורה, והגיע לתבוע את אשר מגיע לו, סכום ההלוואה של $5,000 היה הון רב, ולא מצאתי את ידי ואת רגלי מהיכן אוכל להשיב לו את הכסף.

על כן, בלית ברירה, פניתי יחד עם ר' יחזקאל רייך לרבי, ושאלתי את פיו, מהיכן אקח את כל הסכום הנדרש לשלם, כאשר

בקושי אני מצליח להשיג את הסכומים הדרושים לי לתפעול השוטף של התלמוד תורה, החזקת המקום ותשלומי המשכורות עבור המלמדים והמורה לאנגלית.

והרבי פונה אלי ואומר: "ישעי'ה, תנסה לגייס את הכסף בעצמך". אז הוחלט שאצא מדי ערב עם ר' יחזקאל רייך, לאסוף כספים, ארבע פעמים בשבוע הלכתי עמו, זאת בנוסף למה שהוא ניהל חנות בשר.

הצלחנו להשיג סכום לא רב, והרבי השיג לנו את השאר בהלוואה, בתנאי שמדי שנה עלי להשיג $1000 ולהחזיר לו. וזאת בנוסף לכל העול הכבד של החזקת התלמוד תורה.

* * *

הצלחנו בסייעתא דשמיא לפעול גדולות ונצורות על אדמת אמריקה, אשר בימים ההם עדיין היתה מדבר שממה רוחנית במלוא המובן.

יהודים בעלי זקנים היורדים על פי מידותם היה נדיר. שטריימלך היה מלבוש שכמעט שרק אדמו"רים חבשו. גם מצב הכשרות במקום היה מאוד ירוד.

❁ וזאת לתעודה

מחובתי לחרוט על גיליון מקצת שבחו של האי גברא רבא ויקירא הרב החסיד רבי **שמואל קראסני** שליט"א, על עזרתו המרובה וסייעו בלב ונפש בביסוס התלמוד תורה, גם בגיוס כספים וגם לרבות בשכנוע הורים לילדים שישלחו את הבנים ללמוד תורה בין כותלי התלמוד תורה שלנו, במטרה שיגדלו דורות ישרים ומבורכים.

היותו של ר' שמואל יליד אמריקה תרם רבות למאמצי השכנוע של ההורים, מאחר שהוא יכל לדבר עימהם בשפתם — אנגלית רהוטה.

ר' שמואל אף היה עבורי לעזר רב בעצה ובתבונה, בכל התלבטות וקושי היה עבורי לאוזן קשבת לדון ולחשוב יחד על פתרון בעיה או קשיים שצצו חדשים לבקרים.

מפעם לפעם בקשתי מר' שמואל שיבוא לבחון את הילדים בכיתות הלימוד, לעקוב אחר התקדמותם וידיעותיהם. הייתי מכין את הילדים לקראת המבחן כשאני מנצל את העובדה לעודדם ולזרזם, לשקוד על תלמודם במרץ, שהרי באים לבוחנם.

גם הרבי עצמו היה מגיע מפעם לפעם לבחון את הילדים והיה נושא דברים בענייני יראת שמים בהתאם לגילם, אף על פי שהיו אלו ילדים צעירים בגילאי 3 עד 7 שנים וזה עשה עליהם רושם טוב.

באחד הפעמים נסעתי עם רבנו מוויליאמסבורג לבורו פארק כדי לבחון את ילדי התלמוד תורה, אמר לי הרבי שכל דבר שהאדם עושה, הוא צריך לעשות זאת בזריזות ובמהירות, ולא בעצלות. כן הוא בעת שהולכים לישון יש לעשות זאת בזריזות ללא שהיות, לקום בזריזות, ללכת למקווה בזריזות ולהכין עצמו לתפילה בזריזות.

❁ ברא מזכה אבא

היו הורים שהגיעו לפני להתלונן על כך שהם נאלצים לנסוע לוויליאמסבורג במיוחד, כדי לרכוש מאכלים עם כשרות מהודרות עבור ילדיהם שהחלו לגרום להם בעיות עם האוכל שניתן בבית, כשהם אינם מסתפקים בכשרות שהם ההורים עצמם אוכלים.

הצדקתי את הילדים לפני הוריהם, אף שכנעתי אותם בכדאיות שבכך, מאחר שילדים שרוצים להצליח בלימודם אסור להם

לטמטם את מוחם במאכלים שאינם כשרים, וכל מה שהם מכניסים לתוך פיהם חייב להיות בכשרות מהודרת ביותר.

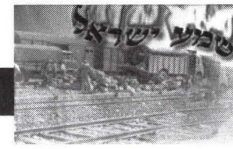
אף הסברתי להם כי ילדים שלא יקפידו על אכילת מאכלים כשרים לגמרי, לא יוכלו לגדול ליראי שמים ועובדי השם.

השכנועים הצליחו ועובדה היא שמאוחר יותר הגיעו הורים אלו להודות לי על כך, שבזכות הילדים אף הם עצמם החלו לשמור שבת קודש כדבעי ולדקדק יותר בכשרות המאכלים.

אף היו הורים שהתלוננו על סגנון הלימוד שהיא "צי פרים" לסגנון החיים באמריקה. גם אלו, לאחר תקופה החלו לרוות נחת מילדיהם בצורה שעוררה את השתאותם, שוב לא התמרמרו ואף הגיעו להודות לי על המאמצים הרבים שניכרים בילדיהם. סיפרו על הנאתם לראותם מקפידים ליטול ידיים בשחרית ולאכול מאכלים בכשרות מהודרת בלבד.

מיותר לציין את אשר ציינו כי כתוצאה מכך הם עצמם, מתחזקים בשמירת התורה והמצוות ביתר שאת ועוז.

פרק י"ז

תלמוד תורה ב...ברונקס

חוליה נוספת

שרידי המלחמה, במיוחד יהודים חסידיים המשיכו להגר לאמריקה, רבים מהם התיישבו ברובע ברונקס בניו יורק. המקום שמם ברוחניות, בפרט מבתי חינוך. ויקם רבנו עדות ביעקב ותורה שם בישראל, והורה מיד להקים ולייסד תלמוד תורה לחינוך הבנים לתורה וליהדות.

החלוצים הראשונים אשר מיהרו להתייצב לדבר הקודש והתחילו מיידית להקים את התלמוד תורה היו הבחורים הרה"ח ר' **יצחק (איצ'ה) וולדמן** הי"ו ממצויני וחשובי הבחורים בישיבה — היום בירושלים, ומשנהו הרה"ח ר' **לייב בער פולק**, שהיה מתמיד גדול.

בתש"י נפתח התלמוד תורה, שכן בתקופה זו בפאקס־סטריט (ברחוב זה אף היה בית כנסת מפורסם שכונה "פאקס־סטריט שילי"), **עלות שכירות החדרים עבור התלמוד תורה הסתכם ב־$100 לחודש.**

לאחר מספר חודשים נותר רק ר' **לייב בער פולק** הי"ו, אף הוא היה בחור מבוגר. אף שהיה יתום מאב ואב עם זאת הוא נשאר לשרת בקודש בניהול התלמוד תורה במשך שלוש שנים ללא כל תמורה או תשלום, כשהוא אוכל וישן בישיבה בוויליאמסבורג.

כדי למלאות את הכוח שחסר כעת בברונקס קרא לי רבנו, וציווה ליטול על עצמי גם את עול ניהול התלמוד תורה בברונקס.

רבנו גם הדגיש שהתלמוד תורה בברונקס אינה תחליף לתלמוד תורה בבורו פארק אלא תוספת לכך.

התלמוד תורה כבר מנה אז כעשרים ילדים, בנוסף לכך הגיעו מהגרים חדשים להשתכן באזור מפאת המחירים הזולים של הדירות.

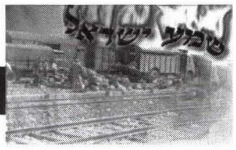
את הניהול בפועל של התלמוד תורה בבורו פארק השאיר רבנו על כתפי הבחורים הרה״ח ר׳ **יצחק ברגר** ז״ל והרה״ח ר׳ **שלמה פרידמן** ז״ל. הם נשארו לעבוד במסירות נפש בישיבה בבורו פארק ללא תמורה, מלבד מה שאכלו וישנו בישיבה בוויליאמסבורג. את העול הכספי אני עדיין נאלצתי לשאת, זאת בנוסף לחובות הכבדים שעדיין רבצו מבניית הבניין ומניהול התלמוד תורה בבורו פארק.

את המשכורות למלמדים היו משלמים מדי שבוע בשבוע. כמו כן, היה עלינו לשלם למורה חרדי שהיה מגיע ללמוד אנגלית, כפי שמחייב החוק באמריקה.

כשהגיעו הילדים לערך גיל 5 כבר לא היה ביכולתנו ללמדם בכוחות עצמנו, נאלצנו לשכור מורים ללימוד אנגלית כפי דרישת החוק. כמו כן היינו צריכים לשכור מלמדים מוכשרים לימודי עזר עם הילדים.

בינתיים היו כל הילדים בתלמוד תורה בגילאי 6-3 בלבד.

בין הילדים בתלמוד תורה נמנה הרה״ג ר׳ **חיים רוזנברג** שליט״א שהגיע ממשפחה חשובה שהתגוררו בברונקס עוד לפני המלחמה ויצוין מסירות נפשם למען כשרות המאכלים ושמירת שבת כהלכתה בכל פרטיה ודקדוקיה וזכה להקים דור ישרים ומבורך.

איתי עמי היה ר' **לייב בער פולק** שעבד ועמל במסירות ויגיעה למען התלמוד תורה בברונקס והוא שהה במקום משך כל שעות היום, החל משעה 8 בבוקר עד לשעה 5 אחר הצהרים, ומלבד שהוא עצמו היה מלמדם, הוא היה עומד עליהם ומפקח בשעת האוכל ובשעת המשחקים.

❁ שתי שליחויות

סדר יומי כך: הייתי ישן בישיבה בוויליאמסבורג. תפילת שחרית הייתי מתפלל בהשכמה מיד במניין הראשון. לאחר מכן, יצאתי בנסיעה לברונקס, נסיעה שארכה במשך שעה. כאשר הסתיימו הלימודים, היו נותנים להם אוכל משביע.

לאחר מכן, הייתי תר אחרי הורים של ילדים מבית הספר הממלכתי, וכשנמצאו הייתי משכנע אותם שישלחו את הילדים ללמוד בתלמוד תורה. האנשים היו שרידי חרב, מוצלים מאש. כעת, באמריקה רצו שהילדים שלהם ידעו אנגלית, לכן הם העדיפו לשלוח את ילדיהם לבית ספר ממלכתי, מה גם שלא היו צריכים לשלם שכר לימוד, יצרתי איתם קשר ושוחחתי איתם, סיפרתי להם כי גם בתלמוד תורה לומדים את השפה האנגלית, ואכן, היו רבים שהסכימו והעבירו את הילדים לתלמוד תורה והרבה ילדים שלא שילמו שכר לימוד כיוון שבאמת לא היה להוריהם כסף לשלם.

מדי יום עוד הייתי מקדיש שעות אחדות לגייס כספים עבור התלמוד תורה, כדי שאוכל לשלם את שכר המלמדים בזמן.

זה היה סדר יומי מדי יום ביומו, כאשר אני משכים בהשכמה ומיד מתחיל בעבודתי, ורק בשעה 11 בלילה, מוצא את עצמי חוזר לשינת לילה בישיבה בוויליאמסבורג.

מדי יום ביומו אף הייתי נוסע מברונקס לבורו פארק, ומבורו פארק לברונקס.

לערך בשעה 10 הייתי יוצא לשעה של נסיעה מברונקס ומגיע לבורו פארק ב־11 לערך, שוהה במקום כשעתיים עד השעה 1, וחוזר לברונקס לערך בשעה 2, כדי שהטנדר עמו נסעתי יהיה מוכן להחזיר את הילדים לבית הוריהם.

אני חוזר ומעלה את הדברים על הכתב וכולי פליאה כיצד יכולתי לשאת לבדי את כל העול הכבד הזה ומהיכן שאבתי כוחות נפשיים גדולים אלה. אין שום אפשרות אחרת להבין זאת לולי זכותו של אותו צדיק כ"ק רבנו זי"ע היא שעמדה לי ושהעניקו לי את הכוחות המיוחדים מן השמים.

בשבתות ציווה עלי רבנו אף כאן, לשהות במקום, ולחזר אחר הורים שמגיעים לבית המדרש עם ילדים ולשכנע אותם לשלוח את הילדים לתלמוד תורה שלנו.

במשך שנה ומחצה ניהלתי כך את חיי וסדר יומי מדי יום ביומו בצורה זהה.

❁ תינוקות שנשבו

כמעשנו בבורו פארק וכפי המסופר עד כה, גם כאן התחלנו לְאסוף ילדים כדי שיגיעו ללמוד. הילדים הגיעו מבתים שונים ומשונים. שני אחים תאומים נקלעו אלינו לאחר שאמם הגיעה אלינו עם ילדיה ורצונה שהם ילמדו תורה, למרות שאביהם היה מחלל שבת בפרהסיה. הם היו יחסית ילדים בגיל 5, ועל כן היה קשה לנו שבעתיים איתם כשהיינו צריכים להתחיל וללמדם צורת אותיות הא' ב', אותם עדיין לא הכירו ולהשלים את ידיעותיהם בהתאם לרמת הידיעות של הילדים בני גילם. מלבד זאת, הקשה עלינו העובדה שהילדים עדיין לא הכירו את שפת האידיש.

לעומת זאת היו הילדים עדיני נפש ובעלי משמעת מצוינת, אשר הוסיפה רבות לקידומם, ואודות כך הם התקדמו מצוין, תוך תקופה קצרה הצליחו להשלים את הפער הגדול בינם לבין שאר הילדים. מה גם לאמם לא היתה אפשרות לשלם שכר לימוד עבורם, מחמת עוני, ומבעלה בוודאי לא היה טעם לדרוש מאומה, היות וכלל לא היה מעוניין בלימודים אלו.

❁ קייטנה

בתקופת הקיץ בהם לא התקיימו לימודים, פקד עלינו רבנו לרכז את הילדים מדי יום ביומו בפארק, שם יתפללו וילמדו, גם ישחקו בצוותא, מחשש שתקופה זו עלולה להיות הרת אסון עבור הילדים, במידה ולא יהיו במסגרת מסודרת.

בבורו פארק הוצאנו את הילדים ל"פרוספקט פארק" שהוא פארק ענק. שם שיחקנו יחד עם הילדים, התפללנו ולמדנו בצוותא.

בברונקס יצאנו עם הילדים ל"בוטניקל־גארדן", נטועי עצים רבים מסוגים ומינים שונים ומקום זה פתוח לקהל הרחב. בחרנו לנו קצה שקט בפארק הענק, ואף אחד לא הפריע לנו, מדי בוקר בשעה 9 הגענו למקום, ושהינו שם עד השעה 3 אחה"צ. באי המקום הקבועים כבר התרגלו וידעו — פינה זו שייכת אלינו. למדנו אז עם הילדים א' ב' וחומש, כל ילד לפי רמתו. אז כבר היו בתלמוד תורה ילדים בני 7.

❁ התנכלות

ביום מן הימים קיבלתי שיחת טלפון מיהודי שביקש לא להזדהות, שגילה את אוזני אודות "מסירה" למימשל שבתלמוד תורה שלנו וכן בישיבה אין לומדים אנגלית. — עד היום איני יודע מי הוא היהודי שטלפן אלי.

הרי עשינו כל העת מאמצים שהעניינים הנחוצים על פי החוק האמריקאי ימולאו על הצד הטוב ביותר, מאחר שחששנו פן יאלצו אותנו לסגור את המוסד לכן החזקנו מורה מיוחד לאנגלית, ושמו דסקל, יליד אמריקאי והכיר היטב את שפת האנגלית, שימש מורה בכיר לאנגלית.

הוא אף היה מביא לנו את ספרי הלימודים באנגלית אותם דרשו מהמימשל, חינם אין כסף. כמו כן ניהלנו רישום מדויק לנוכחות הילדים בלימודים, איחורים חיסורים וכיוצא בזה.

מיד עם קבלת שיחת הטלפון, מחשש לביקור פתע פיזרתי את הספרים המבוקשים על השולחן בצורה שיהיה ניכר שלומדים בהם, כמו כן, מלאתי את ספר הנוכחות בקפדנות.

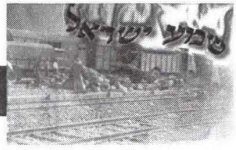
אכן, בימים אלו התדפקו אצלנו נציג המימשל שהגיע לביקורת לראות אם אנו לומדים את לימודי האנגלית כפי שהחוק מחייב.

לאחר שנכח לראות כי הכול תקין לפי המתחייב בחוק, טלפן אל הממונה עליו לדווח לו, וזה האחרון התעניין לדעת מי הוא המורה לאנגלית, וכששמע את השם דסקל היה מרוצה, הוא היה שֵם ידוע בוויליאמסבורג.

❁ כמלאך המכה על הקודקוד

מפעם לפעם היה מגיע רבנו לתלמוד תורה במטרה לעקוב מקרוב אחרי התפתחות הילדים ועל הישגיהם בלימודים. הרבי היה בוחן את הילדים ועומד על התקדמותם בדרכי התורה, על פי דרך הלימוד המסורה מדור דור.

מעמדים אלו במחיצתו של הרבי, היו עבור הילדים חוויה רוחנית אדירה, אשר נסכה בהם עידוד, ודרבנה אותם להתחזק בלימודיהם ולשקוד על תלמודם ביתר שאת ועוז.

מלבד המבחנים שערך הרבי לילדים הייתי מזמין מדי כמה שבועות ביום שישי, ערב שבת קודש לרב אורטודוקסי מאחד ממאות בתי הכנסת שהיו פזורים ברחבי ברונקס כדי שייבחן את הילדים ויתרשם מהיקף ידיעותיהם.

היו אלו רבנים שעמדו בראשות קהילות של יהודים שהתקיימו כבר משך עשרות שנים, בצורה של אמריקה בימים ההם. ההשפעה של מבחנים אלו היתה בכפליים. הילדים נהנו מכך, מאידך גיסא הרבנים עצמם בראותם את הדור החדש הצומח על פי הדרך הישנה, כפי שנהגו בגליציה והונגריה טרם החורבן, התחזקו אף הם, שניתן להמשיך בדרך הישנה והמקובלת ואין צורך לשנות ממה שמסור לנו מאבותינו ורבותינו בדורות הקודמים, אף באמריקה של זמננו.

❁ שניים במקום אחד

באחד הימים פנה אלי ידידי ורעי ר' **לייב בער פולק**, כאילו מהרהר בקול — היות והוא כבר עובד בתלמוד תורה במשך שלוש שנים ברציפות, והוא כבר בחור מבוגר כבן עשרים שנה ועליו להתחיל לדאוג מתי יעשה לביתו, להקים בית נאמן לה' ולקיים את חובו בפרק "האיש מקדש", והיות ובידו אין לפורטה אפילו שווה פרוטה נאלץ הוא לחפש לעצמו עבודה בה יוכל להרוויח. אבל מאחר שהוא יודע כי לא אוכל להסתדר בכוחות עצמי, הוא יישאר עדיין למשך פרק זמן, לשאת את משא הקודש יחד עמי, כדי לתת לי רווח למצוא אחר שיחליף וימלא את מקומו בעבודתו, אבל לאחר זמן קצוב של ארבעה שבועות הוא יעזוב את העבודה.

חיפשתי אחר האדם המתאים שימלא את תפקידו ואת מקומו, ובלית ברירה נאלצתי לקחת שניים אחרים שיחליפו אותו ויעשו את מה שעשה הוא, אדם אחד.

רואה אני לזכות עבורי לחקוק את שמו וזכרו בספר, בעבור מסירות נפש של ממש אותה השקיע במרץ רב למען התורה. בוודאי שפועלו זה נזקפת לו בשמים ממעל כזכות רבה ונשגבה. הקים דור ישרים של תלמידי חכמים ויראי ה'.

❁ את השבת לדורותם

במוסד בברונקס היה ילד פיקח מאוד בגיל 5 ושמו שלמה. הוא היה בן יחיד להוריו אשר היו קודם השואה יהודים שומרי תורה ומצוות. באמריקה ניהלו ההורים חנות למכר שתייה קלה וממתקים, החנות היתה במקום מרכזי, סביבה שכולה גויים. הצלחתה של החנות היתה גדולה פתוחה עשרים וארבע שעות ביממה, שבעה ימים בשבוע.

באחד הלילות הגיעו אלי הורי הילד וביקשו לשוחח עמי ביחידות ובנחיצות.

הם סיפרו כי לפני יומיים מצאו את "שלמה'לע" בוכה ללא הפוגות. הם חששו מאוד הרי הוא בן יחיד. לאחר שדובבו אותו הצליחו להוציא מפיו וגילה מה מעיק עליו ומדוע הוא ממרר כל כך בבכי.

הם השתוממו לשמוע מפיו של שלמה'לע, שהוא בוכה מפני שהחנות שלהם פתוחה בשבת והוריו מחללי שבת קודש.

ההורים ציינו בסיפוק רב, כי הם נהנים מצורת הלימוד ממש כפי שהיה בבית לפני המלחמה, אך הם אינם יודעים לשות עצות בנפשם, הם צריכים פרנסה ואין אפשרות לסגור את החנות בשבת, מהיותו במקום מרכזי ביותר.

הם ביקשו ממני, אולי אוכל לייעץ להם, מה ניתן לעשות בעניין זה. אכן, חשבתי מעט והשבתי להם: "הרי זכיתם במתנה

מן השמים בילד חכם ופיקח, נעים הליכות בלי עין הרע, ובוודאי בעבורו תסכימו לעשות ככל יכולתם, לשמור את השבת כדת כראוי וכנכון. היום כוחותיכם עדיין במותניכם, הינכם יכולים למכור את החנות ולקבל תמורתה הון רב. בתמורה תרכשו חנות במקום אחר שאינה צריכה לפעול במשך כל ימות השבוע.

הם קיבלו את הצעתי, ואימצו אותה. לאחר חודש ימים הם מכרו את החנות ותמורתה רכשו חנות אחרת ואף בה הצליחו מאוד.

זכינו בזכות התלמוד תורה, נשפעה ההשפעה על עוד משפחה שתחזור לשמור תורה ומצוות.

❁ השיר והשבח

כאן המקום להזכיר לטובה את הרה״ח ר׳ **חנוך העניך רוזנברג** הי״ו, שהיה בימים ההם בחור אמריקאי ממשפחה חשובה שהתגוררו בברונקס — אף אחיו ובני דודיו למדו בתלמוד תורה שארית הפליטה בברונקס — והוא סייע לי במסירות נפלאה לדבר ולשכנע הורים לילדים שישלחו את ילדיהם ללמוד בתלמוד תורה שלנו, ואף סייע בידי לגייס כספים להחזקת התלמוד תורה.

על הטוב ייזכר הרב החסיד רבי **קלמן פינטר** שליט״א, תלמיד חכם ונמנה על המתמידים בישיבת שארית הפליטה בברונקס והיה לומד עם הילדים המבוגרים במשך שנה שלימה ללא שום תמורה.

רואה אני לזכות לחקוק את שמו וזכרו בספר אודות מסירות נפשו המרובה אותה השקיע בכל כוחו ומרצו להגדיל תורה ולאדירה. בוודאי שפועלו זאת נזקפת לו בשמים ממעל כזכות רבה ונשגבה, זכה להקים דור ישרים מבורך של תלמידי חכמים ויראי ה׳.

פרק ח"י

האיש מקדש

❁ אשת חיל

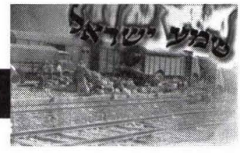
בימים האחרונים של ההכנות לחג הפסח תשי"ב, מצאתי את זיווגי ההגון, אשה כשרה, צנועה וטובת לב, אשת חיל המסתפקת במועט, הסתפקות של פת במלח, ואף כשלא היה מה לאכול גם היתה מאושרת.

אודות כך יכולתי להמשיך בעבודת הקודש גם בתקופה בה הייתי חתן, למרות שלא היה בידי מאומה, כששנינו הסתפקנו במועט.

חמי הרה"ג ר' **בנימין חיים הלוי פלדמן** זצ"ל, בהיותו בן טו"ב שנים בלבד, שימש בישיבת חכמי לובלין כבוחן קובע, אשר

חמי הרה"ג ר' בנימין חיים הלוי פלדמן זצ"ל

בחן והחליט על הבחורים כדי לקבלם לישיבה הרמה. היה גאון מופלא אשר לא היה תוספת בכל השי"ס שלא ידע בעל פה. קיבל תורה מרבו הגאון **רבי מאיר שפירא** זצ"ל — מחולל רעיון הדף היומי וראש ישיבת חכמי לובלין שם למד, כאשר הוא היה ידיד וחבר של הגאון רבי **פנחס הירשפרונג** זצ"ל גאב"ד מונטריאול ויבלחט"א פוסק הדור הגאון רבי **שמואל הלוי וואזנר** שליט"א. לחמי היו שבע בנות.

חתנו המבוגר היה הרה"ג ר' **זלמן לייב מייזליש** שליט"א בן הרה"ג מווייצען זצ"ל מחבר ספרי "מקדשי השם", אחריהם היתה זוגתי מרים־דבורה, שהיתה צעירה מאחותה התאומה.

התאונה

בתקופת היותי חתן, באחת הימים בהיותי בדרכי מברונקס לבורו פארק פגעה משאית והתנגשה ברכבי, והתוצאה שהובלתי פצוע לבית החולים, אבל למחרת מיהרתי לצאת מן המקום למרות שעדיין לא החלמתי, מאחר שחששתי שהדבר יוודע למחותנים שלי ובעקבות כך יעלה השידוך על מוקש.

בסימן טוב ובמזל טוב, באמצעו של חודש סיוון תשי"ב, עמדתי מתחת לחופה בשעה טובה ומוצלחת.

את הוצאות החתונה שילמו הורי אשתי — זיכרונם לברכה, והיא התקיימה בצורה יפה ומכובדת. הם אף רכשו עבורי את הבעקיטשע. את הריהוט ושאר דברים הם שילמו מחצית, ואני את המחצית השנייה.

לא היתה לי פרוטה לפורטה, הרי את כל חסכונותי, כאמור, הוצאתי כדי לרכוש את הבניין בבורו פארק עבור שארית הפליטה, מלבד מה שהיה מוטל עלי לשלם את המשכנתא של הבניין. משכורת הרי לא לקחתי בכל השנים ולעומת זאת אכלתי וישנתי בישיבה.

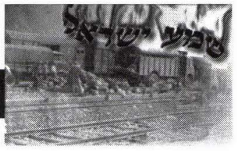
כעת, כדי לשלם את מחצית חלקי, לוויתי כסף. היתה זאת ללא ידיעתו של חמי, שלא ידע מאומה על כך, שהוא לקח חתן לבתו, בחור בעל חוב שאין לו מאומה.

לאחר התאונה פטר אותי הרבי מניהול התלמוד תורה בבורו פארק ונשארתי לנהל את התלמוד תורה בברונקס שהיו אז כבר שבעים ילדים, בתקופה זו כבר למדו בתלמוד תורה בבורו פארק שישים ילדים. על דא קא בכינא, שלאחר חודשים ספורים, לא היה מי שינהל את המקום ולא נשארו ללמוד במקום אלא עשרים תלמידים בלבד.

לאחר נישואי חיינו מהכנסותיה של אשתי שיצאה לעבוד בבית חרושת.

חמי זצ"ל עם כ"ק מרן אדמו"ר זצוק"ל

גזירת כליה

בשנת תשט"ז חלתה אשתי, ובמשך שבעה שבועות היתה מאושפזת בבית חולים כשהיא סובלת מדלקת פרקים, עובדה שהטרידה אותי ביותר, מאחר שכבר הייתי אב לשני ילדים, אשר בחסרונה של האם הייתי צריך למלאות אף את מקומה. בנוסף לכך לא היתה לי שום תמיכה, ולא יכולתי להמשיך בעבודת הקודש, וגם מצד חמי לא התאפשרה תמיכה כספית.

בתקופה זו, כאמור, כבר למדו במקום כשבעים תלמידים, אשר הצליחו בלימודם בצורה מעוררת השתאות, ולמרות שהיו מהם הורים שהיו מחללי שבת, הם הגיעו בידיעותיהם ובהצלחותיהם במידה שווה כמו הילדים בוויליאמסבורג.

בפרק זה אף לא היה בנמצא אחר שהיה ביכולתו למלאות את מקומי בעבודתי. הקודמים שעבדו יחד עמי כבר עזבו, וכל השאר שמלאו את מקומם היה שכירי כסף, היה צורך לשלם להם. כעת שאני לא יכולתי להמשיך בעבודתי, לא נמצא אחר שיסכים לקחת על עצמו את העול הכפול והכבד.

* * *

בנוסף לכך היו חוגים אשר קינאו בעובדה, שלרבי מקלויזנבורג יש כל כך הרבה מוסדות, והצרו את צעדיו בכל צעד ושעל ובכל מה שרק יכלו והתוצאות לא איחרו לבוא.

בעקבות כך נגזרה כליה על מוסדותיו של הרבי ונאלצו לסוגרם, כאשר הילדים בגילאי 7-9 לערך נשארו ללא מוסדות חינוך מתאימים.

אלו שמתחילה עמדו לרועץ להפריע לנו ששו על ההזדמנות, ומיהרו ופתחו מוסדות באותם המקומות בהם היה לו לרבי תלמודי תורה ושידלו את ההורים לשלוח אליהם את הילדים.

❁ בלתי לה' לבדו

רבנו אשר כל מחשבתו ופעולותיו לא היו לכבוד עצמו, אלא כדי להגדיל תורה ולהאדירה ולהציל יהודים משמד, לגדל דורות יהודים חדשים, כפי שהיה לפני החורבן, על כן, גם כעת לא שת ליבו לעובדה זו שהוא נאלץ לסגור את המוסדות ואחרים ממלאים בזאת את מקומו, מכיוון שעיקר המטרה הושגה בכך שהילדים לומדים בבתי חינוך תורניים, ומה לו הכא ומה לו התם.

אבל, לא עברו אלא מספר חודשים ומוסדות אלו שנפתחו, סגרו עד מהרה את דלתותיהם לאחר שלא יכלו לעמוד בעול הכבד של ניהול תלמודי תורה אלו.

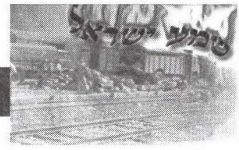
התוצאה היתה ברורה, ילדים רבים אשר בקושי ובמאמצים הצליח רבנו יחד עם שליחיו להצילם מכיליון רוחני, שוב לא יזכו לחינוך תורני והגון, והם יתאספו אל האלפים הרבים של היהודים המתבוללים על אדמת אמריקה שכלל אינם יודעים מיהדותם.

❁ היה שווה

עוד משך שנים, מאז נישואי, עדיין רבצו על שכמי חובות כבדים מתקופת ניהולי את המוסדות, אותם היה עלי לשלם, בעקבות זאת אף לא היה בידי לרכוש אפילו דברים חיוניים לביתנו.

מפעם לפעם הרהרתי לעצמי מי יודע אם כל המאמץ ועבודתי העצומה במשך מספר שנים היה שווה. מי יודע אם בחורים אלו אכן נשארו נאמנים לה' ולתורתו, אפשר שכל העמל והיגיעה היו לריק וירד לטמיון.

בימים ההם, בעת שהשתתפתי בהלווייתו של הגאון הגדול רבי **אהרן קוטלר** זצ"ל, בה השתתפו עשרות אלפי איש מכל החוגים,

הרהרתי במחשבתי אודות פעולתי בשנים האחרונות, אשר אותן הקדשתי כדי להציל נפשות, ואת נפשי לא הצלתי, ומי יודע אם הצר שווה בנזק.

שפוף בהתאם למשתתף בהלוויית אדם גדול, ולפתע שמעתי מאחורי קבוצת בחורים, השמחים לעברי: **"ר' ישעי'... ר' ישעי'..."**

סובבתי ראשי וראיתי בחורים בעלי צורה, עם פאות מסולסלות בצידי ראשן, לבושים היטב בלבוש חסידי. היו אלו תלמידים־ילדים מאותם אשר גידלתי במוסדות שניהלתי. הם סיפרו לי בהתלהבות שכל התנהגותם והליכותיהם הם כיהודים יראים ושלמים, והם מנהלים בית יהודי לתפארת עם שמירת שבת, ומטבח כשר, ומקפידים על קלה כבחמורה.

התעניינתי אצלם אף על אלו הילדים התאומים שלמדו קודם בבית ספר נכרי, אשר כאמור הכנסנו אותם לתוך כותלי התלמוד תורה במסירות נפש, ללא שישלמו פרוטה לשכר לימוד. שמחתי לשמוע כי הם גדלו לבחורים טובים השוקדים על תלמודם, ואף בנוסעם ברכבת הם יושבים עם ספריהם ולומדים, ואף הוריהם הפכו שומרי שבת.

הרגשתי השתנתה מן הקצה אל הקצה. שמחתי בליבי על כל היגיעה העצומה אותה השקעתי ועמלתי, אשר כעת זכיתי לראות את תוצאותיה.

❁ לגדל דור עם שטריימלך

פעם אחת, הייתי בימי הקיץ בקונטרי, בשהותי שם בווינער מתיבתא, נקראתי אל הטלפון. על הקו הזדהה אחד מהורי הילדים של התלמוד תורה, שנמנה על אחד מאנ"ש אשר ילדיו

החלו את לימודיו אצלנו ובהשפעת ילדיו החל להקפיד ביתר שאת על כשרות וכיוצא בזה.

כעת בשיחת הטלפון סיפר שנודע לו על הימצאי בקונטרי ולכן עשה מאמץ לתפוס אותי, זאת לאחר זמן רב שמנסה, וכל זאת למה? מאחר שהוא מחתן בקרוב, וברצותו לראותי משתתף בחתונה של בנו הבכור, הוא מציין לפני שהוא מבקש ממני להשתדל ביותר להגיע למקום, ובוודאי שאהנה...

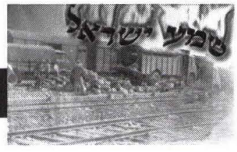
ביום ראשון הבא, כפי שציין את תאריך החתונה, צעדתי לעבר מקום השמחה, ברגשות מעורבים, הבה נראה את הגידולים שגידלנו...

בהגיעי לשם פגשתי חתן דומה למלך, חבוש בשטריימל לראשו וכל כולו אומר כבוד, עם בגדי שיראין חסידים, אב החתן מתהלך כמלך בגדוד כשזקן עבות יורד על פי מידותיו. קהל נרגש, יהודים ובחורים חסידים השתתפו בשמחה, כשאני מזהה בהם רבים מתלמידי.

ניגשתי לשולחן הראשון, ניערתי 2 סט סכו״ם ולקחתי בידי את המפיונים וניגבתי את הדמעות שזלגו מעיני.

עלי לציין כי אחיו הצעיר של החתן, הוא אב למשפחה ברוכת ילדים, ומשמש כראש כולל וישיבה בבורו פארק, והיום כבר זוכה לראות בנים ובני בנים ההולכים בדרך התורה והחסידות.

מריחוק זמן הנני רואים עד כמה השכיל רבנו, כאשר בעיניו הבדולח, צפה על העתיד לקום, בכוחות ומאמצים עילאיים אלו אותם השקיע, להחזיר עטרה ליושנה, ולהקים את היהדות החרדית מעפרה מתקופת היותה מושפלת.

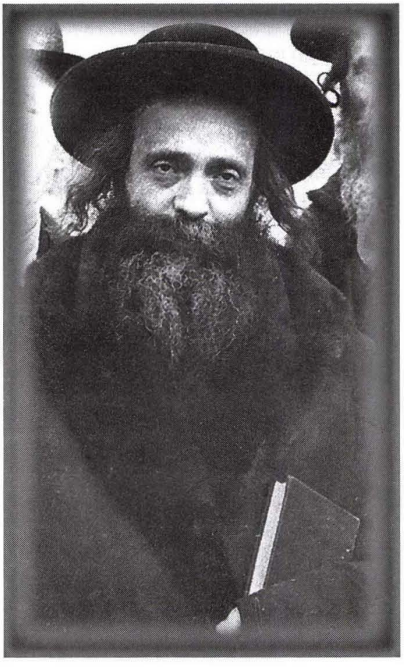

כשאני מתבונן שכל זה הוא מכוחו של אותו זקן, רבנו זי"ע, אשר הבין מיד לאחר החורבן הנורא, לייסד ולהקים תלמוד תורה להציל את הילדים האלו משמד רח"ל.

עתה ידעתי שלמרות כל הקשיים בגשמיות שהיו רבים וקשים, שבענו מרורים באותה תקופה קשה, אבל, כל זה שווה מאחר שבס"ד אכן הצלנו יהודים רבים משמד, והקמנו דורי דורות של יהודים כשרים ונאמנים להי ולתורתו, ההולכים בדרך הישרה והרצויה, ומבין אלו שהצלנו מכיליון רוחני נמנים כהיום ראשי כוללים, ראשי ישיבות, ותלמידי חכמים מופלגים ביותר.

פרק י"ט

בצילא דמהימנותא

משולחן גבוה

בצלו של רבנו זכיתי לטעום פירורים משולחן מלכים — מאן מלכי רבנן, לצבור הון ולאגור באסמי זיכרונות, עובדות וסיפורים אשר להם הייתי עד ובדידי הוי עובדא.

על קוצו של יוד

בשנת תשכ"ו סבל רבנו מאוד מייסורים קשים, ולשם כך נסע לבית החולים ברוצ'סטער, שם שהיתי אף אני.

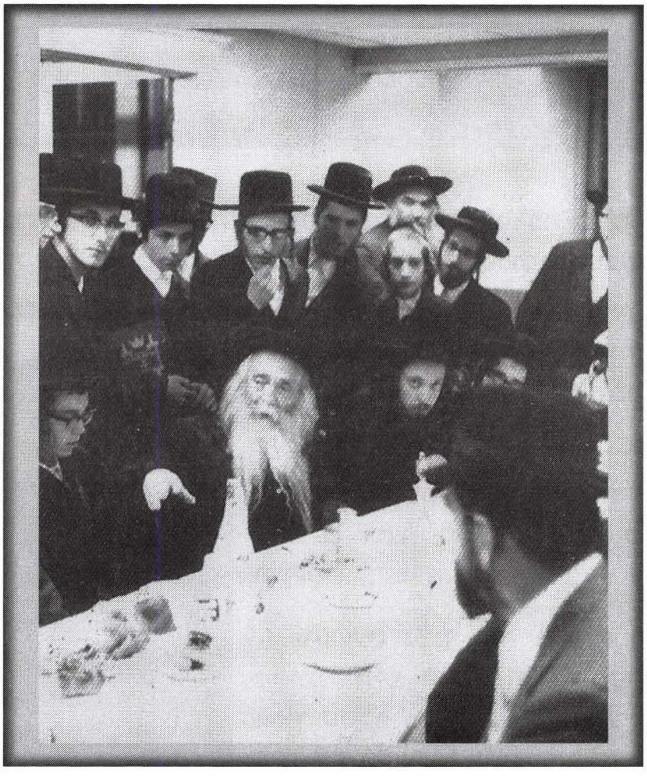
בין לבין הגענו לשדה התעופה של מיניאפוליס MINIAPOLIS, היה עלינו להמתין במשך ארבע שעות לאווירון שתטיס אותנו למחוז חפצנו.

ראיתי כי רבנו מתקשה מאוד בדיבורו, שפתיו היו יבשות ביותר, הצעתי לרבנו היות ויש באמתחתי תפוז, הרבי יאכל ויוקל סבלו.

הרבי נענה לכך, אך אמר שאינו יכול לאכול כי עדיין לא התפלל תפילת ערבית.

שעתיים ערך לנו עד שהצלחנו לארגן במקום מניין של יהודים מתושבי המקום לתפילת ערבית, ביניהם היה הרב מאיר אייזמן זי"ל, שהיה באותה תקופה רבה של מיניאפוליס, לימים עלה לארץ ישראל וניהל את מחלקת יחסי הציבור של בית החולים לניאדו והמרכז הרפואי בקריית צאנז נתניה.

רבנו התפלל תפילת ערבית כהרגלו באריכות רבה, כשכל אותה העת אנו רואים כיצד הוא סובל נוראות מהשפתיים היבשות.

לאחר שסיימו תפילת ערבית, שאל אותי רבנו, אם עדיין יש לי את התפוז. רבנו אכל מהתפוז ומיד ניכר שיפור במצבו והייסורים הרפו ממנו מעט.

למדנו אז לראות כיצד רבנו מדקדק על עצמו על כל קוצו של יוד אפילו בדברים אשר בעינינו נראים פעוטים ושוליים לכאורה.

יחד עם רבנו היה באותה תקופה מחותנו איש החסד הרב החסיד רבי **ברוך טסלר** שליט"א, אשר רבנו הפקיד בידו את כל נושא הטיפולים הרפואיים,

מרן אדמו"ר מקלויזנבורג שליט"א, בארא-פארק, עם מרן גאב"ד ה"עדה החרדית" הגאון רבי יצחק טוביה וייס שליט"א

הרבי אף מתבטא עליו: "ברוך רופא חולים". הוא ליווה את רבנו ודאג עבורו להיטיב עמו ועשה ככל שיכל לשפר את נוחיותו של רבנו במקום. הוא היה איש הקשר עם הרופאים במצבו של הרבי, צורת ואופן הטיפולים בו שיהיו בצורה היעילה והטובה ביותר.

יסורים שאין בהם ביטול תורה

לאחר האשפוז שהה הרבי למנוחה במלון ברוצ'סטער. לצרכי בדיקות רפואיות, כמעט מדי יום היה ר' ברוך מתלווה לרבי.

אנו היינו בחדר סמוך לחדרו של רבנו, עקבנו כל העת אחר מצבו והליכותיו, לא פעם ולא פעמיים שכב במיטתו וצעק מייסורים שתקפו אותו. עם זאת, לא ויתר מללמוד והוא אחז גמרא בידו ולמד.

לא אחת שמענו מחדרו של רבנו כיצד הוא מדבר אל עצמו ואל גופו: "גוף, טוב שהינך מתייסר שהרי לא רצית ללמוד".

וכאן המקום לציין את הזכות שנפל בחלקי, לבקשת רבנו שאשתדל להשיג אמבולנס עבור בית החולים לניאדו בקריית צאנז נתניה, ואכן הושג המימון, נרכש ומיד עשה דרכו באוניה לארץ הקודש.

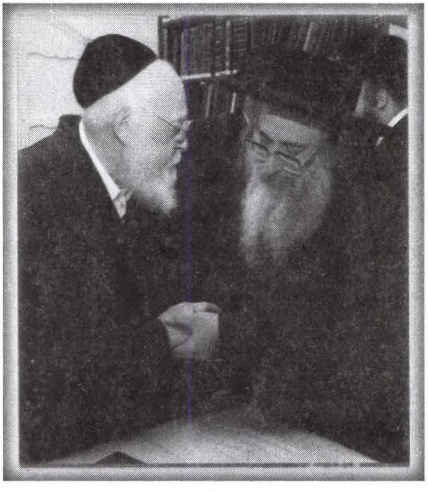

אני עומד בצד ימין

מרן אדמו"ר מצאנז שליט"א, נתניה, עם גיסו האדמו"ר מזוויעהל שליט"א

צומו עלי ואל תאכלו

מרן אדמו"ר מקלויזנבורג שליט"א, בארא-פארק, עם הגאון רבי יוסף שלום אלישיב שליט"א

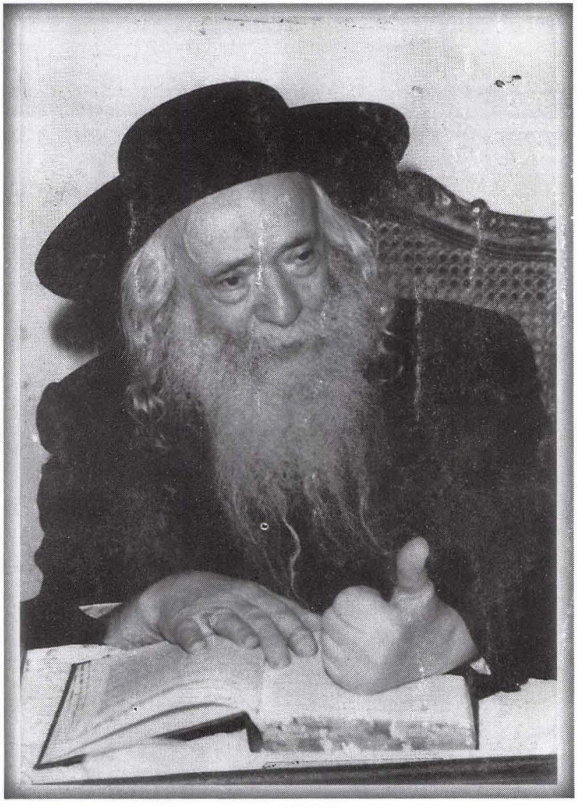
המנהג בחוץ לארץ הוא שאין הכהנים נושאים כפיהם בשמחת תורה בתפילת מוסף, אלא בתפילת שחרית, מאחר שחוששים לשכרות.

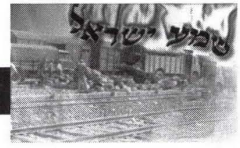
אמנם, רבנו רצה שיערכו ברכת כהנים בתפילת מוסף, אבל מאחר שחשש מחמת שיכרות מאחר שסיים את תפילתו כשעה קודם צאת החג, ורבים היו שכבר הלכו במהלך היום

לאכול או לכל הפחות לטעום, על כן, ביקש ממני רבנו שלא אוכל מאומה, כדי שאני יהיה ראוי וכשר לברך את העם במוסף, כשהוא אומר לי: "ברצוני שיהיה לכל הפחות כהן אחד שעדיין לא אכל".

כל פטר רחם תפדה

כמה פעמים אירע פדיון הבן והמליץ רבנו לאבי הבן שייקח אותי כ"כהן" לפדיון.

אירע פעם שהגיע לרבנו יהודי ורבנו אמר לו הרי הינך בכור ועדיין לא נפדית. יהודי זה אישר את דברי רבנו אמר לו רבנו לך לר' ישעי'ה והוא יפדה אותך.

❁ אמור להם, יברכך

פעמים מספר אף זכיתי לקחת את רבנו לשדה התעופה במכונית שלי, אף בהזדמנויות שונות כשהייתי לצדו של רבנו בשעה שנפרד לשלום טרם נסיעתו היה פונה אלי ואומר: "הרי הינך כהן, אמור נא שלושה פעמים יברכך..."

❁ שכר טרחה

בהיותי בחור הייתי מגלח את שערות ראשו של רבנו בעת הצורך. מכיוון שאני כהן ואסור להשתמש בכהן, היה רבנו בוחר את התפוז היפה ביותר ומעניק לי כשכר טרחה.

בתור בחור זכיתי הרבה פעמים לשמש את רבינו זצ"ל. פעם נתן לי טלית קטן חדש שלו, שאקשור לו את הציצית.

בערב סוכות, קרא לי הרבי בשעה שהוא קשר את הלולב, בכדי שאראה כיצד הוא עושה זאת. וכמה פעמים בחול המועד ביקשני הרבי שאקשור לו את הלולב.

בכל יום מימי חוה"מ היה מחליף את הערבות, אמנם היו פעמים שהערבות היו במצב טוב, כחדשות, ואמר לי שלא צריך להחליף.

כך היה מספר שנים בחול המועד.

❁ לכבוד שבת קודש

הייתי מלווה את רבנו לבית הטבילה בערב שבת קודש. פעם, הורה לי רבנו שאף אני אכנס לתוך בור הטבילה. תחילה לא רציתי אך מחמת שרבנו התעקש על כך, לא יכולתי לסרב.

בבור הטבילה שאל אותי רבנו, אם יודע אני כמה טבילות יש לטבול ערב דעם זיבעטן (בערב השביעי, כלומר בערב שבת קודש, שכך היה רבנו מכנה את יום השבת בהיותו בבית הטבילה, מאחר שלא רצה לומר "שבת" במרחץ). השבתי בשלילה. אמר לי רבנו י"ד טבילות, שכן יום השבת הוא יום השביעי שמורה על דוד המלך עליו השלום (השביעי מהשבעה רועים), ודוד בגימטריא י"ד.

הרבי רצה להוסיף ולומר לי דברים נוספים, אך, התביישתי להיות במקווה יחד עם רבנו ומיהרתי לברוח החוצה.

❁ החלפתי שמלותי

רבנו היה נזהר מאוד שלא לנגוע בבגדי החול, לאחר שכבר טבל במקווה. תפקידי היה להניח את בגדי החול אותם פשט, בריחוק מקום מבגדי השבת בצורה שלא יבוא לנגוע בהם.

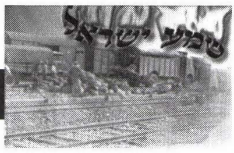
פעם אירע ורבנו נגע בבגדי החול לאחר הטבילה והיה ניכר עליו שהוא סולד מהם.

❁ סאל א קאקש

באחת השנים בעת סעודת פורים, בהאי שתא דבי מלכא בגילופין, לאחר שכדרכו בקודש שתה רבנו יין, החל לדבר בדברים גבוהים ורמים, אותם לא יכולנו לשמוע מפה קודשו במהלך השנה.

באותה עת ביקש להתחיל לשיר את השיר הנודע של הרב הקדוש רבי יצחק אייזיק מקאליב זי"ע. כשזימרו הניגון התלהב רבנו מאוד.

כאשר סיימו לשיר אמר רבנו שהרב הקדוש הטמין בכל אות ותיבה של שיר זה, כוונות נשגבות ושמות קדושות, כשהוא מתחיל למנותם אחת אל אחת. איני זוכר מה שפירט זולת שאמר

השיר

סאל א־קוקוש מאר

סאל א־קוקוש מאר
מויד מגוירוד מאר
זלד ארדבן שיק מזבן
שיטאל איג׳ מאדאר
★
מיטשאדא מאדאר?
הי, דה מיטשאדא מאדאר?
שארגו לאבו זלד או סרניו
איגם אדא ואר.
★
ואר׳, מאדארם, ואר׳
דה צ׳וק מינדיג ואר
הו או אישטן נקד רנדלט
טי אד לסק מאר.
★
מיקור לס או מאר?
הי, דה מיקור לס או מאר?
יבנה המקדש עיר ציון תמלא
אוקור לס או מאר.
★
מיירט נינצ׳ אז מאר?
הי, דה מיירט נינצ׳ אז מאר?
ומפני חטאינו גלינו מארצנו
אזארט נינצ׳ אז מאר.

כי תיבת "סאל" בגימטריה צ"א כמניין ב' השמות הקדושים: "הויה" ו"אדני".

רבנו תפס את שתי פאותיו בשני ידיו וצעק בהתלהבות: "איזה כוונות קדושות ונשגבות הכניס הרב הקדוש בשיר זה".

❁ חלונות רקיע

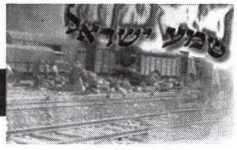
בין המשתתפים באותו מעמד היה הרב החסיד רבי אלימלך ראטה ז"ל, אשר בראותו כי השעה מוכשרת לכך, שאל את רבנו מדוע הוא מאריך מדי שנה בשנה ביום שני של ראש השנה בפסוק: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון" במשך כשעה, ולעומת זאת השנה לא האריך בפסוק זה כלל, לעומת זאת האריך הרבי בפסוק אחר: "ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים".

נענה רבנו ואמר: "אומר לכם, ביום שני של ראש השנה יש להתפלל עבור כלל ישראל שיהיה להם פרנסתם בהרחבה די מחסורם אשר יחסר להם למשך כל השנה.

בשנה זו כאשר הגעתי בתפילתי לפסוק זה, הקשתי בכל דלתות השמים, הכל היה סגור ומסוגר, ניסיתי בכל החלונות האפשריים וראיתי שהכל נעול.

בלית ברירה המשכתי בתפילתי. כאשר הגעתי לפסוק: "ישלח דברו וימסם ישב רוחו יזלו מים', מצאתי את השעה מוכשרת שכל הדלתות בשמים היו פתוחים, מיד נדחפתי פנימה כדי להתחנן על עמי ולהתפלל עבור פרנסה ברווח ובהרחבה לכלל ישראל".

אכן, אף אנו זוכרים את אותו ראש השנה בה ארכה אמירת פסוק זה: "ישלח דברו וכו'" למעלה משעה תמימה.

דער הייליגער רבי

מכיוון שמצא ר׳ אלימלך את הזמן מוכשר, וכשר הדבר היה בעיני המלך, רבנו, ניצל את הזמן ושאל את רבנו, מדוע כל אימת שהוא מזכיר את הרה״ק ה״נועם אלימלך״, הוא חוזר וכופל ואומר ״**דער הייליגער רבי, דער רבי — רבי אלימלך**״ והוא מזדקף מלוא קומתו.

השיב לו רבנו: ״כשהייתי על ציונו הקדוש של הרב הקדוש מליז׳ענסק״[25]. ולפתע השתטח רבנו ונשכב על השולחן שהיה מלא בקבוקי יין ובירה, אשר התפזרו ועפו לכל עבר, ואמר: ״כך נשכבתי על ציונו הקדוש, והתחננתי לפניו שברצוני להיות תלמידו. לכך, בעבור שהנני תלמידו, צריך אני לכנותו ׳רבי׳, ולהוקירו ולכבדו כרבי״.

כל ברכאין מיומא שביעאה

כשהיה רבנו בטקסס לצורכי רפואה, ביאר את אמרנו בברכת המזון של שבת קודש ב׳רצה׳: ״**שלא תהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו**״, שלכאורה אינו מובן מדוע אנו מבקשים דווקא על יום מנוחתנו, וכי רוצים אנו שבשאר ימות השבוע יהיה לאדם צרה ויגון ואנחה?

וביאר שיהודי אשר הוא טרוד בדאגות פרנסה ועגמת נפש ודאגות וטרדות שונות, אף בשבת קודש ביום מנוחתנו אין לו מנוחה ראויה שהוא דואג דאגת המחר, מניין יצליח לכלכל את ביתו שבוע נוסף והוא טרוד בדאגותיו ובצרותיו.

25) קודם המלחמה. לאחר מכן ידועה דעתו של רבנו בזה, ששוב אינם נמצאים במקום, שהעבירו אותם לארץ הקודש.

על כן, בכלל בקשתנו שלא תהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו, נכלל הבקשה לכל ימות השבוע, כי אם יהיה לנו דאגות בימות החול אף השבת לא תהא כראוי נטולה דאגות.

❁ מה בין דורות הראשונים לאחרונים

באחד השנים בשבת שקלים ביאר רבנו את אמרנו ביוצרות: "אור פניך עלינו אדון נשא ושקל אשא בבית רם נכון ונשא", שידוע מה שמקשים על כך, מדוע אומרים ושקל אשא, מאחר שהתורה ציוותה מחצית השקל בשקל הקודש.

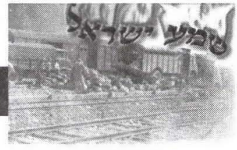
וביאר רבנו בהקדם הידוע כי בירושלים הוסיפו על השקלים, בציפורי שוב הוסיפו על השקלים.

וביאר רבנו כי על מחצית השקל מורה לאדם, אשר אין ביכולתו לעשות הכל, אלא זקוק הוא לסייעתא דשמיא, ואם הוא עושה מחצית ה' יהיה בעזרו לעשות לעומתו את המחצית השנייה, ולכן נותנים מחצית השקל להורות שה' עושה מחצית.

אבל, עם ירידת הדורות, ומתמעטים המוחות והדורות הולכים ונחלשים, שוב אין אנו יכולים לעשות מחצית, אלא הרבה פחות מזה, ולכך כשהגיעו לירושלים הוסיפו על המחצית, מכיוון שהדורות התמעטו וצריכים ליותר סייעתא דשמיא.

לאחר ששוב התמעטו הדורות, הוסיפו שוב בציפורי, להורות שגם הסייעתא דשמיא לה נזדקקנו עד היום, אינה דיה לעומת מה שאנו צריכים.

בזמננו, אחר שגלינו גולה אחר גולה, כפי אמרנו ביוצר לפרשת שקלים "וטבעתי במי צול בטיט ורפש", אנו כבר אין לנו היכולת לעשות מאומה, וכל מה שיש לנו הכל היא אך ורק בסייעתא דשמיא, כי אנו עצמנו אין ביכולתנו לעשות כלום, על כן, בקשתנו מהשם שרק הוא יעשה בעדינו ויגאלנו.

זה בקשתנו: "אור פניך עלינו אדון נשא" שישפיע עלינו סייעתא דשמיא מרובה, כיוון שאין אנו יכולים לעשות כלום, ולעומת זאת "ושקל אשא" כיוון שהשי"ת עושה הכל, ולכן "ושקל אשא", שקל שלם דייקא, "בבית רם ונשא".

❁ לא תוסיפון לראותם

ביאור נפלא פירש רבנו על הפסוק "לא תוסיפו לראותם עוד", שיש איסור לחזור למצרים, שבדיוק כעת שבני ישראל נמצאים ליד ים סוף והמצריים רודפים אחריהם, יש לדרבן אותם לא לחזור למצרים? כמו כן ייפלא שמוצאים אנו במדבר שכל אימת שהתעוררה בעיה מסוימת, אמרו בני ישראל נתנה ראש ושובה מצרימה, וכי כל כך טוב היה להם לבני ישראל במצרים, שנראה שממש השתוקקו לחזור לשם?

תירץ רבנו, כי כעת קודם קריאת ים סוף נוכחו בני ישראל לראות שכל המצריים אשר כוחם היה במותנם אזרו עוז לצאת יחד עם פרעה לרדוף אחר בני ישראל.

על כן, סברו היהודים אם כן מי כבר נשאר בארץ מצרים, כמה זקנים ישישים, עם נשים וטף, אם כן, מדוע עלינו לעלות לארץ ישראל להילחם עם שלושים ואחד מלכים שהיו בה, הבה נשוב למצרים נילחם בהם, ניקח את כל המדינה בידינו, על כן, אמר ה' לא תוסיפו לראותם עוד, שאסור לחזור למצרים[26].

26) מדי דברו בו: בעת עלותי דברי תורה מרבנו זי"ע, לא אוכל להימנע מלהזכיר שוב את ידידי הרה"ח ר' מרדכי טויב ז"ל, אשר חבל על דאבדין, שהוא היה אוצר בלום של דברי תורה רבים אותם אמר רבנו במהלך השנים עוד מעת שהותנו על אדמת גרמניה.

ימי הפסח במחיצת רבנו

באותם תקופות בהם לא היה רבנו יוצא לשאיבת מים שלנו בכוחות עצמו, מחמת חולשתו, אזי, כל אימת שיצאנו בערבי פסחים, לשאוב מים שלנו, היה הרבי יוצא לקראתנו ומקבל את המים שלנו ומכניס את המים לבית.

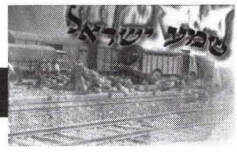
בערב פסח בעת שהרבי היה אופה את המצות הוא היה כל כולו אחוז התלהבות ברשפי אש וביקוד קודש מהחל עד כלה, והיה מביט על כל אחד כיצד הוא עושה את המצות וכל העת צועק בהתלהבות גדולה "פירורין יהיו הפקר", והיה צועק "מצה אויבען" שהכוונה היתה לכאורה להכניס את ה"מצה אין אויבען" (לתנור), אבל בהתלהבותו זעק רק "מצה אויבען", שמשמעותה אחרת לגמרי (מצה למעלה), וראו בעליל שהיה לו בכך עניינים גבוהים ונשגבים, ומי יבין בסוד קדושים.

הרבי לא היה אוכל בפסח זולת ממצות שאפו עבורו בערב פסח, והוא בעצמו היה עומד ומחלק את הטייגלעך (הבצקים).

תפקידי היה תמיד כוועלגער (מרדד) והייתי עושה מצות יפות מאוד, ולכך היה הרבי נותן לי חתיכות גדולות של בצק, כדי שיכול לקחת ממצות גדולות ויפות לליל הסדר.

מדי ערב פסח היה הרבי מבקש ממני שאבדוק את החסה מתולעים עבור הסדר.

באחד השנים אפה הרבי את המצות במאפית קורן בבורו פארק, אותה הכשירו במיוחד כדי שיכול הרבי לאפות שם. אבל, באותה שנה לא אכל רבנו מצות זולת בליל הסדר.

בליל שבת קדוש בחול המועד פסח, נטל הרבי את ידיו לסעודה ושיבר פיסות מצות בתוך המפה של המצות כל הזמן ועשה עצמו כאילו הוא אוכל מהם, אבל לאמיתו של דבר לא אכל מהמצות.

בהגיע עת ברכת המזון כיבד אותי רבנו לברך על הכוס, ואני ישבתי אצל השולחן בסמיכות למקומו של רבנו וראיתי שהוא מתנועע כאילו הוא מברך, ובהגיע להרחמן התחיל לברך בקול רם כדרכו תמיד בקולי קולות ובהתלהבות גדולה כדרכו תמיד.

❁ השגחה פרטית

פעם אמר לי רבנו שישנם שני מדרגות שונות אצל צדיקים שיוצאים לאסוף כספים לצדקה. ישנם שכאשר מגיעים לעיר, יודעים הם כמה כסף יצליחו לאסוף במקום, ויש צדיקים במדרגה קטנה יותר שרק כשיוצא מהעיר יודע כמה כסף היה עליו לאסוף בעיר, ויודעים הם שכל מה שאספו במקום זה בהשגחה פרטית.

❁ הכיפה ויראת שמים

הרה״ח ר׳ **יעקב חסידה** שליט״א מירושלים סיפר לי כי עוד בהיותו בחור, למד בקריית צאנז ושימש בקודש כ״הויז־בחור״ אצל רבנו.

באחד הימים פנה אליו הרבי בשעה אחד בלילה ואמר לו הבה נצא לטייל. הרבי הלך יחד עמו לפנימיית הבחורים. כך סובב בשקט בין הבחורים, כשעל כמה יחידים שאל רבנו את ר׳ יעקב מי הם?

אצל אחד הבחורים ראה רבנו שהכיפה נשמטה מראשו, שאל הרבי את ר׳ יעקב מי הוא, וביקש ממנו לומר לבחור בבוקר, בצורה שאף אחד לא יראה, שהוא ייכנס אליו. לאחר שהבחור יצא מחדרו של רבנו שאל את ר׳ יעקב על הזמן המדויק שהרבי סבב בפנימיה. היה זה בשעה אחת בלילה.

בבוקר שאל ר' יעקב את הבחור מה רצה ממנו הרבי, והגיב ואמר: "אם הכיפה נשמטת באמצע השינה הרי זה סימן שיש פגם ביראת שמים, ועליו לעבוד לשפר זאת".

* * *

בכל ערב שבת קודש, אחרי שהרבי טבל במקווה, היה עושה ערוב חצרות ונותן לי את החלה שאזכה בכך עבור כל המשפחות שגרו בבניין.

בקונטרי WOODRIDGE וודרידז', עוד לפני שהיה מקווה היינו טובלים בנהר. פעמים רבות היה שהמים במקום היו מאוד קרים, בכל זאת היה הרבי מגיע מדי יום ביומו באשמורת הבוקר בשעה 5.30 לערך, הוא נכנס לטבול במים הקרים. הוא היה אומר כשנכנסים לטבול יש להיכנס כמו חייל, וכך היה טובל כשהוא נכנס למים הקפואים כאילו היו אלו מים פושרים, לפעמים היה עורך סדר טבילותיו במשך מחצית השעה. רבינו היה מזרז אותנו לטבול, היינו מצליחים להיכנס למים קרים אלו ומיד ברחנו החוצה.

❁ עם נבל לא חכם

סיפר לי ידידי היקר הרה"ח רבי חיים אלטר לפקוביטש שליט"א, כי פעם אמר לו רבנו את ביאור הפסוק בפרשת האזינו: "עם נבל לא חכם" ותרגומו עמא דקבילו אורייתא — עם שקיבלו את התורה. ולכאורה לפי פשוטו אינו מובן, מה שייכות תרגום זה על הפסוק "עם נבל ולא חכם".

וביאר על פי הפסוק "כי היא חכמתם ובינתכם לעיני העמים" שלאמיתו של דבר היהודים הם "עם נבל ולא חכם", אלא, על ידי שמירת התורה והמצוות הם חכמים. על כן, אלו שאינם מחזיקים את התורה הם טיפשים.

ונראה להוסיף על דבריו הקדושים שניתן לראות זאת בזמנינו בהתנהגות הממשלה בישראל עם הערבים, שברצועת עזה יורים הערבים מדי יום ביומו רקטות, לעומת זאת הישראלים הורגים שם ערבים חמושים בדדים. ולמחרת, כמחווה הומניטרי עוד שולחת אמבולנסים ומביאים את הפצועים הערבים לבתי החולים שלנו כדי לרפאותם ושולחים להם מאה משאיות עם מזון ותרופות, שאין לך טיפשות גדולה מכך.

❁ עם האדמו"ר רבי שמעון שלום מאמשינוב זצוק"ל

ציונו של האדמו"ר רבי שמעון שלום מאמשינוב זי"ע בטבריה

באחד השנים, בחולו של מועד חג הסוכות הגיע **כ"ק האדמו"ר רבי שמעון שלום מאמשינוב זי"ע** לבקר בהיכלו של רבנו. תוך שיחתם שנסוב על זמן התפילה אמר רבנו לאדמו"ר מאמשינוב זי"ע: "הייתי מוכן לקחת עלי ועל צווארי את התפילות אותם יחסיר כבוד קדושתו, כדי שיוכל מעתה להספיק ולהתפלל את התפילות בזמנם. אבל, מאחר שיודע

אני כי בלאו הכי זה לא יעזור כי לאחר מספר ימים, שוב יתפלל כבוד קדושתו באיחור, על כן אינני מוכן לכך, ותמשיכו להתפלל כדרכם עד הנה״. אגב, באותו חוה״מ אף הגיע האדמו״ר מסאטמאר לבקר אצל רבנו.

❁ תפלה בזמנה

תקופה מסוימת היה רבנו מתפלל בקביעות מדי יום ביומו בשעה 7 בבוקר בדיוק. פעם, הרהיב עוז הרה״ח ר׳ **יצחק עהרנרייך** ז״ל ושאל את רבנו על כך שהוא מתפלל בשעה מוקדמת כל כך, לעומת כ״ק האדמו״ר מאמשינוב שמתפלל לעיתותי ערב. השיב לו הרבי: וכי יכול אני לדמות עצמי להאדמו״ר מאמשינוב, שמתחיל בסדר הכנותיו לפני התפילה כבר בחצות הלילה, עם בוקר עדיין אינו מרגיש בעצמו שהוא יכול לעמוד להתפלל לפני הקדוש ברוך הוא, ממשיך הוא בהכנותיו הרבות, אבל, לעיתותי ערב כאשר הוא עדיין רואה את עצמו גם שאינו מוכן להתפלל, מוסר הוא נפשו לה׳ להתפלל גם כפי מצבו כעת, מאחר שאינו יכול להחסיר מלהתפלל. — וכי יכול אני לעמוד במדרגה קדושה זו.

❁ שקול כנגד

ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. זכורני שפעם ב**פרשת שקלים** ביאר רבנו שכשם שמשה רבנו ע״ה שקול כנגד שישים ריבוא מישראל, כך ישנם יהודים אשר שקולים כנגד אלף יהודים, מאה או חמישים יהודים, על כן, כאשר יספרו יהודי אשר הוא שוקל כנגד חמישים יהודים ויחשיבו אותו רק כאחד, הרי נמצא שהחסירו ממנו ארבעים ותשעה חלקים ממה שהוא שקול, בכך, ימצא חסר כתוב בספר לחיים טובים ויאלץ למות.

מתחיל בגנות ומסיים בשבח

בפרשת נח בשנת תשי"א זכורני, שרבנו דיבר בעידן רעווא דרעווין בסעודה שלישית במשך כשעתיים על עניין הביטחון בהשם. בדבריו התרעם רבנו על נח שלא היה לו מספיק ביטחון, מאחר שבתחילה שלח את העורב ולאחר מכן שלח את היונה, ולא המתין עד שיאמר לו ה' לצאת מן התיבה כפי שאמר לו להיכנס אליה. ומדוע היה עליו לברר בכוחות עצמו מה נעשה בחוץ.

לאחר שסיים את דברות קודשו בלהבת אש, הדליקו את האור. ולאחר כמה רגעים אשר רבנו עוד ישב בדביקות אחוז בשרעפי קודש, ראינו עליו שכולו סוער, לפתע החל לדבר בשבחו של נח במשך שעה ארוכה, ולמנות את כל הפסוקים בהם נאמר בשבחו ובטובתו של נח, בין הדברים הוא אף אמר את הנוסח שאומרים בזכרונות במוסף של ראש השנה: "וגם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים, בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם, על כן, זכרונו בא לפניך השם אלקנו להרבות זרעו כעפרות תבל וצאצאיו כחול היום, ככתוב בתורתך: ויזכור אלקים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתיבה ויעבר אלקי רוח על הארץ וישכו המים".

בצורה זו נמשכה אמירת פסוקים ודברים בשבחו של נח איש צדיק, אשר ה' העיד עליו כי אותך ראיתי צדיק בדור הזה.

ויחרד כל העם אשר במחנה, שהיו במעמד זה שהיה נראה בעליל והרגשתנו במקום היה שנח עצמו עומד במקום ומבקש על עצמו, מדוע התרעם עליו רבנו, ועתה מפייס אותו רבנו ומבקש את סליחתו ומרבה בשבחו.

צופה צדיק

בימי בחרותי כאשר הרבי עדיין התגורר ברודני סטריט, היינו אצל רבנו מספר בחורים שחיכינו עד שייכנס להתפלל תפילת מנחה. בינתיים הגיע למקום יהודי עם זקן לבן וארוך אשר אמר כי רצונו להיכנס אל הרבי.

נכנסתי אל הרבי, ואמרתי שיהודי עם זקן לבן וארוך ממתין בחוץ ורוצה להיכנס אל הרבי. אמר לי הרבי שלא אכניסו מאחר שהוא מיסיונר, ואמר לי לבדוק בציציות שלו.

יצאתי ואמרתי לבחורים את דברי רבנו, שיש לבדוק את ציציותיו. הבחורים אמרו זאת לאדם זה כי ברצונם לראות את ציציותיו. חיש מהר הוא קם ונמלט מהמקום.

פירות ארץ ישראל

עוד מעשה פלא שחוויתי בימי בחורתי אצל רבנו, היה זה בשנת תש״ט הלכתי יחד עם הרב החסיד ר׳ יודל בריסק ז״ל כדי לקנות פירות לרבנו לעריכת השולחן בחמשה עשר בשבט, חיפשנו חמישה עשר סוגים של פירות, ביניהם חיפשנו אף חרובים. לאחר יגיעה ממושכת מצאנו חנות אחת בוויליאמסבורג שהיה שם חרובים יבשים אותם קנינו.

כמעט מדי ליל שבת קודש ב״פירות טיש״ כאשר הביאו פירות היה הרבי מדבר בערגה על פירות ארץ ישראל, שאינם דומים לפירות אמריקה אשר אין להם טעם וריח.

פעם סיפר רבנו שהביאו לאביו הרב הקדוש מרודניק זי״ע אננס מארץ הקודש וזוכר הוא שכל הבית הריח טוב מאננס זה. פעם אחרת הביאו שמן זית מארץ ישראל וגם ריחו של השמן התפשט בכל הבית והריח טוב, ואביו החזיק שמן זה במיוחד כדי לשים במאכל הביצים עם בצלים בשבת קודש.

כמו כן, בחמשה עשר בשבט בשנת תש"ח הביאו לרבנו חרובים טובים במיוחד, וכאשר אכל מכך רבנו אמר שזה אינו דומה לחרובים שאכלו רבי חנינה בן דוסא ורבי שמעון בר יוחאי, מכיוון שלהם היה חרובים מארץ הקודש אשר טעמם ערב לחיך.

בדרך אגב, אף הסביר רבנו מדוע ראו המרגלים בארץ ישראל כל כך הרבה אנשים מתים, ולעומת זאת היו הפירות גדולים וענקים, והסביר זאת מאחר שבאותה עת שהיו בני ישראל במדבר, נכנסה טעם הקדושה של פירות ארץ ישראל לתוך המן שאכלו אבותינו במדבר, ועל כן, מאכלם של האנשים בארץ ישראל היתה דומה למאכל קש ללא טעם והוא שגרמה להם למות.

❁ קדושת הארץ

כעת, ישב הרבי במרכז השולחן, לצידו ישב הרב **מנשה קליין** לימים גאב"ד **אונגוואר**[27], עדיין היה בחור. ואני ישבתי ליד השולחן ממול רבנו. כאשר התחיל הרבי לאכול מן הפירות אמרתי לבחור שישב לצידי, שיבחין ורבנו ידבר על החרובים היבשים שאינם דומים לאלו של ארץ ישראל.

27) הגאון רבי **מנשה קליין** שליט"א גאב"ד **אונגוואר**, כשלמד בישיבה היה נחשב כחריף ובקיא טובא בש"ס ופוסקים, והיה מתמיד עצום אשר לא פסק פומיה מגרסה, כל כולו היה שקוע בתורה.

פעם לאחר נישואיו ביקש לי כי היות ויש לי מכונית, הוא רוצה לנסוע יחד עמי ללונג איילנד, שם ישנם חיטים, וברצונו לקצור חיטים למצות שיהיו שמורים משעת קצירה. הגענו למקום והיה מעונן, הגוי במקום חתך לנו שק מלא חיטים, אבל, הרב קליין לא היה מרוצה מכך, באומרו כי היות שמעונן אין זה מהודר כל כך. אבל לאחר שהכנסנו את השק למכונית, הפציע השמש בחזקה, ולכך, החזרנו לו את השק מלא חיטים ביקשנו שוב מהגוי והוא חתך עבורנו שק אחר נוסף מלא חיטים. בלב שמח הכנסנו את

הגאון רבי **מנשה קליין**, ישב וחתך את הפירות והגישן לרבנו. כאשר הגיש לרבנו את החרובים התלהב רבנו וסגר את עיניו וישב בדביקות עצומה במשך כרבע שעה, וכל אותה העת חתך מהחרובין והניחו בתוך ידו הקדושה והוא אוכלם בהתלהבות עצומה כשהוא דופק בידיו וברגליו, וכל הקהל התפלאו להתלהבות מה זו עושה דווקא כשהוא אוכל את החרובים. כאשר סיים לאכול את החרובים שוב לא אכל את שאר הפירות.

היה נראה שברצונו שטעם החרובים יישאר בפיו[28].

היות ואני ישבתי ממול רבנו הוא הושיט לי ראשונה שיריים. לאחר קבלת השיריים קמתי ומיהרתי לחנות שם קנינו את החרובים ושאלתי את בעל החנות למקור החרובין, וזה הראה לי את הקופסה המקורית, מקורו מקפריסין, אך היתה עליו גם חותמת שעברו את נמל חיפה, שהעיד על כך שהחרובים עברו את ארץ הקודש.

כעת הבנתי הרגשת רבנו על החרובים שאלו פירות שהיו בארץ הקודש, וקדושת הארץ נתפסו בהם.

❁ השופט הבין את הרבי

מעניין להוסיף מה שפורסם ב'המודיע', כ"א אדר ב' תשס"ח מפרי עטו של ק. בנימין (עורך הספר) במדורו 'עבר והווה': בתשרי תש"ה הוקם בנירנברג בית משפט צבאי בינלאומי, אשר

השק למכונית והתחלנו לנסוע, לאחר חמשה רגעים בלבד התחיל לרדת גשם עז.

הגאון רבי **מנשה קליין** שליט"א התקין לעצמו תנור בבית מדרשו שם אפינו את המצות בהידור רב, ושמורות משעת קצירה.

28) כשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כדי שיישאר טעם מצה בפיו.

בו הוגש כתב אשמה נגד 23 פושעי מלחמה שהיו אז במעצר. אחרי מלחמת העולם השנייה, כשערכו בארה״ב משפט לכל מי שסייע בידי המרצחים הנאצים ימ״ש, תפסו גם יהודי אחד ששימש במחנות כקאפו.

עמדו ושיגרו הזמנה אל האדמו״ר השפע חיים מצאנז זי״ע, שיבוא להעיד בבית המשפט נגד הקאפו, אך האדמו״ר סירב בתוקף ולא התייחס לכך כלל, וגם לאחר ששבו שנית לשגר צו התייצבות, ועוד בתוספת שהינו חייב ע״פ חוק להגיע להעיד. אך האדמו״ר בשלו שאינו מוכן ללכת ולהעיד.

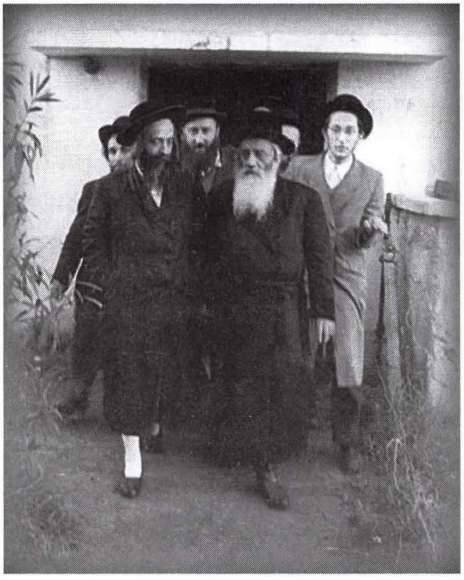
רק לאחר שאמרו לשופט שהמדובר הוא באדמו״ר, נענה השופט והציע עצמו ללכת אל ביתו של האדמו״ר לשמוע את עדותו, והאדמו״ר כבר לא יכל היה להשתמט ממנו.

ויהי בהגיע השופט לבית האדמו״ר, שאל: האם אכן יכול כבוד הרבי להעיד נגד אותו קאפו? נענה הרבי ואמר לשופט: ״שמע נא לדברי, מדוע סרבתי להתייצב למסור עדות, ועדיין עומד אני בסרובי, שכן, איש אשר לא היה במחנה אושוויץ ולא חי את האטמוספרה, וההרגשה הכללית של החיים שם במקום, כשהסירו מהם את הצלם האנושי — לא יוכל לתאר ולשער את מה שנעשה שם! זה שישב והתגורר והתענג בתענוגים באמריקה בנחת וברוגע, ולא עבר את כל מוראותיה של המלחמה, ולא חווה כל זאת על בשרו, אינו יכול לדון אדם זה אשר היה בגיא צלמוות זה, ועל כן הנני מבקש לפטור אותי מלתת ולמסור עדותי בנידון זה״.

כששמע השופט את הדברים אמר: רבי הנני מבין אתכם, ובכן הנני פוטר אתכם ממסירת העדות בנידון. והאדמו״ר הגיב גם לאחר זמן באמרו: ״אם השופט הגוי הזה הבין אותי, אזי בשמים ממעל בוודאי שיבינו את טענתי ומענה לשוני, שאי אפשר להבין את הניסיונות שעברו האנשים שם, ובמילא אין לדון אותם״...

אלה אזכרה

את הפיוט "אלה אזכרה" מהעשרה הרוגי מלכות, בתפילת מוסף של יום כיפור, לא אמר רבנו כי אם את סיומו. את הפיוט "אתה מבין" אמר רבינו במשך רבע שעה עד מחצית השעה.

כ"ק מרן זי"ע עם האדמו"ר בעל ה"אמרי חיים" מויז'ניץ זצוק"ל יש לציין שביניהם שררה ידידות עמוקה

זכורני בשנת תש"י אמר רבנו את "אלה אזכרה" בבכיות נוראות ובהשתפכות הנפש ובקהל אך חששו מבריאותו, בשנה שאח"כ לא אמר רבנו אלה אזכרה, רק התחיל מסוף הפיוט "חנון הביטה ממרומים, תשפוכת דם הצדיקים ותמצית דמים, תראה בפרגודך והעבר כתמים — אל מלך יושב על כסא רחמים". בשנתיים הראשונות לאחר בואו של הרבי לאמריקה, התפלל תפילת ערבית במוצאי שבת לפני התיבה, לקראת יום הראשון של סליחות.

פרק כ

עוד מעט תגיע הספינה ליעדה

❁ העולם כמרקחה

בשנת תש״ח לאחר מלחמת השחרור, הצביעה מליאת האו״ם על הקמת מדינת ישראל והיתה לעובדה, מעין בשורה טובה ליהודים הכאובים והדווים, הלך הרוח של אתחלתא דגאולה, הנה בא משיח צדקנו, בכך תמה גלותם.

באותה עת עדיין נשארו בגרמניה אלפי אנשים, זאת מאחר שכל המדינות נעלו את שעריהן לשרידים המוצלים מאש. האמריקאים הגבילו עד מאוד כניסתם, והאנגלים ששלטו בארץ ישראל אף הם הקצו את מספר הנכנסים.

מאידך ההשתלטות החילוניות שקבעה את צביונה של המדינה הדמוקרטית למרות השתתפות הדתיים בממשלה בכך רק החלה המלחמה הפנימית, בין דת ומדינה, הנמשכת עד עצם היום הזה.

אחת התופעות הכאובות היה שיווק של בשר ׳דבר אחר׳, זאת למרות שקודמיהם האנגלים, לא התירו לשווק בשר דבר אחר אלא במקומות מסוימים במדינה.

בהחלטה זו חל המפנה וחשיבה מחדש בין אלו שסברו כי אנו בעידן של אתחלתא דגאולה, הרחוב היהודי היה כמרקחה והורגשה הטעות המרה וההתייחסות ל׳מדינה׳ השתנתה. רבנו התייצב אז והשמיע את דבר ה׳ דעת תורה ברמה ללא כחל ושרק, כשהוא צופה למרחוק וחוזה את האמת העתיד לבוא, ודבריו קילורין לעיניים מאז ועד היום הזה.

ההשקפה הטהורה

באותה תקופה שבת רבנו בשכונת בורו פארק, ובשבת אחר הצהרים נשא דרשה בבית המדרש של אגודת ישראל בשדרה ה־14.

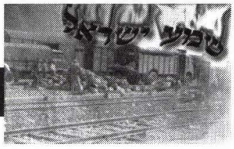
קהל רב נהר אל בית המדרש, רבים מצטופפים לשמוע את דברי קדשו אותם פתח בדברי תורה כדרכו בקודש, כאשר לאחר מכן עבר לעורר בענייני יהדות.

סיום חלק האגדה שבדרשה נסובה אודות הנעשה בארץ הקודש והתייחס גם למצב כלל ישראל בכל תקופות גלותו. רבנו ביאר סוגיא מורכבת זו אף לאנשים פשוטים, כשהוא אומר: "בוודאי, הקמת המדינה בארץ ישראל היא מן השמים, הלוא אף מאורות השמש והירח הם מן השמים, ובוודאי ללא כח שמימי לא היו כל אלו, אבל אל לנו לטעות בזה".

וישא משלו

בתוך הדברים נשא רבנו את משלו ואמר:

להמחיש את מצבנו בגלות, מאז גורשנו מארץ הקודש ועד עתה, אספר מה שאירע לנו בנסיעתנו מאדמת אירופה לאמריקה, כשעמדנו לעלות על הספינה שעליה נחצה את האוקיינוס הגדול, היה עמנו איש תמים שלא חונן בבינה יתירה, הוא שמע כי בימינו כבר ניתן לחצות את האוקיינוס ולהגיע מאירופה לאמריקה באווירון תוך זמן קצר, גם הספינות מפליגות בפחות זמן והנסיעה לאמריקה מתקצרת מאד, ברם טען וחשב שנסיעה של כעשרה ימים שארכה הפלגה כזו לפני עשרות שנים, כיום ההפלגה אינה נמשכת אלא שעות אחדות בלבד, באמת ארכה הפלגה זו כתשעה ימים.

ויהי, כשעלינו לספינה ניתן לכל נוסע חדר ומיטה לשהות שם במשך ימי ההפלגה, כל הנוסעים תפסו את מקומם וסדרו את מטלטליהם, זולת איש זה שנשאר עומד על גבי הסיפון, מחזיק את חפציו צמודים לו. כשביקשו ממנו לתפוס לו מיטה באחד החדרים נענה ואמר: מה צורך לי במיטה פה בספינה, הרי כל הנסיעה אורכת שעות אחדות ועד אז אני יכול לשהות פה עם חפצי...

לא הועילו כל דברי השכנוע של הנוסעים, הוא בשלו כי בעוד שעות אחדות יורדים מן הספינה...

הלילה הגיע וכל הנוסעים הלכו לישון, והלה ראה כי ההפלגה מתארכת, החלה דאגה מכרסמת בלבו שמא הטעו אותו, ובהגיע הבוקר טען כי נפל קרבן לתרמית גלויה, אין אמריקה בעולם כלל, וכל מה שהבטיחו לו כי נוסעים לשם אינו אמת, שהרי נוסעים כבר קרוב ליממה ואין היבשה נראית באופק...

הנוסעים ניסו לשכנעו כי יבשת אמריקה חיה וקיימת אלא שההפלגה לשם נמשכת כתשעה ימים, אך דבריהם נפלו על אוזניים ערלות, הלה חוזר וטוען כי אין אמריקה ונשארים על הספינה בלב ים לתמיד, וכל שארכה ההפלגה שעות נוספות התחזקה טענה זו בפיו יותר ויותר, וכבר גמר בדעתו לסיים את חייו על הספינה...

ביום השלישי להפלגה התקרבה ספינתנו לעבר איי שוטלנד (האנגליים) והלה אורו עיניו והכריז: זו וודאי אמריקה, כאן אנו יורדים בקרוב... מיד ניגשו אליו אנשים אחדים והסבירו לו כי אלו הם איים קטנים בלבד הנמצאים בלב האוקיינוס, ורק בעוד כששה ימים נגיע אכן אל אמריקה. כשראה שהספינה אינה עוגנת שם וממשיכה להפליג, פרץ בשאגות שבר: אבוי, מה יהיה עמנו, עמדנו לרדת באמריקה וכעת אנו מתרחקים הימנה... שוב כרסם בו הייאוש וכבר גמר בדעתו לחיות על הספינה לנצח.

ביום האחרון להפלגה הטילה הספינה עוגן בחופי "אליס איילנד" — אי קטן בסמוך לניו יורק, הלה כאילו ניעור מתוך שינה עמוקה, ממהר ליטול חפציו ורץ לעבר פתח הספינה כדי לרדת ממנה באמרו: כעת בוודאי הגענו כבר לאמריקה האמיתית, בפעם הזאת הנני מוכרח לרדת בטרם תמשיך הספינה להפליג מכאן ושוב אאבד את תקוותי להגיע לאמריקה... נטפלו אליו שאר הנוסעים בספינה והסבירו לו כי אכן תיכף יגיעו לניו יורק שבאמריקה, אך כאן ב"אליס איילנד" אין לך מה לרדת, שכן זהו "מסוף נמל" בלבד ואין שום אדם מתגורר פה, התאזר בסבלנות עד שהספינה תפליג עוד שעה קלה ואז נגיע למחוז חפצנו באמת. אך הלה לא הטה אוזן והתעקש דווקא לרדת ב"אליס איילנד" והוא מוכרח לרדת ב"אליס איילנד" כשהוא חוזר על טענתו שאינו יכול להחמיץ הזדמנות כזו בה הספינה עוגנת סמוך ליבשה, והוא מוכרח לרדת בפעם הזאת אל החוף של אמריקה.

שוב חברו עליו כמה ידידים והזהירוהו שלא לרדת ב"אליס איילנד" שאז עלול הוא להיתקע שם ללא יכולת להגיע לניו יורק ויישאר קרח מכאן וקרח מכאן. לא הועילו כל אזהרותיהם והלה ירד ב"אליס איילנד".

כיון שעמדה הספינה להמשיך לעבר ניו יורק, הגיע סירת ניווט להורות את הדרך לפני רב החובל של הספינה הגדולה, ניגשו אחדים מן הנוסעים אל רב החובל והתחננו לפניו להשיב את הנוסע הלז שהתעקש לרדת שמה בקוצר דעתו ורוחו, ובקשיים עצומים עלה בידם להשיבו אל הספינה על מנת שיגיע אכן לחופי ניו יורק.

❁ גולה אחר גולה

כאן המשיך רבנו באנחה כבושה ואמר:

"ספינת כלל ישראל יצאה להפליג בים אוקיינוס הגלויות, כשגורשו מארץ ישראל על ידי מחריבי בית המקדש, נביאי ישראל הזהירו את העם שאם לא ישמרו תורה ומצוות יתקיים בהם חס ושלום מה שכתוב בתורה: "ולא תקיא הארץ אתכם", וכשלא שמעו בקולה התקיימה נבואתם, היו כאלו שחשבו שההפלגה הזו תארך זמן קצר, אך מן השמים האריכו גלותנו עוד ועוד, והללו כשראו שהגלות מתארכת נתייאשו מן הגאולה רחמנא ליצלן בקוצר דעתם והשגתם, ואמרו אבדה תקוותינו ולא נזכה עוד להיגאל, אך חכמי הדורות מיחו בידם וביקשום להתאזר בסבלנות, לא להתייאש מחמת אורך הגלות ולהמתין עד שיגיע הקץ.

כך חזרו הדברים ונשנו במשך הדורות, לפעמים התקרבה שנת פקידה, וכשלא זכינו וגם היא עברה ללא הגאולה, היו קטני הדעת שוב מתייאשים מן הגאולה, ולפעמים קמו לעם ישראל משיחי שקר שקטני הדעת טעו בהם ואמרו הנה הנה משיח בא, אך חכמי הדורות קמו נגדם ואמרו עדיין אין זה משיח אמת וטרם בא זמן הגאולה המקווה, וכשנתבררה צדקתם שוב נפלו קצרי הרוח בייאוש".

כאן פרץ רבנו בבכיות והמשיך: "עתה בעמדנו בעקבתא דמשיחא וכבר קרובים אנו מאוד אל קץ גאולתינו, ניתן לנו ניסיון נוסף בדמות של שלטון וממשלה בארץ אבותינו כביכול על ידי יהודים מזרע ישראל, רבים טועים בדעתם הקצרה ומדמים כי גאולה היא זו ועל ידי זה יבוא משיח צדקנו וכבר הגיענו אל המנוחה ואל הנחלה.

"דעו נא יהודים יקרים, לא על הקמת "מדינה" ייחלנו וציפינו בתום ימי גלותינו, ואולם נראה ברור כי מן השמים סובבו שזו מציאות חיה וקיימת, אך עם כל זאת אין לנו לטעות חס ושלום ולדמות שיש בכך איזה שמץ של הגאולה האמיתית, לא מיניה ולא

מקצתיה, ובכדי לשבר את האוזן להבין מעט פשר הקורות הללו, אולי אפשר לבאר בהקדם מה ששמעתי מכ״ק אאמו״ר זי״ע בשנות מלחמת העולם הראשונה, כשמכל עבר הגיעו שמועות רעות חדשים לבקרים צרות ישראל ודם הנשפך כמים, ופעם אחת שאלתי אותו לאמור: האם כדאי בכל צרות ישראל הללו, ומה תועלת תהיה לכלל ישראל ומה המלחמה הגדולה הזאת.

[היה זה אחרי מפלת רוסיה הצארית שהיתה עד אז אימפריה חזקה, ועל ידי המלחמה איבדה הרבה מעוצמתה, והיה נראה שהנה תבוא הקלה פורתה ליהודים]

אז השיבני כ״ק אאמו״ר זי״ע כדברים האלה: ״בני חביבי, הידעת עד כמה קשה להחליש או להקטין את כוחו וממשלתו של השר של מדינת רוסיה בשמים, וכי דבר קטן הוא בעיניך שאבד אז הרבה משליטתו״.

״כיוצא בזה״ — המשיך רבנו — לגבי השר של מדינת ענגלאנד [מלכות בריטניה, שעד אז היתה אימפריה איתנה ששלטה על הרבה מדינות ברחבי תבל, עד שהיו מתפארים לאמור שבמדינתם אין השמש שוקעת לעולם, ואחרי מלחמת העולם השנייה איבדה את רוב ממשלתה ושליטתה] שהיה בעל כח וממשלה רבה, ועתה זכינו שב״ה ירד מגדולתו ואבד את שליטתו על ארץ הקודש, אלא שעדיין לא הגיעה זמן גאולתנו שנוכל לשוב לארץ אבותינו כששמחת עולם על ראשינו, ועליה עתה בינתיים נותנים לכמה אנשים מזרע בני ישראל שיתעסקו שמה מעט בענייני הארץ, אבל חס ושלום לומר שיש בזה איזה שמץ מן הגאולה המקווה.

טועים הם המדמים לראות בכך אתחלתא דגאולה ודומים הם לאותו אדם שהתעקש לרדת מן הספינה ב״אליס איילנד״ לפי

שטעה לומר שזו היא "אמריקה", אדרבא הפקחים מבין הנוסעים הבינו שזו היא רק התחנה האחרונה לפני שיגיעו למחוז חפצם באמת, והתחננו בפניו שלא ירד כדי שלא ילך לאיבוד באי השומם.

❁ הניסיון האחרון

כמו כן הנני אומר לכם יהודים יקרים, שמעו אלי בני א־ל חי, זה ניסיון אחרון לפני בא משיח צדקנו שיגאלנו ויקבצנו מירכתי ארץ ויעלנו לציון ברינה, בוודאי מאמינים אנו ומחכים לו בכל יום שיבוא, אבל ללא כל קשר לנעשה כעת בארץ ישראל. הנני מתחנן לפניכם שלא תטעו בכך, שלא תאבדו חס ושלום מספינת כלל ישראל המצפה לגאולה השלימה והאמיתית".

בהמשך הדברים אמר רבנו זי"ע, כי כמי שמכיר היטב את האנשים השולטים על החיים הציבוריים בארץ ישראל שהם פורקי עול החפצים להעביר את כל היהודים מדת תורתנו הקדושה, על כן סבור אני שעל כל שומרי תורה ומצוות — ואפילו מי שרק יודע לומר "שמע ישראל", להתלכד יחדיו וליטול חלק פעיל במידת האפשר בפעילות החיים הציבוריים ובמוסדות השלטוניות, כדי שיוכלו לעמוד נגד מהרסי הדת ולהציל ככל היותר, שאם לא כן עלולים להגיע חס ושלום למצב שבו לא יוכל יהודי שומר תורה ומצוות לילך ברחוב בארץ ישראל.

ורבנו בכה בכי תמרורים וזעק במר ליבו:

"יודן! דאס איז נישט די גאולה!!! —
יודן! דאס איז נישט די גאולה!!!".

יהודים! זה לא הגאולה!!! — יהודים! זה לא הגאולה!!!

טוב שיש מדינה. ליהודים אין היכן להיות. הרי אין רוצים להכניסנו לשום מדינה. טוב שיש לנו פינה בינתיים, אבל אל לנו לטעות שזוהי הגאולה״.

כ״ק אדמו״ר מקלויזענבורג מרן
ר׳ יקותיאל יודא האלבערשטאם שליט״א

בפניא במעלי שבתא הובא למנוחות כבוד האי גברא רבא ויקירא
הגה"ח **רבי בנימין חיים הלוי פלדמן** זצ"ל

[מתוך "העדה" - בטאון העדה החרדית,
גליון 1305, פרשת קורח - כ"ד סיון תשס"ה]

ביום חמישי ט"ז בסיון לסדר "ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו" הושלמה מסכת חיים טהורה של האי גברא רבה ויקירא משרידי דור הישן אשר ינק את תורתו מתקיפי קמאי, וכל ימיו מסר נפשו את נפשו על יגיעת התורה בקדושה ובטהרה, חכם אדיר בתורה ויראה, גאון אמיתי חסידא ופרישא רבי **בנימין חיים פלדמן** זצ"ל, שנלב"ע בארה"ב זקן שבע ימים, והוא בן צ"ג בפטירתו, כאשר זכה והשאיר אחריו דורות ישרים ומבורכים, יראים ושלמים, ההולכים בדרכו בדרך ישראל סבא.

רבי בנימין חיים פלדמן זצ"ל בצעירותו

על פי רצונו וצוואתו הועלה ארונו לארה"ק בכדי להטמינו בחלקת האדמה אשר רכש בחייו

מרן גאב"ד העדה החרדית, הגאון רבי טוביה וייס שליט"א,
בביקור חולים אצל המנוח זצ"ל

בירושלים עיה"ק, כאן בילה שנים רבות בתורה ועבודה מתוך הדחק, ועשה פעלים אדירים למען החינוך הטהור ברחבי ארה"ק.

בשעות הערב סמוך לכניסת השבת הוצב ארונו ליד היכל ביהמ"ד הגדול מהריי"ץ בירושלים, בנשיאות **כ"ק אדמו"ר ור"מ בית יוסף צבי** שליט"א חתנו של הגה"צ **אב"ד סיגייט** שליט"א חתן המנוח הגה"ח זצ"ל, וקהל גדול התאסף להשתתף בהלווייתו.

חתנו הגדול רבינו מרן הגאב"ד הי"עדה החרדית' **רבי יצחק טוביה וייס** שליט"א נשא עליו דברי הספד והערכה, בהדגישו את מאמר חז"ל מת בער"ש סימן יפה לו, נכנס למנוחה מיד. בשו"ע יו"ד אמרו חכם וחסיד מזכירין לו חכמתו וחסידותו. ובכך ציין

משמאל ר' בנימין חיים פלדמן לצד אביו הרה"ח ר' אהרן שמואל זצ"ל

עליו שהיה חכם בתורה וגאון אדיר, אשר כל ימיו בילה בתורה ביגיעה, היה מתלמידי הישיבה הרמה בלובלין, והיה קשור אליה כל ימיו, ואפילו בימיו הקשים כאשר הזכירו בפניו את הישיבה בלובלין מיד היה מתרפק בגעגועין.

חמי הגדול קיים את המשנה פת במלח תאכל ובתורה אתה עמל אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז וטוב לך בעוה"ב. אכן כל ימיו היה לומד תורה מתוך הדחק, גם פה בירושלים, ולפני בואו לירושלים ואחריה. וכך גם חסידותו וזהירותו במאוד בענייני קדושה וטהרה, והנהגתו הטמורה בין אדם לחבירו, שהיה זהיר בממון של חבירו ואפי' בשווה פרוטה. בחסד שלקח ע"ע לחתן את ילדי אביו במסירות נפש רבה.

זכותו עמד לו שהקים דורות של תלמידי חכמים ומרביצי תורה בבחינת 'מיטתו שלימה'.

מרן שליט"א הזכיר את גיסו **הגה"צ אבד"ק סיגייט שליט"א** ובני משפחתו שמסרו את נפשם לקיים מצוות כיבוד אב בדרגא שאין בעוה"ז מסירות נפש למצווה כבירה זו, ויעמוד לו

הרה"ג רבי בנימין חיים זצ"ל

לזכות ולביתו ולדורות אחריו, ובלע המוות לנצח ומחה ה"א דמעה מעל כל פנים אמן.

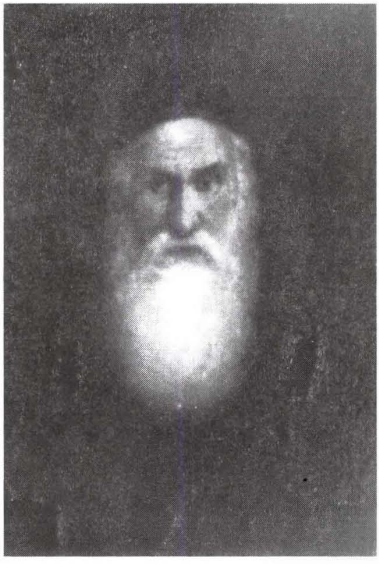
אחריו נשמעו דברי הספד בקול בכי תמרורים מפי חתנו **הגה"צ רבי יקותיאל יהודה מייזליש** שליט"א אבד"ק סיגייט אשר פתח בהתנצלות להתייצב להספיד אדם גדול במעשים, גאון ואדיר חסידא ופרישא גאון אמיתי, על כן יאמר רק דברים של מת.

חמיו הרה"צ ר' פינחס מרדכי זינגער זצ"ל

חו"ז הרה"צ רבי יוסף שלמה חזן זצ"ל

הרה"צ רבי ישששכר דוב פלדמן סבו של ר' אהרן שמואל זצ"ל

במיוחד הביע את זכותו שזכה שכל נכדיו מגידי שיעורים מורי הוראה ורבנים, זה עלתה לו בזכות 'התורה שלמד באף', כמו שסיפר לו כי בירושלים היה אוכל אבנים מרוב עניות ודוחק, ומסר את נפשו ללימוד התורה, עד שנרחם עליו הרה"צ ר' עמרם בלויא זצ"ל ונתן לו על כל יום שישב בישיבה ככר לחם, בזה כילכל את ביתו והחיה את נפשו.

גדלותו בתורה היה ללא גבול, במיוחד היתה שקידתו רבה בספרי הרמב"ם, עד שהיה בקי בכל ספרי הרמב"ם בבקיאות נוראה.

בסיום דבריו ביקש מחילה בשמו ובשם כל המשפחה אם ח"ו לא התייחסו אליו בכבוד הראוי. והזכיר את זכותו להיות נטמן בערש"ק, ומי כמוהו הביע את חשיבות הדבר בהספידו של זוגתו ע"ה, שגם היא הובאה למנוחות בערש"ק בירושלים עיה"ק, ויה"ר שנזכה ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי עולמים.

במהירות הבזק עשתה ההלוויה לעבר הר הזיתים שם נכרה קברו, ונסתם הגולל על חיים סוערים של "א פארצייטישער חסידישער איד", גדול בתורה ובמעשים, אשר היה מקורב אצל גדולי ישראל.

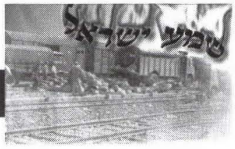
מתולדותיו:

הגאון החסיד **רבי בנימין חיים פעלדמאן** נולד באייזנשטאט ביום י״ג אב שנת תרע״ב, לאביו היקר מנכבדי יהדות אויבערלאנד הרה״ג **ר׳ אהרן שמואל** השו״ב של אייזנשטאט, יהודי בעל שיעור קומה ונכבד בעמיו אשר ניהל בית רם ונישא של תורה וירי״ש, בדרך זה גם חינך את צאצאיו וזכה לדורות ישרים ומבורכים, בנין וחתנין גדולי תורה וירי״ש, אשר יצא שמם לשם ולתהילה. אמו ע״ה היתה אחותה של הגה״צ **רבי יצחק שטיינער** רבה של יעמעריגנ זצ״ל מגדולי הרבנים באויבערלאנד, והיתה אחותה זו — אמו של רב״ח משכירה עצמה לעבודות קשות בכדי שתוכל לתת כספים לאחיה הגדול לקנות ספרים.

דודי הגאון הצדיק קדוש ה׳, הרב יצחק שטיינער הי״ד, אבד״ק יאמרינג, מרביץ תורה גדול. היתה לו ישיבה עם הרבה בחורים

בבית הגדול הזה קיבל ר׳ בנימין את חינוכו לאהבת ה׳ וליראתו, והגם שלא היה בית תלמוד לתשב״ר בעיר לרוחם ולהשקפתם, הרי את האהבה לתורה וליראת השם ינק מביתו, וכבר בגיל עשר שנים נדד למקום תורה, שם התחיל את לימודו בשקידה רבה וביגיעה עצומה, מיד בלט בגאונותו ובעיליות שבו, כאשר י״ח שעות היממה היו קודש ללימוד התורה ביגיעה עצומה, ובלט במיוחד בחדות הבנתו ובאהבתו לפלפול ועומק שהיה נדיר

בעוצמתו, עד שנהפך למושג בכל מקום לימודו, שם קראו לו "העלוי מאייזנשטאט".

מכיוון שמילא את כריסו בתורה ובפלפול, חשקה נפשו ליכנס ל"אם הישיבות" באותה תקופה, ישיבת חכמי לובלין של הגה"ק מהר"ם שפירא זצ"ל, ותוך זמן קצר מצא שם את מקומו, וגם שם בלט בגדלותו ויגיעתו בתורה. משך תקופה למד בישיבה בחברותא עם יבדלחט"א הגאון האדיר רבי שמואל הלוי וואזנער שליט"א בעל שבט הלוי, ורחשי הידידות ביניהם נשמר כל ימי חייו. כמו שהעיד ר' בנימין חיים, היה הוא אשר המליץ בפני ידידו יבלחט"א הגר"ש וואזנער שליט"א, בעת אשר חזרו וקבעו חברותא פעיה"ק ירושלים לפתוח מחדש את ישיבת חכמי לובלין בארה"ק, ומאז התחיל הגר"ש וואזנער שליט"א לעשות נפשות למען הרעיון הנאצל.

באותה תקופה של לימודיו בלובלין, נחלש רוחו של הגה"ק מהר"ם שפירא עקב שמועתו על התנגדותו של רבן של ישראל מרן הגה"ק מהריי"ד מבעלזא זיע"א לישיבתו הרמה. מהר"ם שפירא שלח ששה מבחירי תלמידיו שישבותו בבעלזא וישוחחו בתורה וחסידות עם הגה"ק מבעלזא. על א' ששה האריות הללו נמנה היה ר' בנימין חיים, שחריפותו העמוקה וגאונותו הנדירה עשה רושם כביר על הגה"ק מבעלזא שלא הפסיק להשתעשע אתו בכל עת ימי שהותם בצל קדשו.

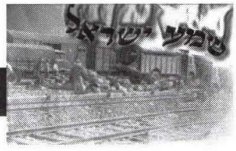
בבואו בגיל השידוכין, קרא לו רבו הגה"ק מהר"ם שפירא ואמר לו שמידותיו גדולים מהשגת תלמידי הישיבה, ואין לו עוד תכלית בלימודיו כאן, ועליו לנקוט יוזמה להתעלות יותר בתורה, ועל כן יעץ לו לנסוע לקראקא ולהתייעץ על עתידו עם הגה"ק רבי משה'ניו מבאיאן־קראקא זצ"ל, שהיה ידוע כחכימא דיהודאי ומגדולי הדור. רבי משה'ניו אכן יעץ לו שעליו לעלות לארי"י ושם ימצא את עתידו.

רב״ח עשה כמצוות רבי משה׳ניו ועלה תיכף לארי״י, ומיד מצא לו את פינתו, שם בילה את עיתותיו לתורה ועבודה ללא הרף. כעבור זמן קצר של שלושה חודשים בלבד, נלקח אחר כבוד כחתן אצל הגה״ח רבי פנחס מרדכי זינגר זצ״ל מדייני עיה״ק צפת ת״ו, רב ביהמ״ד רידב״ז בעיר, מגדולי חסידי קארלין, בנו של הגה״צ רבי

בתמונה משמאל, רבי פינחס מרדכי זינגר זצ״ל בצעירותו עם הגאון הרידב״ז מצפת. למטה: כתב סמיכה שנתן הרידב״ז זצ״ל לרבי פינחס מרדכי

יוסף שלמה חזן ששימש כבעל תפילה במשך יובל שנים ברציפות בביהמ"ד הארי"י בצפת, ומצד אמו היה נכד הגאון רבי יעקב עמדין ובעל "סמיכת חכמים" ועוד גדולי עולם.

זכה רב"ח ונכנס לבית מלא תורה וחסידות. חמיו הגאון רבי פנחס מרדכי היה דמות קמאי שקשה להשיגו. מגיל צעיר מאוד כילד עלום היה מקום מגורו בהיכל ביהמ"ד, שם ישב כל היום על התורה ועל העבודה ואף ישן על ספסלי ביהמ"ד כל ימיו. גם מלבושי השבת שלו היו עמו בשקית על מדף בביהמ"ד, ונשים רחמניות היו מרחמים עליו והביאו לו לאכול בהיכל ביהמ"ד, בכדי שיוכל להתמיד בלימודו בקדושה ובטהרה.

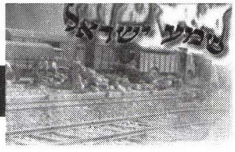
תוך זמן קצר בלט דמותו בין גדולי התלמידים בצפת. בגיל הבר־מצווה נדבק לרבו מובהק הגה"ק רבי דוד לובין מהיושבים ראשונה אצל מרן הס"ק מרוזין זיע"א, ולמעשה היה אחד משלושת סגל תלמידיו הקרובים ביותר, יחד עם כ"ק אדמו"ר הגה"ק רמ"ח סלאנים והגה"ח רבי יצחק אייזיק אייזען זצ"ל. חסידים ידעו לספר כי הרבי ושלושת תלמידיו נלב"ע בשבוע אחת [לא בשנה אחת] רבי דוד ביום ז' טבת, ר' יצחק אייזיק ט' טבת, הרמ"ח סלאנים י"ב טבת, ור' פנחס י"ג טבת, וזה דבר של פלא.

אחרי נישואיו קבע ר' פנחס מרדכי את תפילותיו בביהמ"ד דחסידי קארלין בצפת, ובמקביל נתמנה למגיד השיעורים בביהמ"ד האריז"ל, שם הריץ שיעורים בגמ' ושו"ע, ואח"כ גם בזה"ק. גדולי ישראל כשהגיעו לצפת, ראו זכות לישב בשיעורו של **ר' פנחס מרדכי,** ובכלל נהרו רבים מתושבי העיר ומכובדיה להתענג על שיעורים הללו. באותה תקופה נתוודע להגאון הרידב"ז שהעריכו מאוד והסמיכו בסמיכת חכמים, גם מינה אותו לראש ומנהל ישיבתו אשר פתח בצפת, שם גם שימש כנושא

ונותן בישיבה. תקופה חשובה אף שימש כראש הישיבה שהוקם במירון ליד ציון הרשב״י זי״ע. רבי פנחס מרדכי זקף זאת לזכות כאשר ניצל בנס בעת המפולת בל״ג בעומר תרע״א במירון. כאשר כידוע בעת ההדלקה בל״ג בעומר היה דוחק עצום ונפלה המעקה ונהרגו ונפצעו רבים מיקירי קרתא. רבי פנחס מרדכי עמד שם בשורה הראשונה ליד המעקה, ורגע שלפני שנפלה המעקה הרגיש ביד נעלמת שנתן לו מכה אדירה בגבו והועף עד לצד השני של החצר, ומכיוון שנפלה המעקה מנו אותו עם ההרוגים רח״ל, אך הוא היה חבוט על הארץ בצד השני של החצר, מתייסר במכה שקיבל בגב מהיד הנעלמת, ובמשך חצי שנה אח״ז היו לו כאבים קשים מאותה מכה מיסתורית.

מרים כלענה היו ימי חייו עלי אדמות של רבי פנחס מרדכי, עניות ודחקות היו כל ימיו, ומבין 11 ילדיו נפטרו במגיפה שפרץ בימי מלחמת העולם הראשונה תשע, ונשאר רק עם שתי בנותיו. אך זכה לראות נחת דקדושה אצל בנותיו אלו, וגם היה מחותן עם גדולי ישראל כמו הגה״צ רבי משה קליערס רבה של טבריא, הגה״צ רבי אפרים ווינגוט רבה של צפת ועוד. בערוב ימיו עזב את העיר צפת והתיישב בעיה״ק ירושלים, והיה מגדולי חסידי קארלין, ונפ׳ ביום י״ג טבת תשכ״ז.

אחרי נישואיו המשיך רב״ח בלימוד התורה ביגיעה עצומה, כאשר כאמור לבו נמשך בפלפולא של תורה ובריתחא דאורייתא. כלבת אש היה לימודו, וכמו שמספר כ״ק אדמו״ר מטשאקעווע־צאנז שליט״א, שזוכר מימי ילדותו איך היה רבי בנימין חיים יושב בהיכל כולל חב״ד בשוק מא״ש וקולו רועם בלימוד התורה, עד שהיה נדמה שלפחות מאה איש יושבים שם ולומדים מתוך לבת אש קודש, וכאשר נכנסו לביהמ״ד היו נדהמים לראות את רב״ח יושב לבדו וקולו כקול הארי.

כל ימיו בילה רב"ח בתורה ועבדות ה'. כל כ"ד שעות היממה היו מוקדשים ללימוד התורה מתוך הדחק. בבית היו חיים בדחקות שאי אפשר לתאר כלל, אך מעולם לא דרשו ולא חיפשו יותר. בנותיו מספרים מתוך שמחת חיים והערצה כנה על הדמות האבהית הטמורה שלו, למרות שלא ראו אותו משבת לשבת, שכן ספון היה בביהמ"ד במשך כל השבוע, וגם כאשר היה נמצא בבית נהג בגינוני קדושה למעלה מההשגה של ימינו, אך הערכה והערצה של ילדיו אליו לא ידעה גבולות, וידעו לשמוח ולהעריץ את אהבת התורה ויגיעתה, עד שזה היה עיקר מזונם וסיפוקם, והתהלכו תמיד באושר וגאון על אשר זכו למושלם ביותר, זאת למרות התנאים המעליבים של חיי גשמיות, ללא אוכל מספיק לשובע נפשם, ללא בגדים מיוחדים ובתנאים קשים ביותר.

כאמור היה קובע את לימודיו בהיכל הכולל של חב"ד, והיה גם מראשי הכולל ונאמניו. ומספרים בנותיו, כי לא פעם אחת קרה שבסוף החודש כאשר קיבל את משכורתו הדלה והצנומה מהכולל להביאו הביתה, פגש בו ידיד וחבר, והיה אבינו שואל לשלומו בנימוס, אך האיש מולו גנח על מצבו, שאין לו במה להכניס את השבת בביתו, ואבינו לא חשב פעם ופעמיים ותיכף מסר לו את משכורתו של החודש, ובבית ידעו להעריך זאת וקיבלו את העניות באהבה.

ההנהגה שהנהיג בביתו היה למעלה מהבנתינו. למרות העניות והדוחק ששלט בביתו, ידעו בכל מקום כי הבית הזה הוא הכתובת לכל עזרה, שבעה בנותיו היו תמיד בבתים נזקקים לנקות ולעזור. בבית לא היה במה לכלכל את הילדים אך הם מילאו כל פקודה באהבה ובשמחה, והם מספרים בהתפעלות על "מעשה נסים" שראו בביתם, כאשר מעולם לא הרגישו רעבון למרות שלא אכלו רק מעט ביותר, מעולם לא היה ביניהם חולי, הם היו מאושרים

בריאים וחסונים, שבעים ושמחים, כל זאת בזכות הערצה הנורא ללימוד התורה של אביהם. הם גם שמרו על המסורת בצניעות וגדלות, ובכל זאת בתקופה קשה ביותר, כאשר כמעט לא היה בית חרדי שאין שם נושר, שהיו נופלים כזבובים למחנה הלאומיים, שם קרץ הרחבות והשובע, אבל זכה רב״ח שמיטתו שלימה, כל בנותיו היו חסונים בדיעה ובהשקפה של אהבת תורה וצניעות מופלגת וחיי הסתפקות במועט, לאות ולדוגמא.

עם התגברות הנסיונות בירושלים, בהקמת המדינה, כאשר התנועות הכפרניות משכו ללא הרף את לב הצעירים, חשש מאוד על עתיד צאצאיו, והחליט להעתיק את מגוריו לארה״ב, שם התחילו להתפתח ריכוזים חרדים איתנים.

למעשה כבר היה פעם קודמת בארה״ב, כאשר יצא לשם בשנת תרח״ץ בשליחות קודש של היהדות החרדית הנאמנה בירושלים למען המפעל הק׳ ״איחוד הישיבות שע״י העדה החרדית״ שהוקם ע״י מרן הגאב״ד הגה״ק מהריי״ץ דושינסקיא זי״ע כמשקל נגד ועד הישיבות שבראשה כיהנו רבנים ציוניים כהרב ד״ר הרצוג וכדו׳.

רב״ח נסע לבדו לארה״ב, כאשר משאיר אחריו את זוגתו וצאצאיו, בכדי לבחון את השטח לקראת ההכרעה. בבואו לארה״ב פנה לכ״ק אדמו״ר הריי״ץ מליובאוויטש זי״ע, בהיותו מקושר לחב״ד, מעת למדו בכולל חב״ד בירושלים, הוא התייעץ עם הריי״ץ על עתיד ביתו ומשפחתו. הריי״ץ קיבלו במאור פנים ואמר לו בוא אצלינו, ואני אחתן את בנותיך לתלמידי חכמים גדולים! אך תקופה קצרה אח״כ נלקח לבית עולמו האדמו״ר הריי״ץ זיע,

ואז קם ונסע לוויליאמסבורג והציע בפני רביה״ק מסאטמאר זי״ע את מבוכתו, ובדיוק כמו הדברים של הריי״ץ — אמר לו

רביה״ק: בוא אצלינו, ואני אחתן את בנותיך לתלמידי חכמים כגדולים! ומאז נקשר בכל רוחו לרביה״ק מסאטמאר זי״ע והיה מאנשי אמונו למען מוסדותיו הק׳ ולבירור שיטתו הקדושה.

רב״ח שלח אגרת למשפחתו שיתכוננו לבוא אחריו לארה״ב. המכתב הביא צער ותדהמה בביתו. זוגתו החשובה ע״ה נסעה יחד עם אמה במשך של ארבעים ימים ברציפות לקבר הרמב״ם בטבריה, לבקש מהשי״ת שישנה את דעתו. אך מאת השי״ת היתה זאת וכעבור שנה מאז הפליג לארה״ב הצטרפו אליו בני ביתו אשר העתיקו את מגורם בוויליאמסבורג, שם המשיכו לנהל בית רמה של תורה ויראה מתוך הסתפקות במועט, עם הקפדה יתירה על עקרונות הצניעות והלכי הבית כפי שקיבלו מדור דור, ללא שינוי כל דהו.

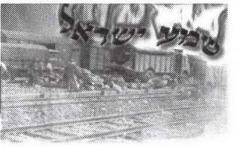
תקופה קצרה אחרי שהתיישב בארה״ב, הוצע לו ״רבנות״ של עיר חשובה במדינת קנדה, ולמרות שברח מן השררה וכדומה לו, האיצה בו זוגתו ע״ה שכבר הגיע הזמן ויעשה גם לאחרים, באשר בתפקידו יוכל להעמיד תלמידים ולהרביץ תורה ויראה, להעמיד את הדת על תילה, ומה תפקידו של האדם בעולמו אם לא לעשות ולפעול למען הרבות קדושת ה׳ ויראתו על הבריות. רב״ח נכנע לדברי זוגתו והסכים לנסוע יחד עם זוגתו לבחון את המצב בעיירה ווינדזער בקנדה. הקהילה היהודית במקום היתה עשירה מאוד, והבטיחו משכורת נדיבה לרב״ח ומעמד של כבוד רב. אך בבואו לשם הבחין כי מצב היהדות אינו לפי רוחו, האווירה שם היתה מודרנית מאוד, והתחיל לייסר אותם בדברים קשים ונמרצים, עד שפרצה מחלוקת אדירה בקהילה של צד נאמני הרב וצד מתנגדיו. בלילה אחת נמלך עם זוגתו ע״ה והחליט מה לי ולרבנות ולכל הכבוד המדומה והכספים שלהם, ומיד ארזו את כל חפציהם ולמחרת בבוקר עזבו את קנדה, בחזרה לביתם ולילדיהם בוויליאמסבורג.

כאשר גדלו בנותיו והגיעו לפרק האיש המקדש, נכנס אל הקודש פנימה לבקש את עצת רביה"ק מסאטמאר זי"ע, ושם גילה את מצפוני לבבו, שאין הוא חפץ ביחסנים, לא בכסף ולא בכבוד, חפץ הוא בחתנים תלמידי חכמים אשר יקדישו את כל עיתותם לתורה ועבודת ה', חוץ מזה דבר אינו מעניין אותו. רביה"ק הציע לו נכבדות את חתנו הגדול כ"ק הגה"צ אב"ד סיגייט שליט"א, וכך הלאה לקח חתנים מכל החוגים והעדות, כולם גדולי תורה ומרביצי תורה והוראה, וזכה שתהא "מיטתו שלימה" כל נכדו וניניו לומדי תורה ויראה, משמשים כראשי כוללים מגידי שיעור מורי הוראה ראשי ישיבה ורבנים.

רבינו הק' מסאטמאר זי"ע מצא בו איש נאמן כלבבו והפקיד עליו שליחויות קודש למען ביצור חומות הקדושה והטהרה וההשקפה הטהורה. רבינו אף שלח אותו למרחקים לפעול שם לביצור התורה והיראה, וגם להעמיד בסיס למוסדותיו בארה"ק ובארה"ב.

בכל נסיעותיו הללו היה מקפיד מאוד על סדר יומו בלימוד התורה ותפילותיו המיוחדות. אף ארז לו את כל צרכיו לדרך, כאשר אינו מכניס לפיו שום דבר מן החוץ, ורק משביע את נפשו מחבילות המצות והסרדינים שלקח מן הבית, ויותר מזה אינו צריך.

במיוחד נסע בשליחות רבינו למדינות דרום אמריקה למען מטרות קדושות הללו. באחת ממסעותיו הזהירו אותו מקודם שמדובר במדינה לא מתוקנת שהפשע משתולל בראש כל חוצות, ולכן עליו להיות זהיר ולהתאכסן אך ורק בבתי מלון יוקרתיים ומחוסנים. הוא אכן התעניין על מלון כזה ושכר לו במלון שני חדרים לו ולמלווה. ויהי בערב הגיע למלונו והכין עצמו לשינת הלילה, ופתאום דפקו בדלת והופיעה שם פקידה מבעלי המלון שרצתה לסדר משהו בחדר. מרוב זהירותו בקדושה ובטהרה, לא

חשב פעם ופעמיים ופתח את החלון וקפץ מן הבנין בגובה של שתי קומות גבוהות, אך שומר ישראל שמר עליו ולא נפגע, אך הרים את רגליו וברח כל עוד נשמתו בו, כשהוא משאיר במקום את כל חפציו.

והיה לפלא, כי בפעם הזאת כאשר חזר ממסעו, ובבואו למסור את הכספים לידיו של רבינו, עמד אז רבינו על מקומו במזרח ביהמ"ד, ופתאום החזיר את פניו לאחוריו והבחין ברב"ח נכנס לביהמ"ד, מיד רץ רבינו עד לדלת ביהמ"ד כאשר מקבל את פניו במאור פנים ובשמחה עצומה בברכת "שלום עליכם" בקול ובצהלה אדירה, שהיה לפלא אצל כל מתפללי ביהמ"ד. ורק רב"ח פתר את החידה, בספרו על העיניים הצופיות של רבינו, אשר ראה את מה שעבר עליו...

דבר זה היה עקרון קודש אצלו, שתמיד כשהיה נוסע בשליחות קודש למען צדקה, הרי מיד בבואו בטרם התחיל לסדר את עצמו בבית, היה מיד רץ ומוסר את שקית הפדיון ליעדו, ביד רבינו זי"ע, ולא רצה להחזיק אפילו לשעה אחת כסף של אחרים.

בעקרון קודש זה חי כל ימיו, גם בחיים האישיים, "נקי כפיים ובר לבב", מעולם לא היה חייב לאיש כסף, מעולם לא לווה כספים, גם לא התחייב בעת נישואי צאצאיו התחייבויות שלא היו בידו מקודם, וכך כילכל את ביתו בזהירות רבה בממון חבירו ובזהירות מופלגת כדין פרוטה של אחרים.

לצרכיו ולצרכי ביתו היה מסתפק במה שיש לו, אבל לתלמידי חכמים ויושבי אוהל, עליהם כן דאג ועשה נצורות. במהלך שליחותיו קודש היה נוסע לפנמה שם הכיר שלושה עשירי תבל, והצליח להוציא מהם מספר עסקות של "יששכר וזבולון" למען תלמידי חכמים היושבים על התורה והעבודה.

אביו רבי אהרן שמואל גם הוא הצליח והגיע לארה"ק בטרם פרוץ מלחמת העולם השנייה, בה נשמדו רוב רובו של עם ישראל

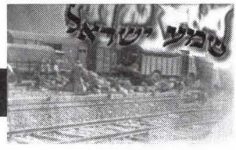
באירופה הי״ד. הוא התיישב בירושלים בבתי נייטין והיה מדמויות ההוד בשכונה ונלב״ע זקן ושבע ימים. גם זוגתו ע״ה היתה מפורסמת במעשיה הכבירים, כרודפת צדקה וחסד, עסקה בגמילות חסד של אמת בח״ק הראשית והכללית, ומידת צניעותה ויראתה היתה אגדה בפי נשות ירושלים הצנועות והחסודות.

יחד עם הוריו באו לארה״ק, עזובים וגלמודים ללא מכירים, אחיו ואחיותיו, חלקם כבר באו בשנים ועדיין לא זכו להקים בית בישראל, בהיותם קשיי יום ועניים. רב״ח השליך עצמו מנגד ודאג להם לשידוכים וגם נדד על כל פני ישובי הארץ לקבץ נדבות להשיאם, ואמנם זכה להכניס לחופה שלושה מאחיותיו ושניים מאחיו, וכל זאת מתוך מסירות נפש ממש במשך כל שנות נידודים קשים ומפרכים.

עד יומם האחרון היה דואג להוריו, שלח להם חבילות ותמך בהם במסירות רבה, גם הגיע לירושלים לבקרם ולסעדם עד ליומם האחרון.

כמו כן היה שולח הרבה חבילות לעניי ארי״י ולנזקקים. ממשכורות אשר קיבל היה מקדיש רובו למען הזולת, להחזיק תלמידי חכמים וביותר למען עניי ירושלים. עניין זה השריש בצאצאיו לתמוך בעניי ירושלים.

מגמת חייו ונשמת אפו היתה לימוד התורה הקדושה. בנעוריו כמו עד שיבתו היה בוער בקרבו הריתחא דאורייתא, י״ח שעות ביממה היה יושב על התורה ללא הרף ומתענג על כל מילה בלימוד התורה, על כל חידוש ועל כל רעיון. כאשר באו לפניו חתניו הגדולים היה יושב אתם ומשוחח בלימוד התורה בהתלהבות ובחשק, ולא הבחינו את השעות העוברות וחולפות. מסוגל היה לדבר עמהם בתורה במשך שתיים עשרה שעות ללא הפסק.

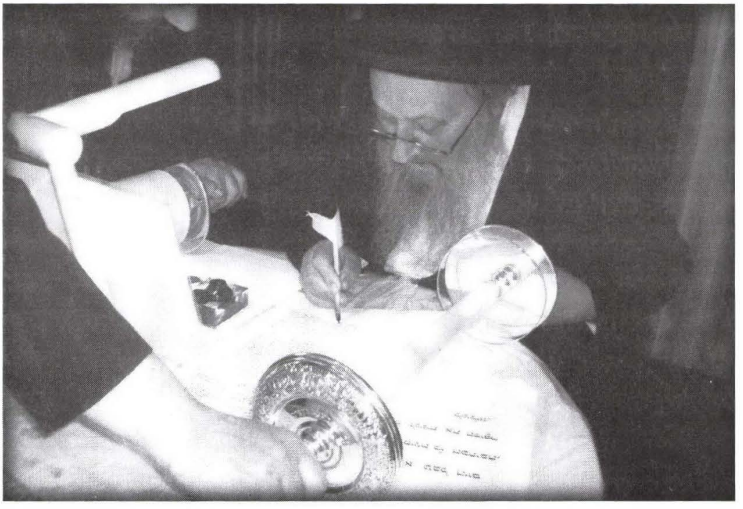
ואכן זה היה שמחת חייו וסיפוקו עלי אדמות, שזכה לשבעה כוכבי לכת, שבעה בנות חסודות וצדקניות אשר הקימו ביתם עם בעליהם, גדולי תורה ומרביצי תורה, רבנים ראשי ישיבה, וכן גם נכדיו וניניו כולם הלכו בדרך זו של לימוד התורה ואהבתה, כי הם חיינו ואורך ימינו, כל צאצאיו חסידים יראים ושלמים, כמו שהתבטא מרן הגאב"ד שליט"א בהספידו שזכה לדרגת "מיטתו שלימה", שאין למעלה ממנו.

בשנים האחרונות היה בבית חתנו הגדול הגה"צ אב"ד סיגייט שליט"א, והיה מבלה רוב שעותיו בבית המדרש שליד ביתו, ואף בשנים האחרונות כאשר סגר את עיניו ולא רצה לפתוח אותם היה עומד כל זמן התפילה ליד ארון הקודש, עיניו עצומות ומתפלל בדביקות באמרו התפילות בקול ברור וצלול בעל פה, וכך גם בימים הנוראים אומר את כל התפילות בעל פה, כזקן ורגיל על לשונו, וכקורא מן הספר.

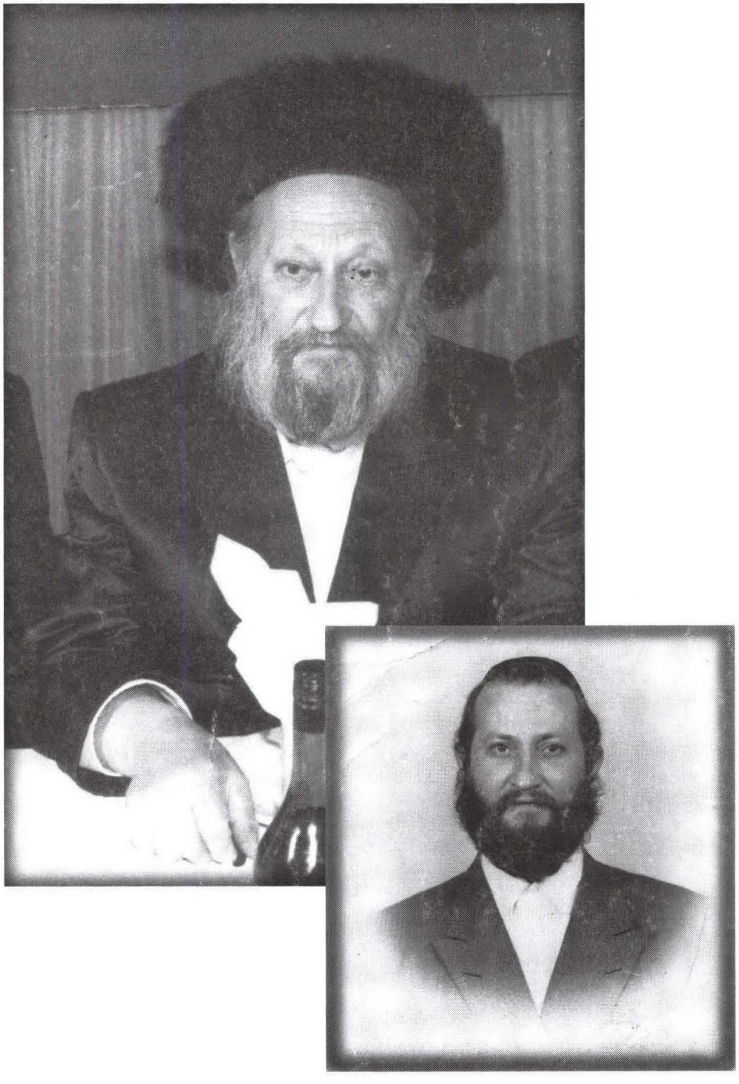
בתקופה האחרונה שהה בבית "אשל אברהם" שם היה דמות נערצת ואנשים באו להתברך אצלו, כי החזיקו אותו לקדוש עליון. כאמור היה בשנים האחרונות בעיניים סגורות, אך שמר ביותר על ענייני קדושה, ולכן שהה אתו איש מיוחד לשמשו שלא יגע בו רק ממכיריו ויודעיו.

זה ספר תולדות האיש הגדול בענקים אשר הקדיש את כל ימיו לתורה ועבודת ה', מתוך דחקות והסתפקות במועט, ותולדותיהן של צדיקים הם מעשיו הטובים, והנחלה ללא מצרים שהשאיר אחריו ברכה, יראי ה' חושבי שמו המקדישים את שמך על מקדישי שמך, ויהא זכרו ברוך וצרורה בצרור החיים.

הגאון הצדיק רבי שמעון שמואל שטיינער
זצ"ל, אביהם של ר' יצחק ושל זקנתי רייזל ע"ה

הגאון הצדיק רבי
יצחק שטיינער הי"ד

נר ה' נשמת אדם

לזכר נשמות

אבי החסיד המופלג, יקר רוח, אהוב למקום ולבריות,
פזר נתן לאביונים וביתו היה פתוח לכל עובר ושב

הרה"ח מוה"ר **נתן** בן **יצחק יעקב** הכהן ע"ה הי"ד

ואמי האשה הצדקנית המופלגת במעשיה הטובים

מרת **יוטא** בת מוה"ר **יהודא** ע"ה הי"ד

בניהם: הרה"ח **משה שרגא** ומשפ' ע"ה,
הרה"ח **יצחק יעקב** ומשפ' ע"ה,
הרה"ח **יהודה ארי'** ומשפ' ע"ה,
הבה"ח **מנחם מנדל** ע"ה

שעלו על המוקד על קדוה"ש הי"ד, יום א' שבועות תש"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר עולם בהיכל ה'

לזכר נשמת

חמי הגאון החסיד החריף ועמקן בקיא בש"ס ופוסקים

בפרט בסדר קדשים

המית עצמו באהלה של תורה מתוך הדחק

ממצוייני תלמידי הגר"מ שפירא זצ"ל

הרה"ג ר' **בנימין חיים** ב"ר **אהרן שמואל פלדמן** זצ"ל

נלב"ע ט"ז סיון תשס"ה לפ"ק

ולעילוי נשמת חמותי

האשה החשובה והצנועה ויראת ה' נפש עדינה ומהוללה

העמידה דורות ישרים במסירות נפש

מרת **חנה פלדמן** ע"ה בת הרה"צ ר' **פנחס מרדכי זינגר** זצ"ל

נכדת החכם צבי, בעל הש"ך, היעב"ץ והסמיכת חכמים

נלב"ע כ"ו תמוז תשמ"ז לפ"ק

ת.נ.צ.ב.ה.

למזכרת נצח ולעילוי נשמת

זקיני מוה"ר **צבי הלוי**
בן מוה"ר **יששכר דוב פלדמן** ע"ה
בנו מוה"ר **אהרן שמואל הלוי פלדמן**
נפטר כ"ו סיון תשל"ב

זקינתי הצדיקת **ריזל**
בת ר' **שמעון שמואל שטיינר** ע"ה
נפטרה כ"א טבת תשל"ח

דו"ז הגה"צ מוה"ר **יצחק**
בן מוה"ר **שמעון שמואל שטיינר** ע"ה
רב ור"מ דיעמרינג זצוק"ל
נהרג על קידוש השם כ"ג סיון תש"ד הי"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר עולם בהיכל ה'

זקיני מוה"ר **יוסף שלמה** בן ר' **מרדכי נפתלי** ע"ה
חזן בביהכ"נ האר"י הק'
נפטר א' תמוז תרצ"ו

זקניתי **יוכבד** בת ר' **אברהם צבי** מגזע היעב"ץ
מאשת נעוריו הרבנית מרת **רחל** בת הג"מ ר' **יעקב מרדכי כץ**
בן הגה"צ ר' **נפתלי כץ** זצ"ל בעל סמיכת חכמים

בנם זקיני הרב החסיד **פינחס מרדכי זינגער** ע"ה
נפטר י"ג טבת תשכ"ז
למד שיעורים ברבים כל ימיו בביהכנ"ס האר"י הק' צפת
ובביהכנ"ס חסידי קרלין בית ישראל ירושלים

זוג' זקינתי מרת **אסתר פרומא** בת ר' **שלמה גרשון** ע"ה
נכדת בעל הש"ך זצ"ל
נפטרה ט"ז אדר ב' תשי"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

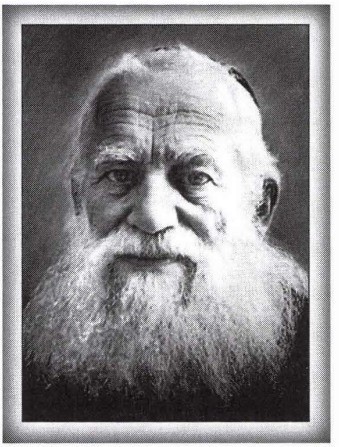
החכם צבי
רבי יעקב מעמדין
שרה
ר' צבי זלמן יעבץ
ר' סנדר יעבץ
ר' אברהם צבי יעבץ
(זוגתו רחל ב"ר מנחם מנדל)
יוכבד
אשת
ר' יוסף שלמה חזן
ר' משה
ר' מרדכי נפתלי
(זוגתו מרים הינדא
ב"ר יוסף שלמה)
ר' צבי
הרשל
ר' חיים
ר' אלעזר
ר' פנחס
מרדכי זינגר
זוגתו
חנה
(קלירס) (פלדמן)
יוכבד
(וינגוט)
יצחק
חיה רחל
(ווּבר)
נחמה יהודית
פקשר
לאה
(מיזליש)
מרים
(גליק)
גולדה
(וויס)
רבקה
(גולד)
צירל
(גרמן)
שרה
(כץ)
בת שבע
(אורלנסקי)
אסתר
פרומה
אשת
לאה
ר' יצחק דוב מברוסק
(צוואו תנה)
ר' אברהם מברוסק
ר' משה שבתי
(צוואו רעז)
ר' שלמה זרשון סאק
אשה
ברכה
אשה
(זיגלר)
אשה
ברכה

אחרון אחרון חביב

בהיות רבינו זצ"ל בארצות הברית, אמר לי יום אחד שאקח אותו ברכב שלי לבקר את הרב הגאון מפוניבז', **רבי שלמה יוסף כהנמן** זצ"ל, ששהה באותה עת בבית הבראה במנהטן – ניו־יורק. לקחתי את רבינו והוא ישב אצלו למעלה משעה ודיברו בידידות מרובה. כידוע, שררה בין שני גדולים אלו אחוה במשך שנים.

* * *

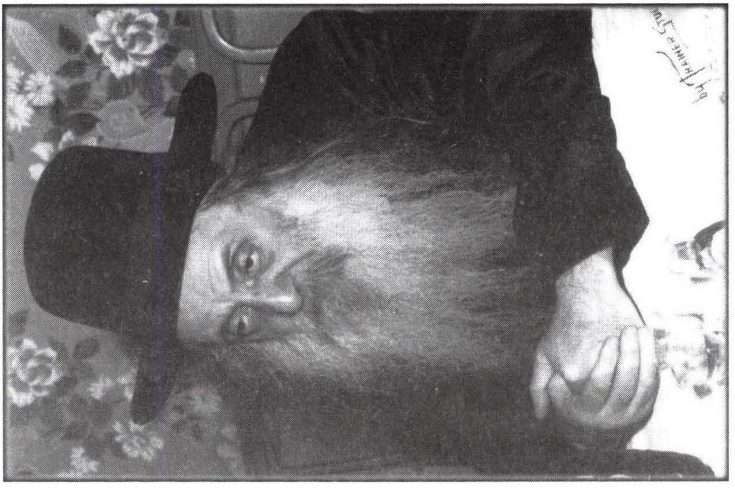
כמו כן היה רבינו בקשרי ידידות עם הרה"ג רבי שרגא פייבל מנדלוביץ, מייסד ומנהל מתיבתא "תורה ודעת בניו־יורק.

הגאון רבי שלמה יוסף כהנמן

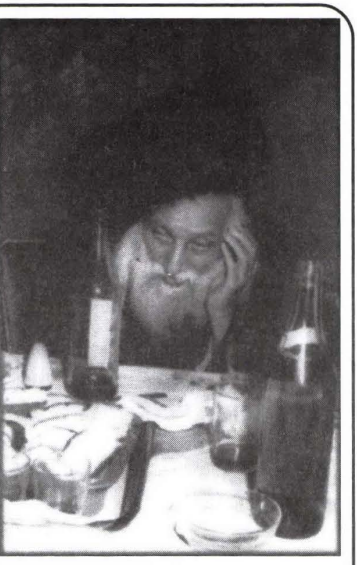
הרה"ג רבי שרגא פ. מנדלוביץ

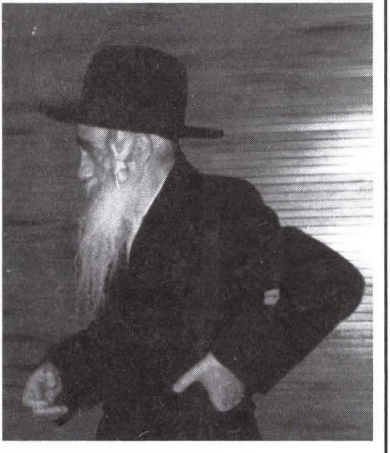

האדמו"ר מאמשינוב הגאון הצדיק רבי שמעון שלום קאליש זצוק"ל, נמלט בשואה לשנחאי עם הרבה בחורי ישיבות מישיבת חכמי לובלין וישיבת מיר. בסיום המלחמה עבר לארה"ב. מנו"כ בטבריה

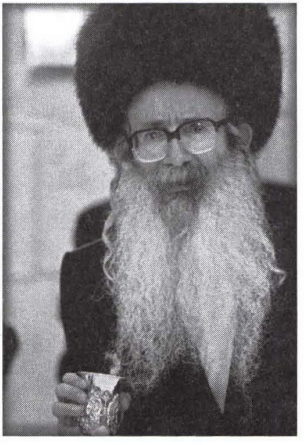

האדמו"ר רבי מאיר בן רבי שמעון שלום מאמשינוב זצוק"ל

האדמו"ר מלובלין זצוק"ל
חותנו של האדמו"ר שליט"א מאמשינוב

האדמו"ר מאמשינוב
שליט"א

שמעתי מרבנו זי"ע כמה פעמים שהמופתי נתן עצה להיטלר ימ"ש לעשות את הגז קרימטוריום. יש לי חבר באנטוורפן, ר' יוסף הרצל נ"י, שהיה בבלוק 5 בתחילת המחנה - קרוב למקום בו היו אנשי ה-אס-אס היה זה באמצע קיץ תש"ד, הוא ראה את המופתי על כל תלבושתו. הוא בא להתרשם איך עובד הקרימטוריום במטרה שלאחר בואו של היטלר לארץ ישראל אז יעמיד המופתי את הקרימטוריום ליד שכם.

בזכרונותיו כותב המופתי: "גרמניה לא היתה מדינה אימפריאליסטית ולא פגעה בעבר באף מדינה ערבית או מוסלמית. היא נלחמה באויבינו, האימפריאליסטים והציונים, והרי אויב אויבך הוא ידידך. הייתי בטוח שניצחון גרמניה יציל את ארצנו מהציונית ומהאימפריאליזם".

המופתי התקבל בגרמניה בכבוד מלכים. כבר בתאריך 28 בנובמבר, שלושה שבועות אחרי בואו, סודרה לו פגישה ראשונה עם ה"פיהרר", אדולף היטלר, בנוכחותו של סגנו, היינריך הימלר. לימים סיפר, כי בין משתתפי הפגישה שררה תמימות דעים מוחלטת. היטלר דיבר על "הבעיה היהודית", אותה לדבריו, "יש לפתור צעד אחר צעד". אין ספק, כי המופתי הבין היטב מהו ה"פיתרון" שאליו חותר היטלר. בפגישות שקיים לאחר מכן הוא ביקש מהגרמנים, שכאשר יכבשו את המזרח התיכון הם יאפשרו לערבים "לפתור את בעיית היהודים בפלשתינה ובאשר ארצות ערב בהתאם לאינטרסים של הערבים, ובאותן השיטות שבהן נפתרה בעיה זו במדינות הציר". למופתי הובטח באותה פגישה, כי מבחינת גרמניה הנאצית, הוא "האישיות שדעתה מוערכת ביותר בעניינים הנוגעים לערבים, ומנהיגם המוכר של הערבים". המופתי, מצידו, הודיע למארחיו כי יעמיד לרשותם כל סיוע שיוכל לתת. במאי 1942 החל לשדר מברלין נאומי תעמולה ארסיים לעולם הערבי, נגד היהודים והבריטים.

הרשימה של הטרנספורטים

דאטום	טאג	פון וואנען:	נפשות
מאי 14	כא אייר	נירעדהאז	3200
מאי 14	כא אייר	מונקאטש	3169
מאי 16	כג אייר	קאשוי	4055
מאי 16	כג אייר	בערעגסאז	3818
מאי 16	כג אייר	סיגעט	3007
מאי 16	כג אייר	מונקאטש	3629
מאי 16	כג אייר	קאשוי	3629
מאי 17	כד אייר	קאשוי	3352
מאי 17	כד אייר	אונגוואר	3455
מאי 17	כד אייר	אקארמעזא	3052
מאי 17	כד אייר	מונקאטש	3306
מאי 18	כה אייר	סיגעט	3248
מאי 18	כה אייר	בערעגסאז	3569
מאי 18	כה אייר	איהעל	3439
מאי 18	כה אייר	מונקאטש	3025
מאי 19	כו אייר	ווישעווע	3032
מאי 19	כו אייר	מאטעסאלקא	3299
מאי 19	כו אייר	סאטמאר	3006
מאי 19	כו אייר	מונקאטש	3222
מאי 20	כז אייר	סיגעט	3104
מאי 20	כז אייר	סעליש	3458
מאי 20	כז אייר	מונקאטש	3026
מאי 21	כח אייר	ווישעווע	3013
מאי 21	כח אייר	נירעדהאז	3274
מאי 21	כח אייר	איהעל	3920
מאי 21	כח אייר	מונקאטש	2861
מאי 22	כט אייר	סיגעט	3490
מאי 22	כט אייר	אונגוואר	3335
מאי 22	כט אייר	סאטמאר	3300
מאי 22	כט אייר	מאטעסאלקא	3290

דאטום	טאג	פון וואנען:	נפשות
מאי 23	א סיון	ווישעווע	3023
מאי 23	א סיון	נירעדהאז	3272
מאי 23	א סיון	מונקאטש	3269
מאי 23	א סיון	גרויסווארדיין	3110
מאי 24	ב סיון	בערעגסאז	2602
מאי 24	ב סיון	קאשוי	3172
מאי 24	ב סיון	חוסט	3328
מאי 24	ב סיון	מונקאטש	3080
מאי 25	ג סיון	אונגוואר	3334
מאי 25	ג סיון	גרויסווארדיין	4138
מאי 25	ג סיון	קלויזענבורג	3130
מאי 25	ג סיון	סלאטפינע	3317
מאי 25	ג סיון	ווישעווע	3006
מאי 25	ג סיון	סאטמאר	3336
מאי 26	ד סיון	חוסט	3249
מאי 27	ה סיון	איהעל	3325
מאי 27	ה סיון	סעליש	3415
מאי 27	ה סיון	נירעדהאז	2708
מאי 27	ה סיון	אונגוואר	2988
מאי 27	ה סיון	וואשארהעלי	3183
מאי 28	א שבועות	טעטש	2208
מאי 28	א שבועות	דעש	3150
מאי 28	א שבועות	גרויסווארדיין	3227
מאי 29	ב שבועות	בערעגסאז	860
מאי 29	ב שבועות	מאטעסאלקא	3299
מאי 29	ב שבועות	קלויזענבורג	3417
מאי 29	ב שבועות	סאטמאר	3306
מאי 29	ב שבועות	גרויסווארדיין	3187
מאי 30	ח סיון	קליינווארדיין	3475
מאי 30	ח סיון	וואשארהעלי	3204
מאי 30	ח סיון	גרויסווארדיין	3187
מאי 30	ח סיון	סאטמאר	3300

דאטום	טאג	פון וואנען:	נפשות
מאי 31	ט סיון	אונגוואר	3056
מאי 31	ט סיון	קלויזענבורג	3270
מאי 31	ט סיון	באניא	3073
מאי 31	ט סיון	שימלוי	3106
מאי 31	ט סיון	מאטעסאלקא	3299
יוני 1	י סיון	קליינוואַרדיין	3421
יוני 1	י סיון	גרויסוואַרדיין	3059
יוני 1	י סיון	סאטמאר	2615
יוני 2	יא סיון	חוסט	2396
יוני 2	יא סיון	ביסטריץ	3106
יוני 2	יא סיון	קלויזענבורג	3100
יוני 3	יב סיון	סעליש	2967
יוני 3	יב סיון	קאשוי	2499
יוני 4	יג סיון	שימלוי	3161
יוני 4	יג סיון	סאסרעגען	3149
יוני 4	יג סיון	איהעל	2567
יוני 5	יד סיון	גרויסוואַרדיין	2527
יוני 5	יד סיון	מאטעסאלקא	3100
יוני 5	יד סיון	נירעדהאזי	2253
יוני 5	יד סיון	באניא	3844
יוני 6	טו סיון	חוסט	1853
יוני 6	טו סיון	דעש	3160
יוני 6	טו סיון	ביסטריץ	2875
יוני 6	טו סיון	שימלוי	1584
יוני 8	יז סיון	דעש	1364
יוני 8	יז סיון	קלויזענבורג	1784
יוני 8	יז סיון	וואשארהעלי	1163
יוני 9	יח סיון	קלויזענבורג	1447
יוני 11	כ סיון	מאקלאר	2794
יוני 12	כא סיון	דיאשדיאר	2675
יוני 12	כא סיון	דיארמאט	3810
יוני 12	כא סיון	דיאשדיאר	2941

דאטום	טאג	פון וואנען:	נפשות
יוני 12	כא סיון	ערשעקאיווער	2899
יוני 12	כא סיון	דיאשדיאר	3051
יוני 12	כא סיון	האטוואן	2961
יוני 13	כב סיון	קאמארן	2790
יוני 13	כב סיון	שאלגאטאריאן	2310
יוני 14	כג סיון	מישקאלץ	3968
יוני 14	כג סיון	דיארמאט	1867
יוני 15	כד סיון	לעווא	2678
יוני 15	כד סיון	מישקאלץ	2829
יוני 15	כד סיון	ערשעקאיווער	1980
יוני 16	כה סיון	דיאר	2985
יוני 16	כה סיון	קאמארן	2673
יוני 16	כה סיון	סערדאהעלי	2969
יוני 26	ה תמוז	סעגעדין	3199
יוני 27	ו תמוז	דעברעצין	3842
יוני 27	ו תמוז	קעטשקעמעט	2642
יוני 27	ו תמוז	גרויסווארדיין	2819
יוני 27	ו תמוז	בעקעשטשאבא	3118
יוני 28	ז תמוז	באטשאלמאש	2737
יוני 29	ח תמוז	קעטשקעמעט	2790
יוני 29	ח תמוז	סאלנאק	2083
יוני 29	ח תמוז	דעברעצין	3026
יולי 5	טו תמוז	שארוואר	3105
יולי 5	טו תמוז	סאמבאטהעלי	3103
יולי 6	טז תמוז	קאפאשוואר	3050
יולי 6	טז תמוז	פעטש	3100
יולי 6	טז תמוז	קאפאשוואר	2066
יולי 7	יז תמוז	שאפראן	3077
יולי 7	יז תמוז	פאפא	2793
יולי 7	יז תמוז	פאקש	1072
יולי 7	יז תמוז	מאנאר	3549
יולי 7	יז תמוז	אובודא	3151

דאטום	טאג	פון וואנען:	נפשות
יולי 7	יז תמוז	שארוואר	2204
יולי 8	יח תמוז	פעטש	2523
יולי 8	יח תמוז	אובודא	2997
יולי 9	יט תמוז	מאנאר	3065
יולי 9	יט תמוז	אובודא	3072
יולי 9	יט תמוז	בודאקאלאס	3072
יולי 9	יט תמוז	מאנאר	3079
יולי 9	יט תמוז	בעקאשמעדיער	1924
יולי 10	כ תמוז	ראקאשטשאבא	1230

זה הרשימה שהיו עובר דרך קאשוי בדרכם לאושביץ

הייתי באושויץ משבועות תש"ד עד צום גדליה ובעוד מחנות עד ל"ג בעומר תש"ה. רכבת עם יהודים נכנסו בתוך גדרי תייל, והיה דרך בין מחנה C ו–D מכל טרנספורט היו עוברים כמה מאות גברים שהיו כשירים לעבודה וכן כ100 נשים שגם היו מסוגלות לעבוד. הובילו אותם למרחץ. אחר כך הלכו בדרך זו זקנים וזקנות, נשים צעירות עם ילדים על הידיים, והגדולים יותר עד גיל 14 החזיקו בבגדים של ההורים. הם לא ידעו שבעוד כ–10 רגעים הם יהיו בתאי הגזים. באלול תש"ד הביאו מגטו לודז' כ–70 אלף יהודים שהיו שם 4 שנים עם המשפחות, מתוכם לקחו כ500 איש שהיו כשירים לעבודה, אנשים כחושים מאד, ומהנשים לא לקחו כלל. הם אמרו שחשבו שגטו לודז' היה הכי גרוע, ולא תארו לעצמם שיש גרוע מזה.

הנני מבקש מהרבונו של עולם, שכשם שהראה לי כל זה והצילני ברוב רחמיו, כן יעזרני לראות את נקמתו וגם נקמת עם ישראל. מסכת תענית מסתיימת בפסוק: **"ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קיוינו לו, זה ה' קיוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו".**

אומר המהרש"א, בישועתינו לא נאמר אלא בישועתו, לפי שעמו אנכי בצרה, והישועה תהיה להקב"ה וממילא גם בני ישראל יוושעו, במהרה בימינו אמן!!!

בס"ד

ממחשכים הושיעני

חלק ב'

קורות חיי, עובדות וסיפורים
מתקופת עבודתי במוסדותיו של

כ"ק מרן רבנו הגה"ק ה"שפע
חיים" מצאנז-קלויזנבורג זי"ע

לידיעתם של בניי ונכדיי
לאויוש"ט

הקמת הקונטרי בוואדריטש
עד לביסוסו

בשנת תשט"ז העלה כ"ק מרן אדמו"ר זי"ע ראיון להקים קונטרי באזור "וואדריטש" - woodridge במטרה שאנשי שלומנו ישהו יחדיו בימי הקיץ, כדי שיוכלו להקפיד על הצניעות כראוי. המקום היה גדול ורחב ידיים אשר השתרע על שטח ענק של 250 דונם. במקום אף היה בית מלון, ונחל ה"נעווער-סינג-ריווער" - neversink river - עברה במקום, אשר מימיה נקיים ומשמשת לשתיה בניו יורק. בקונטרי זה היה יער גדול עם עצים גבוהים ונאה במיוחד.

באותה עת נקראתי לבוא לפני רבנו זי"ע ואומר לי: "ר' ישעי'ה - קניתי קונטרי ויש לנהל אותו". כן קרא רבנו לר' ברוך טסלר ואף אותו מינה על המשמר לנהל את המקום. במשך מספר שנים שהקונטרי היה במקום זה ניהלנו אותו ביחד.

בתקופה זו היתה לי מכונית, ועל כן, הוטל עלי להביא את כל מה שהיו צריכים לקונטרי. היה זה אחרי הפסח והיו שם מטבח וכלים והיו צריכים

הכל במקום וכמובן להכשירם. גם הרבי בעצמו הגיע למקום עוד קודם שהגיע הציבור, והכינו עבורו "בונגולו" - צריפון. הרבי נהנה מאוד במקום זה מהאוויר הצח וניצל זאת לטייל במקום תוך כדי שהוא עוסק בלימודו.

באחד הימים, עוד טרם הגיעו אנשי שלומנו לשהות במקום, כאשר אנו כבר היינו במקום כדי להכשירו ולהכינו, יצא הרבי לטייל במקום בלוויית הרב החסיד רבי הערשל מאשינסקי ז"ל. במהלך הטיול הם איבדו את הדרך. מיד כאשר הרגישו שהם תעו, עצר ר' הערשל מאשינסקי והניח את כובעו במקום הימצאם, כדי שיידעו היכן לחפשם במקרה שהם יאבדו. למעלה משעתיים היו הרבי ור' הערשל סובבים ביער כשהם אינם מוצאים מוצא. לבסוף מצאו איכר יהודי שהראה להם את הדרך לחזור לקונטרי.

בהכירי קצת את נפתולי היער, יצאתי יחד עם ר' שמואל רייך, כדי למצוא את הכובע של רבי הערשל. אבל, גם אנו הסתבכנו במקום במשך כשעה. לאחר שחששנו שעוד מעט קט יורד הלילה ניסינו לחזור בדרך שהיה נראה לנו כקצרה ביותר. היתה זאת מלאה זרדים וקוצים אך לבסוף

מצאנו את עצמנו בקונטרי לאחר שעה ממושכת אך ללא הכובע.

בהתאם לכך ציווה הרבי להכין שלטי הכוונה בתוך היער כדי שמטיילים לא יאבדו ויתעו בדרך וידעו היכן ניתן לטייל וליהנות מהיער.

במקום היה נהר משם הגיעו מי השתייה גם לניו יורק - new york, ומאחר שהמים לשתיה יצאו במקום גבוה יותר מהמקום בה אנו התמקמנו, יכולנו לעשות שימוש במים לצרכים אחרים, בלא להכעיר את המים. ניצלנו זאת כדי להכין מקום לטבילה ומקום לשחייה ממי מעין חיים. המקום היה מוכשר לכך ביותר, בפרט שהיה מקום מוקף בעצים, והיה צנוע ביותר.

כמו כן, עשינו מחיצה בגובה של עשר טפחים מחוץ לנהר וכן בנהר עצמו מבפנים בשטח רחב, כדי שהמקום יהיה רשות היחיד ובמיוחד לאפשרות לטבול אף בשבת קודש.

פעמים רבות היה שהמים במקום היו קרים ביותר. בכל זאת היה הרבי מגיע מדי יום ביומו באשמורת הבוקר, בסביבות השעה 5,30 כשהוא נכנס לטבול במים הקרים.

הוא היה אומר: כאשר נכנסים לטבול, יש

להיכנס כמו חייל המציית לפקודה. וכך היה טובל כשהוא נכנס למים הקפואים כאילו היו אלו מים פושרים, לפעמים היה אורך סדר טבילותיו במשך כחצי שעה. רבנו אף היה מזרז אותנו לטבול. בקושי היינו מצליחים להיכנס למים קרים אלו ומיד ברחנו החוצה.

בהמשך הזמן כבר בנינו במקום מקווה עם מי גשמים. אף הקמנו במקום תלמוד תורה וישיבה, מטבח וחדר אוכל גדול.

כשהיה צריך להכשיר את המטבח בישיבה ביקש רבנו ממחותנו הגאון רבי אהרן וידער ומהגאון רבי אפרים פישל הרשקוביץ' - פוסק הדור והדרו בארצות הברית, שיאותו להגיע ולהכשיר את המטבח והכלים.

בתקופה ההיא עוד לפני שאנשים היו יוצאים לקונטרי - היו שם הרבנים והמכשירים במשך שבוע ימים לפחות לטהר ולהכשיר את הכלים והמטבח והרי חנויות המכולת באזור ההוא לא מכרו שום פריט כשר, במיוחד לא חלב ישראל.

אגב, היה שם יהודי שניהל במקום מכולת, אך הוא לא היה שומר שבת. היו לו עשרים פרות חולבות, והיו שקנו ממנו חלב. הוא אמר על עצמו שהוא עומד במקום בשעת החליבה, אבל הרבנים

לא הניחו לנו לקנות ממנו חלב, אלא אם אנו נעמוד במקום בשעת החליבה. מכיוון, שהחליבה היתה בשעת בוקר מוקדמת, בשעה 4, לא היה לנו חשק כל כך, אבל הרבנים עמדו על דעתם, שלא ניתן לקנות מחלב של יהודי זה, אלא אם אנו נהיה בעצמנו נוכחים במקום. מאחר שמי שאינו שומר שבת אינו נאמן על כך.

בלית ברירה, נאלצנו להשכים קום להגיע בשעת החליבה, אבל הגענו לאחר החליבה, והחלטנו לחזור למחרת.

ביום המחרת הגענו שוב. גם כעת לא מצאנו את היהודי במקום. שאלנו את העובד שלו, הגוי, לפשר הדבר שהיהודי אינו נמצא במקום – וזה השיב לנו, שבעל הבית אינו נמצא ברפת אף פעם בשעות אלו.

נוכחנו לראות בחוש, עד כמה גדולים דברי חכמנו, אשר לא נתנו את אימונם לעניין זה במי שאינו שומר שבת קודש כדת.

הקונטרי בוואדבערן

בשנת תש"מ הישיבה קנו בוואדברין 76 - צריפים. המקום היה גדול ורחב ידיים, עד אז לא היו שומרים שבת במקום זה. ר' חיים זילברמן הי'

אחראי על המקום הזה ולבנות מקוה גדולה במקום. הישיבה רכשה את המקום מיד לאחר פסח והיו צריכים לבנות במקום מקווה ומקווה טהרה, ולפי התוכנית, עד להגעת האנשים למקום היה בסך הכל כחודשיים וחצי. היות שאני מנהל קונטריס ובניתי כמה מקוואות הי' לי נסיון 20 שנים לנהל קונטריס והכל מה שצריכים לזה אז הוא השכיר אותי לנהל את זה. ניהלתי את זה 3 שנים.

היות והייתי בקי בפרטים ובמיוחד בדברים שיש לעשות כדי להוציא את מחשבתנו אל הפועל בזמן הנותר, פניתי לאדריכל בשם אדלר, הכרתי אותו טוב והוא הדריך אותי מה עלי לעשות, לקבל רישיון לבנייה. תקופה זו היתה מיד לאחר שהרבי עבר את הניתוח בלבו בשנת תשל"ט. הרבי עמד על כך שיקימו את המקווה כפי כל דקדוקי זקנו הקדוש מרן ה"דברי חיים" זי"ע, ולבנות את המקווה היה צריך לקבל רישיון. כאמור פניתי לאדריכל אמריקני בשם אדלר, שהפנה אותי למשרד הנכון הממונה למתן רישיונות ובמשרד זה היה יהודי אמריקני בשם ליבר, האחראי על כל אזור הקונטרי שהכל יהיה בסדר ושלא יהיה אסון חס וחלילה.

היכרות ותיקה היתה לי עם מר ליבר - מאז הייתי מנהל הגשמי וינער מתיבתא משך 14 שנים בעוד כמה קונטר'יס ובזמן הזה היו כמה קונטר'יס עם בעיות בלתי פתורות ובדברים שגבלו בסכנת נפשות והרשויות רצו לסגור את המקום אפילו באמצע הקיץ.

היו אלה הקונטרי'ס של מונקאטש, קעמפ הבנות של פאפא, וישניץ מליברטי, מחנה קוסוב, מחנה הקיץ של סקווירא שם היו כ-500 ילדים והיתה בעיה גדולה. הם בנו בנין גדול לחדר אוכל, הבניה ארכה כשלוש שנים ועוד לא היו שם חלונות ודלתות, לזה היה צריך הרבה כסף ולא היה להם. שנתיים הראשונות נתן להם מר ליבר רישיון, אבל בשנה השלישית הוא לא רצה לתת להם רישיון וגם היה צריך לעשות במטבח ובכל הבנין מערכת לאזעקה במקרה של אש ורצה לסגור את זה באמצע הקיץ. מה גם קעמפ ללא רישיון לא היו מקבלים את העזרה הממשלתית ומדובר בסכום של 250 אלף דולר.

שוחחתי לא אחת עם האדם הטוב, מר ליבר, שהעיר לו אחת על הסירוב שהוא מאוד אנושי משום שהבנין היה בסכנה של ממש, הן מסכנה של התפרצות אש או בעיית הניקיון וריבוי

הזבובים והיתושים בחדר האוכל וזה היה בעיה גדולה גם בקונטרי שיש הרבה זבובים ויתושים. במקביל הערתי לו על כך שאם יסגור את הקונטרי דרך אי מתן רישיון אז לא יהיה להם כסף לגמור את הבנין ולגמור את הבנייה צריכים 80 אלף דולר. "תן לי רישיון ואני אקח את זה להם ואני לוקח אחריות שבשנה הבאה יהיה הכל בסדר", אמרתי לו "הבניה תהיה גמורה", אז הוא תיכף נתן רישיון.

אכן, היתה זו בעיה של כל הקונטריס, וכמה מהם היו בסכנת נפשות ובפגישותי עם מר ליבר הבהרתי לו שיתן שלושה ימים שכל הבעיות הגובלות בסכנת נפשות יבואו על פתרונן בהקדם האפשרי והוא אכן נתן להם את הרישיון, ובעבור זה הם קיבלו תמיכה מהממשלה וזה היה הרבה כסף. מובן שדיברתי עם המנהלים של הקעמפים שצריך לתקן את כל המצטרך מעצם קבלת הרישיון וב"ה הם עשו הכל כמתבקש.

מקווה תחילה

הרבי דן רבות עם הדיינים איך לבנות את המקווה כפי כל דקדוקי זקנו הקדוש מרן ה"דברי חיים" זי"ע, ואדריכל היה צריך כל פעם ללכת

לרשות המקומית לשנות את התוכנית לבנייה. לפני שהאדריכל הלך בפעם השלישית עם התוכניות - נסעתי לארץ ישראל וחשבתי שעד שאני חוזר יהיה כבר הרישיון לבנות.

הרבי קרא לרבני אנ"ש, ה"ה הגאון רבי אהרן יהודה וילנר זצ"ל והגאון רבי אהרן וידער זצ"ל ויבלחט"א הגאון רבי אפרים פישל הרשקוביץ' שליט"א, וביקש מהם לדון בדבר יחדיו, כיצד יש לעשות את המקווה, והורו לעשות שני מקוואות, בכל מקווה שיהיה שני בורות שמקבלים בתוכם אלף ליטר של מי גשמים. הרבי עם הדיינים דנו ביניהם כמה ליטר צריך להיות הבור של מי גשמים האם 700 ליטר או 800 ליטר או יותר, אז לקחתי רשות מהר ואמרתי להם אני עושה בורות למי גשמים עם אלף ליטר.

היו מוכרחים לבנות מקווה כי היה קהל גדול של משפחות, ובכל הקונטר'יס היה בתקופה זו כמה מקוואות ובור אחד של מי גשמים מאוד מוזנחים שהיו שפחדו לטבול שם. כתוצאה מכך היו תורות גדולים לטבילה במקווה.

כאמור נסעתי אז לארץ ישראל והלכתי להרה"צ רבי אשר פריינד זצ"ל מייסד "יד עזרה" ואמרתי לו שצריך לבנות מקווה גדולה בקונטרי

ואני צריך לנהל את זה, מלבד כל הקונטרי ובמיוחד שנותר רק שש שבועות עד למועד שהמשפחות אמורות להגיע לקונטרי ועדיין לא התחלנו בכלום לבנות את המקווה וזה מאוד נחוץ שיהיה במיוחד מקווה טהרה.

רבי אשר ביקש ממני להקשיב היטב לסיפור מאחד מהאנשים שלו בשם גבריאל, והוא קבלן קטן והתחיל לבנות בניינים של יד עזרה בשכונת רמות בירושלים, והיתה בעיה של שביתה במפעל המלט וגם מחסור חמור של הדלתות והחלונות שמייבאים מחוץ לארץ. אז מה עושים? צריכים מלט בעד הגגות וצריך גם דלתות וחלונות והקבלן הזה פונה אלי בדאגה. אמרתי לו שהוא יכין את מה שצריך ושיבטיח לריבונו של עולם כשגמר להכין גג ויש לשפוך את המלט - ואז הוא קיבל טלפון מקבלן גדול שהוא מתבייש מאוד מהחברה של המלט – הם עשו לו טובה למחר שיביאו את המלט לגג שלו שהוא לפני יציקה והוא עדיין לא מוכן לזה והוא שואל את גבריאל - אולי אתה צריך מלט?

סיפור זה חזר על עצמו בעת שהוא היה צריך את הדלתות והחלונות, כשהיה מוכן לזה קיבל טלפון מקבלן גדול אחר, שאמר שמביאים לו מחר

דלתות וחלונות והוא עדיין לא מוכן לזה - אולי אתה צריך את זה...

אז ר' אשר אמר לי "אתה תעשה מה שצריך לעשות וה' יתברך יעזור לך והכל יהי' בסדר ושיהיה הכל גמור מתי שהאנשים יבואו".

עם שובי מארה"ק

כשחזרתי מארץ ישראל אחרי ל"ג בעומר דיברתי עם האדריכל ושאלתי אותו האם יש לו רישיון לבנות את המקווה, והוא אמר לי שהוא הלך למר ליבר עם התוכנית השלישית והוסיף לשאול אותי מי האחראי לבניה הזאת ואמרתי: ישעיה גליק. אז הוא אמר לי שיבנו - וזה יהיה גמור כשהאנשים יבואו מפני שאני יודע שישעיה גליק בונה הכל לפי החוק. ואכן, מיד לאחר גמר בניית המקווה התייצבתי אצל מר ליבר ומסר לי את הרישיון.

כאמור, לאחר שחזרתי לאמריקה החלו לחפור את היסודות למקוואות, ועד למשך 6 שבועות היה צריך להיות הכל מוכן, כולל חדר הלבשה גדול ומרווח עבור שישים אנשים. שני מקוואות, ארבעה בורות מי גשמים, ארבע חדרי שירותים, ארבע מקלחות, ארבעה חדרים עם אמבטיות.

מלבד כל זאת - חדר נוסף לרבי שכלל חדר שירותים. וגם אמבטיה וחדר למגבות וכל צורכי המקווה, לזה היה צריך בנין גדול לבנות.

שאלתי אז את רבנו, כיצד יהיה מי גשמים. הרבי השיב לי שלא לדאוג על כך, מכיוון שבשעתיים יכול כל המקווה להתמלאות במי גשמים, וכן היה. שבוע קודם שהגיעו האנשים לקונטרי ירד במקום גשם זלעפות חזק במיוחד ובמשך שעה ומחצה בלבד התמלאו ארבעה הבורות עם מי גשמים.

לא קלה היתה מלאכת הקמת מקווה בקונטרי, מאחר שהמקום נמצא במקום הררי גבוה, שיש בו גשמים ושלגים. בנוסף לכך ישנם זרמי מים מתחת לקרקע אשר בחורף הם קופאים ובקיץ מפשירים. כתוצאה מכך בבניית מקווה במקום עלול הבור לשקוע אל תוכה, ולהיווצר בה סדקים וחורים אשר יגרמו שהמים יהיו זוחלים וייפסל המקווה לטבילה.

מאחר שאני כבר בניתי מספר מקוואות בקונטרי, ידעתי על בעיה זו וחשבתי מה ניתן לעשות כדי למנוע ולהתגבר על כך. עשיתי מקווה בוואדריטש, גם בעיר רחוב סטיוויסיון בישיבה וגם הייתי המנהל הגשמי של וינער מתיבתא ושם

בניתי שתי מקוואות.

הגעתי לפתרון חדש. תחת המקווה לעשות יותר עמוק חצי מטר ועשרים סנטימטרים למלאות עם גרעבל - grawel אבני חצץ בין האבנים ימשכו צינורות פלסטיק מחוררות לכל עבר, כדי שהמים שבאים מההרים לא יעמדו מתחת המקווה ושילכו בחוץ ואחר כך יעשו שלושים סנטימטר שיהיה עבה עם מלט וברזים בתוכם יותר גדול מהמקווה, ואחר כך על זה לבנות את המקווה. אבל הקירות של המקווה והריצפה לא שמו ברזלים.

הצעתי את הרעיון לפני רבנו והוא הזעיק את הרבנים ודנו על צורת עשיית המקווה. גם לפי הצעתי זאת וגם על הצעות נוספות.

באותה עת באחד הפעמים שהייתי בקודש פנימה אצל רבנו זי"ע בעניין המקווה, הגיע טלפון מצפת לרבנו אודות בניית מקווה, כי מאחר שבמקום היה בעבר מספר רעידות אדמה, ובניית המקווה היא בחורבה על גבי חורבה והאדמה במקום אינה יציבה, והם חוששים שהמקום יקרוס לתוכה ויהיה להם בעיות עם זחילת המים.

השיב להם רבנו, שבתקופה זו בונים מקווה בקונטרי. גם כאן יש בעיה דומה, ורבי ישעי'ה

מצא על כך פתרון נפלא, ורבנו חזר לפניהם על מה שעשו בקונטרי.

כאשר בשעה טובה מוצלחת התחילו בבניית המקווה, ציווה עלינו רבנו שבמקום מדרגות נעשה מדרגה אחת שהיא יותר גבוהה מהשאר וגדולה מהם, זאת כדי שאף הנמוכים יוכלו לטבול ויהיה למדרגה זו דין של מקווה.

בורות הטבילה כבר היו מוכנים ועדיין לא היה בה מדרגות, ורבנו הודיע כי הוא מגיע לראות את המקוואות. זאת למרות היותו לאחר ניתוח הלב.

הכנו קרש עץ מיוחד כדי שהרבי יוכל להיכנס לבורות כדי לבודקן. הרבי הגיע ואכן טיפס וירד כדי לבדוק את המקווה. לאחר מכן ביקש הרבי מהרה"צ רבי אהרן וידער אבד"ק לינז, שאף הוא ייכנס אחריו לבדוק את עומק המקווה, שהוא לא היה גבוה די, וצריך לבדוק את המדרגה הגדולה אם זה יהי' טוב גם ללא גובה מספקת כדי שלא יהי' להם פחד לטבול, ושאל הרב מלינז את רבנו כיצד יוכל לרדת כשאין מדרגות במקום, אבל, רבנו לא ויתר לו ואמר לו "אם אני הצלחתי להיכנס בוודאי כבודו יוכל להיכנס".

כך בדקו הרבי והרב מלינז את המקווה, והם הכשירו אותה והמשכנו את בניית שני הבורות זה ליד זה.

להמשיך מי הגשמים מהגג לבורות לא הניח רבנו להשתמש בצינורות פלסטיק, ועל כן, ציווה לחתוך צינורות מלט כדי להמשיך את המים לתוך הבורות. למרות הקושי הרב שהיה כרוך במלאכה זו של חיתוך הצינורות, מלאנו את רצון קודשו של רבנו זי"ע.

הקאנאל להמשיך מי גשמים ומים למקוה צריך להיות המשכה על גבי קרקע שלושה טפחים זה אומר שצריך להיות מצב של ספיגת המים. המלט שעושים המקוה צריך להיות היותר טוב שלא יהיה המקוה זוחלים. על כן כשעושים הקאנאל בשעת הבנייה לוקחים 3 סנטימטר מלט זול עבה הסופג את המים. ביום שני, 25 june 1980, שלושה ימים טרם מתחילים להגיע לקונטרי. בשטח - הכל במתח.

החששות והישועות

בניין המקווה היה גמור, כולל הבורות ומי הגשמים, זולת צינורות המים המפצלים את המים

למילוי המקוואות, האמבטיות והמקלחות, חדרי השירותים, ביוב וכיוצא בזה. כמו כן, עדיין לא היה מחובר חשמל למקום. בורות המקווה היו עדיין חשופים ללא חרסינה ועדיין לא היה גז במקום.

בעיננו נדמה כי המקום לא יוכל להיות מוכן לשימוש עד יום חמישי כאשר יגיעו האנשים למקום.

באותו יום חמישי פותחים כל הקונטר'יס ובתי המלון באזור את שעריהן לאנשים המגיעים לעשות במקום את ימות הקיץ. ולכן היו כל בעלי המקצועות עסוקים במקומות שהוזמנו מראש, שם הם מועסקים כבר שנים רבות. בצורה זו, ללא בעלי מקצוע מתאימים ידענו בבירור שהמקום לא יוכל לתפקד כראוי. אבל, סייעתא דשמיא מרובה נלוותה אלינו בכל צעד ושעל.

בבוקרו של יום שלישי בשעה שמונה, הופיע לפתע טכנאי של הגז, כשהוא מביא עמו מיכל ענק של 2000 ליטר גז, אותו חיבר לנו כדי שנוכל להשתמש בגז כראוי ללא מחסור.

בשעה תשע הופתענו שוב כאשר

האינסטלטורים הגיעו. היו אלו אב ושני בנים אשר לכל אחד מהם היה משאית לחוד וכל אחד מהם היה אמור להגיע באותו ים לעבודה במקום אחר. אבל, כשהגיעו למקום עבודתם אמרו להם לחזור למחרת. כך הגיעו אלינו שלושה אינסטלטורים בבת אחת.

לא עברו מספר רגעים והנה הופיעו אצלנו שני חשמלאים שונים, אף הם היו אמורים לעבוד בשני מקומות אחרים וביקשו מהם לחזור למחרת.

דקות אחדות לאחר מכן הופיעו עובדי הביוב, כשגם אצלם קרה אותו סיפור. היו אלו אב ובן ולכל אחד מהם היו מכשירים לחפור בשני מקומות שונות אך מנהלי המקום ההוא ביקשו מהם לעזוב משום שהם טרם הכינו והשלימו עבודות קודמות, ולכן ביקשו מהם לשוב רק למחרת.

בשעה עשר הופיע הרצף של החרסינה יחד עם פועל שלו. בעת ביצוע ההזמנה, הוא השיב לנו שעד סוף הקיץ הוא לא יוכל לבצע את העבודה מפני שרבים הקדימו להזמינו. כעת, הוא הגיע אלינו כשאותו סיפור בפיו, שבכל המקומות בהם הוא צריך לעשות עבודה עדיין לא מוכנים וביקשו לחזור למחרת.

העבודות במקום באותו היום דמו **לשדה קרב**, כאשר בבת אחת עמדו כל כך הרבה בעלי מקצוע והתקינו וסיימו את כל עבודותיהם.

באותו היום בשעה חמש אחר הצהרים הסתיימו כל העבודות במקום והמקווה היה מוכן. כעת נסגר המקום למשך יומיים, מאחר שהחרסינות היו צריכים להתייבש, וביום חמישי כאשר הגיעו האנשים פתחנו את כל המקוואות ומלאנו את המקוואות. ביום שישי בבוקר כבר יכלו לטבול במקוואות.

כל בניין המקווה כולל ההסקה למים חמים הכל מכל כל אז עלה 45 אלף דולר.

למרות שהדברים נראים תמהוניים ודמיוניים לחלוטין, כך היתה המציאות במקום. ועדיין ישנם בינינו יהודים אשר איתנו חיים, ויאריך ה' ימיהם ושנותיהם בטוב ובנעימים, אשר היו במקום ויכולים להעיד על כך.

ראינו אז בחוש את כוחו של אותו צדיק, רבנו זי"ע אשר מלווה אותנו. אשר הודות לזכותו הגדולה הסתיימו כל המלאכות בעיתן ובזמנן, למרות שהיתה זאת למעלה מדרך הטבע.

שנה נוספת חלפה ועברה

לאחר חג הפסח נסעתי יחד עם הרב החסיד רבי זינדל מוטצען הי"ו והרב החסיד רבי צבי קנפלר הי"ו לקונטרי כדי לראות את המקום, כיצד נותר לאחר החורף במקום ולבדוק מה יש לתקן.

ניצלנו את ההזדמנות והכנו אף את הבורות של מי גשמים בלי טיפת מים ושהבורות יקלטו את מי הגשמים הבאים.

כשחזרנו בישרנו בשמחה לרבנו כי הכל מוכן, ואף הכנו כבר במקום את הבורות בלא טיפת מים לקליטת מי הגשמים הבאים. אבל רבנו אמר לנו כי הוא לא יוכל לתת את השגחתו למקווה זה מאחר שהרב מלינז לא היה נוכח במקום לבדוק שהבורות יבשים לחלוטין.

הרבי אמר לנו כי יש עצה אחרת, כיצד ניתן להכשיר את המקוואות, אם אנו נגיע לפניו להיבחן על כל הלכות מקוואות, ויתברר שאנחנו יודעים את כל ההלכות על בוריים ואז לא נצטרך להטריח את הרב מלינז להגיע למקום. בכל אופן הטרחתי את הרב מלינז להגיע למקום. למחרת

בבוקר נסעתי עם הלינזער רב, כל הדרך ארך לנו שעתיים ומחצה וכך גם בחזרה.

מתי שהגעתי עם הלינזער רב היו ארבעה בורות של מי גשמים מלאים עם מים. היו צריכים הכל לשאוב ולהכין את הבורות בלא טיפת מים שיהיו מוכנים לגשמים שיבואו.

עשרה ימים לפני שהאנשים באים היו ארבע בורות מלאים עם מי גשמים. שבוע לפני שהאנשים באים היה צריך למלאות את הבורות של טבילה עם מים לראות אם זה טוב ושלא חסר מים, פתחתי את הברז עבור שתי המקוואות ופתאום היה לי דבר נחוץ לקנות באזור ליברטי, ושכחתי שפתחתי את הברז לבורות, וכשנזכרתי נסעתי מיד במהירות בחזרה לראות מה קרה. המקוואות היו מלאים עם מים וגם החורים שהולכים למי גשמים היה פתוח ואז גם הבורות של מי גשמים היו מלאים עם מים.

התקשרתי טלפונית אל הרב מלינז, אשר שמע את שאלתי והוא השיב לי שלא יוכל על נקלה להקל במקווה זאת, מאחר שראה עד כמה מסר רבנו את נפשו לעשות אל כל ענייני הלכות המקווה בצורה הטובה והמהודרת ביותר, הלכך

הוא אינו יכול להסתפק לדבר על כך עם רבנו בטלפון, ועל כן, למחרת בבוקר ישכים וייסע ליוניון סיטי להיכלו של רבנו שם ישטח לפניו את השאלה ויבררו וילבנו את העניין.

בינתיים הצטערתי מאוד שבגללי נגרמה בעיה זו במקווה. החלטתי על דעת עצמי לרוקן את המקוואות ומיד התקשרתי שוב להרב מלינז שאינו צריך לנסוע לרבי, כי רוקנתי את המקוואות והבורות של מי גשמים. ולמחרת בבוקר בשעה שמונה יהיה מוכן לאחר התפילה כדי להגיע למקום ואחר כך שיהיו הבורות מוכנות לקבלת מי הגשמים ואז אני אביא אותו בחזרה לביתו.

זה היה שבוע אחד לפני שהאנשים באים לקונטרי. מזג האוויר היה מאוד יפה, השמש זרחה והיו צריכים מי גשמים למלא את הבורות. שלושה ימים לפני שפתחו את המקום היה יום נפלא השמש אף זורחת ופתאום נהיה מעונן חזק והתחיל גשם ובמשך חצי שעה נתמלאו כל 4 הבורות עם מי גשמים ותיכף אחר כך נהיה שוב יום יפה, ובאותו קיץ רוקנו שלוש פעמים את הבורות של מי גשמים. במקום היה בריכה גדולה. שם היו

3 בורות מים ומשם לקחו את המים והצינורות של כל המקום היו של פלסטיק וזה היה על הריצפה והיו צריכים לבדוק כמה פעמים ביום את המשאבה של הבארות עובדים וגם אם הצינורות לא מכבדים מים.

הדאגה לשוחט

כל בוקר בשעה 5 הכל ישנים וזה הזמן המתאים לבדיקת השטח מכל הבחינות ובמיוחד אם הכל תקין גם בצינורות למיניהן, לבדוק במשך כל היום - למרות שהיה שם גוי שעבד וקיבל 35 דולר ליום וכל בוקר עבר את כל הקונטרי במשך שעתיים בניקיון ובתיקונים קלים, ואחר כך הלך לבדוק את הגגות היכן שצריך לתקן - כך נהגתי במשך שלוש השנים שהייתי אחראי על הקונטרי, ובס"ד הכל התנהל על מי מנוחות.

באחד הימים, יום שישי ערב שבת קודש היה, השכמתי קום אך עם טעם שונה והפסוק "ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגיפה" [תהלים ק"ו,ל'] בפי וחששתי מאוד מכך, מאחר שאיתה בגמרא (ברכות נ"ה:) אמר רבי יוחנן השכים ונפל לו פסוק לתוך

פיו הרי זו נבואה קטנה. לא ידעתי מה מורה פסוק זה וכל אותו היום כאילו ניסר את ראשי.

קמתי, אמרתי ברכת התורה והוספתי לומר עוד כמה פרקי תהילים, ויצאתי לסייר כדרכי מדי בוקר בשטח הקונטרי. התהלכתי ובדקתי היטב והכל בצורה יסודית, אם אין שום שינוי או דבר העלול להביא אסון. וגם בדקתי את הבריכה אם סגור ואם הכל בסדר.

והנה בסביבות השעה שתיים בצהריים הלכתי לנוח כדי לאגור כוחות לכבוד שבת קודש, לפתע שמעתי וכאילו בצעקה שאדם עומד לטבוע והנך נח לך? ואכן הפסוק הטריד אותי ושוב קמתי בבהלה. נטלתי ידיים ואמרתי פרשת הקטורת ועוד מספר פרקי תהילים ומיהרתי לעבר הבריכה. בדרך לבריכה פגשתי במספר אברכים שסיפרו לי בהתרגשות על גודל הנס שהתרחש. "כמעט איבדנו את השוחט שלנו", אמרו, שהרה"ח רבי יוסף ישראלי, נכנס לבריכה כדי לשחות וכמעט טבע. לאחר מכן נחה דעתי ואף סיפרתי את כל זה לרבנו והוא מאוד התפעל מזה.

כאן המקום להזכיר את המשב"ק ר' אברהם

דייטש, שהיה מגיע מדי יום שישי להתארח בקונטרי בשבת עם משפחתו והחשמל של בית המדרש לא התאים למקום קדוש, והוא ביוזמתו עבד זמן רב להתאמת החשמל במקום, ורק לאחר חמישה שבועות היה בית המדרש מואר בצורה יפה ומרשימה, ויש לציין שר' אברהם עשה זאת בזמנו הפנוי וללא כל תמורה.

פעם באמצע הקיץ ביום חם באו ילדים להגיד לי שבערלע ילד חמוד בנן של קדושים בגיל ארבע לקח מסמר ואבן והוא עשה חורים בצינור המים של הפלסטיק וכל הילדים הקטנים מתרחצים שם. כאשר באתי כולם ברחו. אמרתי בערלע - אל תפחד - אני רוצה לדבר איתך. אמרתי לו שהמים מאוד חשובים וצריכים את זה בעד לשתות ונטילת ידיים וגם אמבטיה אני רוצה ממך מתי שתראה שהמים נוזל מהצינורות שתבוא להגיד לי בעבור זה לא הייתי צריך לבדוק את הצינורות ביום רק בבוקר השכם בעבור זה היה לי זמן לעשות דברים אחרים נחוצים לבעראלע זה יש כבר בלי עין הרע נכדים. כשהייתי בבורו פארק ראיתי אותו אמרתי לו בעראלע – שתינו צחקנו.

כ''ק מרן אדמו''ר הגה''ק מצאנז-קלויזנבורג זיע''א
בהגיעו לארה''ק לראשונה בשנת תשט''ז , מלווה ע''י
הרה''ח רבי מרדכי טאוב ז''ל – ראש הקהל

תלמידי הישיבה בעיר ''אולם'' בגרמניה.

המחבר מסומן בעיגול

כָּרוּ לִי זֵדִים שִׂיחוֹת אֲשֶׁר לֹא כְתוֹרָתֶךָ

כִּמְעַט כִּלּוּנִי בָּאָרֶץ וַאֲנִי לֹא עָזַבְתִּי פִּקּוּדֶיךָ

לוּלֵי תוֹרָתְךָ שַׁעֲשָׁעָי אָז אָבַדְתִּי בְעָנְיִי

